

ԳՈՒՐԳԷՆ ՏԷՐ ՎԱՐԳԱՆԵԱՆ

ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱԽ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

ԵՒ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՅՈՒԾԵՐ

1968

Երուսաղեմ

ԳՈՒՐԳԷՆ ՏԷՐ ՎԱՐԳԱՆԵԱՆ

4

S-37

ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱՒ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՈՒ

ԵՒ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՅՈՒՅԵՐ

43

2513

3-89

1968

Երուսաղեմ



ՅՈՒԹԱՐՁԱՆ

ԱՅՍ ՀԱՏՈՐԻՆ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԿՐԱՍԸ ՀՈԳՍԵԱՆ Է ԵՐԶԿԱՅԻ ԻՄ ԳԳՐԱ-
ՅԱԿԱՆ ՄՏԵՐԻՄ ԸՆԿԵՐ՝

ՇԱՐԱՄ՝ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ԻՐ ՀԱՆԳՈՒՅԵԱԿ ՀՕՐ՝ *ԿՈՐԷՆ ՎԱՐՋԱԳԵՏԻ*. ՄՕՐ՝ *ՍԱԲԵՆԿԻ* ԵՒ
ՔՈՅՐԵՐՈՒՆ, ՈՐՈՆՔ ԱՆԳԵՐԵԶՄԱՆ ԶՈՀ ԳԱՅԻՆ ԹՐԺԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՐՈՍՈՒԹԵԱՆ՝
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԵՂԱՀԱՆՈՒԹԵԱՆՅ ԸՆԹԱՅՔԻՆ. ԻՆԶՊԵՆ ՆԱԵԻ ԻՐ ՍԻՐԵԼԻ ԿՆՈՂ՝
ՓԱՐԻԶԻ, ԿՆԵԱԿ ԳՕՑԱՀԵԱՆ, ԿԱՐԲԵՐԳ, ՈՐ ԱՆԱԿՆԱԿԱՍՕՐԷՆ ԿԼՈՒՆԵՑԱԻ ԻՐՄԷ
ԱՆՈՂՈՔ ՀԻՈՒՆԳՈՒԹԵԱՄԲ ՄԸ. 1935-ԻՆ. ԿՈՐ ՍՈՒԳԻ ՄԱՏՆԵԼՈՎ ԶԻՆՔ:

ՅԻՇԱՏԱԿՆ ԱՐԳԱՐՈՅ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ ԵՂԵՑԻ:

Գ. Տ. Վ.

ՉՈՆ ԱՐՏԱՄՈՐՄՈՔ

Այս համեստ երկս կը նուիրեմ յիշատակին մեր բիւրաւոր նահատակներուն, որոնք բզիկ բզիկ կենագրաւ եզան քուրանական Գորշ Գայլին ժանիփներուն տակ: Ասոնց մէջ էին իմ հարազատներս, մեծ հայրս՝ Տէ՛ր ՎԱՐԳԱՆ, հայրս՝ Տէ՛ր ՊԻՄԷՆ ֆահանաները, մայրս՝ ԶԱՐՈՒՀԻ, եղբայրներս՝ ՍԱՄՈՒԷԼ, ՅՈՎՆԱՆ, ՎԱՀԱՆ եւ քոյրս՝ ՎԱՍԿԱՆՈՅՇ:

Ո՛վ Հայ, դուն որ կը կարդաս այս սողերը, յիշէ, որ դատ մը ունինք դեռ չլուծուած: Մի՛ մոռնար որ մեր նահատակներու ձայնը, անոնց արդարութեան կոչը չէ լռած դեռ: Ականջ տուր այդ ձայնին եւ կատարէ քու պարտականութիւնդ մեր նահատակներու սրբազան դատին հանդէպ:

ԱՆՈՆՑ ԶԱՅՆԸ

Գիտեմ, որ պիտի գայ:

Պիտի գայ քայլ առ քայլ, հանդարտ ու հանդիսական, եղերամօր մը ծանրութեամբ: Սեւեր է հագած եւ իր քղանցքները մոռալի ամպի մը պէս կը ծածկեն հարկզունները: Սեւ քող մը կը պարուրէ իր դէմքը: Աչքերէն հոսող արցունքի կաթիլները հասիկ հատիկ կ'իյնան իր քայլերուն առջեւ՝ կարմիր ծաղիկներ բանալով քարմ վերքերու նման:

Ո՛վ Ապրիլ, ծաղիկներու ամիս, սիրոյ եւ երգի պահ, երբ կեանք կը յորդես ամէն անկիւնէ, հողէն ու օդէն, ինչո՞ւ ցառով կը լեցնես սիրտս, եւ հեռաւոր խեղդամահ սիրոյ մը կարօտով կը տուայտես հոգիս:

Գարունը կարմիր վարդերէ դրասանգներ է կախեր պատուհանիս առջեւ: Առտուան արեւին շողերը սկիւրիւր քիքեռներու նման կը հանգչին անոնց վրայ ու կը քովան: Կը վորձեմ փրցնել կիսաբաց վարդ մը: Բայց ձայն մը կը կեցնէ զիս: Կեանքին պաղատանք... Մի՛ մեղցներ: Ու այդ ձայնին հետ կարծես քովէն կախուած բոլոր ծաղիկները կը շարժին, կը շնչեն, կը դառնան աչք, բերան, դէմք, ու կը ժպտին անտես պարիկի մը քեւերուն մէջ հանգչող կարմրաքուշ մանուկներու նման:

Ու կը մտածեմ այն անբիւ ծաղիկ հոգիներուն մասին, որոնք ամէն օր կը խամբին, կը մորթնորուն սա մեր անգուրք մատնելով եւ կոխան կ'ըլլան մեր բարբաբոս ոտներուն՝ ԱՆՈՆՑ ՊԵՍ...: Այո, անոնց պէս, որոնց ցար ամէն Ապրիլի կը կոտտայ սրտիս մէջ, գարնան ծաղիկներուն հետ, արիւնոտ աղօսներ բանալով հոն:

Այդ ակօսով կուգայ ձայնն իրենց՝ խուլ, հեռաւոր, անդրաշխարհիկ երգի մը հանգոյն, միահամուռ, փոքորկոտ, պաղատագին, ահագոյցիկ ու քաղցր միանգամայն, հսկայ վանքի մը կամարներուն տակէն, հսկումի գիշերին բարձրացող մեղեդիի մը նման: Այս ապրիլեան առաւօտուն, կարմիր վարդերով դրաստեգուած պատուհանիս աջեւ, ակամօ կուտամ այդ երգին՝ ակնարկս յառած ջինջ ու կապոյտ երկնքին:

— Ո՞ր էք, կ'ըսեն ձայներն այն, *ո՛վ հեռուս որ սիրելիք: Քանի՛ քանի՛ տարիներ մնացեր ենք որր, անտէր: Ո՛չ հայեցի բառ մը սուրբ, ո՛չ աղօթք մը լուսաւոր, ո՛չ արցունքի կաթիլ մը շեկան մեղմէլ լուսթիւնն մեր ահաւոր մենտթեան, կակուղցնել կարծրութիւնն մեր մոռցրած դամբանին:*

Այսօր, ահա, ոտքի ենք մեր ծառայուն հողմարքէն, ու սղեղէն շրթներով ձեզ կը կանչենք փերստին: Ա՛հ, մի՛ նեակէք մեր վրայ մոռացութեան ամպը դուժ ու լքումի սարսափով մի՛ պարուրէք որը մեր:

Եկէ՛ք, եկէ՛ք, հեռուէն, աշխարհի շորս ծաղերէն: Գիտենք, կեանքը փոխուած է, կարիքներն են զանազան եւ շատ վէրքեր խորախոր սպիտակեր են արդէն:

Բայց պարտք մ'ունիք մեզ հանդէպ, պարտքը ամբողջ ցեղի մը, զոր արիւնով մեր կարմիր, կոշկոճանքով մը անլուր, վճարեցինք մենք որ մը արնածարս պապական թուրմտական Գորշ Գայլին:

Ու այդ պարտքն է որ կուզենք, նուազագոյն տակօսով, մեր արիւնի սրբազան մարհակալին անկորստս:

Տրտիւնէն ձեր սրտերուն ծնած անուշ զգացում մը, յիշատակին մեր հանդէպ, նարեկէն խոր հծծին մը, արցունքի ջերմ կաթիլ մը եւ կամ գոնէ յարգանքի, փեր-

յիշումի կամ սիրոյ բառ մը թուած ձեր շրթներէն այս սրբազան մեծ օրին, տարին գոնէ մէկ անգամ...

Ես կը լսեմ այդ ձայնը այս ապրիլեան առաւօտուն: Ընտանի է ան ինձի, իմ մանկութեան սէր ու խիղովը օծուն: Մօրս ձայնն է անիկա, այնպէս անուշ ու տխուր, որ արցունքի ցողով մը կը մշուշէ ակնարկս: Արու բարբառն է հօրս՝ վրէժի թոյնովն ահաւոր. ձայնը քրոջս անուշիկ, եղբայրներուս ու, վերջապէս, արիւնի, համայնական գոհարերումի սուրբ կապերով միասնացած հեծեծամէր իմ ցեղիս, իմ տարաբախտ երկրին:

Ես կը լսեմ այդ ձայնը: Սիրտս ամբողջ կը բանամ ես այդ կոչին հեռաւոր ու ծերադիր կ'աղօթեմ իմ մանկութեան օրերուս հաւատովը լուսաւոր, հատիկ հատիկ կրկնելով բառերն այն քաղցր ու փափուկ, գորս մայրիկս գետեղեց որպէս անմիւք մարգարիտ իմ մանկական շրթներուն:

«ՄՇԱԿ» (Ֆրէզնօ),

Ապրիլ 24, 1936



Ա

ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱԽ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Կար ժամանակ մը երբ գաւառացին որպէս անկիրք եւ անօր լեզուն ալ որպէս կոշտ ու անարժէք կ'արհամարհուէին: Բայց գիտակից անձերու շանֆերով՝ արհամարհուած բնաշխարհիկ հայր հետզհետէ դարձաւ գուրգուրանքի եւ անօր լեզուն ալ հետաքրքրութեան առարկայ:

Ժողովուրդի մը ողնասիւնը բնաշխարհի հողին կառչած այն զանգուածն է, որ հայրենի ժառանգութիւնները ի գին մեծամեծ գոհողութեանց կը պահէ ու կը պահպանէ: Այդ զանգուածին խօսած լեզուն, հակառակ իր երեւութական կոշտութեան եւ աղաւաղումներուն, այն անսպառ շտեմարանն է, որուն մէջ պահուած են ժողովուրդի մը բարատին եւ հոգիին խորհրդաւոր գոհները, անբակնեքու մէջ լճուած եւ քաղուած հնուութեանց բնկորներուն նման:

Հայ ժողովուրդի լեզուն, իր գրական եւ պաշտօնական ձեւէն գառ, ունեցած է եւ ունի ժողովուրդին առօրեայ խօսակցութեան յատուկ տեղական բարբառները, որոնք աշխարհագրական միջավայրի եւ պատմական դէպքերու ազդեցութեամբ ստացած են ինքնայատուկ նկարագիրներ: Նախնեաց ուսմիտները, որ գրաբարէն գառ եւ անօր քով հասարակաց խօսակցութեան լեզուն էր, չէր կըրնար միօրինակ բարբառ մ'ըլլալ: Այս ուսմիտներէ բազմաբանց մնացորդներն են այսօր գոյութիւն ունեցող գաւառաբարբառները:

Արդի հայերէնը, իր գրական երկու մեծ նիւզերէն դուրս, ունի բազմաբիւ գաւառաբարբառներ (ըստ Աճառեանի 31), որոնցմէ ոմանք իրենց խորհուրդեամբ անհասկնալի են ազգին ընդհանրութեան: Այսպէս, ամէնէն հմուտ հայկաբանն անգամ չի կրնար հասկընալ, օրինակ, Զէյթունի գաւառականը կամ Զոկերէնը, առանց երկար ատեն մնալու նոյն բարբառները խօսող ժողովուրդներուն մէջ:

Մեր գաւառաբարքամերու ուսումնասիրութիւնը կարեւոր է կրկնապէս: Նախ՝ անով կրնանք լուսարանել մեր ժողովուրդի պատմական և ընկերային կեանքին զանազան երեւոյթները: Երկրորդ՝ անով կրնանք նոխացնել մեր գրական լեզուին բառագանձը, և աւելի կենդանութիւն, յստակութիւն և հայկականութիւն տալ անոր:

Որոշ է թէ գրական լեզուն ըլլալով ենթակայ օտար ազդեցութեանց, անգզալարար կրնայ կորսնցնել իր բնիկ նկարագրէն տարբեր, դառնալով արուեստական և անհարազատ: Ըմբռնելու համար այս հաստատումին նշոյթիւնը, բաւ է իրարու մօտ դնել և բազդառել, օրինակ՝ Պոլսոյ, Իզմիրի և գաւառի գրական վարպետներու գործերը:

Առաջին աշխարհամարտին տեսար եղանոր Տանկահայ ժողովուրդին հետ անխնայ նսեւ անոր գաւառաբարքամերը: Առնք կորուստէ փրկելու և ուսումնասիրելու համար գեներատիւ աշխատանք տարուած էր պատերազմէն առաջ: Մեծամասն լեզուորան Հրաչեայ Անտոնեան ուսումնասիրեց մեր բարբառները, դասաւորեց զանոնք և այսպէտով դրաւ հիմը հայ բարբառագիտութեան: Բայց սակաւին ընկելէ շատ բան կար: Հիմա որ հրդեհը լափլիզած է մեր հայրենի բազմազարեան տան մեծագոյն մասը, ամէն գիտակից հայու նուիրական պարտականութիւնն է ջանալ անբնեւրէն ազատել ինչ որ կարելի է, ըլլալ բարբառ, բանահիւստութիւն, աւանդութիւն, սովորաբար ելլի:

Մեր հայրենակցական միութիւնները և անհատներ այս ուղիւրեանք կարեւոր աշխատանք կատարած են: Դժբախտաբար ասանց մեծ մասը գիտական արժէքէ գուրկ են զի, մասնաւորապէս բարբառներու ուսումնասիրութիւնը կատարողները, նիւրին համար պէտք եղած պատրաստութիւնը չեն ունեցած ընդհանրապէս: Իր մնայ որ Հայաստանի և արիւմտի մեր բանասէրները այդ հուսմիւրեքը անգամ մըն ալ աչէ՛ք անցնելով դնեն զանոնք պէտք եղած գիտական հիմքերուն վրայ:

Երգնկա-կամախ գաւառաբարքաւը ժամանակին տեղին վրայ չէ ուսումնասիրուած դժբախտաբար: Այս տողերը գրողին իղձն էր այդ պակասը լրացնել: Դժբախտաբար վերահաս առաջին աշխարհամարտը այդ փափախի իրագործման արգելի եղաւ: Այս երկու գաւառներու պատմութեան, նախապատերազմեան կեանքին և տեղա-

25/3 42 388

հանութեանց մասին կան երեք գործեր հրատարակի վրայ: Բայց ասանց մէջ կը պակսի եկեղեցւոց և Գաւառնաղեաց գաւառներու բարբառին մասին աշխատուած ուսումնասիրութիւն մը: Գ- Սիւրմուկեան միայն շօշափած է նիւրը: Զ- Քիւրտեանի արժէքաւոր պատմական ուսումնասիրութեան երկրորդ հատորը լոյս չէ տեսած և չնմ գիտեր թէ ինք արգիտօք պիտի գրադի՞մ մեր գաւառաբարքաւը:

Պակաս մը լրացնելու փափաքով, ապախնած յիշողութեան և հայրենակիցներէ նմանց օժանդակութեան, պիտի ջանամ կորուստէ փրկել Երգնկայի գաւառաբարքաւը իր յատկանշական գծերով:

Պրոֆ. Հրաչեայ Անտոնեան 1911-ին գրած իր «Հայ Բարբառներու Դասակարգութիւն Մը» ֆրանսերէն գործին մէջ կ'ըսէ. «Կամախի բարբառին չորքը բացարձակապէս ոչինչ կայ: Երգնկայի բարբառին չորքը քանի մը փոքր տեղեկութիւններ կան «ԲԻԻՐԱԿՆ»ի 1898-ի 563 էջին վրայ և բաւական երկար յօդուած մըն ալ 1899-ի 386-388 էջերուն վրայ»: Վերոյիշեալ գրութեանց ընդօրինակութիւններ ունեցալ շնորհիւ Վիեննայի Միլիթարեանց օժանդակութեան: «ԲԻԻՐԱԿՆ»ի 1898 տարուայ 563 և 564 էջերուն վրայ կայ Երգնկայի մէջ ուսուցչութիւնը բրած Ս. Ամատեանի գրութիւնը: Դժբախտաբար Ամատեան, հակառակ իր մտաւորական հանգամանքին, սխալ մերձեցում ունի իր նիւրին: Ահա թէ ինչ կ'ըսէ ան. «Ես սրբա՛ն պիտի գործնան ընթերցողները (գէր անոնք որ Երգնկա բնակած չեն) երբ իմանան թէ բոլոր գաւառներուն մէջ Երգնկայի բարբառն ամէնէն մաքուրն է: Նոր հայերէնի լուսագոյն օրինակ մը, որ անշուշտ Պոլսոյ լրագրութեան տարածած լեզուէն առաջ կազմուած է, թէև անոր շատ կը նմանի»: «ԲԻԻՐԱԿՆ»ի խմբագիր Գալիք Խաչկունց կոնց խմբագրական ծանօթութեամբ մը իր կտակածը կը յայտնէ Ամատեանի հաստատումներուն շուրջ և իրաւամբ: Երէ Ամատեան ֆիչ մը մօտէն ուսումնասիրած ըլլար դեռ նոր դպրոց մտնող տղուն, անուս Երգնկացիին կամ գիւղացիին լեզուն, պիտի չըսէր թէ Երգնկայի բարբառը ամէնէն մաքուրն է: Ճշդելու համար իր կտակածները, «ԲԻԻՐԱԿՆ»ի խմբագրը ձեռք կը ձգէ Երգնկայի գիւղական լեզուով գրուած հէքեար մը, գոր կը հրատարակէ իր թերթի 1899 տարւան 386-388 էջերուն վրայ: Այդ հէքեարը, գոր պիտի տանք յետոյ, ցոյց կուտայ թէ Երգնկայի գաւառաբարքաւը Ամատեանի կարծա-



ծին չափ մաքուր չէ: Ամառեան իր կարծիքը կազմած է լեզուին վրայ երգնկա ֆազաֆի կրքուած դասուն, որուն հետ յարաբերութեան մէջ էր ինք՝ իր պաշտօնին բերումով:

ԵՐԶՆԿԱՅԻ ԳԱՒԱՌԱՐԱՐԱՐԱՌՐ

Երգնկայի գաւառաբարբառը բնիով կը հասկնամք այն լեզուն, որ կը խօսուէր պատմական Եկեղեցաց գաւառին մէջ: Այդ գաւառին կեդրոնն էր Երգնկա ֆազաֆը, որ իբր մտաւոր եւ տնտեսական կեդրոն կ'իշխէր ամբողջ գաւառին եւ անոր շրջակայ վայրերուն վրայ: Քաղաքն ունէր երեք մանչերու եւ մէկ աղջկանց լաւ կազմակերպուած նախակրթարաններ, որոնց մէջ կեդրոնական վարժարանը բարձրագոյն նախակրթարանի աստիճան ունէր: Հինէն ի վեր եղած են ընթերցասիրաց եւ բանասիրաց միասիւններ: Երգնկա ունեցած է իր բառրոնի շէնքը: Իր այս համգամեմեմով իսկ ան աւելի ենթակայ էր այսպէս կոչուած գրական հովիւն, որ կուզար Պոլսէն: Ամէն դպրոցական պատանիի առաջին մտահոգութիւնն էր «գրաբար» խօսիլ, այսինքն այն լեզուն որ կերտուած էր Պոլսոյ մէջ եւ եղած գրական եւ դպրոցական լեզու: Ասոր համար գաւառաբարբառը իր հարազատութեամբ պահուած էր ֆազաֆի անուս գամգուածին եւ գիւղերուն մէջ:

Հարկ է խօստովանիլ քէ Եկեղեցաց գաւառականը չունի, օրինակ, Տարօնի, Վասպուրականի եւ Արարատի բարբառներուն ցայտուն նկարագիրը: Ան աւելի մէկ նիւզն է այն լեզուին, որ բոս Անտանի, կը խօսուէր այն երկրամասին վրայ՝ որուն արեւմտեան սահմանն էր Եփրատ գետը եւ հիւսիսայինն ալ Պոնտական լեռները: Այսպէսով այս ընդարձակ խօսելակերպին մաս կը կազմեն, դարձաւ ըստ Անտանի, Երգնկայի, Կամախի, Խարբերդի, Բայուի, Հասպոզուրի, Չմշկածագի, Չարսանագի, Քոլիի, Տերսիմի բարբառները: Բայց պէտք կը զգամք նշել քէ, հակառակ Անտանիի եւ հետագայ լեզուարաններու կողմէ ընդունուած այս սահմանազճումին, կան ակներեւ տարբերութիւններ այս գաւառաբարբառներուն միջին: Այս գրութեան հետագայ էջերուն մէջ պիտի ցոյց տանք տարբերութիւնները, որ կան Երգնկա-Կամախի եւ Խարբերդի բարբառներուն միջին:

Այս առիւտ աւելորդ չլլայ նշել նաեւ հետեւեալ կէտը: Պատմութենէն գիտենք քէ Պոլսոյ եւ շրջակայքի հայ գաղութներու կազմութեան մէջ կարեւոր դեր խաղացած են Երգնկայէն, Կամախէն ու շրջականերէն եկած գաղթականները, որոնք ժի դարու սկիսքին Ցալաի կոչուած հրոսակներու հալածանքներէն իռզուցին իրենց քնավայրերը եւ խոյս տուին դէպի Պոլիս եւ հաստատուեցան հոն եւ անոր շրջակաները: Այսպէսով, կարելի է ըսել քէ Երգնկա-Կամախ շրջանի լեզուն իր դերն է ունեցած Պոլսոյ շրջակայ հայ գաղութներու գաւառաբարբառներու կազմութեան մէջ: Ասով կարելի է բացատրել մերձատրութիւնը, որ կայ Երգնկա-Կամախ բարբառին եւ Պոլսոյ գաւառաբարբառին միջին:

Երգնկա-Կամախ գաւառաբարբառին մէջ ալ յարկերէն բաներու գործածութիւնը սովորական է, բայց ոչ չափազանցեալ՝ նման Պոլսոյ: Կարգ մը բառեր հայերէն մասնիկներու յաւելումով ընտանեցած են: Օրինակի համար՝ *խորթիկը*—խօսիլ, *խալէլ*—պատալի, *չորիկը*—ծննդաբնի, *չալէլ*—մտազելի, *չալէլ*—պայտելի, *խորջէլ*—ծախսելի, *կըրնիկը*—դիզելի խոտի, բարդելի, *քիթիկը*—հայտելի, *զմէլ*—սփրտ ըննել ելլն:

ԿԱՄԱԽԻ ԳԱՒԱՌԱՐԱՐԱՐԱՌՐ

Կամախի Մարիկ գիւղացի, այժմ Նրէզոս բնակող Գրիգոր Պաղտիկեանէ ստացած լուսարանութեանց համահայն, կը գտնենք քէ Կամախի բարբառին ենչլանական դրութիւնը եւ ձևարանութիւնը նման է Երգնկայի լեզուին: Արդէն հինէն ի վեր Եկեղեցաց եւ Գարսնաղեաց գաւառները ազգագրական եւ մշակութային կապերով միացած են եզեր: Սեպուի լեռան սրբավայրերը, որքան Գարսնաղեաց նոյնքան ալ Եկեղեցաց գաւառի ժողովուրդին պատկանած են: Երգնկա ֆազաֆէն մինչեւ Կամախի հազիւ 35 էրկմերը է: Կամախցիներ առեւտրական եւ բարեկամական կապերով միացած էին Երգնկայի: Քանի մը Կամախցի ընտանիքներ հաստատուած էին Երգնկայի մէջ: Այս տուններէն նշանաւոր էին Թէլիլիբեան, Պոլսեան եւ Թանիկեան գերդաստանները:

Ինչ որ ըսած ենք այս աշխատութեան մէջ, կը պատշաճին նաեւ Կամախի բարբառին: Այստեղ ալ ձայնիկ գրերը բառերու առջեւ ու

բառերու մէջ ու վերջը՝ մասնաւորապէս ՚ն գիրէն ետք պահած են իրենց հարագատ հնչիւնը: Երկարբառներու ձայնափոխութիւնը եւ գրերու լծորդութիւնն ալ շատ քիչ բացատրեանք նույնն են: Հետեւեալ կէտերուն մէջ կամայօցին կը տարբերի երզնկացիէն: Կամայօցին կը գործածէ *ով*-ի փոխարէն միայն *վեւ*, որ նման է հարբերոցցիին: Երզնկացին սովորաբար կը գործածէ *վով*, բայց ունի նաև *վեւ* ալ: *Հաս, հոգ հոն*-ի փոխարէն կամայօցին ունի *Ֆեւ, Փեւ, Ֆեւ: Կարել* բայը երզնկացին կ'արտասանէ *կեւլ*, իսկ կամայօցին՝ *կրեւլ: Խաղող* բառը երզնկացին կ'արտասանէ *հուող*, իսկ կամայօցին՝ *հաղող*: Խարբերոցցիին նման կամայօցին ալ *դիւնամ* եւ *դնայ* կը հնչէ *դննայ*: Երզնկացին սպասնիի *պիտե*-ին տուջին վանկը միայն կը գործածէ, մինչ, ըստ Պաղտիկեանի, իրենէ *պիտե*-ն քնաչնի սեր: Պարագան նույնն է Քրիի մէջ՝ բաղդատմամբ Խարբերոցի, որ *պիտե*-ին վերջին վանկը կը գործածէ: Ըստ Ա. Պարտիզեանի՝ Քրիցի *պիտե*-ն չեն սեր: Այս տարբերութիւնները, սակայն, երբեմնակամ կազմին, այսինքն հնչիւնական դրութեան չեն վնասը: Նման տարբերութիւններու կը հանդիպինք նոյն բարբառը խօսող բազմէ գիւղի, գիւղէ գիւղի միջև: Ըստ Պարտիզեանի, իրենց գիւղին՝ Քրիի Կարմանի մէջ իրենէ բառ ունէին, որ գործածական չէր ժամ մը հետո գտնուող ուրիշ գիւղի մը մէջ: Կարող չեղանք երզնկացի բարբառին այս տեղական տարբերութիւնները ճշդիլ, բանի որ կարելի չեղաւ գտնել անձեր գտնագտն գիւղերէ եւ բաղդատել անոնց խօսելակերպը:

Յատկանշական պարագայ մըն է որ կամայի Բագատիչ գիւղերը իրենց բարբառով բոլորովին կը տարբերին տեղական լեզուէն. Գ. Պաղտիկեան հետեւեալը կը գրէ ինձ այս մասին՝ «Բագատիչներու երեւ(՞) գիւղերը կը գործածեն *կը* մասնիկը բայերու վերջաւորութեան. *խօսիմ կը, կ'ըրթիմ կը, կ'ուտէ կը, ուսկէ՞ կուզես կը, կ'նչ կ'անես կը, վաղեմ կը, ճեմեմ կը* եւլն: Այս գիւղերու հնչականու-

(*) Գ. Պաղտիկեան կը յիշէ *երէր* Բագատիչներ, մինչդեռ քնդանբառչու ընդունած թիւը երկուս է: Ինձ սուած լատարմութեան համաձայն երկու Բագատիչներու մօտ գտնուող Ս. Նշան վանքն ալ, ուր երկու տասնեակ շնամակներ կ'ապրէին, յամբ ոքո՛ւս Բագատիչ կը յիշուէր: Ասէ՛ր՝ երե՛ք Բագատիչներ յիշատակութիւնը:

Իրանը աւելի քաւ է եւ աւելի եղանակաւոր»: Յայտնի է քէ տակա կարճն քարբառն է, որուն մաս կը կազմէ նաեւ Գերջանի բարբառը: Ինչպէ՞ս պէտք է բացատրել այս երեւոյթը: Ըստ իս՝ կայ բացատրութեան կերպ մը, որ կրնայ հասանական ըլլալ: Ինչպէս գիտնեմ, պատմական Բագատիչ գիւղը կը գտնուէր Գերջանի գաւառին մէջ, մինչև Մեծ Եղեռնը: Չեմ գիտեր քէ ան այժմ գոյութիւն ունի՞ քէ ոչ: Այս գիւղին բարբառը կարճոյ լեզուն է, որուն գլխաւոր յատկանիշներէն մին է սահմանական եղանակի *կը*-ին գետնորմը բայէն շեռոյ: Եթէ բայը ձայնաւորով սկսի, այն պարագային *կը* կը դրուի բայէն առջեւ եւ վերջ: Լեզուական այս նոյն երեւոյթն է, որ գոյութիւն ունէր կամայի Բագատիչներուն մէջ: Մեր պատմական հին աղբիւրները, ինչպէս Ագարանգեղոս եւ Խորենացի, միայն մէկ Բագատիչ կամ Բագայտիչց գիւղ կը նանչնան, եւ այդ ալ Գերջանի Բագատիչն է ուր կար Միխիի հոչակաւոր Մեհեանը: Թէ ո՞ր ժամանակէն կը սկսի երեւումը կամայի Բագատիչներուն, կարելի չեղաւ ինձ ճշդիլ, բանի որ ձեռքիս տակ կը պակսին պէտք եղած աղբիւրները: Գրիգոր Դարանաղեցի չի յիշեր այս գիւղերը: Յայտնի է քէ իր օրով առնեմ տակաին գոյութիւն չունէին կամ նոր կը հաստատուէին:

Կ'ենթադրեմ քէ այս գիւղերուն ծագումը պէտք է փնտռել ժիլգարուն սկիզբները: Գիտնեմ քէ ժՁ դարուն վայնանին եւ ժէ-ի սկիզբը Զայլիներ կոչուած առաջակարար խումբի աստատութեամբ Օսմանեան կառավարութեան դէմ, աւեր ու կոտորած կը սրբառին Կիլիկիայէն մինչև Արարատեան Հայաստան: Ազատուելու համար այս ասրապիներէն՝ բազմաթիւ հայեր եւ բուրքի լիկով իրենց բնակավայրերը իտալ տունի դէպի արեւմուտք, դէպի Պալիս, ուր կը յուսային գտնել աւելի ասպեակութիւն: Այս գաղթականութեանց մէջ կային, ինչպէս կը պատմէ Գրիգոր Դարանաղեցի պատմիչը, բազմաթիւ հայեր կարճոյ, երզնկացի եւ կամայի եւ այլ շրջաններէն: Երբ բուրք կառավարութիւնը վերջապէս ճգնաճեղ Զայլիները եւ համեմատաբար աւելի ազատով վիճակ մը տեղիճցն ժողովուրդին համար, սուլթանին կրամանով մեծ քիւով գաղթականներ, Պաղտ շրջաններէն, բունութեամբ վերադարձուցան իրենց նախկին տեղերը: Այս վերադարձողներէն ոմանք հաւանաբար նախորդեցին մնալ նամբուն վրայ աւելի յարմար վայրերու մէջ: Թերեւս վերադարձող Գերջանի Բագատիչցիներէն մաս մըն էր, որ

հիմնեց Կամախի Բագատիչը, որ դարերու ընթացքին մեծցաւ ու կազմեց երեք տարբեր իրարու կից Բագատիչներ: Այս Բագատիչները, ապրելով որպէս առանձին համայնք, կրցան պահել իրենց բարբառը եւ սովորոյթները յաջորդ դարերու ընթացքին:

*

ՇՆՈՐ ՀԱԿԱՒԻՔ

Այս նախարանը փակելէ առաջ կ'ուզեմ իմ մտնուար շնորհակալութիւններս յայտնել այն հայրենակիցներուս եւ բարեկամներուս, որոնք աւելի կամ պակաս չափով օգնեցին ինձ այս աշխատութեանս մէջ: Աւելորդ կը համարեմ անոնց անունները յիշել այստեղ. զի իրենց տեղը անոնք արդէն յիշուած պիտի ըլլան: Միայն պարտք կը զգամ շնորհակալութեանս հետ յայտնել նաեւ գնահատմանս կամայայտնի հայրենակցիս՝ Գրիգոր Պաղտիկեանի, որուն կը պարտիմ իր գաւառի բարբառին մասին ունեցած ծանօթութիւններս:

ՅՆՉԻՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ^(*)

Հնչինարանութիւն ըսելով կը հասկնանք լեզուի մը մէջ տաւերու ունեցած ձայնական արժէքը եւ ստանց ուսումը՝ դարերու ընթացքին եւ ներկայ ժամանակին մէջ: Է. Բ. Աղաջան հետեւեալ կերպով կը սահմանէ այս դիտութիւնը. «Լեզուի հնչիւնական համակարգի ուսումնասիրութեամբ է գրազվում լեզուարանութեան բաժիններից մէկը՝ հնչիւնաբանութիւնը»: Այս համակարգը, ըստ Աղաջանի, կարելի է ուսումնասիրել նկատի ունենալով անոնց արտասանական կամ ձայնական տանձնաշատկութիւնները մէկ կողմէն, միւս կողմէն ալ անոնց պատմական դարգացման ընթացքը, թէ՛ տուեալ լեզուն հնչիւնական ի՛նչ փոփոխութիւններու ենթարկուած է դարերու ընթացքին:

Յայտնի է թէ հայերէն գրերու ձայնական արժէքը փոփոխութեան ենթարկուած է դարերու ընթացքին: Գրաբարի մէջ մեր գրերէն սմանց ձայնական արժէքը այն չէր, ինչ որ կը ներկայացնեն տնոնք այսօր: Օրինակի համար, բառակիրգրի Յ գիրը այսօր կ'արտասանուի որպէս Հ, բայց նախապէս ան ունեցած էր իր սեփական բառամիջի հնչիւնը նաև բառերու սկիզբը:

Եթէ նկատի աւանդ արդի աշխարհարարի գրական երկու ճիւղերը, անոնց մէջ տաւերու ձայնական տարբերութիւնները ակնբարեւն: Այսպէս՝ Batum, Paris, Boston, California անունները Արեւելահայ լեզուով կը գրուին Բարում, Պարիս, Բաստոն, Կալիֆորնիա, իսկ Արեւմտահայ լեզուով նոյն անունները կը գրուին Պարում, Բարիզ կամ Փարիզ, Պոսքոն, Քալիֆորնիա կամ Գալիֆորնիա, բայց կը հնչուին գրեթէ նոյն ձևով: Աւելորդ է ըսել թէ Արեւելահայ լեզուին ոսյն հնչիւնները աւելի ուղիղ են եւ հարպստ՝ գրաբարին:

(*) Եւրոպական phonetic կամ phonetique բառիմ դէմ մենք ունիմք իրիք բառեր. ձայնարանութիւն, հնչարանութիւն եւ հնչիւնարանութիւն: Այս երեքն ալ զործածուած են բանասիրական երկերու մէջ: Մենք պիտի նայընթերթիմք հնչարանութիւն բառը: Նկատի առնելով, սակայն, որ ներկայիս Հայաստանի մէջ ընդունուած եւ զործածական բառն է հնչիւնարանութիւն, մենք ալ նետնեցանմ այս զործածականին:

Տառերու հնչիւնական դանդաղութիւնները շատ աւելի զգալի են մեր դաստաբարբառներուն մէջ: Ասոր համադրելու համար բուսական է իրարու մօտ ընթել օրինակ, Տարօնցի, Վասպուրականցի, Բարձր Հայքցի, Տիգրանակերտցի եւ Կիլիկեցի անուս հայեր եւ անոնց արտասանել տալ դանդաղ յատկանշական բառեր: Ընդհանուր ձայնական տարբերութիւններէ զատ պիտի նշմարային հնչիւնական նուրբ երանդներ, զորս կարելի չէ արտաբերել մեր այբուբենի ձայնական ծանօթ արժէքներով:

Երզնկայի եւ Կամախի բարբառը իր հնչիւնական գրութեամբ պարզ է եւ չունի, օրինակ, Վանի կամ Մուշի բարբառներուն ձայնական հարստութիւնը: Մտորել կուտանք այս բարբառին ձայնական զլխաւոր յատկանշիւնները(*):

Ձ Ա Յ Ն Ա Ի Ո Ր Ն Ե Ր

Ձայնաւորներէն պիտի յիշենք միայն անոնք որոնք հնչական որեւէ փոփոխութեան կ'ենթարկուին.

Ա.— ԱՅԻ ձայնաւորը պահած է իր նախնական, այսինքն

(*) ՅԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ:— Այս գործին մէջ մասնաւոր ճիշդ ըրած ենք կարելի եղածին չափ պարզ ձեւով Արիւայացնել միւրք, Խակամալի ըլլալու համար մեր լիզուակոմ Խարցերու ոչ-մասնագէտ Խարիեմիկեցիներում: Անշուշտ գիտեմք յէ. Խակամալ մեր չամբին, կարգ մը կէտերու մէջ դժուար պիտի ըլլայ Խակամալի գտնուի մեր Խասարակ ընթերցողներուն: Փորձով դիտեմք թէ մասնաօրոտլու ձայնի, խուլ եւ շնչելի խուլ կամ բու գրերու ձայնական արժէքը բացատրելու մեր ճիշդին մէջ ոմանց կողմէ Խակամալի չեմք ըլլար: Ասոր համար Խասարակ ընթերցողին գործը քիչ մը աւելի դիւրացնելու նպատակով, ուր որ պիտի է՝ օգնութեան կամպած ենք լատիներէն տառերը: Այս տառերուն մէջ Ս գիրը պէտք միշտ արտասանել մեր ՈՐ ձայնին պէս:

Արեւմտախոյ քիչ շատ ուսումնական անձերն անգամ յամտի կը շփոթին, երբ մեր տառերում զանազան հնչիւնները կ'օգտեն Արիւայացնել: Այսպէս, բարեկամ մը կը գրէ ինձ թէ իրենց գիւղին մէջ բարեւ, գարեւ, գտնակ, ջուր, ծուկ քուսերը կը հնչուէին պարեւ, կարու, ամանակ, ճուր, ծուկ: Այս բայտարարութիւնը Խակամալի է Արեւմտախոյ մը համար: Արեւելոսխոյ մը անոր թակ օգտածին բոլորովին Խակամալը պիտի Խակամալ: Բարեկամիս թակ ուզածք այն է թէ՛ ձայնից գրերը բառերու սկիզբը պահած են իրենց հարազատ հնչիւնները:

Մետրոպոլան հնչիւնը, որ զործածական է մեր երկու գրական բարբառներուն մէջ ալ: Այդ հնչիւնը ճանաչելուպիսին միջին բարձրութեան հնչիւն է, որ արտասանվում է խոշափողը ազատ ու բաց պահելով, լիզուն ասփակ, թերանը եւ շրթունքները բաց»: Օրինակ, ստոնք քանի մը բառեր. ամառ, աշխատանք, քառարան:

Բարբառներու մէջ այս սովորական այբէն զատ կան սուր երկու տարբերակները, որ են Բմային եւ շրթնային այբ: Երզնկայի բարբառին մէջ կայ միայն քմային այբը՝ սակաւաթիւ բառերու մէջ: Այս քմային այբի հնչիւնը նման է անդիւրէն A գրին հանած ձայնին հոտ, mat, that բառերուն մէջ, ինչպէս նաեւ Խուրբերէն Էքմէլ, էք, էկէր բառերուն մէջ՝ մեր է գրին հանած ձայնին: Այս քմային այբը կը ներկայացուի դարձուած(տ) այբով: Այսպէս, Երզնկայի բարբառին մէջ առաջ կը հնչուի տառը, զարնել-գորնել, մայիլ-մայիլ, խփանք-խփանք, Սարգիս-Սարգիս, ամէն-ամէն:

Ա կը փոխուի է-ի մէջ քանի բառերու մէջ: Օրինակի համար. անել-էնել, անիլ-էնիլ: Այսպէս, Խոսակցութեան մէջ կ'ըսուի. էնիլ-պակաս ի՞նչ կը խարաքես: Էս իմ պարտես էնիլ-էնիլով փնարես իմ: Պակասին պակաս կ'ըսես, ամա էնիլին համար թերանց չես քանար:

Այբ կը փոխուի Ը-ի ցուցական դերանուններու եւ ստոնց հոլովական ձևերուն մէջ. օրինակ. Աս-ըս, աղ-ըղ, ան-ըն, սա-սը, դա-ըը, ըսար, սըսը, ընկէ, ընանց, ըղանցմէ, ըղանց, ընանցմէ եւն: Ասիկ զատ շատ մը բառեր հոլովման, խոնարհումի, սծանցման եւ բարդութեանց միջոցին վերջին վանկին մէջ գտնուող այբը կը վերածեն ըթի: Օրինակ. ամպակ-ամպըկնալ, օշխար-օշխորի, ազգաւ-ազգըտի, ազգըտութիւն, տուար-տուրրի-տուրրներ, գգալ-գգըլտի-ղգըլնոց, քարակ-քարըկնալ-քարըլնալ, տակ-ըսի, կիւանդ-կիւրընգալ-կիւրընդես, կարկտամ-կարկըտնել-կարկըտուք եւն:

Այբ կ'ըլլայ ինի՝ խառակ բառին մէջ, որուն բայը կ'ըլլայ խստիկել: Կայ նաեւ խտրելի ձևեր:

Ա = Ո = քստամիլ-քսումիլ:

Ե-է.— Գրարարի մէջ այս երկու գիրերը ունէին տարբեր հնչիւններ: Ենչ կը համապատասխանի մեր այժմու Ե-ին եւ սուր ձայնը ունէր թէ՛ բառերու սկիզբը եւ թէ՛ բառերուն մէջ: Այսօր մեր գրական լեզուին մէջ ան իր հարազատ հնչիւնը պահած է միայն բառերու մէջ, իսկ բառերու սկիզբը ան կը հնչուի որպէս Յ: Այս եւէն սուրճ գրուած Յ գիրը պէտք է հնչել իր սկզբնական ձայնով, այնպէս ինչ-

պէս կը հնչենք զայն կայնիլ բառին մէջ: Ինչպէս ծանօթ է մեզմէ շուտերուն, այսօր Հայաստանի մէջ բառասկզբից ց գիրը փոխանակուած է Հ-ով, եւ ց-ին վերագրածուած է իր Մերսողեան հարգարտ հնչիւնը:

Է զի՞ն սկզբնական հնչիւնը, բառ լեզուարաններու, մտաւորապէս է՛ց էր: Ան այսօր գրեթէ նոյնացած է ւ-ին հետ, անոր բառամբէր հասած ձայնին:

Երզնկա-Կամախ բարբառին մէջ ե՛մ զիրը, մի քանի բացառութեամբ, պահած է իր հին հնչիւնը: Բառերու առջև ան միշտ կը հնչուի որպէս է: Այսպէս. երկու-երկու, երթալ-էրալ, երկինք-երկինք, եկուր-էկո եւն: Բացառութիւն են քանի մը միտմանի բառեր, որոնց առջև ե՛ք կը հնչուի որպէս ց՛ն: Օրինակ. երբ-իմի, ետ-յետ, յետ, ել-յիլ, եղ-յեղ, երգ-յերգ եւն: Ես անձնական գերանուր կը հնչուի լն: Իմ, ես, եմք, եմ էական բայեր կը հնչուին որպէս էմ, էս, էմք, էն:

Ե = ւ: Եղիւ-եղած գերբայներուն մէջ ե՛ք փոխուած է թառ-յին այրի եւ այդ բառերը կը հնչուին ուղիւ-տղամ: Ձեռք կը հնչուի ձոռք, լեռ-լոռ, մեռիլ-մոռիլ:

Ե փոխուած է Ա-ի եղբայր բառին մէջ, որ եղած է այսբար: Ե կ'ըլլայ Ը հետեւեալ բառերուն մէջ. եզունց-ըզումց, յիզու-լլզու, ածելի-ածըլի, ձեզբել-ըզբել: Բացի եզումց բառէն, միտաներուն մէջ Ը չի գրուիր, բայց կը հնչուի:

Ե կը փոխուի Ի-ի հետեւեալ բառերուն եւ պարագաներուն մէջ. երեք կը հնչուի իրեք, երկցիկն-իրիկիմ, երկեր-իրիկում, հրեշտակ-իրիշտակ, երկիւմ-իրիկամ: Ել լծորդութեան բայերու սահմանական ներկայի եզակի եւ յոգնակի առաջին զէմբին մէջ ե՛ք կը փոխուի Ի-ի: Այսպէս, կ'ուտեմ կ'ըլլայ կ'ուտիմ, կ'ուտենք կ'ուտիմք, կը գագեմ-կը վագիմ, կը վագիմք, կը ձեռեմ-կը ձեռիմ, կը ձեռիմք եւն: Ձեմ կ'ըլլայ շիմ, շիմ ուտեր, շիմ վագի եւն:

Ե կ'ըլլայ Ո ցերեկ բառին մէջ, որ կ'ըլլայ ցորեկ:

Ե կ'անհետանայ կորոյ մը բառերու մէջ: Այսպէս. հայելի-հայլի, երեսուն-լոսում, աւերել-աւրել, աւերել-ալել, կեդեւել-կեդել, գայելել-գայլել եւն:

Է— Այս գիրը շատ փոփոխութեան չ'ենթարկուիր: Ամանց-մանց եւ բարդութեանց միջոցին ան կը փոխուի Ի-ի: Այս ալ ընդհանուր երեսնիմ է թէ՛ մեր հին եւ թէ՛ նոր գրական լեզուներուն եւ գաւառաբարբառներուն մէջ: Էական բայի սահմանական ներկայ եզակի

երրորդ զէմբի է գիրը միշտ կը հնչուի որպէս թառային այր: Ասկէ գտա՞ Ել լծորդութեան բայերու սահմանական ներկայի երրորդ զէմբերու վերջին է-ն ալ միշտ թառային այրի վերածուելու. ձգտում ունի: Այսպէս՝ կը վագե, կ'ուտէ, կը խե՛ եւ նման բայերու վերջին է-երը թառային այրի ձայն ունին եւ կը հնչուին կը վագո, կ'ուտո, կը խոմ:

Է կը փոխուի Ը-ի, մէջ բառի հոլովումներու միջոցին եւ կ'ըլլայ մըջի, մըջէմ, մըջով, մըջիմով:

Ը— Այս ձայնաւորը շատ քիչ փոփոխութեան կ'ենթարկուի: Ունիւք ինքնօր բար, որ հին ընդմը մեւին փոփոխուկ է: Կ'սենք. ինքնօր եզա ո ըսոր դրացո չնս գացիր: Կը յիշեմ ուրիշ երկու բառեր ալ, որոնց մէջ ըթ գիրը փոխուած է ինի: Այս երկու բառերն են՝ կըլշոք եւ ճըրագ, որ կը հնչուին կըլշոք եւ ճիրագ:

Արեւմտահայ գրական լեզուի լնայ երզնկայի բարբառին մէջ անիլ է, մինչ Կամախի մէջ, բառ Գորդար Պարտիկանի վկայութեան, փոխուած չէ: Օրինակի համար, կ'սեն. Ես ի՞շ պի անիմ ըս զուէ (շափ) հացը; Ինչ ա անես մը մըրէմ քեզ մեղաւոր պի հանիմ:

Ո = Օ— Ինչպէս ծանօթ է, գրաբար սկիզբէն Օ գիր չունէր: Ան փոխառութիւն է յունարէնի ԹԱ գարէն յետոյ: Օ ձայնը ատուց միակ գիրը մեր լեզուին մէջ եղած է Ո-ն, որ կ'արտասանուէր որպէս Օ՝ թէ՛ բառերուն սկիզբը եւ թէ՛ բառերուն մէջ: Ո-ով վերջացող բառ չունինք: Երզնկա-Կամախ բարբառին մէջ Ո գիրը կը հնչուի գրեթէ միշտ իրեւ Օ բառերուն առջև, եւ միշտ բառերուն մէջ: Այսպէս. ոշխար, օրբառ, օտք, օղորմիս եւ նման բառեր կ'արտասանուեն որպէս օշխար, օրբոռ, օտք, օղորմիս եւն: Բացառութիւն են մի քանի միտմանի բառեր, ինչպէս օրբ. ոռ, որ կը հնչուին վօրբ, վոռ, եւ ով ուրը, որ կ'արտասանուի վով:

Ի— Այս գիրը գրեթէ փոփոխութեան չ'ենթարկուիր: Ինծի ծանօթ են միայն երկու բառեր, որոնց մէջ Ի գիրը փոխուած է ռիի: Այդ բառերն են ինձի եւ լիզիլ, որ եղած են ընձի եւ լզիլ:

Ու— Այս ձայնաւոր մէկ երկու փոփոխութեանց ենթարկուած է հետեւեալ բառերուն մէջ: Գլուխ եղած է գլոխ. այսինքն Ու փոխուած է Ո-ի: Ումք (յոնք) բառը յոգնակիի մէջ ընձուիմեր, ուզիք բառն ալ եղած է ըզիզ, այսինքն Ու եղած է Ը: Հոլովում, ամանցման եւ բարդութեան միջոցին մեկ վանկերու, այսինքն բացառաւոր վերջացող վանկերու մէջ Ու կ'ըլլայ Ը, եւ բաց՝ այսինքն ձայնաւորով վերջացող վանկերու մէջ ալ Վ: Այսպէս, շուր-ըրիլ.

հարուստ-հարքստութիւն, բուրբ-բըրբի եւն: Աւելորդ է ըսել թէ այս բառերու մէջ ըթ դիրք թէևս կը հնչուի, բայց չի գրուիր: Օրբ-նակներ բայ փանկերու: առու-առվի, առտու-առտվանց, կտտու-կտտվներ, ան-անվանել: Այս բառերուն մէջ փոխանակ ՈՒ-ի՝ գրած ենք Վ, շնչակու համար ՈՒ-ի հանած Վ հնչիւնը:

Բ Ա Ղ Ա Ձ Ա Յ Ն Ն Ե Բ

Գրարարի հին հնչիւնական գրութեան համաձայն մտաւոր ձայն սննեղ բաղաձայնները բաժնուած են երեք խումբի, նայած իրենց հնչիւնական գրութեան ատփանակին: Այդ բաղաձայնները կը ներկայացնեն հետեւեալ պատկերը. Չայնեղ (sonore), խուլ (sourde) և շնչեղ-խուլ կամ թաւ (sourde aspirée):

Գրարարի եռատփնան ցանկին է հետեւեալը: Լեզուական օրէնքներու անձանօթ մեր ընթերցողներու գիրութեան համար սուսնց գէժ կը զենք անոնց համապատասխան բառիներէն գիրերը:

ՁԱՅՆԵՎՆԵՐ	ԽՈՒԼԵՐ	ՇՆՉԵՎ-ԽՈՒԼԵՐ
Բ - B	Պ - P	Փ - Ph, P'
Գ - G	Կ - K, C	Ք - Ch, K'
Դ - D	Տ - T	Թ - Th, T'
Ձ - Dz	Շ - Tz	Յ - Thz
Ջ - Dj	Ճ - Tj	Ղ - Thj

Արեւելահայ գրական լեզուն պահած է այս շարքը: Արեւմտահայ գրական լեզուն մէջ ան վերածուած է երկուքի: Չայնեղները նոյնպէս են շնչեղ-խուլներուն կամ թաւ գրերուն հետ և խուլներն ալ անցած են ձայնեղներու տեղը: Այսպէս, Բ, Գ, Դ, Ձ, Ջ հասարակած կամ նոյնպէս են Փ, Ք, Թ, Յ, Ձ գրերուն հետ: Իսկ Պ, Կ, Տ, Մ, Ճ ստան են ձայները Բ, Գ, Դ, Ձ, Ջ գրերուն, որով այս վերջիններս, թէևս որպէս զիր կը պահուին, բայց որպէս հնչիւն անհետացած են: Այս կերպով ներկայիս Արեւմտահայ գրական լեզուն մէջ ունինք բաղաձայններու հետեւեալ երկատփնան կարգը.

ՁԱՅՆԵՎ	ՇՆՉԵՎ-ԽՈՒԼ
Պ - B	Փ - P Ph, P'
Կ - G	Ք - Ch, K'
Տ - D	Թ - Th, T'
Շ - Dz	Յ - Thz
Ճ - Dj	Ղ - Thj

Ինչպէս վերը ակնարկեցինք, Արեւմտահայ գրական լեզուն ձայնեղ գրերու որպէս հնչիւն անհետացուած մեծապէս փոխուած է անոր, և վարժարաններու մէջ դժուարացուցած ուսանողներու ուղղագրութեան ուսուժք: Երբ նկատի առնենք որ այդ գրութեամբ կազմուած դասագիրքեր գործածական էին Ռուսաստանէն մինչև Վան, այն ստեն պիտի հասկնանք թէ որքան դժուար կացութեան կը մտնուէր ուսանողը որպէսու համար թէ բառ մը բննօ՞ղ պէտք է գրել թէ ոչ փիւրով, գիտօ՞ղ թէ Է՞տօ, դատօ՞ղ թէ քայտօ: Ես և իմ ընկերները կը գիմէինք մեր գաւառի հնչիւնին՝ զատորջելու համար այդ տարբերութիւնները:

Երզնկա-Կամախ բարբառին մէջ ձայնեղ գիրքը պահած են իրենց հարազատ հնչիւնը բառերու սկիզբը և բառերու մէջ ու վերջին ալ, մասնաւորապէս ն գիրէն յետոյ: Այսպէս, բարի կը հնչուի Bari, գարի, գարուն կը հնչուին Gari, Garun, դամակ, դմակ կը հընչուին Danag, Dmag, անի կը հնչուի՝ Dzug, ամեռ կը հնչուի Dzmer, ջուր կը հնչուի Djur, եւն:

Հետեւեալ բառերուն մէջ ձայնեղները ն գիրէն յետոյ պահած են իրենց հնչիւնը.— Տանն, խննոր, խննիկ, ջիջոց, խոնջան, անկաջ, լինդ, գունդ, հանդ, հիւանդ, հունդ, խնդալ, ժանգ ևւն: Գր-մարտը Դ գիրն ալ նոյնպէս պահած է իր ձայնը բառերուն վերջը: Այսբար, այնոր, այթը, շողգալ բառերուն մէջ ալ Բ և Գ գիրերը ձայնեղ են:

Այս յիշուած պարագաներէն զատ, ձայնեղները բառերուն մէջ և վերջ նոյնպէս են շնչեղ-խուլ կամ թաւ գիրերուն հետ: Այսպէս, դռնմ բառը կը հնչուի դրում, գալ-գէպ, կարագ-գարագ, մարագ-մարագ, երզում-էրբում, Ալամ-Աթամ, երբ-յեթ, գար-գաթ, որբ-որթ, հաջիլ-հաչիլ, ճամբայ-ճամփայ, մարդ-մարք, քագաւոր-քափաւոր, որձ-որց, բարձ-բարց ևւն:

Միւսման զիրերը երգնկա-կամախ բարբառին մէջ կարծնցուցած են իրենց հարազատ հնչիւնները և նոյնացած ձայնեղներուն հետ: Այսպէս, Պ, Կ, Տ, Ծ, Ն խուշերը հաւասարած են Բ, Գ, Դ, Ձ, Զ ձայնեղներուն: Տանք քանի մը օրինակներ. Պարսպ կը հնչուի բարբառովս: պագնիլ-բաբնիլ, կատու-գաղու, պատկեր-քաղզեր, ծիծ-ծիծ, նահն-շահն, մամուկ-մամուկ, մակատ-գագաղ և այլն:

Մինչև այժմ բառածնեղն կարակացնելով կ'ըսենք թէ երգնկա-կամախ բարբառը կազմուած է երկաստիճան բազմաձայններէ, նման Պոլսոյ, Տրապիզոնի, Եւզսիսոյ բարբառներուն: Ունենք շարք մը ձայնեղ զիրերու և շարք մըն այլ շնչեղ-խուշերու. աջ սինքն թառ զիրերու: Սույ զիրերը նոյնացած են ձայնեղներուն հետ, իսկ ձայնեղներն այլ սրտէ պարագաներու առած են շնչեղ խուշերու, աջսինքն Փ, Ք, Թ, Յ, Զ զիրերուն ձայները: Հետեւեալն է պատկերը այդ երկաստիճան բազմաձայններուն.—

ՁԱՅՆԵՂ ԳԻՐԵՐ	ՇՆՁԵՂ-ԽՈՒՄ ԳԻՐԵՐ
Բ - Պ	Փ - Բ
Գ - Կ	Ք - Գ
Դ - Տ	Թ - Դ
Ձ - Ծ	Ց - Ձ
Ջ - Ն	Չ - Ջ

ԲԱՂԱՁԱՅՆՆԵՐՈՒ ԼՊՈՐԳՈՒԹԻՒՆ, ՏԵՂԱՓՈՆՈՒՄ ԵՒ ՍՂՈՒՄ

Բազմաձայններու փոփոխութեան հետեւեալ երեւոյթները նկատուին և երգնկա-կամախ բարբառին մէջ.—

Բառասկիզբի Հ-ի ձայն ունեցող Յ զիրը կ'իջնայ կամ Խ-ի կը փոխուի: Այսպէս, Յակոբ-Ակոբ, Յովհաննէս-Օհաննէս-Օհան, Յարութիւն-Արութիւն, Յովակիմ-Օվակ, յոզնիլ-օյնիլ, յարդերդ, յաբող-աբող-աբողակ, յտակ-խտակ, յխուկ-իցցուկ: Կամախի շրջանին մէջ յիշելի կ'ըլլայ իշնի և այլն:

Ջ և Ծ զիրերը կարգ մը բառերու մէջ զիրար կը փոխանակեն: Երպէս կ'ըլլայ Էրամ, Ծառգարդար-Ծաղկաբարդ-Ջարգարդար, կծկախիլ-կզկախիլ, կրծկալ-կզկալ, խածնիլ-խազնիլ, հեծնալ-հեզնալ և այլն:

ժ-ձ: Պատիւ-պատին, խոնմտանք-խոմտանք, կոնկիլ-կոմկիլ, վինակ-վմկին և այլն:

ժ-ճ: Ծարձ-եքկրաշարձ-ժամ, դժբախտ-ըշբախտ, դժգոնիլ-նշգոնիլ:

Ձ-Ձ-Ս: Թամնր-քարզ, քարնր-քարս, ամնրեւ-արգիւ, ագր-ասք, ազգ-ազգ: Այս բառերուն մէջ տեղի ունեցած է ոչ միայն հընչիւններու փոփոխում, այլ նաեւ զիրերու անկում և տեղափոխում:

ձ-ճ: Ձանք-նոշք:

Ն-Լ: Նմանիլ-լմանիլ-կրկմանի, եյնիլ-եյլիլ, բանալիլ-բալլիլք:

Ն-Ս: Նուրբ-սուրբ, շուրջատ-սուրջատ, շինուկ-սինուկ:

Ձ-Շ: Աջք-աշք, քիշ-քիշ, ամչնալ-ամշնալ, մանչնալ-մաշնալ, կանաչ-կանաշնալ: Ի՞նչ է հարցականը բազմաձայններէ առաջ կ'ըլլայ ի՞նչ: Օրբնակ. կս ի՞նչ գիտամ ինչ քսաւ:

Ձ-Շ: Մէջք-մէշք, իջնալ-իշնալ, առաջնորդ-առաշնորդ, միջնորդ-միշնորդ, ոչիլ-օշլուտ և այլն:

Ս-Յ-Ծ: Յխուկ-իցծուկ, վարսուկ-վազծուկ, ուրսուկ-ուցծուկ:

Յ-Ս: Երեկիմ-իբիսկիմ, օրոցք-օրոքք, սղացկան-սղասկան, պողունք-պողուս, հոգեհարցուկ-հոգեհարսուկ, անցուորիկ-անսուրիկ, անցնիլ-անսիլ, ջրաղաց-ջաղացք-ջաղաք: կ'ըսուի նաեւ ջաղաք:

Ինչպէս ուրիշ բարբառներում, այնպէս ալ երգնկա-կամախ բարբառին մէջ բառերու կըծասում, զիրերու տեղափոխում ուշադրաւ երեւոյթներ են: Տանք քանի մը օրինակներ. ակոսայ կ'ըլլայ առկայ կամ առդայ: Օրհարսակ կը նշանակէ կէսօր և աղաւաղամն է օր հասարակ բառին: Ջրաղաց կզմ է ջաղաք և ջաղաք: Թռնչուլ թռնիրի լրայ ձգում շուրն է կամ լաթը: Երգնկայի զուստին մէջ թռնիր բարբառէ կզմ է բռնիք և բռնտիր: Այս վերջին բռնտիր ձեւն ասով կզմ է բռնչուլ բարբ, քանի որ այս բարբառին մէջ տր կը վերածուի ու-ի: Այսպէսով թռնչուլ բարբ անցած է հետեւեալ ձեւերէն: Թռնտիր և շուլ բառերէն կազմուած է բռնորաշուլ, որմէ բռնչուլ, ուր այդ յոգեկազմ սուսած է և և զերն ալ փոխած իր տեղը: Թարգ կը նշանակէ բաննր, դարտակ-դատարիկ, հառդ-խաղդ, անկաջ-անկաջ, կարունք-կամուրք, մեռդ-մեղր, քեպուր-իեուր: Մայրամ-Մարիամ, միռայ-միպր, վլացք-լուացք, բալլիք-բանալիք, քմընալիկ-քմնգմեզալէկ, պարկըշար-պարկիկաշար, որ պարկուկի,

այսինքն ծիրանի շորն է կամ շիրը: Ասոնց եւ նման բաներու մէջ նկատուի է որ Լ, Ն, Բ նոյ կամ կակուզ ստանին են, որ կը տեղափոխուին կամ կը կորսուին արասանութեան դիրութեան համար:

Մէկ մէկ եղած է մէյ մէկ, մէկ մը՝ մէյ մը: Այ կը հնչուի ա. ինչպէս. հարս ա, մարս ա շատուց մեներ ին: Որ յարարբան կը կը հնչուի ո, օ ձայնով: Օրինակ. Ալեքսար ըսաւ ո ըսք զարք չեքամ: Երբեմն ալ Որ-ի տեղ կը գործածուի թորքերէն քի յարարբան կը: Ըսաւ քի, ընանկ ծեծ մը սաւա քի: Գէ որ կը հնչուի դէօ եւ դէվօ, միեջե որ-ի իմաստով: Այսպէս. Գէվօ էկաւ նր իմ ա հոգիս էլաւ: Երբ որ եղած է եկեղ կամ նոր սուղարութեամբ յեկեղ: Ահա հիմա եղած է այնա եւ կը գործածուի հիմա-ի իմաստով. օրինակ. Այնա ոտքի էլլամ նր գիտես քի ի՛ջ կ'ըլլայ հալոյ:

Ո՞ր հարցականը կը հնչուի նաեւ վե՞ր: Ով կ'ըլլայ վով կամ վեվ: Ինզո՞ր կ'ըլլայ ինզո. օրինակ. Ինզո՞ էղաւ ո ըս սասու հանզ չես գագեր:

Ուշագրտու երևույթ մըն է երզնկայի բարբառին մէջ, որ ՏՐ Լ և ՆՏՐ Ո-ի կը փոխուին: Օրինակ. Պետրոս կը հնչուի Պետոս, կարելի լոնի, կտորի-կոնի, կտրիկ-կոնի, պատրոյգ-պատուգ, ծանր-ծանոր-ծառ, սանոր-սառ, մանր-մանոր-մառ-մառուբ: Ընտրելի-հնտրել կըսծ է հոնի: Յայանի է թէ ՏՐ է որ կը փոխուի Ո-ի: Ն գիրը պարզապէս կ'իջնայ կամ կը կորսուի: Կամտիի շրջանին մէջ ձայնական այս երևույթը չի նշմարուիր:

Հնչիւններու կորուստ, ինչպէս այլ բարբառներում, նոյնպէս ալ հոս տեղի կ'ունենայ: Հուլովմանց եւ խոնարհմանց միջոցին վերջին կամ վերջնեթեր վանիի այլ գիրը կ'իջնայ: Այսպէս. Պառապառտի, կաւառ-կառտի, շարաք-շարքի, բերամ-բերմի, դամակ-դամկի, հաւատալ-հատալ, հաւասարիլ-հատարիլ եւն: Ինչպէս բարդութեանց եւ անոնցմանց, նոյնպէս հուլովմանց միջոցին Ի եւ Ո՞ ձայներ կը կորսուին: Օրինակ. Մոխիլ-մոխրի, մոծիլ-մոծիլ, ոջիլ-օշուտ, օգուտ-օգտի, ջուր-ջրի, սուն-սնուլ եւն:

Ձայնաւորով սկսող բաներու առջև ժխտական մի-ին ի գիրը կ'իջնայ.— Մ՛ուտեր, մ՛երգեր, մ՛աղօրեր, մ՛ամշնար եւն:

Գիրերու անկում տեղի կ'ունենայ հետեւեայ բաներուն մէջ. Ի կ'իջնայ. Գուրս-գուս, սուրբ-սուր, երբալ-էրալ, եկուր-էկու:

Տ կ'իջնայ. Պաշտպան-պաշպան, ասող-ասղ, Աստուած-Աստած եւն:

Գրի կրկնում եւ յաւելում, պատճառ-պատճառ, բանալի-բանալի-բալլիք, կուեսչ-կամանչ, մտեր-մտար, ծանր-ծանոր եւն: Երզնկայի մէջ գտնալ եւ գնաց շեն ըլլար գննալ, գննաց, թէ եւ կ'ըլլան Կամտիի մէջ:

Յատուկ անուններու կրճատում սուրբական է: Յ-ով սկսող անուններու մասին տկարեկամ ենք նախապէս: Տանք ուրիշ քանի մը անուններ Լ-ու. Մարտիէ-Մարտի, Մկրտիչ-Մկր, Մկօ, Արքատու-Արօ, Վառ-Վառաշաղախ-Վալի, Պետրոս-Պետոս, Կարապետ-Կարօ, Գրիգոր-Գիրգոր, Սարենիկ-Սարեն, Եզեկիէլ-Եզեկ, Սրբուհի-Սրբուկ, Մաքրուհի-Մաքրիկ, Նազուհի-Նարզուկ, Իզարեր-Եուրիկ, Թագուհի-Թագուկ-Թագուն, Շոգակար-Պարիկ եւն:

Ե Ր Կ Բ Ա Ր Բ Ա Ն Ե Բ

Գուստարբարաններու մէջ երկրաբարաներ գրեթէ գոյսի չունին: Երկրաբարաներ կը ներկայացուին պարզ կամ երկնային (ու) ձայնաւորներով: Մէկ քանի գուստարբարաններ ունին երկրաբարանի մտաւոր հնչիւններ: Երզնկայի բարբառն ալ երկրաբարաններ կը վերածէ ձայնաւորներու:

Այ երկրաբարաք բաներուն առջև կ'ըլլայ է: Օրինակ. Այգիլ-էգի, այրիլ-էրիլ, այրիկ-էրիկ:

Այ բաներուն առջև կ'ըլլայ Ա: Օրինակ. Այծ-ամծ, այլ-ալ, այս, այդ, այն-սա, ադ, ան:

Այ բաներուն մէջ կ'ըլլայ Ա: Օրինակ. Մայր-մար, հայր-հար, գայլ-գալ փայտ-փատ, լայն-լան, ձայն-ձան, կայծ-կած:

Իւ բաներուն մէջ կը դառնայ Ու: Այսպէս. Աղբիւր-ալբուր, հարիւր-հարուր, արիւն-արուն, մրջիւն-մրջուն, ալիւր-ալուր, հեթիւն-հեթուն, ձիւն-ձուն, ճիւղ-ճուղ:

Ոյ կը փոխուի Ու-ի: Օրինակ. Կապոյտ-կապուտ, փոյր-փուր, լոյս-լուս, բոյն-բուն, ընկոյգ-ընկուգ, ողկոյգ-ողկուգ: Գոյն բարբ կ'ըլլայ գուն: Կ'ըսեն մետիլ փոխան գունատիլ-ի: Բայց գոյն բանին տեղ յաճախ կը գործածեն պարսկերէն ընկզ բարբ: Երեսին վրայ ընկզ չէ մնացեր: Թոյն բանին տեղ ընգհանրապէս կը գործածուին գոմիր եւ ազու օտար բաները:

Եւ *կ'ըլլայ* Ե: *Օրինակ*. վառեակ-վառեկ, դայեակ-դահեկ, կորեակ-կորեկ, սարեակ-սարեկ: *Սարեակին կ'րսեն նաև* ֆահեկ, որ ծագած *ըլլալու է* մայեակ բառէն: *Մականուններու* Եանք *վերջաւորութիւնք կ'ըլլայ* Ենք, *ինչպէս*. փափագեմք, Լէփեմք, Սիւրմէմք, վարդանեմք *փոխանակ ըսելու*. փափագեանք, Լէփեանք, վարդանեանք *ևւին*: *Մականուններու վերջաւորութեան կրկնակ ձև մըն ալ կայ*: *Օրինակ*. փափագեանեմք, Գանիլչեանեմք, Ղազարսեանեմք *ևւին*:

Իւ *կը գտնայ* Ե: *Օրինակ*. Իւդ-եդ, գիւդ-գեդ, ճիւդ-ճեդ:

ՉԵԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երգնկա-Կամախ բարբառին ձևարանական ընդհանուր կառուցքը նման է Արեւմտահայ դրական լեզուին: Այս ընդհանուր նմանութենէն դուրս կան կարգ մը մասնաշատակ ձևեր, զորս պիտի ջանանք սայ Հետեւեալ էջերուն մէջ:

ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԹԻՒԸ

Ընդհանուր զործածական յոգնակիի մասնիկներն են դրական լեզուին յատուկ Ե՛ր և Ե՛նք, որոնք *ենթակայ են* դրական լեզուի կանոններուն: Ասոնցմէ զատ կան կարգ մը տեղական յոգնակերս մասնիկներ, զորս կուտանք *Հետեւեալ կարգով*.

Ան, անք, ւանք — Էչ-իչանք-իչանք, Գի-ձիանք-ձիանք, տեղ-տեղանք-տեղանք, գեղ-գեղանք-գեղանք, եղ-եղանք-եղանք, Բոյր-բուրանք, մայր-մարանք, հայր-հարանք, անըր-անըրանք, տագր-տագրանք *ևւին*:

Ոնք, տիք, տանք, լըտիք, լըտանք — *Ընդհանրապէս ազգական կան իմաստ ունեցող բառեր այս յոգնակերս մասնիկները կ'առնեն*: Այսպէս. Ախրար-ախրրտիք, ախրրտանք, Բուր-բուրտիք Բուրքտանք, տալ-տալքտիք, նըր-նըրտիք, կնիկ-կնիկտիք կնիկքտիք, խնամի-խնամանք, դրացի-դրացոնք, մեր-մերոնք, Գնր-Գնրոնք, մեկալ-մեկալոնք *ևւին*:

Իըներ — *Գլխաւորաբար մարմնի մասեր ցոյց տուող բառեր այս մասնիկը կ'առնեն*: Այսպէս. Աչք-աչքներ, ումք-ումքներ, մատ-մատրներ, ստք-ստրներ, ծունկ-ծնկլներ *ևւին*:

Ստան — Էգի-էգեստան, ուռի-ուռեստան, հոգի-հոգեստան *ևւին*:

Ունք — Պտուկ բառին յոգնակին է պակունք: *Կը զործածուի նաև* պակներ *ձևը*:

Ք — *Գրարարի յոգնակերս Ք պիտի ալ կը զործածուի կարգ մը բառերու վրայ*: Այսպէս — Տղայ-տղանք, գեղացի-գեղացիք, Բաղքի-Բաղքիք, Փրատիք-Փրատիքիք *կամ* Փրատցիք, Տերսիմքի-Տերսիմքիք *ևւին*:

Կարգ ժը բառեր ունին կրկնակ յոգնակի ձևեր: Այսպէս՝ Պոկուցեմ-պոկուցեմներ, էզեստամ-էզեստամներ, ձրամ-ձրամներ, ձրամեմ, տեղամեմ-տեղամեմներ և այլն:

Հ Ո Լ Ո Վ Ո Ի Մ

Երզնկայի բարբառը Արևմտահայ գրական լեզուին նման առնի վեց հոլովական ձևեր, որոնք են՝ Ուղղական, Հայցական, Սեռական, Տրական, Բացառական և Գործիական: Արևելահայ գրական լեզուն և բարբառները ունին ներգոյական ձև մըն այլ, որ կը վերջանայ ում մասնիկով՝ Բաղբաբ-Բաղբաբում, Բրոբ-Բրոբում: Արևմտահայ գրական լեզուն և բարբառները ներգոյականի իմաստը կուտան գործածելով մէջ բառը՝ այսպէս, Բաղբաբին մէջ, մտքիս մէջ: Ասկէ գտա, Երզնկայի, ինչպէս արիչ բարբառներու մէջ, բային Ուղղական-Հայցական բուն ձևեր կը գործածուի առաւ համար ներգոյականի իմաստ մը: Այսպէս, կ'ըսեն՝ Ախրարս էգիմ է, փոխանակ բուխու էգիիմ մէջ է. տղան ինկաւ գետը, փոխանակ գետին մէջ է:

Երզնկա-Կամախ բարբառին զլիստը հոլովական ձևերը կ'ամփոփենք հետևեալ հինգ տարայներով:

Ա.— Ասկէա ամէնէն սոփորական ձևն է և նման մեր գրական լեզուի հոլովման կարգին:

ԵԶԱԿԻ

Ուղղական-Հայցականը բառին բուն ձևն է. այսպէս, բամ, առու: Սեռական-Տրականը ունի Ի վերջուորութիւնը. բամի, առուի: Բացառականը հոլովը կ'առնէ է զիրը. բամէ, առուէ: Գործիականը ունի Ով վերջուորութիւնը. բամով, առուով:

Յոգնակիի մէջ սեռական-տրականն է որ միայն կը տարբերի երկու ձևէն և կ'առնէ Ու վերջուորութիւնը: Կունենանք հետևեալ պատկերը.

ՅՈՎՆԱԿԻ

Ուղղ.—Հայցական	բամեր, առուներ
Սեռ.—Տրական	բամերու, առուներու
Բացառական	բամերէ, առուներէ
Գործիական	բամերով, առուներով

Այս հոլովման տակ զացող և այ վերջացող բառերէն ոմանք հոլովման տան կը կորսնցնեն իրենց այ մասը: Օրինակ՝ Փետայ, փեսի, փեսէ, փեսով, սատամայ, սատամի, սատամէ, սատամով, տղայ, տղի կամ տղու, տղէ կամ տղայէ, տղով կամ տղայով: Առնց յոգնակիները կը հետևին վերոյիշեալ բնոյհանուր կանոնին ու կ'ըլլան սատամաներ, սատամաներով, սատամաներէ, սատամաներով: Տղայ բառին յոգնակին կ'ըլլայ. տղայ, տղոց, տղոցմէ, տղոցմով:

Բ: Այս հոլովման տակ զացող բառերը կ'ունենան հետևեալ վերջուորութիւնները, թէ՛ կղակիէ և թէ՛ յոգնակիէ մէջ: Ուղղական-Հայցական հոլովները ամէն տանն նոյնն են, այսինքն բառին հիմնական ձևը, որով յաջորդ տողերուն մէջ այս մասին պիտի չխօսինք: Բացառական և Գործիական հոլովներն այ քիչ անգամ կը փոփոխուին: Միայն Սեռական-Տրական հոլովներն են որ զլիստը փոփոխութեան կ'ենթարկուին: Արեմն այս երկրորդ հոլովման տակ զացող բառերը կ'ունենան հետևեալ վերջուորութիւնները. Սեռական-Տրական Ու, Բացառական է, Գործիական Ով: Օրինակ՝ Ինով, ծովու, ծովէ, ծովով, ծովեր, ծովերու, ծովերէ, ծովերով:

Այս հոլովման տակ կ'երթան.

1. Միտմանկ բառերէն շատեր. ինչպէս, փար, հոր, հով, պապ, մամ, կոյ, մարդ և այլն:
2. Ծոռեր այն բառերէն, որոնք զբարբառ Սեռական-Տրականի մէջ Ոյ վերջուորութիւնն ունին: Օրինակ՝ Գլուխ-գլխու, շաքար-շաքարու, ամիս-ամսու, էշ-իշու, լոյս-լոյսու, Ատամ-Ածու և այլն:
3. Տեղական անուններու մեծ մասը: Օրինակ՝ Երզնկա-երզնկու, Փրտաիշ-Փրտաշու, Ազլով-Ազլու, Թիլ-Թլու, Կամախ-Կեմախ-Կամախու-Կեմախու, Մշու, Խարիերդու և այլն:
4. Բարբ Ի վերջուորութեամբ բառերն ու կ'երթան այս հոլովման տակ, կորսնցնելով Ին Սեռական-Տրականի մէջ: Օրինակ՝ Հոգի, հոգու, հոգիէ, հոգիով կամ հոգով: Գինի, գինու, գինիէ:

գինիով, բարի, բարու, բարիէ, բարիով կամ բարով, գարի, գարու, գարիէ, գարիով-գարով:

5. Քանի մը Այ վերջուորութեամբ բառեր ալ կը հոլովուին այս կերպով: Օրինակ. Շամբայ, ցաբու, ցամբէ, ցաբով, տղայ. տղու, տղէ, տղով:

Գ. Երբորդ հոլովումը ունի հետեւեայ վերջուորութիւնները.

ԵԱԱԿԻ

- Ան.—Տրական — Ան
- Բացատական — Է
- Գործիական — Ով

ՅՈԳՆԱԿԻ

- Ան.—Տրական — Ու
- Բացատական — Է
- Գործիական — Ով

Այս հոլովման տակ կ'երթան.

1. Գլխաւորաբար այն բառերը, որոնք միապանկ են ևւ գրասրահի մէջ ունին արմատական Ն զիրը իրենց վերջը: Օրինակ. Գուռ, գաս, ծաս, թաս, նուռ, փուռ, ձուկ, մուկ եւն: Կը հոլովուին այսպէս. Գուռ, գասն, գուռնէ-դռնէ, գուռով-դռնով, գռներ, դռներաւ, դռներէ, դռներով:

2. Ում վերջուորութեամբ բառեր, օրինակ. եթում, աւետում, խաւարում, սուտմ եւն: Կը հոլովուին այսպէս. Ուտում, ուտումն, ուտումէ, ուտումով:

3. Իկ վերջացող բառեր, օրինակ. Կնիկ, էրիկ, ազջիկ, ծաղիկ եւն: Կը հոլովուին այսպէս. Կնիկ, կնկան, կնիկէ-կնկէ, կնիկով-կնկով, կնիկներ, կնիկներու, կնիկներէ, կնիկներով:

Գ. Այս չորրորդ հոլովման տակ կ'երթան ժամանակ ցոյց տուող բառեր ևւ կը հոլովուին այսպէս. Եղակի Սեռական-Տրականի վերջուորութիւնն է Ուան, Բացատականի՝ Ուրնէ, Գործիականի՝ Ուրնով ևւ մերթ ալ Ով: Ասոնց յոգնակն սովորականին պէս կ'անէ Ու, է, Ով վերջուորութիւնը:

Օրինակներ. ժամ, ժամուան, ժամուրնէ, ժամուրնով կամ ժամով, հերու, հերուան, հերուրնէ, հերուրնով, իրիկուն, իրիկ-

ւան, իրիկուրնէ, իրիկուրնով կամ իրիկունով: Այսպէս կը հոլովուին նաև տտու, տարի, օր, վաղ, գիշեր ևւ նման բառեր:

Ե. Հինգերորդ հոլովման տակ կ'երթան քանի մը տեղական անուններ, որոնք Սեռական-Տրականի մէջ թէև Ու-ով կը վերջանան, բայց մերթ ալ, համաձայն այս հոլովման, փոխանակ Ու-ի կրնան առնել նաև Այ: Այսպէս. Էրզրում-Էրզրումայ, Փքալիզ-Փքալիզայ, Բագալիզ-Բագալիզայ, Լուսաւորիչ-Լուսաւորչայ, Վան-Վանայ, Բզվան-Բզվնայ ևւն:

Ասոնցմէ զուրս գտնուած հոլովական ձևերը նայն են Աբւստոսհայ գրական լեզուի հոլովմանց հետ, հետեւեայ տարբերակներով. Տագր-տագիր-տագիրոջ, տագրէ-տագիրոջմէ, տագրով-տագիրոջմով, ներ-նիրոջ, տալ-տալոջ, կեսուր-կեսարոջ-կեսեր, կեսար-կեսարարոջ, կեսարալէ-կեսարարոջմէ, կեսարով-կեսարարոջմով ևւն:

Շուն կ'ըլլայ շան, տուն-տան:

Բացառիկ հոլովական ձևեր են նաև հետեւեայնները. Օրանց (օր մը օրանց), սրտանց, մօրուց, հինաց, թերմուց, շատուց, պրկ-սիկուց, առաջուց, հեռուանց:

Կան գրարարածև հետեւեայ հոլովները անեղական բառերու. — Բազմիւմ-բազմեց, հարսնիւմ-հարսնեց, մօրոււմ-մօրուանց, աչք-աչից, մեղք-մեղաց ևւն:

Երգիկայի բարբառը ունի Բացատականի ժամանար ձև մըն ալ: Բառին վերջը կ'աւելցնէ մնէ ժամոնիկը: Այսպէս, փոխանակ րսեյու ախօթումէ լսեցի, կ'ըսէ նաև ախօթս մնէ լսեցի: Կ'ըսեն նաև, օրինակի համար, ես բու մնէ չիմ վախմար, մարդոց մնէ ա չիմ ամբար, ամմա Ասմու մնէ կը վախմամ: Այս մնէ Բացատական շինող ժամոնիկը հաւանարս գրարարի ում ևւ ինձ գերանաներու Բացատական ձևերն եղող յումնմնէ, յիմնմնէ բառերուն վերջին վանկերն են, մնացած զուտական բարբառներէ սմանց մէջ:

Հոլովուած բառերը մ'իշտ ալ չօղ կ'առնեն խոսակցութեան բնթացքին: Սեռականի ևւ Տրականի տարբերութիւնը Ն չօղի յուրումով չի գտնապնտուիր: Օրինակի համար, կ'ըսեն. ես պատախի տունը գացի, կամ ես պատախի չի գորկի: Պարագան նայն է ասոնց յոգնակի ձևերուն մէջ ալ: Պատասմնրում թէ՛ Սեռական է ևւ թէ՛ Տրական:

Ա Մ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

Ածականներու քերականական կառուցքն ու գործածութիւնը ընդհանուր դժեբայ նման է Արեւմտահայ գրական լեզուին, սակայն կարգ մը առանձնաբարկութիւններով: Անցողակի նշենք այդ առանձնաբարկութիւնները:

Ածականներու համեմատական երեք աստիճաններն ալ գոյութիւն ունին: Գրական աստիճանը նման է գրական լեզուին: Օրբինակ, կ'ըսեն. Մեծ մարդ, խոշոր սոսի, սլոյտիկ թոյ (կարծ հասակ): Բաց-գատական աստիճանը կը շինուի Բացատականի երկու ձևերովն ալ: Օրբինակ. Ըս տունը ըն տունէն մեծ է. ու նաեւ. Խմ ախարս բու ախարսը մնէ ուժով է: Կայ նաեւ բաղդատականի ձևէ մը գրարար քան զ. ձևին մէկ փոփոխակովը, որ է քըզ: Այսպէս, Խմ քարս քըզ քուկը ոմտիկ է: Բաղդատականի համար գործածական է նաեւ թուրքերէնը դրիս բառը: Մեր գեղը Վեր գեղէն դրիս խոշոր է:

Գերազարկանի համար կը գործածուին ամէնէն, ամէնքէն նաեւ թուրքերէն մն բառերը: Այսպէս, կ'ըսեն. ամէնքէն մեծը, ամէնքէն կամ ամէնքէն կոխը, և կամ մն մեծը, մն կոխը: Կան նաեւ տեսակ մը կրկնակ անականներ, որոնք գերազարկանի իմաստ կուտան: Այսպէս. Կոփ-նոր, նեփ-ներմակ, սեփ-սեւ, կաս-կարմիր, կրս-կիր, դեփ-դեղին, կաս-կասուտ, շիփ-շիտակ, չոփ-չար, մաս-մախուր և այլն:

Քանակական թուականները հետեւեալ պատկերն ունեն կը-գրեկայի բարբառին մէջ — ՄԷզ, Էրգու, Իրեք, չարս, Էիկզ, վեց, օխըը, ուքը, ինը, դասը, գամբմեզ, գամբերցու, գամբիրեք. գամբըոս, գամբիկնզ, գամբվեց, գամբոխըը, գամբուրը, գամբիմը, քամն, քամբմեզ, և այլն. Էստու, Էքսու, վազնու, Էրսու: Կրսուի նաեւ դասվերկու, դասվիրեք: Ետեանս-սան, ու Քուսան, ինասան բառերուն տեղ կը գործածէին ասոնց թուրքերէնները. Եէք-միշ, սէք-տէն, սոխսամ: Կը գործածէին նաեւ քիւր թիւը, որ կը հնչէին քյար, չափապանց մեծ թիւ մը ցայց տարւ համար:

Գոտական թուականներու համար գրական լեզուի բարդ կամ երարդ մասնիկները կը գործածէինք մենք իմ մանկութեան օրերուս: Ասոր պատճառն ալ թերեւս այն էր, որ շաղարին մէջ գարսական կրթութիւնն ընդհանուր ըլլալով, գարսցին չմարհի այս գոտականները, ինչպէս նաեւ ուրիշ գրական բառեր, սովորական գործած էին

մեր լեզուին մէջ: Բայց թէ գիշերու մէջ, ուր գարսցին ազդեցութիւնը դեռ տկար էր, ինչ կը գործածէին գոտական թուականներու փոխարէն, որոշ բան մը շեմ կարող ըսել:

Կը գործածէին առաջին, առաջինկ-առաջինկ, Խոբքնիկ, միշ-մեկ-միքնիկ:

Բաշխական անականները կը կազմուէին ակամ մասնիկին յաւելումով. Մէկակամ, տասնակամ և կամ թիւերու կրկնութեամբ: Մէկ-մէկ, Էրկ-Էրկու, Իրեք-իրեք և այլն:

Բազմապատկութիւնը կը կազմուի հեղ բառի օգնութեամբ. — Չարս հեղ չարս, օխըը հեղ օխըը և այլն:

Գ Ե Ր Ա Ն Ո Ի Ն Ն Ե Ր

Աշխարհարար լեզուի գրեթէ բոլոր գերանուններն ալ կան կրկնակ-կամախ բարբառին մէջ հնչական և ձևական տարբերակներով: Կուտանք ստորեւ այդ գերանունները իրենց պատկան ձևերով:

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Եղակի. Ուղղական — Ես: Երգեկայի բարբառին մէջ սա կը հնչուի Էս: Օրբինակ. Էս քեզի ըսի քի ըսօր Էս դպրոց պի չեքամ:

Հայցական — Գրարար Հայցականի Զ գիրը ձգուած և կողմ-մըւած է իս: Օրբինակ. Գուս իս չես նաշար: Իս մի նեղացներ, չէ նր գիտես քի իշ կ'ըլլայ Խոբք:

Սեռականը նման է գրական լեզուին — Իմ:

Տրական — Ինձի: Օրբինակ. Ի՞նչ, չըսի՞՞ քեզի քի իմ գիրքս ինձի տար:

Բացատականը կը կազմուի մէկի աւելի ձևերով: Ա. Սեռականի վրայ կ'աւելցուի վերջ լեռուած մնէ բացատականակերտ մասնիկը. Իմ մնէ: Բ. Ուրիշ ձև մըն է ինէ: Գ. Իզմէ, որ ինձմէ-ե մէկ տարբերակն է: Օրբինակներ. Իմ մնէ չես վախճար նր Ասործմէ՞՞ ա չես վախճար: Ինէ քեզի գարար չի գար, ախարս: Իզմէ լաճդ դու քեզի պանէ:

Գործիականը նման է գրականին, միայն թէ Բացատականին

Նման հոս ալ ինձմալ-ին Զ զիբը կը փոխուի Զ-ի և Ն զիբը ալ կ'իջ-
նայ և կ'ըլլայ իզմալ :

Անձնական գերանուններու եզակի առաջին զէմքին յոգնակին
Արևմտահայ զբական ձևին նման է . ԼԲԵՆԲ, մեզ, մեր, մեզի .
մեզմէ, մեզմալ :

Երկրորդ զէմքը կը հարմուի գրականին գրեթէ նման . Գուճ .
Բեզ, Բու, Բեզի, Բեզմէ կամ Բեճէ, Բեզմալ : Յարկակի . ԳուԲ, ձեզ,
ձեր, ձեզի, ձեզմէ-ձեճէ, ձեզմալ :

Երրորդ զէմքը երկու ձև ունի, ամ և ինք, որոնք կը հարմ-
ւին այսպէս . եզակի . Ուզդական-Հայցական . Ան, ինք, ինքը : Աւա-
կան-Տրական . անը, իրեն : Բացառական . անկէ, իրմէ : Գործիական
անալ, իրմալ : Ասոնց յոգնակին կ'ըլլայ . Անոնք, իրենք, անոնց .
իրենց, անոնցմէ, իրենցմէ, անոնցմալ, իրենցմալ :

ՅՈՒՅԱԿԱՆ ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Երկնայի բարբառին մէջ ցուցական գերանունները մէկէ ա-
ւելի ձևերով կը գործածուին : Ասոնց գործածական ձևերն են .
Աս, ադ, ան, ըս, ըդ, ըն, սը, դը, նը : Ասոնք կը հարմուին հետևե-
տալ ձևերով .

ԵԶԱԿԻ

Ուզդ —Հայցական
Սևս —Տրական
Բացառական
Գործիական

Աս, ադ, ան
Ասոր, ադոր, անոր
Ասկէ, ադկէ, անկէ
Ասալ, ադալ, անալ

ՅՈԳՆԱԿԻ

Ուզդ —Հայցական
Սևս —Տրական
Բացառական
Գործիական

Ասոնք, ադոնք, անոնք
Ասոնց, ադոնց, անոնց
Ասոնցմէ, ադոնցմէ, անոնցմէ
Ասոնցմալ, ադոնցմալ, անոնցմալ

ԵԶԱԿԻ

Ուզդ —Հայցական
Սևս —Տրական
Բացառական
Գործիական

Ըս, ըդ, ըն
Ըսոր, ըդոր, ընոր
Ըսկէ, ըդկէ, ընկէ
Ըսալ, ըդալ, ընալ

ՅՈԳՆԱԿԻ

Ուզդ —Հայցական
Սևս —Տրական
Բացառական
Գործիական

Ըսոնք, ըդոնք, ընոնք
Ըսոնց, ըդոնց, ընոնց
Ըսոնցմէ, ըդոնցմէ, ընոնցմէ
Ըսոնցմալ, ըդոնցմալ, ընոնցմալ

ԵԶԱԿԻ

Ուզդ —Հայցական
Սևս —Տրական
Բացառական
Գործիական

Սը, դը, նը
Սըւոր, դըւոր, նըւոր
Սըկէ, դըկէ, նըկէ
Սըւալ, դըւալ, նըւալ

ՅՈԳՆԱԿԻ

Ուզդ —Հայցական
Սևս —Տրական
Բացառական
Գործիական

Սըւոնք, դըւոնք, նըւոնք
Սըւոնց, դըւոնց, նըւոնց
Սըւոնցմէ, դըւոնցմէ, նըւոնցմէ
Սըւոնցմալ, դըւոնցմալ, նըւոնցմալ

Օրինակներ ցուցական գերանուններու գործածութեան : Ըս ,
ըդ , ըն գերանունները ամէնէն շատ գործածականն են :

Աս ըսածներուդ կիսուն և չիմ հաւատար : Ըսկէ ընկէ քոփած
սուտերովդ իս չես կրնայ թաքիլ : Ախորստ աս պատմած ես ըսոնք .
ամա ընոր ըսածներդ ըսոնց պիտ-պիտուն հակառակն ին : Երէկ սըկէ
նըկէ աս ըսմեր մը անկաջիս հասան : Ըսոնցմալ մէկտեղ դաես չիմ
ուզեր ըսի քի ադ ըսածներդ պիտուն դուն ես շինած :

Կամախի շըջանին մէջ ըս , ըդ , ըն չի գործածուիր : Աւելի գոր-
ծածականն են աս , ադ , ան ձևերը :

Ով գերանունը կ'արտասանուի վով : Ադ վո՞վ ըսա : Վով ո
ըսաւ նը աշկը քոնայ : Վով-ի փոխարէն վիւլ ձևն ալ գործածա-
կան է :

Բ Ա Յ Ե Ր

Երզնկա-Կամառ բարրատին մէջ բաշխու խոնարհուածք իր գլխաւոր ձեւերուն մէջ նման է Արեւմտաճաջ գրական լեզուին: Կունքանի մը մասնաւոր տեղական շտակներէնք, զորս կը ներկայացնենք ստորեւ:

Ա. Կանան բաշխ ներկայ եզակի երբորդ զէմքե է գերբ կը հնչուի որպէս քմային այբ, զոր կը ներկայացնենք, ինչպէս բառձեք, գործուած այբով: Այսպէս, կ'ըսենք. ես իմ, դուն նս, ան ա, մենք ինք, դուք էք, անոնք ին: Անցեալ անկատար կ'ըլլայ. էի, էիր, էր, էամք, էիք, էին:

Բ. Ել ըծորդութեան բաշխը զբեթէ միշտ կ'արտասանուին իլ: Այսպէս. վազեր-վազիլ, ըսիլ-ըսիլ, գործել-գործիլ, ուսիլ-ուսիլ, պայներ-պպզնիլ եւն: Օրինակներ խառնկցութեան մէջ. Ըսիլ կ'ուզիմ քի ընդիար մարդ ա, ծանր գործիլ չի կրնայ: Կը վագիմ, կը վագիմ, անա նսուէմ չիմ կրնայ իսպիմիլ ա խոնր անիմիլ:

Ել ըծորդութեան բաշխը հետեւեալ տարբերութիւններն ունեն գրական լեզուէն.

Մասձանական ներկայ.— Կ'ուսիմ, կ'ուսես, կ'ուտէ, կ'ուսիմք, կ'ուտէք, կ'ուսին: Կը վագիմ, կը վագես, կը վագէ, կը վագիմք, կը վագէք, կը վագին:

Ասոնց միտակներ կ'ըլլայ.— Զիմ ուտեր, շես ոտեր, շ'ուտեր, շիմք ոտեր, շէք ոտեր, շին ոտեր: Զիմ վագեր, շես վագեր, շի վագեր, շիմք վագեր, շէք վագեր, շին վագեր:

Անկատար մասնակ.— Կ'ուտէի, կ'ուտէիր, կ'ուտէր, կ'ուտէանք, կ'ուտէիք, կ'ուտէին: Կը վագէի, կը վագէիր, կը վագէր, կը վագէրք, կը վագէանք, կը վագէիք, կը վագէին:

Անկատարի միտակներն յոյնակի առաջին զէմքը փոխանակ չէինք-ի կ'ըլլայ չէանք: Օրինակ.— Զէանք ոտեր, չէիք ոտեր, չէանք վագեր, չէիք վագեր:

Կատարեալ մասնակի մէջ գրական լեզուէն միակ գորտու-գութիւնը յոյնակի առաջին զէմքն է, որ փոխանակ եղիմք վերջա-նայու կ'ըլլայ եցանք: Այսպէս. վագիցանք, վագիցիք, վագիցին, ձե-ծեցանք, ձեծեցիք, ձեծեցին:

Ալ ըծորդութեան բաշխուն մէջ հետեւեալ գորտուգութիւն-ները կը նշմարուին.

Մասձանական անկատարի յոյնակի առաջին զէմքը կ'ըլլայ կը կարդայանք, փոխանակ կը կարդայինք-ի, կը մտնայանք փոխա-նակ կը մտնայինք-ի: Ասոնց միտակներ կ'ըլլայ չէանք կարդար. չէանք մտնար եւն:

Խաղալ, աղալ, բաշխը կատարեալի մէջ կը խոնարհուին՝ խաղցայ, խաղցար, խաղցաւ, խաղցանք, խաղցաք, խաղցան: Աղ-ցայ, աղցար, աղցաւ, աղցանք, աղցաք, աղցան:

Գլխանալ բաշխ միտակներն մէջ Գ գերբ կ'իջնայ եւ կը խո-նարհուի այսպէս.— Զիտիմ, չիտես, չիտէ, չիտիմք, չիտէք, չիտին: Զիտիք, չիտիք, չիտէք, չիտէանք, չիտէիք, չիտէիք: Մնացեալ-ները բառ կանոնի են:

Բաշխը ապտանին կազմով պիտի բառը կը սրուի: Երզնկայի բարրատին մէջ կը գործածուի տար առաջին վանկը՝ պի, մինչ Թար-րերդի բարրատը ունի երկրորդ վանկը՝ աի: Օրինակի համար տանք կարգաւ բաշխն ապտանին:

Բացարձակ ապտանի.— Պի կարդամ, պի կարդաս, պի կարդայ, պի կարդանք, պի կարդաք, պի կարդանք:

Անկատար ապտանի.— Պի կարդայի, պի կարդայիր, պի կար-դար, պի կարդայանք, պի կարդայիք, պի կարդայինք:

Ասոնց միտակներ կ'ըլլայ.— Պի չի կարդամ, պի չի կարդաս, պի չի կարդայ, պի չի կարդանք, պի չի կարդաք, պի չի կարդանք:

Զայնուորով սկսող բաշխուն առջեւ պի-ի ի գերբ կ'իջնայ ընդհանրապէս: Պիտի ուսիմ կ'ըլլայ պ'ուսիմ: Բայց շատ անգամ այ կը պահուի, երբ մասնաւոր շեշտ կը դրուի բաշխն վրայ: Օրինակ.— Պի՛ առիմ, պի՛ ուսիմ, պի՛ երզնիմ: Ըլլալ բաշխն ք գերբ կը կորուսի պի-ի առջեւ եւ կը խոնարհուի պի՛լլամ, պի՛լլաս, պի՛լլայ եւն: Այս ձեւով կը խոնարհուի նաեւ ըսիլ բայը. պի՛նսմ, պի՛նսես եւն:

Կամային շրջանին մէջ պիտի չի կ'ուտէ:

Իերբայական ձեւերը ընդհանրապէս նման են Արեւմտաճաջ գրական լեզուին: Ըսինք թէ անորոշ դերբայի ել վերջաւորութիւնը խոնարհման մէջ կը փոխուի իլ-ի: Ներկան կ'ըլլայ գրող, կարգա-ցող, գրող կարդացող իմ: Անցեալը կ'ըլլայ տեսած-տեսեր, խոնար-խոնար: Աշխարհ տեսած մարդ է: Գլխիս տաք է, խոնք իմ: Ապտանին կ'ըլլայ տեսնելու, խոնելու: Ասոնցմէլ զատ գործածական են նաեւ հե-տեւեալ դերբայական ձեւերը. խման, վագն, տգան, խմուկ, կայ-նուկ, պառկուկ, մեռուկ եւն:

Գաւառաբարբառներու մէջ սովորական է կրկնակ բախբու գործածութիւնը, որ աւելի սովորութիւն կուտայ գործողութեան: Ասոնցմէ ոմանք կազմուած են բայարմատներու կրկնութեամբ. օրինակ. Մակիծկիլ, ծակիծկիլ, մազմզիլ, մարմրիլ, տտտալ, տրնտրնալ, պահաեիլ, հնհնալ, մզմզալ, վազվզիլ, քաշքշիլ և յն: Ուրիշ բայեր շինուած են յայարմատին և յծորդին մէջ մտած մասնիկով մը: Օրինակ. Կարաեիլ, պատտալ, վազվտաիլ, լուրտաիլ, հրմշտիլ, հրմշտիլ, նետտաիլ, փնտտաիլ, պագարտիլ, գգալտիլ, կտարտիլ, սիրտաիլ և յն: Ասոնք ամէնքն ալ կանոնական գործողութեանց յաճախ կրկնուելու և փոխադարձելու իմաստ կուտան:

Կան բայեր ալ որոնց մէջ յայարմատը առանձին կը կրկնուի և ժրան կ'աւելցուին ըլլալ, անիլ և գալ բայերը, որով իմաստին աւելի սովորութիւն և շարժում կը տրուի: Այսպէս, Օղիլ օղիլ գալ, փսար փսար ըլլալ, պատառ պատառ անիլ, ճուիկ ճուիկ գալ կամ անիլ, բզիկ բզիկ անիլ, կտար կտար անիլ և յն:

*

Ասոնք են, աճա, եկեղեաց և Գարանաղեաց գաւառներուն բարբառին գլխաւոր յատկանիշները, որոս ջանացինք հաւաքել և համակարգել: Անշուշտ կան պակասներ և վրիպումներ, քանի որ առ ի շոյշէ կենդանի բարբառին, մենք աշխատեցանք վերակազմել զայն՝ ապօրինի միջ յիշողութեան փշրանքներուն և սպանդղէն ազատած կամ նախապէս գաղթած հայրենակիցներու օժանդակութեան:

ԵՐՋՆԿԱՅԻ ԵՒ ԽԱՐԲԵՐԴԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ

Մեծանուն լեզուարան Հրաշեայ Ամստեան Խարբերչի և Երզնէական բարբառները կը զնէ միեւնոյն վերադրին սակ, Խայրերիզ-Երզնէայ Բարբառ անունով, որուն սակ կը զնէ շարքառները հետեւեալ գաւառներուն.— Բայու, Ճապողջուր, Զմէկածոց, Զարսանճազ, Քզի, Տերսիմ և Կամախ:

Երզնէկա-Խարբերչ բարբառին սրբէս ընդհանուր ձայնական յատկանիշ կուտայ հետեւեալները:

1. Այ կրկնարարուր կը դառնայ Ա: Այս Ա-ը քմային կոչուած այրն է, որուն ձայնը Ա-ի և Է-ի մէջ տեղն է և կը համապատասխանէ անգլերէն էյ դրին՝ hat, mat բառերուն մէջ:

Անկա միշտ է Խարբերչի և յարակից գաւառներու համար, յայց ոչ՝ Երզնէկայի: Երզնէկա-Կամախ բարբառին մէջ Այ կը դառնայ Ա բառերուն մէջ, ինչպէս մայր-մար, ձայն-ձան և յն: Բառերու ընդհանրութիւն ալ Այ կը դառնայ է, ինչպէս այգի-էգի, այրել-էրել և յն: Բացառութիւն են այժ բառը, որ կը հնչուի ամ, ինչպէս նաեւ նախապէս յիշուած այս, այդ, այն և այլ բառերը:

2. Խարբերչի բարբառին մէջ Ոյ կը դառնայ Ո = Օ, ինչպէս լոյս-լուս, քոյր-քոր, ընկոյզ-ընկուզ և յն:

Երզնէկա-Կամախ բարբառին մէջ Ոյ կը դառնայ Ու, ինչպէս լոյս-լուս, քոյր-քուր, ընկոյզ-ընկուզ և յն:

3. Խարբերչի մէջ Խ կը դառնայ Խ. ինչպէս արիւն-արին, ազրիւր-ազրիւր, ալիւր-ալիւր և յն:

4. Երզնէկա-Կամախ բարբառին մէջ նոյն Խ-ը կը դառնայ Ու, ինչպէս արիւն-արուն, ազրիւր-ազրուր, ալիւր-ալուր և յն:

5. Խարբերչի բարբառին մէջ կարգ մը բառերու Տը կը փոխուի Յ-ի, ինչպէս Պետրոս-Պեյրոս, կտրել-կըյրել, կարիճ-կըյրիճ և յն:

Երզնէկայի բարբառին մէջ այս նոյն բառերը կը դառնան Պե-ռոս, կռել, կռիճ, այսինքն Տը կը փոխուի Ռ-ի:

6. Խարբերչի բարբառին մէջ Տ ձայնը յաջորդող Ն-ի քով նը-ձանութեամբ կը վերածուի Ն-ի, ինչպէս մտնել-մմնել, գտնել-

զմենի : Երզնկայի բարբառին մէջ նման փոփոխութիւն տեղի չ'ունենար : Կամտախի մէջ ալ նոյն Լըկույթը կայ :

7. Պարբերգի բարբառին մէջ ծանր, մանր, սանոք կ'ըլլան ծայր, մայր, սայր : Այս նոյն բառերը Երզնկայի մէջ կը հնչուին ծառ, մառ, սառ :

8. Պարբերգի բարբառին մէջ ազատնի պիտի-ն կը կիտուի ևւ անոր երկրորդ մասը միայն կը զօրծածուի, ինչպէս . Տի վազիմ, աի կարգամ, աի ուտիմ ևւն :

Երզնկայի բարբառը պիտի-ին ստաջին մասը կը զօրծածէ ապտնիի կազմութեան մէջ : Այսպէս . Պի վազիմ, պի կարդամ, պի ուտիմ ևւն :

Ինչպէս մեր ձայնաբանութեան կամ հնչիւնաբանութեան մէջ բացատրած ենք, Երզնկա-կամտախ բարբառը կը պատկանի երկաս-սիման խլազուրկ բաղաձայնական դասիեան : Մինչդեռ Պարբերգի, ինչպէս նաև Քղիի և յարակից գաւառներուն ձայնական դասիւնը եռաստիման է : Այստեղ խուլերն անցած են ձայնեղներու տեղ եւ ձայնեղներն ալ առած են խուլերու ենչիւնը :

Կան բաւական ձայնական տարբերութիւններ Քղիի և Պարբերգի բարբառներուն միջև, թէև երկուքին ալ հնչիւնական դասութիւնը նոյնն է : Օրինակի համար Քղիի բարբառը ապտնիի կազմութեան մէջ պիտի-ն չի կիտեր, այլ կը զօրծածէ ամբողջութեամբ :

ՆՄՈՒՇՆԵՐ ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱԽ ԲԱՐԲԱՌԷՆ

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ ԻՄ ՅՈՒՇԵՐԼՍ

Ամէն մանուկի նման մենք ալ չէքտաթի սիրահար էինք : Յո՜ւսա մեծ Տօրս չուրջ կը հաւաքուէինք ու կը խնդրէինք .

— Պապուկ, պապուկ, ի՛չ կ'ըլլայ չէքտաթ մը պատմէ :

Պապս երբեմն կը պատմէր, երբեմն ալ մեզ իր գլխէն հեռացնելու համար հետեւեալը կ'ըսէր .

— Հա՛ տղաքս, պատմիմ չէքտաթ մը .

Չէքտաթ, չէքտաթ պապս .

Տաչտ մը կաթման շալակս .

Աղուորիկ հարսը գաւակս .

Անտիմ կաթման խածնիմ ,

Մտուրեմա՛ հարսը պապնիմ :

Կ'ըսէր ու քթին տակէն մեզմիկ կը ժպտէր : Մենք զժպուհ, զէմբերնիս կը թթուեցնէինք ու կ'ըսէինք .

— Չէ, պապուկ, չէ : Ըսանկ չէքտաթ չինք ուզեր . շիտակ չէքտաթ մը պատմէ :

Ու այնքան գլուխը կը տանէինք, որ ան կը ստիպուէր պատմել Ասլան Լալան, Արասի Չէնկին և ուրիշ գրաւիչ պատմութիւններ :

*

Մանկութեան յիշատակներէն մնացած է նաև հետեւեալ կտորը, զոր լսած ու գոց ըրած էինք մեր մեծերէն .

Լուսինկա, լուսինկա .

Լուսնէն ինկայ,

Մոլուս գրոյ կանթիկ մը կար,

Անիմ ըսի մէջը ինկայ :

Սուր Սօսրդիս, բռնէ գտիս,
Ճանէ՞(*) հոգիս.
Արդարեան գուտր րայ է,
Մեղաւորներուն գուտր զոց :

*

Այս քառուկն ալ մանուկներու ծանօթ ստորական կտորնե-
րէն էր .

Արդև կուտայ, ձուն կուտայ,
Տէրուէր պապան սուն կուտայ .
Փխլաֆ կ'ելիմ եղ շիկայ,
Ղատգաներուն տեղ շիկայ :

Այս վերջին տողը յաճախ արտասանողը բառ կամօ կը փոփո-
խէր, միշտ ծաղրական կամ հեղձական երանդ մը գնելով մէջը : Ս-
րինակ, մէկը կ'ըսէր . Բէլ Ակոյիմ տեղ շիկայ, տկնարկելով ծանօթ
կամ երեւակայական անձի մը :

(*) Ճանէ կամ բռնէ . իմաստը որոշ չէ : Թատարամներու մէջ ալ չգտալ
զայն : Բնիկս ազատագրում բառ մըն է :

ՎԱՐԳԱՊԵՏՆ ՈՒ ՊԱՌԱՒԻԸ

(Պատմումս Քալիֆորնիոյ Ֆրէզնօ քաղաքը բնակող, սա-
րագրութենէ ազատումս եւ այժմ հանգուցեալ Տիկ. Սրրուիի Զու-
բուրեանի կողմէ : Այս կարճ պատմումս մը կուտանք համաձայն եր-
զանկայի հնչիւնական դրութեան :)

Փամանոսցին վարժարեղ մը բնէն(*) փոքրուոր մը ջամփայ
զ'ելլան : Գուքան զը հասնին զեղ մը ու միտաֆիր զ'ըլլան բառուի մը
զունը :

Վարժարեղը առդուն գտնուի մամ բ'եթայ : Ինք իր սահաթը
մոռցիք է իր զեցած փանքը : Գը դառնայ բառուին զը հարցնէ քի
զուն սահաթ չունի՞ս : Ան ա զ'ըսէ քի չէ : Է՛, հըբա մենք ս առդուն
մամ բ'եթանք նը, փո՛վ մեղի ձան բի գայ : Խորոզ ա չունիք ս բնոր
ձանէն արթնանք : Պատուր զ'ըսէ քի ես զիշերը իրեք հեղ դուս
զ'եթամ . ո՞ր մէկուն ազենը զ'ուզէք ս ձան գամ ձեզի : Վարժարեղն
է զը դառնայ զ'ըսէ քի ձունը մեր զլիտուն ո քու շեղ մեղի զոնայ
բ'ըլլայ :

(*) Երգիկայի բարբառիմ մէջ բնէն բառը կը գործածուի եւ, ետեւ-ի տեղ :
Այսպէս, կ'ըսեն. նս բնէն դու, հարն բնէն մարը : Ետս գործածակամ չէ : Գար-
ցակամներու բերնիմ մէջ ան չի լուսիք : կը բուի իւ բուրբերն բէ (եւ, հետեւ)
բան է, որ տեղացի բուրբ բարբառիմ մէջ եղած է բնէն և անկէ անցած հայերէնի :

ՀԷՔԵԱՅՔ ՄԸ

Այս հեճաքը ամուսնացած է Պոլյայ մէջ լոյս տեսած «ԲԻՌԱՅԻՆ» համդէտի 1899 տարուան էջ 386-388-էն: Հանդէսի խմբագրութեան տուած ծանօտութեան համաձայն, այս հեճաքը իրականում դրկած կամ Պոլյայ մէջ գրի առած է Գ. Տէր Գաբրիէլեան: Խմբագրութիւնը այս վերջին կէտը չէ նշում: Ըստ խմբագիր Դաւիթ Խաչկունցի վկայութեան, այս հեճաքը երգիչույի ամենէն հայաշատ մէկ գիւղին բարբառին հարագատ մէկ նման չէ: Ան չի տար այդ գիւղին անունը: Մեծ կ'ենթադրենք թէ այդ գիւղը ըլլալու է *Մեղուցիք*, որ ամենէն հայաշատ գիւղն էր արդարեւ:

Տպագրութեան մէջ սարդած են քանի մը վտէր սխալներ. գոյր կ'ուղղենք այս գրութեան մէջ: Թուրքերէն բառերու տառադարձութիւնն ալ կը կատարենք համաձայն Արեւելահայ բարբառին, որ բնէ-հանրապէս հաւատարիմ է մնացած դասական հայերէնի նկատմամբ:

Վախտով էրիկ մը ու կնիկ մը կան ողեր: էրիկը Բենիւր, կնիկը Էդէրսիգ. տունն օր, առաւ լուսցածին պէս կնիկը էրկանը թաղէ Երկու հաց կը նեակ, «Դո՛ւս, աչիս մ'երկար», կ'ըսէ ողեր: էրիկը կ'եթայ ծովուն քենարը կը նստի: Մէկ հացը ինք կ'ուտէ, մէկայն ա ծովուն ձկներուն կը նեակ, կէտ առուն, կէտն ա ճարուն: Պղտիկ ձկները հացը տանելու շարալամիչ կ'ըլլան բնա, թաղէն օր մեծ ձուկ մը կուգայ, ընծոց ձտաքէն կ'անէ, կը տանի ողեր: Ըսանկ կ'անկ տարի մը թաղէն օր: Ան իսէ ըս ձուկը ըզ հացերը իրենց սեծաւորին կը տանի ողեր: Մեծաւորին ընանկ հրահուրիկն մը կ'աննայն ու ըլլոր ետխմենքը շին կանայ ըրզցնոր: Էն հաքը կ'ըսեն քի, Էլէր տարի մը հաց ոտէ նը կ'ըրզնայ: Տարիէն Էաքը մեծաւոր կ'ըրզնայ, իրեն հոց բերսզ ձուկը թաղէր կը կանէ, կը հարցընէ քի ըս հացերը տարի մ'է ոտիկէ՞ կը բերես: Ան կ'ըսէ քի ծովուն քենարը մարդ մը նստեր թաղէն օր ըզ հացերը ծովը կը նեակ: Ես ա կ'տոնիմ քեզի կը բերիմ: Ըն արային մեծաւորը հրաման կ'անէ ու Թայ ըն մարդը բերէ մ'աւրազ տայ իրեն ըրած լաւութեան տեղը: Ձուկը դար մը լիզապ կ'անէ հաքը, կ'եթայ ծովուն քենարը: Կրկնայ, կ'ըսէ մարդուն քի տարի մ'է ծովը նստած հացերը կ'ուտնէի, մեր մեծաւորին կը տանէի: Մեր մեծաւորը քու հացերովդ ըրզցաւ: Իմացաւ ու ըն հացերը ջուրը նստողը դուն ես, կ'ուզէ քեզի

մարդոց տալ: Ել, որ լիզապները հազիր ու Էթանք: Մարդը կը հոգնի լիզապները, կ'ընայ ձկան Էաքը, կ'եթայ: Ճամբան ձուկը կ'ըսէ ու մեր մեծաւորը քեզի քէ՛ մարդոց ու տալ ուզէ մ'ըրզունք: Ըսէ քի կ'ուզէմ ու մեծակ լիզապը մարը հանիս իմ լիզապի գոցնիս: Ան քեզի բան տալ պի ուզէ, մ'ըրզունք:

Կ'եթան, կ'ըլլան մեծաւորին թաղէր: Մեծաւորը ինչ ու տայ կ'ուզէ մարդը չ'ըրզունք: Շատ խաքէն Էաք մեծաւորը մարդուն ըսածը կ'անէ, բնա պատուէր կուտայ ու մարդու չըսէ: Էլէր ըսէ, կը մեռնի: Ճամբան մարդը կը նայի ու ձկները ինչ ու կ'ըսեն կը հասկընայ: Կ'ըլլայ ծովէն դուս: Օրցած ըլլալուն՝ ճամբ մը տակ քէ՛ մը կը պտակի ու հոգչի: Մտտին վրայ Երկու թուշուն կուտան կը կանին: Մէկը մէկայի կ'ըսէ քի, որ մարդուն նույն, անթիւ փորը ջրգրբը կ'անէ, շիտ ու Էլլայ գլխուն տակը փորէ, խաղին մը ոտին նան, տանի կուտա մը ոտէ զէն մեռած օրը: Մարդը ըս խաքը լսածին պէս կ'ըլլայ գլխուն տակը կը փորէ, խաղին մը ոտին կը կանայ, մըլէն տարպակ մը ոտի կ'անէ, մնացածին վրայ կը զոցէ ու տուն կ'եթայ, ոտին կուտայ կնիկը ու խաքը: Կնիկը կը հարցնէ քի ըս կնիկըր ոտիկէ՞ տակ բա: Երկու էրիկը կ'ըսէ քի առած տեղը ինչ ոտնայ ըսեր, կնիկը կը բաշլէ պտույ կանչել ու ըսէ քի գոցերը ես, դուր պի խապար տամ: էրիկը եալվար կ'ըլլայ. Կնիկ, մ'տնիր, մ'ըլլար, չիմ կունայ ըսեր: Ըսիմ նը կը մ'տնիմ: Կնիկը եէջ խաքը մտիկ չ'աներ: Ըն վախար էրիկը կնիկըր կ'ըսէ քի, կնիկ, երկու օր մեծիկը տուր, ընկէ Էաքը կ'ըսիմ: Կնիկը երկու օր մեծիկը կուտայ:

Մէկայ օրը մարդը բակը նստեր դիւշումիչ կ'ըլլայ քի քէ՛ պի ըսեր ու կնիկըր ձտաքէն ապտոր: Դիւշումիչէն երեսնէ ճամբ մը իյրար հաքը կտոր կ'ըլլար: Տանը պղտը գաղապը քովը կը պտորէր, խորոցն ա հաքերը չորս բոլորը տսած կեր կ'ուտէր: Մէկ մ'ա խորոցը թեւերը չափ չափ քարկեց ու խոտչաւ: Շունը վաղեց վրան, չեքցաւ ճամբն ու ըսաւ. «Ձե՛ս ամնչեր, անածթի, հեղ մը մեր տերուն երկու նույն, ի՛չ ցուտ մէջ է, դուն Էլեր քէ՛ կ'անես»: Խորոցն ա ըսաւ քի մեր տէրը անխէլ է, ես ինչ անիմ, դուն ինչ անես: Հեղ մը չորս բոլորը նույն: Քառսուն կնիկ հրամանիս տակ կը պսիմ մէկ կուտցոյս: Ինք մէկ կնիկ չի կանայ պահել: Իրեն տեղը ըրչամ նը դիտեմ անխիս: Քառսուն հաս թայ դէլից կը գնիմ ըսրը, կնիկուն կ'ըսիմ քի, կնիկ, ըս քառսուն դէլիցը քարնելով վրայ կուտիմ նը, կանամ ոտին ոտիկէ տանելու քեզի ըսեր: Դէլիցները չի կուտ

ոսած ես՝ կնիկը քէօրէյի կուզայ, ես կը մեռնի: Ես ա կ'ազատիմ, ինք ա: Մարդը ըս խօսքերը մտիկ կ'անէ, կ'եթայ դէյնէգնիքը կը զնէ ջուր: Երկու օրը լմնայէն հաքը կնիանը կ'ըսէ քի, քառուսն դէյնէգ զբազ գործնելով կոտիմ նը ոսկիին ուսկէ սանիլս կոնամ բոկը քեզի: Կնիկը «րա» կ'ըսէ: Էրիկը կը բաշէ գործնելը: Ա՛կէ հասը դանա չի կոտած կնիկը բայլըմիշ կ'ըլլայ, կ'իշնայ, զրան կաս կապուս կը կոխ: Ա՛խ մը խելքը դլոխը չի զար: Ա՛խնէն հաքը քիչ քիչ կ'ըսըղնայ, կը խելքնայ, էրկանը կ'ըսէ քի, մա՛րդ, ոսկին ուսկէ բերեր ես, բե՛ր, ինձի ի՛շ պէտքուբիւն ունի: Աս հասնի նը նորէն պի բերե՞ս, ա՛ն նոյէ:

Ընկէ հաքը սիրով ապրեցան զէս մեռած օրերնին:

ԹՐԲԵՆԷՆ ԲԱՌԵՐ

Թ՛նքի - ծոյլ: Էդէրսիզ - անկիբթ: Բննար - Եղեբբ: Չարալամիշ - Զանուլ: Լեբիմ - Բ՛միչկ: Էկեր - Էթէ: Սրայ - կարգ: քն սրային - ա՛յն սանն: Ղար - ձեռք հաղուսողէնի: զար մը լիզապ -- ձեռք մը լիզապ: Խարչել - ծախսել: կը բաշէ - կը սկսի: Թրքերէն բաշլամա՛ք՝ սկսել: Խապար - լուր: Եալվար Ըլլալ - աղաչել: Վախտ - ժամանակ: ՄԷօնիէր - միջոց, ժամանակ, պայմանավամ: Դիւշիմմէ - խորհուրդ, մտածում: Զազառ - որ-ի շուն: Չոքիլ - մունկի զալ: Դէյնէգ - դաւադան: Թէօրէյի գալ - զզ՛ջալ, խոստանալ սխալը չէրկնել: Բայլըմիշ Ըլլալ - մարիլ, ուշաթափել:

ԱՂՈՒԷՍՆ ՈՒ ԶԱՂԱՍՍՊԱՆԸ

(Պատմութեան Ֆրեգմէն քննադ եւ այժմ հանգուցեալ երգնկացի Թուրքն Չուխայեանէ:)

Կայ ողեր, չի կայ ողեր աղուէս մը կայ ողեր: Ըս աղուէսը ձմեռ ստեն շարաթ մը անօթի կը մնայ: Օր մ'ա ինզար կ'ըլլայ նը վերի ձորէն անցած ստենը ջաղաչը*՝ մը կը տեսնայ: Լուս մը տեսածի

(*) Զաղաչ եւ ջաղաչը. ջաղաչան եւ ջաղաչան ձեռքը Խառաքողէս կը գործածուին:

պէս կը վազէ շխտակ ջաղաչը: Կ'եթայ ջաղաչանին կ'ըսէ իր ցար: — Ծարաթ մ'է անօթի իմ, կը մեռնիմ: Աստուս սիրուն պատաս մը հաց տուր ուտիմ:

Ջաղաչանը քիչ քաջ իրեն համար բազաշ (բազարջ) եկած է ողեր: Աղուէսին վրայ մեղքնալով բազաշին կէսը ընոր կուտայ: Աղուէսը փոքր կուտանկէ կտք կը գտնայ ջաղաչանին կ'ըսէ. «Բանի ո իս անօթուբիւնէ աղաւեցիբ, ես ա քեզի մարդկութիւն մը պի անիմ, Էկէ խօսքս անես նըք: Ջաղաչանն ա կ'ըսէ քի Էկէ զոյալ Ըլլալիք բան է նը, կ'անիմ: Աղուէսը կ'ըսէ քի էկօ (եկուր) ինձի մէջիդիշէ մը տուր ո քեզի խոչոր բախա մը բերիմ: Խեղճ մարդը քոյքը տասը փարա պիլէ շունի ողեր:

Աղուէսը շատ եալվար եալտար կ'ըլլայ նը մարդը կը դառնայ կ'ըսէ քի մէջիդիշէ մը չունիմ, ամմա բոինք քի տեղաց մը զանած պէ տամ, դուն ըզ մէջիդիշէն ի՛շ պի անես: Քեզ թագաւոր կ'անիմ, կը պատասխանէ աղուէսը: Մարդը մտքէն կը խելայ, ամմա էն ստի չգիծանալով ընոր աղաչանքին, տեղէ մը ճար ճարակ կ'անէ ու մէջիդիշէ մը կուտայ աղուէսին:

Աղուէս տխրաբ փարան ատածին պէս շխտակ թաղաւորին զոնաղը կը վազէ ու վէճիլխարչէն կուտը կ'ուզէ: Մարդը գարմացած կը հարցնէ քի դուն կուտը ի՛շ պի անես: Թողու Բէզիմ մէջիդիշէնքը պի չափնիք, կը պատասխանէ: Ծոտ չերկնցնիք, աղուէսը կ'աննէ կուտը կ'եթայ: Մէջիդիշէն կը խօթէ կուտին ճեղքը ու ես բերելով կը նեակ վէճիլխարչին ուղչու: Նեատածին պէս փարան ճեղքէն զուս կը թուչի: Վէճիլխարչն է կը գարմանայ քի ըս Թողու Բէզը ի՛շ զգէ զէնզիմ մարդ է կեղք ու մէջիդիշէն կուտին ճեղքն է մնացեր ու եէշ չէ նոյեր:

Ասկէ հաքը աղուէսը կ'եթայ ջաղաչանն ոսկի մը կ'ուզէ: Մարդը հերս կ'ըլլայ ու ձախտուելը անելով աղուէսին վրայ կը վազէ: Ծօ՛, սեւերես, ես ըն մէջիդիշէն զեզո դատայ նը ի՛շ հալ քուչեքի, չիմս եկեր ոսկի կ'ուզես: Չօտէ՛ սը տեղէն, չէ նը խեղը կ'անիմիմ: Աղուէսը ջաղաչանին օտքը ձեռքը կ'իշնայ ու էն ամը ոսկի մ'ա կը փրցնէ: Ըս հեզ ա կ'եթայ թագաւորին ոսկիի կուտը կ'ուզէ: Ասած ոսկին կուտին ճեղքը կը խթէ ու ես կը բերէ: Մարդիկը նորէն բերանարաց կը մնան քի ու Թողու Բէզը ի՛շ զէնզիմ մարդ է ողեր: Ասկին կուտին ճեղքն է մնացեր ու եէշ է տեսեր: Ըս լուրը կը հասնի թագաւորին անկաջը: Թագաւորն ա կը գարմանայ քի ինդօ կ'ըլլայ

« իր երկրին մէջ բոլորն զեկզկն մարդ մը կայ ողորդ դէ ինք հէշ խապար չէ ունեցեր :

Վասնանկ կ'անին : Օր մ'ա աղուս տրարը կ'եկեայ թաղաւորին տնիցիը Քողլու Բէզին համար կ'ուզէ : Քաղաւորը սիրով կ'ընդունի, ամսա, կ'ըսէ քի մէյ մը թող Քողլու Բէզը զոնազ զայս ո տեսանք քի ի՛շ տեսակ մարդ է :

Աղուէը կը վազէ Յաղասպանն քով ու կ'ըսէ : Հիմա դործդ էլուս : Եյ ո թաղաւորին սարայը էթանք : Ամսա, էս ինչ ո բոխմ բնանկ պի տեսն : Աղէկ, կ'ըսէ մարդը, ի՛շ պի տեսն : Աղուէը կը պատասխանէ : Հիմա ես ու դուն կ'եկեանք թաղաւորին քով ու բնոր տնիցիը տեղի կ'ուզենք : Ջաղասպանը նորէն հերս կ'ըլլայ ու կ'ըսէ : Ծ'ո՛, հայրս, էս մ'ո՛վ, թաղաւորին տնիցիը մով : Աղուէը կ'ըսէ քի, տրար, բու ի՛շ դործդ է : դու իմ հետս էկո, մնացածը ինձի թող : Էն սոնը, կ'անէ շ'աներ, կը համոզէ Յաղասպանը ու ճամփայ կ'իջնան :

Եկո թաղաւորին սարային կը մտնան, աղուէը կը գտնայ կ'ըսէ քի, գուն հոս կեցիր, էս էթամ զոնազը տէնն բան կարդի գնիմ, դամ : Ջաղասպանը շարմաշար կը սպասէ :

Աղուէը սարայ մագիլով շիտակ թաղաւորին կ'եկեայ ու բնոր ոտքը իջնայով կ'ըսէ : Ամսա, տէր, օգնութիւն : Հարամիները ճամփան մեր վրայ յարձակեցան, թալլեցին, սպանեցին : Էս ու բէլլոս գորով ապառնանք : Հիմա բէլլոս կ'ետաներ կը սպասէ ճամփան ո իրեն հազնէիք տանիմ :

Ըստ վրայ թաղաւորը նոր լաթեր կուտայ ու ձի ու զօրք կը դրիէ ո Քողլու Բէզը սարայ բերին : ճամփան աղուէը կը խրատէ Յաղասպանին, ո իրեն քովէն չի հեռանայ ու ձեզ ո ինք ջուղապ տայ եղած հարցումներուն :

Աղուէը վարդաւորութեամբ տէնն բան բնանկ մը կ'ընէ ո վերջը վերջը իր բարեկամը կը կարգէ թաղաւորին տնիցիան հետ : Հարստութեն հոգը թաղաւորը խել մը նուէրներով, զօր ու զօրքով, ձիու տալապալով իր փետան ընեն տնիցիը կը ճամփէ :

Ճամփայ կ'իջնան կ'եկեան : Ջաղասպանը նստեր է գարդարւած արապային մէջ, թաղաւորին անձան տնիցիան կուտին : Կեթան ամսա վարք սիրուն է, շիւնքի ինքն ու շիտէ քի ուր կ'եկեան : Աղուէն տրարը կը մտնանայ սրտազոյ բէլլոն ու բնոր տնիցիան կը փսփայ : Էէշ մի վախճար, գուն քէփիդ նոյէ ու մնացածը ինձի ձեզ : Աս կ'ըսէ ու ոտով կը նետուի : Թաղ կուտայ տաւարի սիրիի

մը : Ջարաններ կեցած ահ ու զոգով կը նոյին հետուն կեոյ բողմութեան :

Ըդ ի՛շ զալարիլ է, աղուէն տրար, կը հարցնեն շարանները : — Չէ՛ք մի դիտեր, թաղաւորն է կուտայ իր բանակով : Էլիէ հարցնելու ըլլան քի որո՞ւ ին ըս օշխարները, ըսէք քի Քողլու Բէզին ին : Էլիէ բանակ բակու ըլլաք նը ձեզ տէննք ու կը ջարգեն : — Ըզիկէ զոլայ ի՛նչ, կը պատասխանեն շարանները : Բէզին մարդիկը կը հասնին տաւարին քով : Կը հարցնին քի ըս օշխարները որո՞ւնն ին :

— Քողլու Բէզին ին, կը պատասխանեն մէկ բերան : Քողլու Բէզը կը լսէ, աչկերը լայն կը բանայ, հուտաւոր չի գար : Ամսա կը բանէ ինքզինքը ու հարստ բըլբիները կ'որէ : Քաղաւորին տնիցիան ու ըստ նը, նստած տեղը մատ մատ եզ կը կուտէ : Ըսովսով իրարու հետէ կը հանդիպին նախիրի մը, ձերբու սիրիի մը եւ ոտէն տեղ շարանները նոյն ջուղապը կուտան : — Քողլու Բէզին ին :

Աղուէը կը վազէ ոտով : Կը հասնի լեռներու մէջ շիտուած բերդի մը : Մի ըսեր, հարամիներու տեղն է ողորդ, մէջն ու իլլուք ոսկի ու արծաթ : Ան կենդանիներն ու սր տեսանք, ըմէնն ու ըս գողերու մալերն են ողորդ : Բէզիները հետուանց կեոյ զալարիլը տեսնելով իրենց մեծաւորին խապար կուտան : Իրարանցում մըն է ո կ'իջնայ զողորուն մէջ : Ըզ սախարի վրայ կը հասնի աղուէը ու կը պոտայ :

— Հէյ, ի՛շ կեցեր էք, զրոններուդ ճարը չի նոյնք : Եկողը թաղաւորին բանակն է, եկմ դէ զաւուզները : Գետ մեծ մասը հետն է : Մի կենաք, փախէք, հոգիներդ ապաստեցէք : Չէ նը տնիցիանք բթիկը պիլէ չի մնար :

Ըս խօսքին վրայ հարամիները փախոյ փախոյի կ'ըլլան, կ'ծիկին կը գնեն :

Աղուէն է կը բոխի զողորուն խոփէրները, նրատներ կուտայ անոնց քի Էկո թաղաւորին զօրքերը գուտ ըլլան, ըմէնքը մէկ զրոյն տուէք ու կանչեցէք :

— Կեցցէ մեր տէրը, Քողլու Բէզը : Բիշ մը կտքը Քողլու Բէզը իր խուճով կը հասնի գրան ոտով : Աղուէն ճատաները հոնն ձգած կը դիմաւորէ Բէզը եւ կ'ըսէ : — Համեցէք, համեցէք, տրարջա Քողլու Բէզին զոնազը հազը է ձեզի համար :

Ջաղասպանը այլ-մայիւ կրած վար կ'իշնայ արապայէն եւ կնկան ձևաբր բռնած ներս կը մտնէ իր սուռնէն՝ Հրազ տեսածի պէս, սասնց ճակնայու քի ինդո՞ կ'զու ըս հրաչքը:

Եփս (կերր որ) կը տեղաւորուին, ազուէսը ամձէն բան տեղընդառաք կը հասկննէ Ջաղասպանին, խրատելոյ որ կնկան բան շրտէ:

Իշդէ ըս կերպոյ ազուէսին սայլայէն Ջաղասպանը դարձաւ բէզ, թագաւորի փեսայ եւ մալ ու միւլի տէր, իր ըրած ազէկու-թեան տեղ հազարասպտիկ աննկոյ:

Ջաղասպան բէզը, իր կնիկը ու ազուէսը երջանիկ սպրեցան աչ զոմագին մէջ երկար տարիներ: Ընտք հասան իրենց մուրադին, դուք ու հասնիք մեր մուրադին:

ԹՐԲԻՐԸՆ ԲԱՌԵՐ

Էկէ - Եթէ - Ղոլայ - զիւրին: Մէջիցիչ - թրքական դրամ. մէկ մէջիցիչէն ջրան զուրուշ էր: Փարս - դրամ. թրքական դրամի տմենափոքը միւսորը. մէկ զուրուշը 40 փարս էր: Պիլէ - անդամ, նոյնիսկ: Եալվար եախար ըլլալ - աղաչել-պաղատել: Էն սոնը - ամէնէն վէրջը: Ղոմագ - պալատ: Վէֆիլիարք - մատակարար: Ղզէ - թրքերէն զաղար բառը-չափ: Ձէնցին - հարուստ: Հէշ - բնու: Հնրս - բարկութիւն: Հալ - վիճակ: Ի՞նչ հալ քաշեցիք - Ի՞նչ նեղութիւն քաշեցիք: Ամմա - բայց: Սարայ - պալատ: Հայվամ - անասուն, կենդանի: Չարնաչար - սկամայ: Հարամի - աւարակ: Արապայ - կառք: Չիւնքի - վանդի, որովհետեւ: Սիւրի - խումբ: Ռադ գալ - հանդիպել, պատահիլ: Ղալաբալիս - բարձրութիւն: Բէգշի - պահապան: Ղլաուզ - յառաջապահ: Խալէր քեր - ծառայ, սպասար: Հագր - պատրաստ: Սայլայէն - շնորհ: Մալ ու միւլի - կալուած, հարստութիւն:

Փ Ե Ն Լ Ի Վ Ա Ն Ը

(Այս Էկէնաբը գրի առած է երգնկայի կնկնիկ գիւղէն Տխրայի) սրբնկող եւ այժմ հանգուցեալ կիրակոս Տէրտէրեան:)

Փամանակին զեղացիին մէկը մանջ մը կ'ունենայ: Աս մանջը շատ թու ու հիւանդ կ'ըլլայ: Ի՛չ կ'անին օգուտ մը շին գտնար:

Էն սոնը էրիկ կնիկ կը մտածին ու միտակ ձաքը տղան Աղէկոթը^(*) ուփոխ ամսին է: Օրին մէկը էլը արտուն զուս կը հանին, պէտք եւրած ուտելիք եւ ուրիշ բաներ վրան կը բեռնան, տղան այ կը Հեծ-ցրենն իշուն ու ճամբայ կ'ըլլան զէպի Աղէկոթը: Իրիկուան զէմ կը հասնին ուխտատեղին: Գիշերը հոն կ'անցնին: Հարն ու մարը սրբուանց կ'աղօթին ու սուրբը իրենց միտմարին առողջութիւն սայլ ու փնիլիվամի մը շափ ուսոյ անէ ան, ու մարդ չի կունայ ընտր զէմ կե-նայ: Աստուն խորոյ մը կը մորթին, մատաղ կ'անին ու անբասուն-բուն կը բածնին:

Իրենց ուխտը անելէ ետք հանդիստ սրտով ճամբայ կ'իջնան զէպի իրենց զեղը: Տեսն ճամբայ շինկած կ'ուզին ու տղան իշուն վրայ դնին, ամմա ան ետ կը հրէ հար ու կ'ըսէ քի ես իշուն վրայ հեծնայու պէտք չունիմ, թող մարս հեծնայ ու չի օղնի: Էրիկ կնիկ կը զարմանան ու փասք կուսան Աստուծոյ ու իրենց ուխտը ընդու-նական արեր է: Քիշ մը կը քալեն, ու կը նոյնին քի էլը միշտ ետ կը մնայ: Տղան իշուն ետեկէն ձան կուսայ, չո՞ւ կ'ըսէ, կը միթէ ամմա օգուտ չ'աներ: Թէմբիլ հայվամը զբռես քի մայնտուս ստք փոխել չ'ուրբ: Վերջը վերջը տղան ա հերս կ'ըլլայ, էլը բեռով մեռով կը նետէ ուսմոզին ու կը քայլէ: Հարն ու մարը բերանին բաց կը նոյնին, հաւատային չի դար: Տէ՛ր Ասած, կ'ըսին, աս ի՞նչ ուս է տուիք մեր տղուն, փնիլիվամներն ու զլուս պի չի կունան էլլալ իրեն հետ: Եփս զեղ կը մանեն, զեղացիք կը զարմանան տեսնալով տղան ու էլը շարկած կը քայլ. աստից ըտրուս ու արտի կ'ըլլան ու ան թուլ ու հիւանդատ տղան ուսով փնիլիվամ է դարձեր: Ամմա քիշ չուն-ցած կը տեսնան ու ըզ փնիլիվամը պատահաւ դարձեր է զեղին զլու-սուն: Որ տղայի հետ ու կուտի, մէկ բոխարով գլուխը կը թոցնէ: Հիմա ըս զեղապէն ինդո՞ր պի աղատին: Գեղին աղաները մոզով կ'ու-նին ու երկար մտածելէ ետք կ'որոշին ու տղուն հար տանի տղան օխը լնտան ետին թողու ու կորսուի ու ա՛յ ետ չի դայ:

Տղուն հարն ու մարը աղաներու աս որոշումը լսելով կուտան կ'ողբան, ամմա ի՛չ կունան անել: Իրենց տղան զեղին զլլուն փոր-ձանք է դարձեր: Հարը կ'ըսէ տղուն.

— Չուսկո, վաղը առտու սը դիմացի լնուր Էթանք դէ քիշ մը փաս բերինք ու ձմեռը վառենք:

(*) Աղէկոթը - երգնկայի գուտնի մէջ ուխտատեղի մը:

Միւս աստու կանուխ ճամփայ կ'ելլան: Տղան կը շարկէ իր հարբը, պալլրան ու պէտք եղածին չափ աւակելք ու կ'եթան դէմի լետը: Եփս տեղ կը հասնին, հարբ կ'ըսէ Քի աղաս, միս լետր աւելի փաս կայ, հոն եթանք: Ծատ շերկրքցնինք, տաղետով սօխը լետր կ'աւանին: Եփ տեղ կը հասնին, հարբ կ'ըսէ.

— Տղաս, շատ օգնեցանք, էկո, քիչ մը հողչինք, բան մը օտինք, քիչ մ'ա քնանանք, էտքը պէտք եղած փտար կը թփփինք ու կը տանինք:

Աղպէս ա կ'անին: Հարբ եփ կը տեսնայ ու ազան խոր քունի մէջ է, ազան կը ձգէ ազուն վրայ ու չի պաղի, ինքը կը դատնայ, կ'եթայ զեզը:

Տղան շատ կը քնանայ, քէշ կը քնանայ, կ'արթննայ կը տեսնայ ու նէ հար կայ, նէ ա պալլրա: Կը հասննայ ու զլխուն խաղ է խաղցիք իր հարբ, ամնա կը մտածէ Քի, քանի ո իմ հարս ու մարս իս չին ուզիր, ես ո իմ զլխուս հարբ տեսնելու իմ: Ուրիշ ճամփայ մը կը բռնէ ու կ'եթայ: Ծատ կ'եթայ, քիչ կ'եթայ կը հասնի զեղ մը, ծածակըսած սեւ ամպի ըլմանոյ շուքով մը: Կը հարցնէ Քի աս ի՞նչ է, կը պատասխանեն Քի ասրի մըն է ո արեւի երես չինք տեսած: Կը պատմեն ո ամէն աստու սեւ ղուշ մը կուզայ արեւելեան կողմի լեռան վրայ կը նստի: Ընքան խոշոր է ո զամաղնիքը կը բանայ ու չի թուար ո զեղին վրայ արեւ ծագի: Ե՛լ՛ արտերը բերք կուտան, նէ՛ ա բաղձաները պտուղ: Տղան կը դատնայ կ'ըսէ քի էկէ դուք իմ ուզածս անէք՞ ես աղ ղուշը կտոր կտոր կ'անիմ: Կը հարցնին Քի ի՞նչ է ուզած: Կը պատասխանէ Քի ձեր քաղաքին բոլոր ղէմիրքները թող իբրտու քով դան ու ինձի ընտնկ խոշոր խլինջ մը շնեն ո ես ըզ ղուշին հախճէն գամ: Գեղացիք իբրտու քով կուզան եւ արուն ուզած շափով խոշոր սուր մը կը շին: Տղան ըզ խոշոր սուրը շարկած գիշերանց ճամփայ կ'ելլայ եւ աստուն կանուխ կը հասնի թուշուին նրտած տեղը: Բարձր քարի մը վրայ կ'ելլայ ո անկէ կը գատիկ ղուշին կոնակը: Եփ թուշուներ փայլուն, խոշոր սուրը կը տեսնայ վախէն լեզին կը պատտի ու դատնայով ազուն կ'ըսէ.

— Աման երիտասարդ, ի՛չ մտաւոյ ո կ'ուզես կուտամ, քէ՛քի իս մի սպաներ: Տղան զեղացիներէն յաճ էր ո Պաղատաի մէջ ո սեն զեւ մը եկեր գետին տաջեւ պտակեր է ու թող չի ստոր ս քաղաքը ծուր եթայ: Թա՛նէ շարքի 18-20 տարեկան տիջիկ մը պի տան գետին ո ուժակ եւ թող տայ ո քաղաք 24 ստասը ջուր ունենայ: Հիմա կտորք եկեր է թաղաւորին տիջկան, ամնա թաղաւորը բոսր փաղը բակով

եւտուն օր է ո կը ձգձղէ: Ըզ օրն ա վերջին օրն է եզեր: Տղան գտնայով ղուշին կ'ըսէ. Գեղի երկու պայման ունիմ, էկէ ընեւ նր յա, քեզ չիմ ստակեցներ, չէ նր վա՛յ զլխուղ: Էն ասոջը քս լեռան վրայ ա՛յ պի չի նստիս, ո զեղացիք արեւ ունենան: Էտքն ա ինձի շուտ մը Պաղատա պէտք է տանիս: Աղկէ ղուլայ ի՛նչ, կ'ըսէ թուշուներ: Ա՛յ աս լեռան վրայ չիմ նստիր: Էկէ կոնակիս ամուր փակիս, աչոյ բանաս զոցե քեզ Պաղատա կը հասցնիմ:

Իրաւ ալ հաղիւ աչոքերը զոցե ու բացաւ՝ Պաղատաի մէջ էր: Եփ կը քաչըր փողոցէն, տեսա ո գառուլ զուռնայով մեծ բաղձութիւն մը կուզայ: Մտեցաւ ու հասկցաւ ո թաղաւորին տիջիկն է կը տանին գետին տայու: Մեծ խլինջը ումուղին վաղեց, եկողներուն տուջըր կոնց:

— Կեցէ՛ք, ըսաւ, մի՛ տանիք թաղաւորին տիջիկը: Ես հիմա պ'եթամ ըզ գետին մարիկը պի լացնիմ:

Ու սուրբ քաշած նեւուեցաւ գետին վրայ: Իրեք օր իրեք գիշեր կուռեցան: Դեւին լէշը կտոր կտոր ըրաւ, արունն ա գետի պէս վաղեց Պաղատաի փողոցներուն մէջ:

Եփ թաղաւորը լսեց ըզ ազուն բրած քաջութիւնը, հրաման բրաւ ո իր պալտար բերեն ազան: Տղան պալտաւ գնաց իր խոշոր խլինջը գրաւ թաղաւորին քախտին սոքք ու պաղաւ անոր ձեռքը: Թաղաւորը զոփեց անոր փեխլիվանի կոնտութիւնը: Իր տիջիկը տրուաւ անոր: Էտուն օր, ետուն գիշեր հարսնիք ըրաւ: Զէնլին, տիջաւ, Թա՛նէնն ա կերան, խեցին, ուրախացան ու զոփեցին իրենց փեխլիվան փեռան:

Ընտք հասան իրենց մտաւոյին, զուք ա հասնիք ձեր մտաւոյին:

ԹՐԲԵՐԷՆ ԲԱՌԵՐ

Մախտուս — գիտամար: Ումուղ — ուս: Ղեկապ — փորձանք: Թոխար — ապրակ: Պալլրա — կացին: Ղուշ — թուշուն: Ղանաղ — թրուշունի թեւ: Դէմիրքի — երկաթագործ: Հախճէն գալ — գտոր տայ, յաղթէ: Թէ՛քի — միայն թէ: Խլինջ — սուր. թրքերէն քլըք: Լէշ — զիակ: Թախտ — գաւ:

ԵՐԵՎ ԵՐԳ

Ըստձ Ենք թէ Երզնկա թաղաքը գործախառնուր հայերէնով
 բանահաւաքութիւն չունի: Պարի ևւ ուրախութեան երգերը թրքերէն
 են: Ասոնց հեղինակները անկասկած հայեր եղած են, քանի որ հա-
 յերէ կազմուած նուագախումբեր ստանք կ'երգէին ու կը նուագէին
 թէ՛ հայոց ևւ թէ թուրքերու հարսանիքներուն ևւ այլ իրախանանք-
 ներուն: Հայերէնով ինձ ծանօթ պարերըր ՈՒՍԿԷ ԿՈՒԿԱՍՍԻն է: Աս
 ալ չէ կարելի Երզնկայի յատուկ եղանակ ժը համարել, քանի որ այլ
 դասաներու (Կարին, Քղի) մէջ ալ ան կը գործածուի տեղական
 յեզուի տարբերակներով:

Ստորև արուած երեք կատրոնները մեզի արամադրած է Կելնցիկ
 դիւզայի Կիրակոս Տէրակբեան: Անկասկած ուրիշ դիւզերու մէջ ալ
 հայերէն ժողովրդային երգեր ու պարերգներ կային: Դժբանտա-
 րար, հակասակ մեր Ընձերբուն, չկրցանք ուրիշ դիւզացիներէ օտել
 կտոր մեռք ձգել, մասնաւորապէս անոր համար որ ոմանք տեղահա-
 նութեան օրերուն փոքր եղած են ևւ քան չեն դիտեր, ուրիշներ ալ
 կա՛մ մոռցած են ևւ կամ ճիգ ժը չեն բրած վերջիչելու: Ասոր համար
 մասնաւորապէս դնահատելի է Տէրակբեան իր այս պատասխիչներուն
 համար:

Ա

Լուսինկայ, ինդո՞ր կ'երթաս,
 Սորվերես, գիշեր կ'երթաս: (Կրկնել)
 Իմ եարիս պագ մը դրկիմ,
 Չի մտնաս, իրեն կուտաս: (Կրկնել)

Լուսինկայ, լուսդ շտոմայ,
 Իմ եարին կեանքը մեծնայ:
 Աս գիշեր եարիս կ'երթամ,
 Լուս տուր ո շիտակ երթամ:

Լուսինես, բէ արնես,
 Կնիկես, բէ այսջիկես,
 Աս գիշեր բեգի պի գամ,
 Տանը դուն միմանո՞ւկես:

Բ

Չուարձալի շուրջպար մեր է այս, դոր կը կատարեն միայն այր
 մարդիկ:

Պարազուխը, որ պարագաշի կը կոչուի, կը սկսի երգել տող
 առ տող, ևւ ամէն մէկ տողի լրանալուն պարողները կը կրկնեն իր
 երգը, նոյն ատեն կատարելով այն շարժումները, որ կը թելադրուին
 պարազուխէն:

- Պարագաշին.— Սխտար ձեծիմ, օրո՞վ ձեծիմ:
- Պարողները.— Սխտար ձեծիմ, օրո՞վ ձեծիմ:
- Պարագաշին.— Կամանչի ու կարմիրն էրեսայ:
- Պարողները.— Կամանչի ու կարմիրն էրեսայ:
- Պարագաշին.— Օտեմով ձեծիմեք սեղնի սխտար:
- Պարողները.— Օտեմով ձեծիմեք սեղնի սխտար:

Մինչ այս տողը կ'երգեն, նոյն ատեն ալ իրենց ոտերով դե-
 տինը կը ձեծեն, որպէս թէ սխտար կը ձեծեն:

Աւ պարազուխը կը վերսկսի կրկնել վերոյիշեալ տողերը,
 միայն վերջին տողը միշտ փոփոխելով: Այսպէս, Քրով ձեծիմեք
 սեղնի սխտար, սեմեմով ձեծիմեք սեղնի սխտար, փորով ձեծիմեք, Կակ-
 տով ձեծիմեք ևւ այն: Պարազուխը համաձայն իր փոփոխին, կը դոր-
 ծածկ մարմնի որեւէ մաս ևւ պարողները պարտուտը ևւ կատարել
 իր հրահանգները՝ երգելով ևւ ձեծելով սխտարը միեւնոյն ատեն:
 Այսպէսով կը պարզուի զուարձալի տեսարան ժը, որ յաճախ ներկայ-
 ներու ծիծաղներով կը լեցնէ սենեակը կամ պարելու վայրը, երբ Ե-
 բրտասարդներու խումբը կը պտուկի դեանի վրայ՝ ճակտով, թթով,
 գունչով, փորով, ծունկով, կոնակով սխտար ձեծելու համար:

Գ

Հետեւեալը թրքերէնով խառն է: Այս ձեւը անսովոր քան ժը
 չէ մեր աշուղական բանահաւաքութեան մէջ:

Ես ու քեզմէ: Եւզ⁽¹⁾ իմ եղեր,
 Հէփ սուշման սէզնակն տրբ,
 Եւ կամ պէտք է խոստովանիմ,
 Հէփ պէնքով կիւնահըմտան տրբ:

Երեսներդ խնձորի պէս,
 Էլմանրն թէ՛մուտն⁽²⁾ տրբ,
 Աշուկներդ ճրագի պէս,
 Բիլիսէ մամնան տրբ:

Պոկներդ խիս բարակ ին,
 Բիլիսէ մաննան տրբ,
 Առկաներդ սէտէփի պէս,
 Ինճիլն⁽³⁾ թէ՛նուտն տրբ:

Պոյդ պոսդ շինարի պէս,
 Աէլիներն տայնան տրբ,
 (Երկու տող կը պահուի:)

Ես ու քեզմէ: Եւզ իմ եղեր,
 Հէփ սուշման սէզնակն տրբ,
 Եւ կամ պէտք է խոստովանիմ,
 Հէփ պէնքով կիւնահըմտան տրբ:

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ ԵՐԶՆԿԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԳԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐԷՆ

Այս պատարիկները մեզի տրամադրած են Լուս Անճէլըս բնակող երկու Հայրենակից տիկիններ, Վարդուհի Զէրիճևան, Երզնկաբողաբէն, և Վարդանուշ Նրսեան, Մաթղէզցի: Կը գրեն թէ տա-

(1) Եւզ օլմաք - թրբերէն կը նշանակէ պոսիլ, ստորանուլ մէկէ մը:

(2) Թէմ - խիստ կարմիր, բարկ կրակ, կ'ակնարկէ խնձորի կարմիր գոյնին:

(3) Ինճիլ - Աւետարան. կ'ակնարկէ Աւետարանի արծաթապատ կողքին արծաթե կամ շաղիկ կամ փայլին:

րիներն անցած ու շատ բան մտցած են: Բայց ինչ որ յիշելով մեզի զրկած են, արժանի է գնահատութեան: Ինչպէս ըսինք, Հեռուեալները ամբողջութիւններ չեն, այլ պատարիկներ: Նախ կուտամ այն երգը, զոր մայրս սովոր էր երգել, և որուն առաջին երկու տողերը տակաւին մտքէս չեն էլլեր:

Ա

Ախջի Մայրամ, մօրդ եայլամ ուրտե՞ղ է:
 Պազ ախբուրի, կամանչ քարին վրան է:
 Մայրամ շատր գարկեց Ռուսան լեռները,
 Մէկդին սիրին կ'արծէր, մէկդին գտները:
 Մի՛ լար, Մայրամ, մի՛ լար, աշկի՞ս կ'ուրի,
 Բեկ պգտիկ կարգողին տմակն արի:

Ջրհորէն ջուր կը քաշինք քուլումներով,
 Մայրամը հարս կուտանք գուլումներով:
 Ախջի Մայրամ, հօրդ եայլամ ուրտե՞ղ է:
 Կամանչ կականչ պազ ախբուրի վրան է:
 Մի՛ լար, Մայրամ, մի՛ լար, աշկի կ'ուրի,
 Բեկ պգտիկ կարգողին տմակն արի:

Բ

Էրկան իմ գացեր, զրնգլօ, հաւաղ իմ կերեր, զրնգլօ:
 Կարմիր մամերով, զրնգլօ, կամանչ մամերով, զրնգլօ:
 Էրկան իմ գացեր, զրնգլօ, գինի իմ խմեր, զրնգլօ:
 Կարմիր մամերով, զրնգլօ, դեղին մամերով, զրնգլօ:
 Էկան կը տանին, զրնգլօ, Ջատիկն կը թերին, զրնգլօ:
 Կամանչ մամերով, զրնգլօ, կարմիր մամերով, զրնգլօ:

(*) Աչք բտուր կը շնչուի աչք. Գ ձայնկողով: Մէք Հայրենակիցներու պիւբլիկան Համար գրեցինք աշկ, քանի որ մեր բարբառն մէջ Կ Հատար է Գ ձայնկողին:

Գ

Արեւ՝ Ազանիկին, բախջամ՝ Արմենակին^(*).
Այ կռին, աղոտ աղայ,
երգէ ու ետդ խաղայ:

Արեւ՝ Ազանիկին, բախջամ՝ Արմենակին.
Տէրաւէրին դռան փէշքը,
Օրիորդին բարակ մէշկը:

Արեւ՝ Ազանիկին, բախջամ՝ Արմենակին.
Ո՞ւր գացիր, ո՞ւր եկար,
Դուն իմ սրտին դուր եկար:

Արեւ՝ Ազանիկին, բախջամ՝ Արմենակին.
Ես չալիմ ետս խաղայ,
Խաղ ըսիմ խամա՛, խամա՛:

Արեւ՝ Ազանիկին, բախջամ՝ Արմենակին.
Կամանչ արտը մի՛ կոխեր,
Սիրած ետրը մի փոխեր:

Արեւ՝ Ազանիկին, բախջամ՝ Արմենակին:

Գ

(Պատասխանը Վիճակի երգերէն)

Մտալն նիւղը ձոնեցի, բաշկիմակս փոնցի,
Թարազցոց իմաստին^(**) երգնկացոց սիրեցի:

(*) Տիկին Նրաման կը գրէ: «Այս երգը երկու աղջիկ զոյգ զոյգ դէմ դէմի կը կենայանք, կ'երգէանք, սպր կը բռնէանք ու կը խաղայանք»: Ազանիկ եւ Արմենակ սիրասբներ են: Երգուը արեւ կուտայ Ազանիկին եւ բախջամ (պարտէզ) ալ Արմենակին:

(**) Թարազցոց իմաստին – ի Հենուկո Քարազցոց: Քարազ ինչ անձանքի սեղբ անուն է:

*

Դոշակ փոխմ փոք կուգայ,
Ետք, խաղարդ ե՞՞ք կուգայ:
Ղուրպան ըլլամ փառջամին,
Մըզէն խնկայ հոտ կուգայ:

Թուր չամիչը չոր կ'ըլլայ,
Էլին տղան ետք կ'ըլլայ -
Եփս սիրես ու առնես,
Գըզ շէճէրն անուշ կ'ըլլայ:

*

Էլլամ էրդիմ ի՞նչ անիմ.
Վարդ ու մեխակ չորցնիմ:
Վարդ ու մեխակ ի՞նչ անիմ.
Էփիմ ետքս խմցնիմ:

*

Կ'ըսին դիմացիր, ինչո՞ր դիմանամ,
Թզքիկ մ'ա չես գրեր, դէրտերդ իմանամ:
Գիշերը բաց աշկիս, դուն է կ'երեւաս,
Յորեկը բաց աշկիս, դուն է կ'երեւաս:
Կը կանչիմ չես լսեր, ինչո՞ր դիմանամ,
Մտող գալ չին քողուր, ձանդ իմանամ:

ԹՐՔՆԻՆ ԲԱՌՆԸ

Դոշակ – բաղձոց, ներքնակ: Փառջան – փերչէմ – մազի ցցուն կամ դէս, զոր պատանիներ եւ երխատարդներ կը թողուն իրենց ճակատին վրայ, որպէս Նշան կարծութեան:

ՈՒՍԿԵ՞ ԿՈՒՔԱՍ
(Երգնկայի տարբերակ)

Ուսկե՞ կուգաս յուշիկ, մուշիկ,
Դուսն բոլիկ, պագոց անուշիկ:

Ուսկե՞ կուգաս, վերի էգո՞ւն,
Պաշիկ մը տուր, պագուդ հոգուն:

Ուսկե՞ կուգաս, վերի վանա՞յ,
Պաշիկ մը տուր, մարդ չիմանայ:

Ես դիվանա, դուսն դիվանա,
Աւամ մեզի դուռ մը բանայ:

Արիկա երգին սմբողջութիւնը չէ: Յաճախ երգողներ իրենց կողմէ նոր տուներ կ'աւելցնեն: Ասոնցմէ մին, զոր ես յամ եմ, հետեւեալն է.

Վերէն կուգան զուխտ մը ֆիտան,
Հէլյէր մէկն ա ինծի կուտան:

Ինչպէս կ'երեւի, այս տունը բուն երգի կառուցքին հետ կապ մը չունի, զի սմբողջ պարերդը նոյն անձին կողմէ իր սիրածին ուղղուած հարցումներու եւ խնդրանքներու շարք մըն է, որ կը վերջանայ եզրակացութեամբ մը:

ՈՒՍՏԵ՞ ԿԻՎԱՍ
(Քղիի տարբերակ)

Այս տարբերակը մեզի տրամադրած է Արմէն Պարտիզանն: Այստեղ կարելի է տեսնել երկու գաւառաբարբառներու մէկ քանի յատկանիշները:

Ուստե՞ կիգաս յուշիկ մուշիկ,
Դուսն բուքուշիկ, պագոց անուշիկ:

Ուստե՞ կիգաս, վերի էգո՞ւն,
Պագիկ մը տուր, պագկադ հոգուն:

Ուստե՞ կիգաս, վերի կալե՞ն,
Բրդուն մը տուր ծոցուդ ծալէն:

Ուստե՞ կիգաս յուշիկ մուշիկ,
Ուտդ է խրէր մանորիկ փուշիկ:

Ուստե՞ կիգաս, վերի վանա՞յ,
Պագիկ մը տուր, մարդ չիմանայ:

Ես դիվանա, դուսն դիվանա,
Աւամ միզի դուռ մը բանայ:

ԽՕՍԱԿՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՒ ԿԻՆԵՐՈՒ ՄԻՋԵՒԻ
(Երգնկայի բարբառով)

— Քա, մարս քուրս, ես ի՞նչ ասինք զլիտու տամ: Ըս մարդուն հախէն ես ինդո՞ր պի դամ: Կ'ըսեմ քի, ա՛յ մարդ, խախէն չես սովճար նը, Աստուծմէ՞ ա չես մախնար: Կ'ըսէ քի ես նէ՛ Ասում կը ձաշնամ, նէ՛ ա մարդ: Անցած օր քոր զինով տուն եկաւ: Դուս գրացի վրանիս կը ինզան: Օյուխ չսձուխիս հախը կը տանի զէ՛ զը անասում միհանեհի Օվակին փորը կը լեցնէ: Ես ի՞նչ անիմ, որո՞ւն գուսր զնրնիմ: Ա՛լ համբերանք չի մնաց, զս՛ ա սեղս հասաւ (ցոյց կուտայ կսկսրդը): Վազը պ'եթամ շիտակ առաշնորդարան ու պի դանդըտիմ վրան: Դեւս առաշնորդի փոքրաւորին զամշին կոնակին շէշնայ նը խելքը զրօխը պի չի գայ:

— Շիտակ ես, քուրս, ամժա տանդ պատիւը էլէմին բերանը պ'ինայ: Դուս մի՛նակ չես, ուրիշներ ա կան քեզի պէս ո երգիքունտակ սիւր կըսած ձաներնին դուս չին հաներ:

— Ես ա կրնամ երգիչիս տակ սթար ըլլալ ու ձանս ինծի քաշել, ամժա եփտ մասուճներս զրպոցէն տուն կուզան, հացին տաշար պարսպ կը գտնան ու ճիւղերին ծուռ ինծի կը նռչին նր' սիրտս կը մղկտայ, ա՛լ պատիւ մատիւ մտիկ չիմ կրնայ անել: ԶԷ՛, վաղվընէ թեզը չի կայ, հազմաս գլխս պի քաշիմ ու շխտակ առաջնորդարանի ճամփան պի բռնիմ:

— Ի՛նչ ըսի՞մ, քուրս, հախ ունիս: Անտի՛ր ձագուկներուդ փորք պարսպ չես կրնար թողուլ: Թող Տէրը դարձի բերէ մարդդ: Գնա՛, պէ՛լքի առաջնորդ հայր սուրբը խրատով ու վախով խօսք հասկցնէ ընոր:

ՆՄՈՒՇՆԵՐ ԿԱՄԱԽԻ ԲԱՆԱՀԻՒՍՈՒԹԵՆԷՆ

Հայրենակիցս՝ Գրիգոր Պողոտիեան՝ խնդրանքիս զրայ գրրկած է ինձ հետեւեալ զեղեցիկ նմուշները կամօտի գիւղերու մօզրովբոկան լանահիւսութենէն:

ՃՄեր շրջանին մէջ, կը գրէ ան, երգերուն մեծ մասը թրքերէն են: Բայց կային հայերէն երգեր ալ, զորս զեղջուկ կիներ յօրինած էին և կ'երգէին խոր զգացումով: Այս երգերը կը կոչուէին մանի թրքերէն բառով, որ կը նշանակէ զգացումով չե տխուր երգ: Ինչպէս կը տեսնուի, այս մանիները կը յիշեցնեն Ակնայ պանդուխտի երգերը: Ասոնք պանդուխտ սիրականին ուղղուած կարօտի և սիրոյ սրտային խօսքեր են:

Այս բառակներէն խրատն:խրքը սուանձին ամբողջութիւն մըն է:

Մանիներէն յետոյ տրուած են մէկ պարերդ և մէկ ալ զուգի երգ, որոնց մէջ կը ցոյցայ Դարանաղեաց գուտտի հայ գիւղացու պաշտոս սէրը զէպի կեանքը և արդար աշխատանքը:

Մ Ա Ն Ի Ն Ե Ր

Կ'իշնամ քաղքի նամփան, կարցնիմ կարը,
կը գացիմ աշկերս, բափ կուտամ բառը.
Ջորեպան, կուտուի ջորիկդ նալը,
էլիմը բերիք դէ ա՛ւր է իմ կարը:

*

Քանի՛ մնա սապէս բեմուրագ հոգիս.
Սանքեր իմ մագերս, բափեր իմ կուրցիս.
Օխդը տարին անցաւ, քանի՛ մէկ աշիմ,
Համփայիկ հայելով սրտիկս մաշիմ:

*

Իմմէն փտոյա գալուն լացուցիք ինձի,
Հերիւ չէ՞ համբերիմ, այլ անիմ քեզի:

Դէ՛, շուտ եկո՛ւ, ազուոր, մ'ըլլար մուխանէք,
Մէյ մը սիւայի եկ, գնա նորիս ետ:

*

Սղմբոյ բսածդ ա շատ մեծ քաղաք է,
Ղարիպ դուրպէրիկին քէսպին նամփան է:
Չե՞ս իշեր, սիրածիդ աշկը նամփան է,
Շուֆդ ա հագար դերդիս դեղ ու դարման է:

*

Գարուն եկեր, բող ու բողջան ծաղկեր է,
Սէրն ա սրտիս գարկեր, կրակ դարձեր է.
Գուն ա ան չէօլերուն փակեր, մնացեր,
Իմ ա օրս խարսպ, նամփուդ իմ կեցեր:

*

Էմմէն առտու կանուխ կուգաս ու կ'աննիս,
Արունս դէտէփով խմես ու կ'աննիս.
Ջուխդ մը ջուղապ. գալում, չես ի տար ինձի,
Աստուծմէ չի վայցած, բերնխուփ կ'աննիս:

*

Լուսնկան ծաքեր է, անուշ ադուրնակ,
Աշկ ու օնֆ է կրտել քեզի քլմանակ,
Հերիֆ չէ՞ միմակուկ քարը քարձ անիմ,
Աս ջահիլ օրերուս քեզի զակր անիմ:

*

Պիւլպիւն է կը կանչէ, գարուն է, գարուն.
Ջուրն արծաթ ինկեր մեր բազի առուն.
Իշէ սիւայ, անուշ, մ'ըլլար մուխանէք.
Կ'աննի կ'երայ գարուն, կը հասնի աշուն:

*

Լաչակիս չորս ծաքը կապեր իմ ելում,
Նախշեր իմ բելերով հոյա, ապրչում,
Չե՞ս իշեր խօսածդ գացածդ առտուն,
Իշպէ՞ս մտցար ուխտդ, պեմուրսդ գալում:

*

Բռնեցի պիւլպիւլը, կապեցի ծառին,
Սիրտս չի դիմացաւ ֆիզանին, լացին,
Ըսի՛ քող տամ եքայ, հասնի սիրածին,
Պելի անար խերով սիրածս տուն գայ:

*

Ղարիպ դուրպէր տեղեր խամուր ես բացեր,
Հագեր ես սեքըէ, էֆէնտի դարձեր.
Ի՞նչ անիմ խայքսըդ մալը աշխրֆին,
Ատանց քեզ հուրսդ վերան է դարձեր:

*

Ֆանի՛ մէկ, քանի՛ նամփուդ ես նայիմ,
Օրէ օր կարտով հալիմ ու մաշիմ,
Ի՞նչ անիմ էէրն ու էէսպ դարպէրիմ,
Դարձի՛ր, անուշ, դարձի՛ր, մալը՝ աշխրֆիմ:

*

Յացի՛ք, լեռներ, ցտցի՛ք վըրանուդ անիմ,
Աղաս ալ Պոլիս է, հտեէն հասնիմ,
Տեսնիմ քէֆ մէյ մը երեսը եարֆիմ,
Մաուրցած իմ, եարսպ, կ'երկննայ տարին:

Kreker Baghdikian

ԹՐԲԵՐԷՆ ԲԱՌԵՐ

Նայ - պոյտ: էլ - ուրիշ, օտար: Բնուրսպ - անյոյս, մուր-
պին, փափաքին չէտասած: Այլ անիլ - մեղադրել: Մուխանէք - ան-

զուժ, նենդ: Սիլա - յերայարձ պանդխտութենէ: Քէսպ - սպ-
րուստ: Ղէտէֆ - զուսթ: Զալլըմ - անդութ: Հոյա - ասեղնագործ:
Ֆիդան - սղր: Սեբբէ - Էւրպական տարայ: Էուրա - բոյն, սունդ:
Քէր - շահ:

Պ Ա Ր Ե Ր Գ

Կ'երամ խանութ բնար չի կայ,
Կուգամ սունը եար չի կայ,
Գլոխ բարձին կը դնիմ,
Առանց եարի էուն չի կայ:

Թուքին տակն անուշ կ'ըլլայ,
Պագ մը տաս նը ի՞նչ կ'ըլլայ -
— Գնա, կորիր, շան աղայ,
Իրկունը գաս նը ի՞նչ կ'ըլլայ:

Տանն ու խնձոր ծաղկեր ին,
Կանաչ տերեւ քացեր ին,
Մեղուն անուշ քառ եկեր,
Մաղկըներ խնդացեր ին:

Մեր տունը բակ կ'ըլմանի,
Շամփուրը բակ կ'ըլմանի,
Եկա անցաւ ան աղան,
Գիտես քի բէկ կ'ըլմանի:

Ջրիկ, դուն ծովուն կ'երաս,
Կ'արտորաս, Էնուն կ'երաս,
Տար արցունքս քեզի Էնա,
Ռէլի չէտլ, դուրպէր կ'երաս:

ՔԱՂԻ ԵՐԳ

Գեղին վերեւ ափ մը գարի,
Քանի քաղիմ էունս տանի,
Եարս ալ անցեր դուրպէր գացեր,
Խելես միտես իրեն տանի:

Գեղին վերեւ երկեր մերկեր,
Շաղկեր սրման է ներկեր:
Գացէ՛ք ըսէ՛ք ան շան աղին,
Աշկերս համփան է բաներ:

Արեւն եկեր արեւծարէն,
Արան ալ վառեր ոսկու ծարէն:
Թող քրտինքը հողը քրքէ՛ (*),
Պաւտ պուտ կարէ բերեփէրէն:

Հատէ, ջանքմ, քաշ քաղարներ,
Աշկով օնֆով դուք աղարներ,
Ջարկէ՛ք, գարկէ՛ք, քանի յուս կայ,
Արան ալ վրանիս բող չի խնդայ:

Մէկ վար, մէկ վեր շարժվեցէ՛ք,
Թող ծնկտան սուր մանգաղներ,
Բանիկ լեճայ խորձին համար,
Խուրձ կապողը բող ամշնայ:

Իրկուն կ'ըլլայ, արեւ փափի,
Հեռուի սարը շուք կ'երկարի:
Դէ՛, շուս անիմք, խոզան ձգիմք,
Ոսկին մեզի, հողը ձգիմք:

Krekor Baghdikian

(*) Եր Կեղտի դրէն:

Պ Ա Տ Ա Թ Ի Կ Ն Ե Ր

Այս պատասխանները վերջին պահուն մեզ ուղարկեց Տիթրոյի-
տէն Տիկին Հեղինէ Պարոյեան, Երզնկա քաղաքէն: Ասանք պարերդ-
նէր են:

Ա

Էկո, Էրանֆ, Էզին Ի վար, պգտիկ հարս,
Խնձոր Բաղիմ, մէշկո շարիմ, պգտիկ հարս:

(Շարունակութիւնը ծաղայած է)

Բ

Աս օր հաւան մավի է,
Աս ինչ երկար տարի է:
Հիմակուան ջահիլնիւն,
Խելիք միտքը հարի է:

Կամ՝

Սէրը սեպտան հարի է:

Տանձին տալը ծոցի,
Ձէվրէս տակը փոցի,
Գնա, կորիր, շամ տղայ,
Քենէ լարը մարցի:

Կարկուտ կուգայ լեռները,
Բաց քաղաքէ՛ք դռները,
Կարանայ մօրս աշկերը,
Եարս քաղաք լեռները:

Գ

Ախքի, անունդ Նուշան,
Էկո, Էրանֆ Սուր Նիշան,
Մատնիս տամ քեզի նշան,
Ըլլամ քու հօրդ փեսան:

Սուր Նշանայ դուռը փակ է,
Նստէ, մտքերդ փակէ:

Դ

Երբ ազջիկ մը հարս կը տանէին, հետեւեալը կ'երգէին.

Եկանք հարս մը տանիքք, ալով ու լալով,
Գլուխը կապեցինք սինքիլի շալով,
Աշկերը սրեցինք մենդիլին ալով:
Մի լար, անամ, մի լար, հարս կուգաս մեզի,
Աղւոր խնամաւորսր բերեր ինք քեզի:

Հազածոյ ալ ըլլայ, կապածոյ դեզին,
Սրտիկդ տամք ըլլայ մեր ազա տղին.
Ոտեղ ուղտը ըլլայ մեր տան ու տեղին:
Մի լար, անամ, մի լար, հարս կուգաս մեզի,
Աղւոր հարսնետորներ բերեր ինք քեզի:

— Միմչէ կարմունք երամ, ետեւէս մայցե՛ք,
Կարմունքէն անդին ամբիմ ասնիմ յոյսերմից կեցե՛ք,
Իմ կերած կերակուրս ազատաց տուէ՛ք:

ԹՐՔԵՐԷՆ ԲԱՌԵՐ

Ձէվրէ - լաշակ, զլիթ ծածկոց: Ալ - կարմիր: Մենդիլ - թաշ-
կինակ: Անամ - մայրս: շատ զօրծածական խօսակցութեան մէջ՝
կինկու կոզմէ: Ուղտը - բարի, յաջողութիւն բերող:

ԱՌԱՅՆՆԵՐ ԵՒ ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

Հետեւեալ առածներուն եւ հանելուկներուն մեծ մասը մեզի տրամադրած է Գրիգոր Պաղտիկեան: Ասոնք տարով մեր նպատակն եղած է պարզապէս դազափար մը առջ երգելիս-Կամալս գուառա-բարբառին մէկ ասորեր կրեւի մտաին: Այլապէս շատ են նման կարճ ու խճուստայից խօսքեր այս պատմական վայրերուն մէջ: Թող որ մեր ժողովրդային առածներն, հանելուկներն ու առակները, իրենց տեղական երանգներէն զատ, ընդհանուր նկարագրով նայն են մեր բոլոր դաստներուն մէջ:

Ա Ռ Ա Յ Ն Ե Ր

- Անուշ լգում օձը ծակէն կը հանէ:
- Անուշ կեր, անուշ խորաբէ:
- Արեւ ա ըլլաս նը մարդու վրայ ծարխիլի՜ չուցիս:
- Ապուրը դէտ դուրը, փիլափը սանի լեռը:
- Ախջիկը չի ծեծողը ծուկը կը ծեծէ:
- Աղէկը լեռան հետը, գէշը դռան հետը:
- Արգելին հաւերուն ջուր տուող շատ կ'ըլլայ:
- Անցանքը ապրշում ըլլայ, հագնող չըլլար:
- Ախճատին մտոյը ազի իրկուրնէ մարեր է:
- Ալեմով եղած բանը հարսնիք ու տուն է:
- Ազուէսին դունչը հաւողին չի հասաւ, ըսաւ քի քքու է:
- Ամէն խորոց իր աղբանցին վրայ գիլ կը կանչէ:
- Ամէն գլխէ ձան մը կուգայ:
- Ամէն մարդ իր դէրդը կուլայ:
- Ամէն մարդ իր էշը կը ֆշէ:
- Անամօքին երեսին ք-բին, ըսաւ քի արգել կուգայ:
- Արգելէն ազատանք, կարկուտի բռնուանք:
- Անհարը կ'ուտէ բանգարը:
- Աչքէ տես, բերնէ կարտ:
- Աստու պահած գառը գայլը չի տանիր:
- Ասուած ու մէկուն տունը քանցելու ուզէ, տառչ ընոր խելը կ'առնէ:
- Արունը արունով չիմ վլար:

Բախտը որ չի գայ զեղը (ջահք) ի՞նչ անէ:
Բերանը փիլափէն է էրած, մածունը փշեղով կ'ուտէ:
Բարիք բըէ ջուրը նետէ, էկէ մէկը չի գինաց, ձուկը կը գինաց:
Բերնէ քերան կ'ըլլայ գերան:
Բարձ (բարձր) ծառին էար նետող շատ կ'ըլլայ:

Գալը կուգայ սիրիին, վայը կուգայ մէկին:
Գեշ խօսքը, զայր փարսն սիրոջը կը դառնան:
Գալի գլխուն Աւետարան ես կարդացեր:
Գող, սիրտը դող:
Գողը գողէն գողցաւ, Ասուած վերէն գարնացաւ:
Գլորեցաւ բոլորը, գնաց զատ իր խուփը:
Գեղէն չիմ ոտներ պագ մ'առած ին, դուսէն կը բերին կէտը տարած ին:

Գեղով ժողվէ, շերտիով բաժնէ:
Դրացիին հար դրացուն դող կ'երեսնայ:
Դրացին դրացուն մոխիրին հարար:
Դահ եզին՝ դանակը վզին:
Դանակը իր կոքը չի տաշեր:
Դուսէն քահանայ, ներսէն ստոսնայ:
Դուն քուն, քախտը արքուն:

Երկար խօսքին կարնը սիրիմ:
Երեսին նանն մ'իյնայ քուտուն փարչա կ'ըլլայ:
Եզան կոխած տեղը բերքէր կը բուսնի:
Երեսին կէտը շախախտ կը գարնին:
Ես աղա դուն աղա, երպա մեր աղուն վա՞վ պի աղա:
Երես տուրնիք, աստու կ'ուզէ:

Ջալըմը գուլում կը բերէ:

Էշը իշուն քով ո կայսին՝ հա՛ հաւէն կ'առնէ, հա՛ փառէն:
Էշն ի՞նչ գիտէ հուշն ի՞նչ է:
Էկէ եղ ունիս գլոխիդ քէ:
Էջիկ անելով մէշտան չառնուիր:
Էմմէն մարդ իրեն քախտէն կ'ուտէ:
Էմմէն մարդ իրեն կորեկն ազալ կ'ուզէ:

Ընողին գտնողին :

Իշուն հեզները մէկ աւօր, իշնայը երկու :

Ինքզինքին կիւ վէճիշ չեղողը կոխն չէ :

Ինչ ո ցանես ան կը բազես :

Իշուն հարսիւք կանչեցին, բսու - ետ' ջուրն է պակաս, ետ' վատը :

Լեզի պատկանսին դուռու չի գորներ :

Լեռ լեռան չի հասնիր, մարդը մարդուն կը հասնի :

Լգու բսուածը սկոր չումի :

Կարունկ, կարունկ' կը դառնան լին խորունկ :

Կարունկ եղիր, քարը մաշիր :

Կատսին ըսին աղբոյ գեղ է, տարս խորունկ մը բազեց :

Հազը հազին հետ, դազը գազին հետ, քէլ խորոզն ա քէլ հաւին հետ :

Հէմ յանցաւոր, հէմ ա կիւջիլ (*զմարտահաճ*) :

Հեռաւոր սուրբը գորաւոր կ'ըլլայ :

Հարը մէկ որբ չէ կրցած պահել, մարը քառսուն է խնամեր :

Հարուստին սայը լեռներէն է անցեր, ախճատինը դաշտին վրայ է

Հեռու տեղին սամուրը խոշոր կ'ըլլայ : (անճրկեր :

Հաստ ու բարակ մէկ գին է, վայ բարակ մանողին :

Հարցնող եղիր քի գիտցող ըլլաս :

Հասն ա հաս է, ջուր խմած վախողը երկինք կը նայի :

Հէմ միտն է, հէմ նային :

Ձմեռնուկ գառը մտորին էղջեւ այսնի է :

Ձուկը գլխէն է հտսած :

Ճերմակ փարսն սեւ օրուան համար :

Ճրագը իրեն տակը լուս չի տար :

Մկան տանիլը բան մը չէ, ճամփայ կ'ըլլայ :

Մօրը մանածը ներկող է :

Մուկը ծակը չէ պարտկուէր, ձախաւիթ ա պոշն է կապեր :

Մարդին խօսելով, հայվաններն ա հոռուարտալով բարեկամ կ'ըլլան :

Միսն առանց ոսկոռի չ'ըլլար :

Մէկ ձեռքին իճչը կ'ըլլայ : երկուքին ձանը կ'եւլայ :

Մգրախը նըվայը չի մններ :

Մէկ օր գողութեան ելաւ, լուսնկան իրկունէն ծարեց :

Մարդուն մանն է մօտեցեր, գլխուն ցար մահամա :

Մարդ ի՛շ կ'անէ նը իրեն կ'անէ :

Մեղքը լալով, պարտքը սալով :

Մէկ անկաջէն կը մտնայ, մէկալէն կ'եւլայ :

Մէկ ծագիկով գարուն չի գար :

Մէկ ձեռնով ծափ չ'ըլլար :

Մօրը նայէ դէ ընանկ ուզէ ախջիլը :

Մօրուք չունիմ քի խօսես ասնի :

'Նեղ անինք ու տեղ անինք :

'Նէքէզին ծախսը երկուք է :

Շանը ճիտէն ճիկեր ին կախեր :

Շան հանդիպելէն, չալսին էրբաքը դառնալն է լաւ :

Շունը յիշէ, փասը քաշէ :

Շանը սատկիլն ո մօտեցայ, ճամփին դուռը կ'աղտոտէ :

Շատ մի սիրեր տակ կայ, շատ մի ստեր, սիրել կայ :

Շունը շան միսը չ'ուտեր :

Ուժը իշուն չէ հասեր, փալանն է ծեծեր :

Ուք օրուան կեանքին' ինն օրուան ապրուստ է արկաւոր :

Ուտողը չիտեր, բրդողը գիտէ :

Ուզան բերանը կըրան կով մը կ'արժէ :

Ուզողին մէկ երեսը սեւ, չի տուողին երկու երեսը :

Ումուտքին փարսն, ախճատին չէլէն :

Որքին խրատ տուող շատ, հաց տուող քիչ :

Ուք հաց, անդ կաց :

Ուզտին ըսին ճիտը ծուռ է, ըստ' ո՞րտեղս է շիտակ :

Ուրիշին չուսնով հոր չին իշնար :

Չիմ ուտեր, զեպս դիր :

Չուտողին մայր ուտողին հալալ :

Պարսալ չըվալին ձի չի գար :

Պար բռնողը շարժիլ պէտք է :

Ջուրէն ցած չ'ըլլար, դուն ջուրէն ա ցած եղիր :
 Ջազասքը ջուրն է տարեր, ինք էլեր չախախթը կը փնտտ :
 Ջուրն ինկողը արգելէն չի վախճար :
 Ջուրին բերածը ջուրն ա կը տանի :

Սազ գոխը աւետարանին տակ է դրեր :
 Սատկած էջ կը փնտտէ քի մախերը քակէ :
 Սառ խենթ եղեր, վաճակին հատերը կ'ուտէ :
 Սոխին ամուշը չ'ըլլար :
 Սոխ չիմ կերեր քի սիրտս մոռնայ :
 Սուրին եարէն բուժելի, խօսքինը անբուժ :
 Սեր սազանն ինչ անէ, խեր խրատն ինչ անէ :

Վար ք'ենիմ մօրուքս, վեր ք'ենիմ հալիքս :
 Վազուն ջուրը ազտ չի վերցնենք :

Տանձին լարը արջերն ին կերեր :
 Տասը չափէ, մէկ կտէ :
 Տնտես, տմեղէնը հաւասար տես :

Քէլ գլխին շիմշիբ ստա :

Krekor Baghdikian

Հ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Կ Ն Ե Ր

Ես ուր' ան հետս : Յորեկը փեշս ի վար, գիշերն ա ո՞ր կորաս :
 Ի՞նչ է : - **ՇՈՒՔ**

Պատին վրայ փելլա մը խտտ : - **ՅՕՆՔ**
 Երկու առու ջուր կը վազի, հինգ ախար դէմ կը վազին : - **ՔԻԹ : ԽԼԻՆՔ : ՉԵՌՔ**

Երկան, երկան մարդիկ, հազեր են սեկէ վարտիք : - **ԲԱՅԼԱՅ**
 Նայն օրը կը ծնին, հայն օրը կը մեզման, մարը իրեն բառուտին մէջ, տղան շուկայ կը վազի : - **ՉՄԵՐՈՒԿ ԵՒ ՎԱՐՈՒՆԳ**

Անձակ մարդրիտ, անուր դերձան, Աստած կը շարէ, մարդը կը քակէ : - **ԽԱՂՈՂ**

Վլան կապուտ օվանոց, տակն ա շարժուն օրօրաց : - **ԵՐԿԻՆՔ ԵՒ ԵՐԿԻՐ**

Գիշերը բուռ բուռ ծագիկ, ցերեկն ա մէկ հատիկ վարդ : - **ԱՍՏՂԵՐ ՈՒ ԱՐԵՒ**

Կլօրիկ կլօրիկ բզուկ, մէշն ա սեփ ու սեւուկ : - **ԹՈՒՆԻՐ**
 Կարմիր եզը տապակին տակը կը լզէ : - **ԲՈՅ**

Երկու ձեռներ շոքս ախորտէ ջուր կ'առնին : - **ԿՈՒ ԿԹԵԼ**
 Նեղ ու մուք տուն, աստուան մէջը բուն : - **ՍՈՒՐ ՈՒ ՊԱՏԵԱՆ**

Կ'իշնէ դաշտը, կ'առնէ պաշարը, կ'նլլայ լեռը, կը բափէ սիսեր : - **ՄԱՌԱՆՈՒՂ, ԱՄՊ ՈՒ ԿԱՐԿՈՒՏ**

Կ'իշնէ դաշտը բամբակ կուլայ, կ'նլլայ լեռը ամպ կը գոսայ : - **ՄԱՌԱՆՈՒՂ ԵՒ ԱՄՊ**

Արունէ ծով, օսկիէ գերեզման, մէջը կ'ապրի մարդը անկենդան : - **ՍԿԻՉ ԵՒ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ**

Ինք մէկ հատիկ, մէջը հազար գնդիկ : - **ՆՈՒԹ**
 Տեղին կուտամ, տեղէն կ'առնիմ, մէկ կը տանիմ, հազար բերիմ : - **ՅՈՐԵՆ-ԱԵՐՄ**

Ջուրէ հոգի, քարէ մարմին, եփս խօսի՝ ամպ կը հոսի : - **ՋՐԱ-ՂԱՅ**

Տեղ մ'առնիմ քաց մազարա, մէջը կարմիր գերան խաղայ : - **ԲԵՐԱՆ ՈՒ ԼԵՉՈՒ**

Իրեք համբողջ մէկ տեղի վրայ, մին եքսմէ կ'ըսէ, մէյն ա կենամէ կ'ըսէ, մէկայն ա գլխը կը շարժէ : - **ՋՈՒՐ, ՔԱՐ ՈՒ ԽՈՏ**

Անկուտը անձինին քեցած ջուր կրողին երգիքէն անցուցին : - **ԱՂԸ, ՋՈՐԻ ԵՒ ԿԱՐՈՒՐՋ**

Քէտը, քէտը մինարէ, մուլան վրան կը քայլէ : - **ՂԱՆԹԱՐ ԿԵՒԹԸ**

Krekor Baghdikian

Բ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՅՈՒՇԵՐ

Մ Ո Ւ Տ Ք

Հիմա որ մեր պատմութեան մէջ անմախքնբաց փոքորիկ մը որդէն աւեր ու ամայի դարձուցած է Տանկահայաստանի հետ մահու ծննդավայրս եզոզ երգնկան, կսկիծով ձեռք կ'առնեմ գրիչս՝ հոգիով վերադառնալու համար հոն, ուր մանկութեանս արեւոտ օրերը սահեցան մեր սարերէն իջեռոզ կարկաչուն առուներուն նման:

Գիտե՛մ, հիմա մեր տան հետքն անգամ չկայ: Մեր եկեղեցու զանգակին ձայնը շատոնց լռած է: Մայրս չ'սպասեր ինձ մեր տան սեմին ու ընկերներուս կանչը չի լսուիր ծուռ ու մուռ փողոցներուն մէջ: Բայց հոն է եփրատը՝ Արշակայ կամուրջին մնացորդներով: Հոն են Ղազանզան, Մնձուրը, Սեպուհն ու Սրեգորը: Մերմանը իր յստակ ու անուշ ջրով կ'անցնի այն կանաչաւէտ ափերէն, որոնց վըրայ Չարչարանաց Լուսաւորչի վանքն էր: Հոն է այն պատշգամածու լեռնալանջը, որուն վրայ Պօղոս-Պետոսի վանքը կը հանդէշէր: Ս. Նիկողոսի վանքին վայրէն ցած Բաղնիքի Չորն է, ուրկէ գետակը կը հոսի Բաբերուն գարնուելով ազմկածայն, հասնելու համար Փրսսիի այգիներուն:

Այո, հոն են այն բալթր գեղեցկութիւնները, որոնք եկեղեցիքնական երապոյրը կազմեցին հերանոտական ժամանակներէն սկըսած: Բայց հոն չէ մարդը՝ Հա՛յ մարդը, որուն արիւն քրտինքով այդ հողերը բեղմնաւորեցան, Բաղնիքն ու գիւղերը շէնցան, և որուն երգ ու ծիծաղով հովիտներն ու լեռները կենսաւորեցան:

Բայց պէտք է երբայ, վերադառնալ ուխտաւորի մը պէս երկլիզած, աւերակներուն մէջ փնտռելու ցեղիս հոգիին հեծեծանքը, անոր վաստակին ափնիները, սարերուն և հովիտներուն մէջ հաւաքելու Հայկի սերունդներուն սիրուն, երազին, երգին ու աղօթքին արձագանցները: Յաւազին, զժուար բայց և նուիրակամ պարոպ է, այս, դոր պլտի քանակ կատարել յեցած մեր յիշողութեան և հայրենակիցներու յիշեցումներուն:

ԵՐԶՆԿԱՅԻ ԴԱՇՏՈ

Գեղեցիկ էր մեր հովիտը, Երզնկայի գաղաթը: Չեմ գիտեր թէ չի՞մ ալ գեղեցիկ է ան, երբ հեռացած է անկէ հայուն շունչը:

Արեւելքէն արեւմուտք երկարաց երկու լեռնադարեր կուգային ու գրեթէ կը միանային՝ շինելով ձաւաձև մը, որուն երկու նկղիկ ծայրերը կը կապէին երկու կիրճեր: Անոնց մէջէն մտնելով կը հոսէր Եփրատը: Արեւելեան ծայրի կիրճը կը կըշուէր Մանուսակէն: Արեւմտեանը կամախի կիրճն էր, որ կը միացնէր պատմական Եկեղեցացը Գորանաղեաց գաւառին հետ: Արեւելեան կիրճը կը բացէր Դերջան գաւառին վրայ: Հովիտին կամ գաղաթին երկայնքը, արեւելքէն արեւմուտք, չեմ կարծեր թէ երևուն մղանն աւելի էր իսկ յաջքը, հիւսիսէն հարաւ, չորով տասնհինգ մղան:

Գաղաթ պարսաւանոյց լեռնաշխիւները շարունակութիւնն են այն երկայն շղթային, որ Մասիսէն կը սկսի և՛ գանազան անուններով կ'երկարի մինչև Եփրատ՝ Մեծ Հայաստանի արեւմտեան սահմանը: Հովիտին հարաւային սահմանը կը գծէ Մեծուրը, որ կը բաժնէ Երզնկայի գաւառը լեռնոտ Տերսիմէն: Մեծուրի երկու գագաթները, Մերձանն ու Դարան Դալան (Կաթախաձև փոխ) արթուն պահակներու նման կը հսկեն հովիտին:

Հիւսիսի լեռնադարին զիտուր գագաթներն էին Քէչիչ տաղ, Պոզոս-Պետրոսի վանքին վերև, Արնոյր (Հաւանադար Սուրբ Գրիգոր), որուն վրայէն կ'անցնէր Տրապիզոնի ճանապարհը, և Չորասախին, որուն կիրճին մէջէն կը զտարուէր Անբաստիա տանոյց ձամբան: Մէկը որ կարուած են հայկական անունները այս գագաթներուն:

Երզնկայի գաղաթն արեւմուտք, կամախի կիրճին վերև, գէպի հիւսիս, կը բարձրանայ Սեպուհ լեռը, որ սահմանն է Եկեղեցաց և Գորանաղեաց գաւառներուն: Սիբիլի կը հնչէ միջ Սեպուհ անունը, զի զպրոցի մեր առաջին գաւառունէն իսկ սարգիցածը թէ ան կապուած է անուններուն երկու մեծ հայերս՝ Տրգատ Թաղաւորի և Քրիզոր Լուսաւորչի: Անոր կողերուն վրայ կը հանդէպին սրբափայլեր, որոնց յիշատակութիւնը մեր սրտերը կը լիցնէր թախիճով: Կը յիշեմ, մանկութեան օրերու անուշ յիշատակ, երբ Լուսաւորչի տանին, ամառուան մէջ, ուխտաւորներու բազմութիւններ, երգով ու ծիծաղով ձամբայ կ'ելլէին գէպի Սեպուհ՝ Լուսաւորչի

վանքը: Ես և՛ ինձ նման պատաններ հիացումով կը զիտէինք մեկնոց երիտասարդներու հոգար ու կայտառ խոսքերը և՛ կ'երազէինք այն օրը, երբ մենք ալ պիտի երթաւորաց ըլլայինք, խոսուելու համար ուխտացնոց այդ կողմններու խոսքերուն: Տոնկան օր մըն էր անոնց վերագործը, քանի մը օր յետոյ: Ամբողջ քաղաքը կը թափէր զերեզմանատան մասէն անցնող կամախի ձամբան վրայ՝ ողջանելու վերադարձոց ուխտաւորները:

Եւ, ահա՛, կուրային անձր, խոսք խոսք, երիտասարդներն հեպտան, տարեցներ և՛ կինը ձիերու վրայ: Երիտասարդներն ունէին դաւազաններ, որոնց ծայրերուն վրայ ամբողջուած էին Անդուհի կողեղէն հաւաքուած անխտամներու փունջեր: Իրենց գաւազանները բարձր բանձ, նման բուրաւու ջահեր, անձր կը յառաջանային չարքերով, աղային յեղափոխական երջերն իրենց շրջիներուն: Ազատութեան օրը էին, Մահճանադրութիւնէն յետոյ, կարձառե ու խորաւոյի ազատութիւն, աւա՛ղ...:

Գաղաթի կեղրանը, գէպի արեւմուտք, Երզնկա քաղաքն էր, հայ և թուրք բնակչութեամբ, Եփրատէն չորով երեք մղան հիւսիս: Քաղաքին չորով ամբողջ գաղաթ թանձ էին հարիւրէն աւելի դիւղեր, մեծ մասամբ թուրք կամ քիւրա: Այս դիւղերու անունները մեծ մասամբ հայկական էին, մէկ մասը ազատագրուած: Գնակներ թէ Մուղալուր Մեղրալուր էր, Գոմքօրը՝ Սուրբ Գրիգոր, Արպիհանը՝ Սուրբ Օճան, Թիչկիլը՝ Թրակ Եւն: Հայկական դիւղերուն մէջ նշանուար էին Մեղրալուր կամ Մեղրալուր, Երկան, Մթնիկ, Տաճարակ, Կարմրի, Աղբակ, Ուսեկ ևւն: Պատմական դիւղեր էին Թիլի, Խաւն, Չրմախ, որոնք յիշուած են Փաւստոսէ և՛ Ստրեւայիկ: Մէկը, որ թուրքերով էին անունը: Բարբարոսներ կամ բանութեամբ թրքացուցին անոնց ընկիները և՛ կամ խլեցին անոնց ձևքէն այդ դիւղերը: Այս դիւղերը շինուած Գայլ դեպի ափերուն, կը գտնուէին քաղաքին հիւսիս արեւմուտքը և՛ էին պարտիզապատ ու այդուէտ:

Քաղաքէն գէպի հիւսիս արեւելք լեռան ստորտան է ձիթին մեծ դիւղը: Բնակիչները հայտակաց թուրքեր էին, որոնք, կը պատմէին, զեռ ոչ շատ հեռուոր անցեալին բնութեամբ թրքացած էին: Անոնցմէ անձր զեռ կը պահէին հայկական մականունին մտայնորդներ: Այս դիւղին մէջ կային Եկեղեցիի աւերակներ: Անոնք գիտէին, որ իրենց պայպերը հայ էլած էին: Բայց ինչո՞ւ իրենք բուն թուրքէն աւելի հայտակաց էին գարձած...: Կը յիշեմ, երբ ձիթինէն հիւսիս

արեւելք գանուսդ Ս. Նիկիտոսի վանքը կ'երթայինք, Հայրս կ'արագացնէր իր ձին, որպէսզի մտիք շփտած անցնէինք ձիւքին պարտակցնէին: «Վասնզայտար շունկը են» կ'րէր, մարտկելով իր ձին:



Երզնկայի դաշար բարերէր է և ջրտուտ: Տաննակ մը վրտակներ կ'իջնեն հրեօսի և Հարաի լեռներէն և կ'ստոգեն զայն: Լեռնակոյտեր կամ անոնց սարսար գանուսդ զիւղերը պարակցնէրոյ է ալյիներով շրջապատուած էին: Դաշտամէլի զիւղերը Հայրս յարսերու և բանջարեղէնի մշակութեամբ կը զրայէին: Զբարբի էին նոյնիակ ցորենի և զարբի դաշտերը: Յարենը կը հասնէր տասնամեակ ազու մը հասակին բարձրութեան, ու կըր զամին կը փշէր, արուերը կը ծփային ծափ ալիքներուն նման:

Իրկունն ու Արքակները, Փթտաճան ու ձիւները, Յիշն ու Աօրեր կուտային մեղ իրենց համեղ խաղաղը, ծիրանն ու զեղծը, կեռանն ու սալորը, տանձն ու խնձորը: Երբ աշուկութի կը վերջանար, տեկերու մէջ լեցուած էրկնայ զինին բազաբ կուտար ձիու կամ իշու թեւերով և կը լեցուէր կարսաներու մէջ:

Արտաի ժողովուրդը էր Երզնկացին, զիւղով թէ քաղաքով: Բարեկեցականին, կըր գուտն ու գուսանն քաղաք կ'իջնէին, և փոզոցներուն մէջ ու ամառներու վրայ շարժուողը կը գտնար, կուտաներ թերաններ կը բացուէին և համեղ զինին կը հասէր առատութիւն: Մենք՝ պղտիկներս այ անտան չէինք մտար անկէ: Հայրս կը լեցնէր գուտները ճաշի տանն ու տալով մեղ կ'րէր: «Մեղեցէք, աղաթս, և անուշ արէք»: Եւ մենք այ կը խոկէինք կարմիր զինին, որ իրապէս անուշ էր: Երբեմն այ շափը կ'անցրնէինք: Մեր գուտներն այ կը տարանային և խնեթութիւններ կ'ընէինք: Հայրս կը սերէր մեր մանկական խնեթութիւնները, պարկէ կուտար մեղ և ինք այ ծափ կը գարնէր...:

Թամիկ ժողովուրդը Եկեղեցաց գուտար կը ստուգարանէր որպէս Եկեղեցիներու գուտս: Արքարեւ, Հարուստ էր Երզնկայի դաշար որբովայներով: Անտոն աննկով թաղմաթի աւերակ ուխտատեղիները, յիշենք միայն կանդուն վանքերը: Բաղաբին արեւմտեան կողմը Սեպուհի քաղաքին կը գանուէր Եօզակաթի վանքը, զոր ժողովուրդը կ'անուանէր Եսոխայի վանք: Անկէ վեր կը գանուէր Ս. Յուկորս՝ լեռնակոյցի մը վրայ մեկուսացած: Հրեօսի լեռնաշղթային

կողերուն, արեւմտեան արեւելք, կային հեռեկայ վանքերը: Ս. Կարապետ, Պօղոս-Պետրոս, զոր ժողովուրդը կը կոչէր Պօղոս-Պետոս, և Փթտաճ զիւղին մօտ՝ Ս. Նիկիտոսի վանքը: Հայրս՝ Մընձուրի կողերուն, արեւելքէն արեւմտաք, կային՝ Չարչարանաց Լուսաւորիչ, Ս. Գեորգ, Ներսէս Հայրապետ և Ս. Կիրակոս վանքերը:

Փամանակին այս վանքերը Լեզմ էին հողերը և մտար կեանքի վառարաններ: Դեռ տեղահանութիւններէն կէս մար տասջ վանահայրեր կային անոնց մէջ: Բայց կըր և աշգրես բացի, վանահայրութիւնը արդէն զրեթէ պատմութեան անցած և անոր տեղ ըրունած էր նոր բառ մը՝ վանապետութիւն: Առաջնորդարանը վարձու կուտար վանքերը վանապետներու, որոնք վանքերու մօտիկ զիւղացիներ կ'ըլլային ընդհանրապէս: Վանապետ իր ընտանիքով կը ընակէր վանքին մէջ, կը մշակէր անոր հողերը, կը տանէր անասուններ և հող կը տանէր սրբովայներուն: Եւ որովհետեւ վանքերը նաեւ առարանայներ էին քաղաքացիներուն համար, վանապետ կարեւոր եկամուտս մըն այ կ'աղահասկէր ամարանոցի համար վարձու տրուած տեղակներէն:

Մենք ամարանոց կ'երթայինք ընդհանրապէս կամ Չարչարանաց Լուսաւորիչ և կամ Ս. Նիկիտոսի վանքերը: Մէյթէկ անդամ այլ պոցեր ենք Ս. Կիրակոսի և Եսոխայի վանքերը: Ամէնէն աւելի կը սիրէինք տաղին երկուքը թէ՛ իրենց զիւրքին և թէ՛ շրջապատին համար: Չարչարանաց Լուսաւորիչը շինուած էր Մնձուրի ստորտը հարթավայրի մը վրայ, շրջապատուած բարձր պարիսպներով, որտեղ հին թրքերու նման ունէին իրենց զիտանդանին այ, քանի որ վանքը յաճախ ենթարկուած էր թերաթերու կողոպուտին: Վանքին առջեւէն կ'անցնէր Մերձանի վճիտ գետակը, որուն համեղ ջուրը մինչև քաղաք կը տանէր ծախելու: Դեռտակին և վանքին միջեւ երկու սարստութիւնը մարդպետան էր, որուն վրայ կային հակայ անկուտ թիկնիներ, որոնց համար պտուղները կը վախէին ուխտատրները, մանաւանդ անոնց տղաքը:

Ամառուան երեք ամիսներուն, կըր տաք կ'ըլլար քաղաքը՝ որ կը տառապէր մօտակայ ճահեներու պատճառով մաշարիայէն, ժողովուրդին մէկ կարեւոր մասը կը քաշուէր զէպի լեռնամերձ զիւղերն ու վանքերը: Արբերը կը մտային քաղաք իրենց զործերուն թեքումով: Եարաթի օրերը միայն անոնք, թեւաւորուած ուսելիքներով, կ'երթային ամարանոցները՝ միանալու իրենց ընտանիքներուն: Եարաթը սպասուածի օր կը մեկ՝ պղտիկներու համար: Ակրն-

դէս կը սպասէինք ճամբուն վրայ, ուրիշ մէր Հայրերը պիտի գտային: Երբ անոնք կ'երևուէին Ազգակի աշխիներու սահմանէն ասդին, կոր Լուսաւորէն էինք, կամ վեր կը բարձրանային Փիթանայն ձորէն զէպի փանջին սարահարթը, Ս. Նիկիպոսի մաս, կը սուրայինք զի՛մաստերն մեր սիրելիները: Հայրերը կը քաշէին իրենց փաթերը իրենց ձիերու գլուխներուն վրայ, ուրիշներ վար կ'իջնէին ձիերէն տեղ տայու համար իրենց ասրեց սրկներուն:

Մենք հինգ եղբայրներ էինք, եւ անոնց ամէնէն ասրեցը: Հայրս վար կ'իջնէր ձիէն եւ կ'ըսէր Սամուէլ եղբորս, որ ինք հեծնայ: Ան արդէն սեմիջապէս ձիուն կ'անտին էր՝ իր ետին ասնելոյ վահանն ու Գրիգորը, փաքը եղբայրներս: Իսկ եւ ու Յոսիան եղբայրս կը քաշէինք հօրս հետ եւ կը խօսակցէինք անոնց շարժումն մեր անցուցած կեանքին մասին: Միջանկեպոյ բոսձ թէ հայրս մեր սանտարիքը բնորոշ էր մեր պատմութեան մեծերէն եւ հերոսներէն: Սամուէլը՝ Բոֆֆինէն էր, Գոարդէն ու Մերանցին: Երբ կը ժամանայինք փանքի ճոռսասանին՝ մեր մայրերն ու քոյրերս, ինչպէս եւ ամբողջ մտղմուրդը փանապետոյ միտսին, մեկը կը սպասէին: Ի՛նչ իրարանցում, ողջպարում, քրքիջ ու կանչ: . . .

Յաջորդ ստատստուն սամափարները կը գրուէին փասկին եւ զերքը կամ ծառերուն տակ եւ նախածաշր կը փայտէինք զուարթ միջուայրսի մը մէջ: Պատյաներ կը կայմակերպուէին Լուսաւորէն Ջուզիանց՝ Մոճուրի տակ, ուրիշ Մերանոյ վար կը հասէր փրփրաղկ ու շատաշուն՝ սպասամներուն զարնուելոյ: Կամ կ'երթայինք զէպի Ազգակի զիւզը, զէպի Արնոյսը կամ Մարաջուր: Իսկ Ս. Նիկիպոսին՝ զէպի Փիթոսին, ուր սպրականներ ունէինք, կամ զէպի Բազմիքին Չարը, որ Մերանի նման ջուր մըն էր: Հոն ջուրին եղբքը, բարաններուն տակ, մայրս կրակ կը փռուէր կերակուրի պտարստութեան համար, մինչ տղասը կը մտայցէինք զկտակին հետ ձորն ի վեր, ջուրին եղբքը լիքան հատղ (մօրս) հուսաքելու, կամ յեանակոյն խարժիկ եւ գար փնտտելու:

Ս. Նիկիպոսի փանքին զիւրքը բարձր էր: Անիկ կարսիկ էր տեանէլ գաշատփայրին մեծ մասը: Առջեւէն փռակ շէր անցնէր: Բնոց քիչ վեր լիքան կողէն ջուր մը կը բլլոյր, սառ ու անոնչ ջուր, որուն մէկ մասը փանք տարած էին խմելու եւ յուսացել համար: մնացեալն կ'երթար կը հաւաքուէր ասպանի մը մէջ, որ կը ծառայէր թէ՛ որպէս յարարան մեղ՝ սպրցս համար եւ թէ՛ սրղէս ստղման ջուր փանքի թիթասանին:

Երեկոնները, ճաշէն տառջ, հայրս մեզ կ'աննէր ու կը ասնէր այդ անին մաս: Մայրս պաշտասակէն կը հանէր փոքրիկ շիշը օդիկ եւ կը դնէր գանջ ջուրին մէջ, որ պոպի: Յետոյ կը պտարստակը մէկը հայրիկիս համար, քանի մը ձիթապտուղ եւ մէկ երկու քանջարեղէն: Կը լեցնէր սառ օդին փոքրիկ գլուսթի մը մէջ եւ կուտար հօրս: Մինչ ան անոնչ կ'ընէր ու կը խօսակցէր մօրս հետ, մեծք թատած ապատաներուն վրայ՝ կը գրախէնք մեր զէմը փանքին ուղիքն եւ պիանի՞ կուտայինք կարաններս: կարկաշին՝ մայրերու մէջէն:

Երեք գլուսթէն աւելի չէր խմեր հայրս: Գոհաթեամբ կը սրբէր իր թխը, մինչ մայրս մնացորդ ասեղիքը կը զեանդէր պաշտասակին մէջ: Յետոյ ուրսիս եւ գո՛ճ կը վերադառնայինք մեր սենեակը եւ կը ճաշէինք:

Լուսնակ զիշերներուն կը սիրէինք երթոյլ եւ նստոյլ փանքի ստրտանդին ծայրը եւ զգետլ մեր սիրելի զաշատփայրը: Ամէն ինչ խաղալ էր: Հետեւ լիւնները յունի լոյսոյ սպողում, միջնաղին մէջ կարծես կ'երազէին: Եփրատը, արձաթ մայրակէնի մը նման, կ'երկարէր հոյիտին մէջէն: Կեանքը պարզ էր եւ քաղցր, եթէ ըլլար զիշատիչ զալլին ստուերը մեր վերեւ: . . .



Եփրատը, որուն թուրքերը Ծրաս կ'ըսէին, արեւելքէն Սանաս կերճէն կը աննէր Երզնկայի գաշաք, պահ մը սղեղ զէպի արեւմտաք երթալ յետոյ, կը ծուր քիչ մը զէպի հիւսիս եւ ճամբուն զբայս երկու կողմեր կը ձուսանէր, որունցմէ մէկուն մէջ երկու եւ միւսին մէջ ալ շարս զիւզեր կ'աննէր: Անպէտոյ զեար կը բանուէր երկուք, որոնք կը կուտէին մեծ ու սղթիկ զեանք, համաձայն իրենց ծառային: Բազաքին հարսար աչս երկու զեանքը կրկին կը միանային եւ Եփրատը քիչ մը հարաւ հակելոյ կ'ուղղուէր զէպի Կոմսիսի կիրճը:

Քաղաքէն շուրջ երեք մղոն հարաւէն կ'անցնէր Եփրատը, քոսիքը: Ան հոն կը կարճէր արժուկ մը՝ հին կամուրջի մը մնացորդներով: Այս մնացորդները ծանոթ էին մտղմուրդին Արշակայ Կամուրջներ անունով: Անշուշտ այդ պէտք է ըլլար վերջին Արշակը, որ, Հոյաստանի բաժանումէն յետոյ, Երզնկան քնարեց իրեն՝ սրղէս մայրաքաղաք: Արշակայ Կամուրջները քաղաքի հայ տղոց լողալու վայր

բնն էր: Ամբան տաք օրերուն հօն կը վաղէկնք մենք՝ պզտիկներս, յաճախ հակառակ մեր ծնողաց կամքին:

Փամանակի ընթացքին զեար փութամ էր իր ուղղութիւնը և կամօւրջին հիմերը կազմոց քարակոյտերը դարձամ էին զեակզերբի պահակները՝ ջուրի հասանքին դէմ: Ամէն քարակոյտ լողայու առանձին նշանակաւ մըն էր: Եւր լողալ սարձոյնները իրենց փութները կը կատարէին առաջին և Երկրորդ քարերուն միջև: Եւ սրբան յառաջանային լողայու մէջ, նոյն համեմատութեամբ կը փոխէին իրենց քարերը: Ամէնէն փարձերը իններորդ քարէն կը նետուէին ջուրը՝ երթալու համար մինչև առաջին քարը: Տղու մը լողայու փարձութիւնը շափելու սովորական հարցումն էր. «Մը քարէն կը նետուիս»: Հարա էր այն աղան, որ կրնար եօթներորդ կամ իններորդ քարէն ըսել:

Հոն ուր հայերը կը լողային, թուրքերը չէին գտր: Բայց կը պատահէր Երբեմն, որ Քիւլիանպէշի անուամբ սինյորները կուգային պաղպաղու նեղութիւն պատճառելու կամ կոխ հանելու մարտով: Երբ լողացող ազգք կը տեսնէին թուրքերուն գայր և անբառական կը համարէին իրենց ուժերը, անազմուկ կը հետանային՝ զշուններուն հետ չշափուելու համար: Բայց Երբ զեակզերը ըլլային մեր Քիւլիանպէշիմները կամ կիլիմները (կարիճ), կուր անբառափելի կ'ըլլար, բռնուցք ու փայտէ գաս Երբեմն դաշտն ալ կը խաղար: Ծառ անդամ թուրքերը դատարնին առամ տուն կ'երթային:

Ողբերգական տեսարաններու ալ տկանատես կ'ըլլային Արշակայ կամուրջները: Երբեմն անփորձներ կը նետուէին աւելի վերի քարերէն, բայց չէին յաջողեր հասնիլ մինչև առաջին քարերը: Երկ մտնար վարձ լողացողները ըլլային՝ անմիջապէս օդուժեան կը հասնէին: Բայց կը պատահէր Երբեմն ալ, թէ և շատ քիչ, որ մինչև լողորդները հասնէին, անխորձ աղայ մը Երբարտին զոճ կ'երթար: Պատահած է Երբեմն, որ վարձ լողացող մըն ալ խեղդուած է: Անտանցմէ մէկուն տկանատես եղամ եմ և երբեք չեմ մտցած:

Ամբան Կերակի մըն էր: Եւ արդէն վարձուած էի Երրորդ քարէն լուս-գէշ առաջին քարը հասնելի: Մեր ուրախութեան մէջ աչք օրը արձայանոցեց ազոց մայրը վերի քարերէն. «Ֆարզէնը, Բարզէնը, հասնէ, կը խեղդուի»: Բայրը կը վաղէին, սմանք օդներու, ուրիշներ տեսնելու թէ ի՞նչ էր եղամը: Բայց մինչև որ օդուժեան հասան, Բարզէնը արդէն կորուած էր զեակին մէջ: Բարզէն լուս լողացողի համբառ ունէր: Ինչո՞ւ և ինչպէ՞ս եղաւ որ խեղդուեցաւ...

Ծուռով զեար ամառացու: Լուրը արդէն դաշամ էր Բարզէնի ծնողաց: Մինչև հիմա ալ աչքիս առջևն է խեղդուած պատանիին մայրը, որ զեակզերին կեցած ձեւերը ծուռկերուն կը դարձեր և ապողորմ «Բարզէն, Բարզէն» կը կանչէր:

Փողոյտարդին մէջ տարածուած հետաք էր թէ Երբարտ զոճ կը պահանջէ ամէն տարի: Գանձ մէկ հօդի պէտք էր զոճ Երթար տնոր այրներուն:



Երզնկայէն շուրջ Երկու մղոն զեակի արեւելք Բզուման հայրենակ փոքր գիւղն էր: Հոն ունէինք ազգակամներ: Ասոր համար ալ ամառը Երբեմն քաղալով կ'երթայինք հօն, օր, մեր ազգականներու անդամին վրայ, կը մտայի մէկ երկու օր: Բզումանը գրեթէ կեղբունն էր դաշտին և դաշտային զիւղերէն շատերուն նման շոր էր, աշխմբն դուրի էր աշխմբու և պարակցներու զեղեցիութենէն: Ասոր համար այդ գիւղը երկուր մնայ շէր ուղեր: Բայց Բզումանն ու նման դաշտային զիւղերը Երզնկայի հացահատիկի և բանջարեղէնի շտեմարաններն էին: Յորենի և զարիի արտեր և բանջարեղէններու, մասնաւորապէս ձմերուկի և սեխի բոստաններ կը շրջապատէին գանձք:

Կը սիրէի երթալ և զիւղերն անցնել բոստանին եզերքը կամ կեղբունը շինուած անակին մէջ: Այդ անակը մողովարդը խալիսլ կը կոչէր: Բոստանին պահակը կը մնար խուկուլին մէջ և ամբան տաք օրերուն կը պահէր խուկուլի տանիքին վրայ: Միշտ հասնչալով կը յիշեմ այն մէկ երկու զիւղները, զորս անցուցի այդ խուկուլին մէջ: Գիւղերները կը պահակէինք տանիքին վրայ: Կը դիտէի ասաղիքը պայծառ երկնակամարին վրայ: Գիւղերուան խաղաղութիւնը կը խանդարէին Երբեմն պահակ շուներու հաջոցը կամ զբացի բոստաններէն հասնող հայ կամ ելէլ կուշերը: Առաւօտուն կ'արթննայի երբ արեւը կը զարնէր աչքերուս: Ծուռով Էնթարիս վրաս կը Քաշէի և վար կ'իջնէի: Ռուկուլին ծօռ, ըրճարին ջուրը մէկ քանի անգամ երեսու կը զարնէի, և լուացուած ըլլալու զոհունակութեամբ՝ զբզանէս թաշկինակս կը հանէի և կրակատար կը ցածքեցնէի երեսու թացութիւնը: Յետոյ կը նայէի, բոստանին մէջ գտնելու համար քեռուս աղան՝ Ախրը:

Հոն էր սն, բաճը ասին: Ձիւս տեսնելով նշան կ'ընէր ու կը

կանչեր իր մօտ: Զդուռութեամբ կը քայլէի ձմերուկի քէլիկներու մէջէն ու կը հասնէի անոր: Ան ձեռքը ուսիս կը դնէր, քայցրութեամբ կը հարցնէր որպէստե՞րբ ես միտսին կը քայլէիք ձմերուկներու մէջէն: Ան աչքով կը հետեւէր անցող եւ կանց կ'աննէր ձմերուկի մը մօտ, ձեռքը կը դնէր անոր վրայ: Ան նշան կ'ընէր ինձ, որ կարեմ: Շտապով կ'իջնայի ձմերուկին վրայ եւ ձեռքիս փորքիկ գտնակով կը կտրէի գտնն եւ, երկու ձեռքերսօք սեղմած կտրժքիս, կը քայլէի դէպի խուկուշ: Քետորդիս չէր փորձեր ստնեկ ինձմէ՛ ձմերուկը, որովհետեւ փորձով դիտելը թէ ստով մեծ հաճոյքէ մը պիտի դրկէր դիս: Խնկուշին մօտ կը նստէիք դեռնին վրայ: Անոր կը կրտսեր ձմերուկը շարք մտակուս, եւ երկուքս ալ տպահարս կ'ուստէիք գտնն որպէս նստածուշ: Հիմա ալ ձմերուկը կը սերեմ եւ կ'ուստեմ յոյժով, բայց այն համը չեմ ստնէր:

Բզուտան դեղոր ուրիշ հաճոյք մըն ալ ունէր ինձ համար: Անկէ շատ հետո չէր եփրատի պղտիկ ճիւղը, որ կարգուած էր անոր ետքորդ կողմում: Գիւղին եւ դեռնին միջեւ տարածութիւնը արտասանողներէ կէն, ուր նստիւրը կ'արածէր: Կ'անցնէիք արածուց օրջտաններու մէջէն եւ կը հասնէիք դեռ, երբ արդէն կէս օրի կը մօտենայ: Ամառ տանն դեռնին ջուրը կը ցածնար, իսկ պղտիկ դեռք մտակ էր կը դառնար: Ինձ նման տասնէն տասնեկուս տարեկան տղոց համար յարգանք տարածուով եւ հաճելի սեղ մըն էր պղտիկ դեռք: Զուրք սաքքուկ էր եւ ծանծաղ, այնպէս որ խեղդուելու մտանց չկար: Կը մրտնէիք ջուրին մէջ, եւ երբ ան կը հասնէր մեր ծանկերուն, կը պտակէիք, կը կանչէիքք ու կը ճշայնէք: Խնչ ուրբտաթիւն էր...:

Մեր լողնալու սեղէն քիչ վեր Աւե Զուրի գեամարանունքն էր: Աւե Զուրք բաւական խոտը մտակ մըն էր, բայց անյարմար յողալու: Անոր ջուրը մաքուր չէիք համարեր, քանի որ ան կուզար շամբուս մէջէն: Անոր ձեռնն ալ յարգի չէր: Բայց ան դամէններու սերած մայրն էր: Կէսօրուայ տաքին կը պտակէի անոր ջուրին մէջ, զյութիկն դուրս եւ իրենց սունկերը յայն բացած: Յայտնի էր թէ կը սերէին այդ ջուրը, որ դերենք կը պահէր զով եւ կը պաշտպանէր ճաններու եւ մայրու յարձակումներէն:

Աւե Զուրք կը ըզիւր Բզուանէն հիւսիս՝ Պօզոս-Պետրոս մանքին ստորաւէն: Այստեղ ջերմուկ մը կար, որ քիչ անպամ այցելուներ կ'ունենար: Այս ջերմուկին մօտէն կ'անցնէր դէպի ձիւթն, Փթապե՛ն եւ Ս. Եփրատի մտնքը սանուց ճամբան: Ամէն անպամ որ հօքը հետ այս ճամբայէն անցնէիք մանք երթալու համար, կը կենսայինք

ջերմուկին մօտ: Լեքան սակր, ճամբուն քով, քարերուն տակէն քանի մը սեղերէ ջուր կ'էլլէր: Այս ջուրէրը հեռուցեալ կը շատանային եւ աւազներուն մէջէն անցնելով յանկարժ կը վերածուէին վըրտակի մը, որ կը կորսուէր քիչ հետուն տարածուող շամբուտին մէջ: Հայրս թող կուտար մին, որ արածի պահ մը սկիբուն շուրջ առատորէն բուսած կանանչներուն մէջ: Իսկ մենք կ'իջնէիք ջուրին մօտ եւ ափերով կը խմէիք մէջիս ու սառ ջուրը:

«Ասիկա Աւե Զուրին սին է», յասու հայրս, երբ դիս տառջին անպամ այդ սեղէն կ'անցնէիք: Ու կը մտածէի թէ ինչպէս այս մէջիս ջուրէրը շամբուտին մէջէն անցնելով կը փոխուէին, վերածուելով այն անհարապըր դեռակին, որուն մէջ սամբու տաք օրբուն գոմէշները միայն կը սերէին պտակիլ եւ հանդստանայ:

Եփրատի եւ Աւե Զուրի ափերուն մօտ կը տարածուէին արտափայլեր եւ ճահիճներ: Այս արածերը նստիչներու եւ միւրու երամակներու սիրած մայրէն էին: Իսկ շամբեր բնակարաններն էին ջրային թաշուններու, ինչպէս թաղեր, սաղեր, արագիւրներ եւ կուռնիներ:

Այդ օրբուն արտոզներ քիչ էին: Ազանցմէ մէկն էր հօրեղբայրս Արամ, որ կը սերէր արսայ Եփրատի ափին: Կը յիշեմ, անպամ մը, Մեծ Պահքին, երբ տակաւին միւրը պատած էր գաշա ու լիս, ան վերապարծաւ որակն պարի մը լեցուն թաղերով: Երբ տողարկէն հանց կանաչ վիզով թաշունները, մայրս նախքաւ անսոց եւ դրուիր շարժելով բուս:

— Ձէ, օղու, չէ: Վա՛՞՞՞՞՞՞՞ մտեւր քի Տէր Վարդաննեց տունը Մեծ Պահքի օրով միս մտնայ: Ես բ՛՛՛՛՛՛ արտով բունք պի կտեմ ու գուր ա ուտէք: Առտած կը բարկանայ, օղու: Տար, ուրիշին սուր:

Եւ հօրեղբայրս ստաւ իր որսը եւ արտա մեր թաղերի Տէր Գարբէլէնց թըքացած Սահակին, որ որս: պատանապ մը ստիպում էր իսրամանալ՝ Լեռանց: Անոնք կտիցին թաղերը եւ հօրեղբայրս ալ գաղտնի դեռց մասնակցելու այդ ճաշին: Այս պարպան վերջէն խացանք:



Ծննդովայրէս հեռանալու յետոյ, երբ պատեհութիւնն ունեցայ կարգալու Դազար Փարպեցին, ամէն անպամ որ կը հանդիպէի Աբարաուտեան Դուշին իր գովաբանքով լի նկարագրութեան, աչքիս

առջև կը պատկերանար մեր դաշար: Կ'ըսէ պատմիչը թէ՛ Արշակ թողատոր, Հայաստանի բաժանումէն յետոյ, թողուց իր նախնեաց ժառանգութիւնը եղող Արարատեան Դաշար եւ կտարած սրտով գրնաց Հայաստանի յունական բաժինը եւ իրեն բնակավայր ընտրեց Եկեղեցաց գաւառի Երեկա սաւանք: Շատ մը կողմերով եւ փոքր շրջանակի մը մէջ այս գաւառը նման է Արարատեան Դաշտին իր զեղեցկութեամբ եւ բարերեւութեամբ: Անա բառեր, սրունցով կ'որակէ պատմիչը իր սիրած Արարատ գաւառը. «Ջամնեարոյնս, գամնեարուլիս, գամնեալիս ... որաւից. գլբրիս շուրջամակի զեղեցկանիսս եւ պարարտոսս, գիտնալս Էրէւլի... Ի վերուստ կատարաց ջրոց հումունի, անկարտ ռոզմամբ սրբուցանելով գղաշուս... Անպակասութիւն հացի եւ գինւոյ. գամուշանոս եւ մեղրահամ Բաղքութիւն բանջարաց», եւ յն:

Այս բառերը, շտապումս Արարատեան Դաշտին, նոյնութեամբ կարելի է կրկնել նաև Եկեղեցաց գաւառին համար:

ՄԵՐ ՏՈՒՆԸ

Այգիս առջևն է մեր փողոցը:

Ժամուն հրապարակէն, առաջնորդարանի շէնքին առջևէն, լայն փողոց մը կ'երկարէր մինչև Ե. Նշան եկեղեցւոյ առջևը, հոն, ուր ժամուն աղբիւրը իր տեսական խոխոջով կը լեցնէր շրջապատի խոպոցութիւնը: Անկէ ճամբան կ'ընթացէր: Մէկը, կարծես զրջացած, առաջնորդարանի պարտէզին ետևէն կը վերադառնար ժամուն մէյտանը (հրապարակ բառը միայն զարցնականները կը դործածէին) եւ կանոյ կ'տունէր Կեղրոնական վարժարանին կից պահականոցին առջև: Այս պահականոցը, որ դԱՂՂՈՒՍ թրքական բառով ծանօթ էր ժողովուրդին, պակուցիչ բան մ'ունէր: Մենք՝ պղտիկներս, միշտ փախով կ'անցնէինք անոր մօտէն: Ս. Նշանի աղբիւրին առջևէն միւս ճամբաներէն մինքն մը աջ կը թեքէր եւ Եկեղեցու պատին տակով կը հասնէր Սարգիս Էֆէնտիկեցի (Տէր Ստեփաննեան) ծոռաշատ փողոցը, ուր հարուստներ կը բնակէին իրենց պարտիկապատ եւ հանդրատակաւ տուներուն մէջ: Իսկ Երբորդ փողոցը աւելի կը նեղնար, աղբիւրին առջևէն ձախ կը ծռէր եւ ոչորացոյցում կը յառաջանար մինչև Ե. Փրկիչ եկեղեցին, որուն մօտ էր Ընկերական վարժարանի զեղեցիկ շէնքը, որ մեր օրերուն կորանցուցած էր իր հմայքը եւ գտրմած սակաւաթիւ աշակերտներով կ'էս լքուած նախակրթարան մը:

Այս նեղ ու ոլորուն փողոցին վրայ էր մեր տունը, Ս. Նշանէն երկու քարրնիկեց հետո: Այս տեղի աղբիւրէն էր որ կը ստանալինք մեր խմելիք եւ լուացքի ջուրը: Ամէն անգամ երբ կը յիշեմ այս աղբիւրը, միշտ խղճի խայթ մը կ'ունենամ, որ անոր պատճառով քանի՞ քանի անգամներ իմ անուշ ու բարի մօր սիրտը ցայացուցած եմ: Մենք հինգ կարայրներ էինք, որոնցմէ ամէնէն տարեցը ես էի, եւ այս յիշածս զէպքի ստեւ 13 տարեկան կայի: Ինձմէ հաջ կուզար Մամուկի կարայրս, որ ինձմէ երկու տարի փոքր էր: Յաճախ մտայր ձայն կուտար:

— Տղաս, Գուրգէն, ջուրը հասած է, գնա ջուր բեր:

Ընդհանրապէս առանց առարկութեան կ'տունէի պղնձ կիւկիւմները եւ կ'երթայի աղբիւր: Ծանր էին այդ երկու մետաղէ փարչերը: Ծամբան զէթ երկու անգամ պէտք էր հանդէլի, մինչև որ տուն հասնէի: Երբեմն, մանաւանդ լուացքի օրերուն, երբ մէկ ան-

զամոյ չէր լսնար գործը, կը յոյնէի եւ կը մերժէի կատարել մօրս հրահանգը:

— Ալ օգնեցոյ, կ'ըսէի, թող քեզ մ'ա Սամուէլը բերէ:
Սամուէլ, թէ եւ ինձմէ կրտսեր, աւելի մարմնեղ էր եւ ինձ շափ ալ գորեղ եւ յամախ կ'օղնէր ինձ: Բայց երբեմն ալ սրեւէ պրտաճառով կը յամաւէր (շատ յամաւ էր) եւ սաքը զէմ կուտար:

— Պի չ'եթամ, իշակ պի չ'եթամ, թող ինք էթայ:

Մօրս վիշտ չզատաճառելու համար գլուխս կախի՝ եւ կ'ոտնէի կիւկիւմները եւ կ'երթայի սպրիւր: Բայց երբեմն ալ կը պրտասէչը, որ իմ ալ յամառութիւնս կը բռնէր, եւ ահա կոխը կը սկսէր: Աւելի մեծ ըլլալով՝ ընդհանրապէս եւ կը յաղթէի եւ պիտի գետնին կը պրտակեցնէի: Ասիկա աւելի կը կատարեցնէր զիմք:

Ազգամ մը երբ տեսաւ որ ուժով գլուխս պիտի չկրնայ էլլել, վաղեղ ներս է խոհանոցէն զանակ մը ստնկլով վրաս խոցացաւ կուտազով ցուր մը նման: Եւ հապի կըրցայ խոց տալ ու ստնկլ մեր միակ սենեակը եւ զուտը կզպել ներսէն: Հասաւ զբան ապիւ եւ զտակար վեր բռնած կը պրտար:

— Դո՛ւս էկո, զուս էկո ս ստակցնիմ քեզ:

Մայրս վրայ հասաւ ու ձեռքերը ծունկերուն զարնելով յալսպին կանչեց:

— Զրլլայի՛ք, շրլլայի՛ք, զրոպր տանիք ձեզ, անդգամներ, հոգիս բերանս կը բերէք, զեւս կիւկիւմ մը ջուր բերէք արտարէն: Եւ կ'եթամ կը բերիմ, եւ կը բերիմ, թէքի ձանձրնիդ կոեցէք...:

Աւ կը քալէր զէպի պրտին տակ շարունակ կիւկիւմները: Իմ սիրտս չէր տաներ, որ ան երթար: Չայն աւել սենեակէն:

— Մայրի՛կ, մ'եթար, եւ կ'եթամ կը բերիմ ջուրը, մ'եթար, կեցիր...:

Մայրս սրբելով աշփերուն արցունքը, կեցաւ ու զարծաւ մեր կողմը: Եղբայրս ալ կարծես խզահարած իր քրտնէն, զանակը տարաւ զբաւ իր տեղը եւ անմայն զուրս էլուս: Եւ ալ զուրս էկայ եւ կիւկիւմները տաւ ուղղակեցայ սպրիւր:

Հիմա, երբ այս տողերը կը գրեմ, մօրս վշտացած զէմքը աշփս առնէն է: Ա՛հ, որքան կ'ուզէի որ զարմանէի իմ եւ եղբայրներուս մտնական շարութեամբ իրեն պատճառածս վիշտերը: Երբ նախակրթարարը աւարտելով Արմաշ գաղթի, ծառակներուս մէջ միշտ անտա՛ս ու զուրգուրտ տողերով կը ջանայի քաղցրացնել իր հոգին, կերպով մը զարմանած ըլլալու համար իրեն մեր պատճառած նեղու-

թիւնները: Աւ իմ մտքիս մէջ ի՞նչ ծրարիքներ կը շինէի ծնողքիս երջանակաբէան համար, երբ զարցնէ աւարտած՝ հայրենիք վերադառնալի: Բայց տա՛ղ, այդ օրը շարուեցաւ ինձ: Ահաւոր փոթորիկը եկաւ եւ իր յարձուրթն մէջ առաւ ու տարաւ նաեւ իմ բարի, իմ տնուս, իմ արտում մայրը...:

Մեր տան մասին պիտի խօսէի թայց ուրիշ յիշատակներ մէջ մտան:

Երզնկայի տուները մեծ մասամբ հօղաշէն էին, միտարի եւ իրարու փակած: Միայն սակաւաթիւ հարուստներու տուներն էին երկյարկանի, շինուած մասամբ քարով եւ ծածկուած կղմիներով: Մեր տանիքները հարթ էին եւ կը ծառայէին սրղէս խազալայք տըրգայցը, զարնան եւ ոչնան կղանկներուն, եւ ննջարան՝ ժողովուրդին, ամբան տաք օրերուն:

Մենք հարուստ չէինք, ոչ իսկ բարեկեցիկ: Հայրս քահանայ էր, ինչպէս նաեւ մեծ հայրս: Քիչ քաղաքաբնակ, ընդհանրապէս խեղճ են գլուստի քահանաները իրենց ծուխերուն նման: Մեր տունն ալ խեղճ էր մեր անտեսական վիճակին պէս: Ան կէսն էր ընդարձակ երկյարկանի բնակարանի մը, որ բաժնուած էր երկու քոյրերու միջև: Մօրս բաժին ինկած մասը ո՛չ բակ ունէր եւ ոչ ալ երկբարդ շարի: Այնպէս որ զանէն ուղղակի կը մտնէինք մեր տունը, սրուն տառջամասը վերածուած էր պրտիկ արտի մը: Պիտի բուսի թէ ի՛նչ պիտի ընէր քահանայ մը արտը իր փոքրիկ տան մէկ անկիւնը: Ճիշդ է: Բայց հայրս իր երկտասարգութեան օրերէն ձիու սերահար էր եւ ընդհանրապէս ձի մը կը պահէր տան մէջ: Մայրս ալ իր կողմ կ'ուզէր, ստաս կաթ եւ մամուն ունենալու համար: Մենք ալ գատնակ մը ունէինք անդամաճա արտին մէկ անկիւնը:

Ձիուն երեսէն բաւական նեղութիւններ ալ կ'ունենայինք: Անգամ մը մեր ձին հիւանդացաւ եւ ստակեցաւ: Հօրս զէմքը արիւնցաւ, մայրս եւ մենք ալ լացինք անոր համար: Ուրիշ անգամ մըն ալ հօրս հետ Խնձորիկի պիղնէն կը վերադառնայինք քաղաք: Ճամբան ջրհորի մատարակի պիղնէն կը շանդշելու համար: Այլուտղ կային ուրիշ ճամբորդներ ալ, ամէնքն ալ թուրք: Ատնցմէ մին մօտեցաւ ձիուն, նայեցաւ անոր սկտաներուն, զոնկ պոչն ու քամակը եւ զառնայով հօրս, բոտս թէ ասիկա իր զոյցուած ձին էր: Հայրս անարանկալի եկաւ: Ատոր հետեւանքով տեղի ունեցաւ երկար գատալարութիւն: Հայրս փառակց թէ ինք զնած էր կենդանին յայտնի ձիալսմանէ մը:

ի վերջոյ, մարդը ստացաւ իր ձին եւ Հայրս ալ իր դրամը, որուն չափ արդէն ծախսած էր դատաւարութեան ընթացքին:

Իրաւ է թէ ձի պահելը պերճանք մըն էր մեկ նման ընտանիքի մը համար: Բայց Հայրս սովոր էր կրկնել թէ բերնէս կը կտրեմ քայց ձիս չեմ գրկուիր: Եւ եկաւ մամանակ մը որ այդ ձիուն պէտք ալ ունեցաւ: Հայրս լաւ ձիավար էր: Ասոր համար առաջնորդ Արտասուտը վարդապետ, երբ թեմական այցելութեան ելաւ, գնդի Կամառ եւ Արմուտան, Հայրս ընտրեց որպէս բրնն ուղեկից: Ասիկէ դատա աստճնորդարանը զինք նշանակեց այցելու հովիւ: Երեք քրչարնակ զիւղերու, ուր կային փոքրաթիւ Հայեր: Այդ զիւղերն էին Սբբի-հան, քաղաքէն չուրջ երեք մղոն հեռու, Եփրատի ափին: Երկրորդն ու Երրորդն էին Գոմեր եւ Կամարիկ, երկուքն ալ Կամառի կերպէն ներս, յեռներու զուր:

Սխտուն յետոյ մեր տան առաջին մասը գլխուսոր ընակարանն էր: Կերպուր կար ճահճ, որ հոր մըն էր ծածկուած մէկ կամ աւելի մեթր տրամագծով մարմարէ կամ նման հարթ բարով մը: Այդ քարին մէջտեղը կար ծակ մը, ուրկէ տան գործածուած ջուրերը կը լեցնէին ներքեւի հորը: Մենք մեր ճահճը քիչ անդամ կը դործածէինք, որովհետեւ Հայրս կ'ըսէր թէ ան հակասողջապահական է: Ծահին վերեւ տանիքին վրայ կը քայտէր տան միակ յուստմուտը, զոր յետիւնէ կը կռչէինք: Ծահին ետեւ աջ անկիւնը Հայրս տախտակով գետնէն չուրջ ստք մը բարձրացուցած էր որպէս հիւրանոց եւ ամէն օրուան նստելու սեղ: Այդ տախտակամար ծածկուած էր գորգով մը, պատերուն առջեւ շարուած էին բարձեր եւ բարձրուն առջեւ ալ բարձրոցներ: Հօս էր որ կ'անցնէինք մեր Երեկոները:

Հոն Հայրս ձմրան զիւրերնէր Բաֆֆիի Վնամուէլոյքը, «Սենթ» կամ Մերկնցի «Ներկու»-քը կը կարդար մեզ: Աւազարութեամբ մտնի կ'ընէինք, եւ մայրս մերթ իր արջունքները կը օրըր յուղել զէտքի մը ասեւն: Հոս էր դարձեալ որ Մեծ Պահի օրերուն, անկողին երթալէ առաջ, ամէնքս միասին կ'ազօթէինք «Հաւատով Խոստովանիմք» կը կարգարով: Այս տախտակամար վրայ կ'ընէինք մեր գլխուսոր ճահճը:

Մայրս սարմաւ պէզի կոշուած ծածկոց մը կը փռէր զետիքը եւ անոր վրայ կը դնէր մէկ ոտք բարձրութեամբ փայտէ սեղանը: Երբ հիւր ունենայինք կամ տօնական օր ըլլար, փայտէ սեղանին սեղ պղնձէ սննին կը զետեղէր ցած նստարանի մը վրայ: Մենք կը նստակէնք սեղանին շուրջ եւ մեր ծունկերուն վրայ կը քաշէինք ծածկու-

ցը, որպէսզի հացի փշրանքները կամ կերակուրի թափթփուքները մեր հագուստներուն եւ զորդին վրայ չիշնային: Ծաշի սկոնէլ առաջ մեզմէ ամէնէն փոքրը, որ կարող էր, ստքի կը կենար եւ «Հայր մեր»ն ու «Ճաշակեցուք»ը կ'ըսէր:

Պատասխանող չէինք զօրծածէր, թէ եւ անոնցմէ ունէինք քանի մը հատ: Մայրս զանոք վերապահած էր մասնուսոր ստիճներու: Անէինք փայտէ դռաներ սեղանին վրայ, որոնցմով կ'ուտէինք սպորտ եւ ջրոտ կերակուրներ եւ, Եթէ ուղեկնք, նսեւ փխրաք: Ես միշտ զգալ կը դործածէի, ուր որ կարելի էր: Բայց մայրս եւ Հայրս հին սովորութեամբ պատուա մը հայ կ'ունէին իրենց երեք մասնակերն (փթմասա, ցուցամաս եւ միջնամաս) միջեւ: Եւ անով ճարտարօրէն կերակուրը կը բռնէին ու բերաններն կը տանէին: Երբ ես զպրօցին մէջ բաւական յառաջացայ եւ սարկեցայ թէ մարդիկ ինչպէս կ'ուտեն Պրոսոյ կամ Եւրոպայի մէջ, ալ չէի սիրեր մեր ուտելի կերպը, քանի որ ուսուցիչս բռնած էր թէ այդ կերպը առողջապահական չէ: Երբեմն մօրս կ'ըսէր թէ Երբ մեծնամ, ես ալ Եւրոպական ձեւով սեղան պիտի դործածեմ, որ ամէն ոք ունենայ իր սեփական սընակը, պատասխանողն ու զգայր: Մայրս քաղցրութեամբ ինձի կը նայէր ու կ'ըսէր:

— Զագս, դուրպան բլլայ մարդ բեղի, դուն մեծցիր, ուսում առ, մարդ եղիր, ուղարկող պէս կ'անէինք:

Մեր տան հիւրանոցի ձախ կողմը, մեր նստած սեղին դիմացը, Բալլաքն էր, ուր պատը բաժնուցմ էր վերէն վար գարակներու, արոնց մէջ շարուած էին մեր պղինձէ ամանները: Թարաքին ստորին մասը աւելի լայն էր եւ յատկացուած էր կուռ եւ պղնձէ աւելի խոշոր ամաններու, ծածոթ՝ պղինձ, ծափ, կ'հաւ, պատուի անուններով, արոնց մէջ մայրս կը պահէր հայած կարագը եւ դժակի իւղերը, ինչպէս նսեւ զառարմա, պլուր, կարկոտ, աղջուրի մէջ զբուած պանիր եւն:

Թարաքին աջ կողմը պատին մէջ ծալքն էր, որ պատին մէջ շինուած խոշոր պահարան մըն էր, ուր կը զետեղէին ցրեկի ստեն մեր անկողինները: Գիշերը պատկելէ առաջ մայրս զետեղին վրայ կը փռէր փսխաթ մը եւ անոր վրայ ալ կարպետ մը: Այս կարպետին վրայ կը բռնար եւ կը կարգաւորէր մեր անկողինները: Երկերեւո կտրայր կը պատէինք մէկ անկողնի մէջ, յաճախ ոտք ստքի, որ մեր նախորդորուն էր, զի երբ պատահութեամբ պանէինք՝ սանակուի կը մղէինք իրարու դէմ, մինչեւ որ հօրս ստաք հասնէր եւ խաղաղ-

ցընէր մեզ: Առաւօտուն մայրս կը հուաքէր մեր անկողինները եւ կը զեւեղէր զանոնք ծաղիքին մէջ:

Մեր տան երկրորդ մասը աշխման էր, խոհանոցը: Ասոր մէջ-տեղն էր թոնիրը, զոր կը կոչէինք րուսիք: Թոնիրին ճիւղը վերեւ, տանիքին վրայ բացուածք մը կար, ուրիշ մուտք զուր կ'էլլէր: Այս բացուածքը կը կոչուէր դալպազ, որ կը բարձրանար տանիքին վրայ խոշոր, քտանկիւն սնդուկի մը ձեւով և վերեւն ալ ունէր հովանոցաձեւ պահպանակ մը հովին դէմ: Երբ թոնիրը կը վառէին, խոհանոցը ծախտով կը լեցուէր, եւ մենք պղտկեկներս, օշերերնիս պոցած զուրս կը փախչէինք:

Գործածուած վառելանիւթն էր քիչ մը փայտ եւ մաս մըն ալ զշգուր, որ ուրիշ բան չէր բայց կէթ աղբուածեւ կարուած եւ չորցած թրեք:

Թոնիրը ամէն առնէ շէնք գործածէր, այլ միայն էրը հաց պէտք էր կոխէին, ինչ որ կը պատահէր երկու երեք շաբաթն անգամ մը, կամ երբ դառնումս պիտի պտարտակէին աշնան:

Ես կը սիրէի հացեփի եւ դառնումս օրերը: Հացեփին խոոր մայրս կը շաղուէր փայտէ տաշտի մը մէջ՝ երեկոյցին՝ թթխոտով, վրան խոշ մը կը ձեւացնէր եւ կը ծածկէր, որ մինչև ատուտ թթխուտերը կը շարէին վաղ կոշուած խոշոր լաթի մը կամ սուսանի մը վրայ և կը ծածկէին, մինչև որ թոնիրն ալ պատրաստ ըլլար: Երբ թոնիրը պատրաստ էր, մայրս կը նստէր անոր վերեւ, իր օգնականը՝ սուրեւը պրտած ցած սեղանի մը վրայ գնդակներ կը բանար զնոյա-կով եւ կուտար մօրս: Մայրս ալ գալն մէկ երկու անգամ ձեռքերուն վրայ ձգծղելէ յետոյ, կը գնէր բարձի ձեւ ունեցող ռախարայի մը վրայ և շանուն Հօրք ըսելով կը փակցնէր թոնիրի կողին:

Մենք պղտկեկներս ալ կ'օգնէինք՝ գոնտերը բերելով թոնիրին մօտ: Ու իրբև փարձատրութիւն մեր աշխատանքին մայրս պիշի կը պատրաստէր մեզ համար: Պիշին կուր բացուած խոորն էր, զոր կը տակէր հուսկիթով: Հացեփի վերջաւորութեան մայրս տաշտն կոզերուն փակած խոոր թաթկելով կը քերէր եւ անով կը պատրաստէր անձուր կաթն մը, որ սաշարքի կը կոչուէր:

Հայրս մեր խոհանոցին մէկ մասը կտրել սուսու օր մը եւ չի-նել սուսու բաւական կոխիկ սենեակ մը, որ կղատ մեր հիւանդոցը՝ մանուսնոց ձեւուած եղանակին: Այդ սենեակին մէջ ունէինք Ներ-մոց մը, որ սպա կը կոչուէր:

Սոհանոցին մէկ անկիւնը ունէինք փոքր վերնայտակ մասն մը, զոր քիլար կը կոչէինք: Այդ քիլարին մէջ մայրս կը պահէր մմեռուան համար միւրեք, ինչպէս բնիւոյց, չամիչ, շոր ծիրան, զոր թուրքերէն բառով կառմա կը կոչէին, շոր սայլ, կախան կղատ խն-ձոր, տանձ, խնձոր, խաղող եւ նուս: Երբեմն մօրս բացակայութե-նէն օգտուելով կը բարձրանայի մեր մասանը եւ կը զողնայի շոր պը-սուպներ եւ բնիւոյց: Տանձին, խնձորին եւ միւս կախաններուն ձեռք չէի տար, քանի որ անոնցմէ մէկ հատ իսկ վերցնելը յարմիր պիտի չտանար:

Այս էր մեր սուրը ծննդավայրիս՝ Երզնկայի մէջ:

Մայր մեր սուրը սակաւաթիւ բացառութիւններէն էր: Միւս սուրերը ունէին իրենց բակերը՝ զլխուտը գտնէն ներս: Այդ բակե-րուն մէկ կողմը ախոս կ'ունենային անոնք՝ որոնք կով կամ ձի կը պահէին: Այդ բակերուն մէջ կային ջրհորներ, որոնց ջուրը կը զոր-ծածկէին լուացքի, ծառ ու ծաղիկ ջրելու, ամբան կղանակին խմելու: Գորք զով պահելու, բայց քիչ անգամ խմելու համար, վասնզի ան շրպաղ, այսինքն քիչ մը աղի կը համարէին: Բակէն ներս տունն էր իր ստորբաժանումներով, համաձայն տան տիրոջ անտեսական վի-ճակին:

Բարեկեցիկ կամ հարուստ ընտանիքներ ունէին աւելի խոշոր սուրեր, իրենց բակերով եւ պարտէպներով: Այդ աներէն նշանուոր էին Գանիկեաններս, Մշիկեաններս, Տէր Ստեփանեաններս, Ղա-պարտեաններս եւ այլոց սուրեր: Ասանք Երկայրիանի էին եւ ու-նէին շատ մը սենեակներ, որոնց մէջ կը բնակէին ընտանիքի ամուրի եւ մերթ ամուսնացեալ անդամները իրենց սեփական յարկաբաժնե-ներով, բայց նահապետական ստորութեամբ ենթակայ հօր կամ մեծ կ'որոք իշխանութեան:



Գիւղերու սուրերն ալ իրենց կարծով նման էին քաղաքի սու-րերուն, աղքատ սուրերը աւելի անշուք եւ հարուստները աւելի կամ պակաս շքեղ: Բուն դաշտին մէջի գիւղերուն սուրերը ամէնքն ալ հօ-պաղէն էին: Լեռնաձօս գիւղերու սուրերը մասամբ կամ ամբողջու-թեամբ քարաշէն կ'ըլլային, զարծեալ համաձայն մարդոց ներթա-կան կարողութեան: Փթտաիճ գիւղի մեր աղպղաններուն սուրը խեղճ էր: Գուրսի գտնէն ուղղակի կը մանէինք սուրը, որուն կեղծունը

Թոնիրն էր : Տան մէկ կողմը ախոսն էր : Տան մէկ մասը վերնատան նման բաժնուած էր եւ կը ծառայէր որպէս ննջարան : Տունէն ներս կար ուրիշ բաժանում մըն ալ, որ թէ՛ մասուն էր, թէ՛ շտեմարան եւ թէ՛ ի հարկին հիւրանոց : Իսկ Աղբակի գիւղի մեր ազգականներն տունը աւելի քարաշէն էր, ունէր բակ մը, ուր կար խոշոր թիթեռի մը, իր համեղ անկուս թուփերով : Խնձորեկի գիւղը, ուր անցուցած եմ մասնկութեանս երկու տարիները, հաստատուած էր ձորի մը երկու կողմերուն : Կային ամբողջութեամբ եւ մասամբ քարաշէն տուներ : Ձորի կողմերուն շինուած տուները մասամբ փորուած էին հողին մէջ եւ մէկ տանին արտաքին դուռ կը բացուէր ուրիշի մը տանիքին վրայ : Ձորին մէկ բարձրութեան վրայ հաստատուած էր գիւղի քիւրս ըկկին ղոնաղը, որ աշքի կը կարենէր իր երկու յարկով եւ քարաշէն կազմով :

ՏՈՒՆԵՐԸ ԿԱՄԱԽԻ ՇՐՋԱՆԻՆ ՄԼՁ

Կամախի կամ Դարանազեաց դուռի տուննուր կառուցքը երգրնկայի դուռուի տուններէն շատ չի տարբերի, համաձայն Գ. Պագախիկանի տաւած լուսարանութեանց : Այս տեղ ալ քաղաքի տունները բնականաբար աւելի բարեձեւ են : Հասարակ ժողովուրդին տունները միայնակ են եւ տանիքները հողածածկ : Խնձորեկն կաթի սոսիւն ստնելու համար տանիքներու վրայ կուտային շորաղ կոչուած հողը կը գործածուի : Ասոր վրայէն ալ լող քարով կ'ամրացուի : Հարուստներու տունները կ'ըլլան երկյարեանի եւ կղմինարէ տանիքներով : Բոլոր տուններն ալ արտաքուս ձեփուած կ'ըլլան տեղական կաւի մը լուծոյթով, որ անոնց կուտայ սպիտակ ներկուած բլլայու երկւտայթը :

Դարանազեաց դուռուր ըլլալով լեռնային շրջան մը, հոն քարքն ստատ է եւ տուննուր մեծ մասը շինուած կ'ըլլան քարէ, թէեւ ազիւսն ալ գործածական է :

Թէ՛ քաղաքի եւ թէ՛ գիւղերու տունները կ'ունենան գլխաւոր հետեւեալ բաժանումները. Թոնրատուն, ախոս, մարագ եւ հիւրանոց : Թոնրատունը տան գլխաւոր մասն է, որ կը բացուի ուղղակի փողոցին կամ բակին վրայ : Թոնրատան մէջ են անկողնի ծաբբ, սմաններու, կարաններու եւ նմանեաց դարակները : Այստեղ են նաև ամբարները : Թոնիքին շուրջը, զետե՛ն աւելի բարձր, սէքու կը կոչուի : Մասուեղ է որ բնտանիքը կ'անցնէ իր մասնակը, մասուանոց ձմրան եղանակին : Թոնիքին վրայ կը դեակուի իսկէմի կոչուած քառասանի սեղան մը, որ երգնկայի եւ այլ շրջաններու մէջ ծածոթ է՝ նոյնպէս թուրքերէն քիւրսի կամ քուրսի անունով : Իսկէմին զեւտեղէն ստաջ՝ Թոնիքին վրայ կը գրուէր դումը, աշխնը. Թոնիքի հողաշէն կափարիչը, Թոնիքին դորուսը հուրքը կամ ջերմութիւնը շափաւորելու համար : Իսկէմինն շուրջ կը գրուէին քաղմոցներ եւ բարձր, որ հանգստաւէս կերպով «ձեր թէ՛ փոքր թէ՛ կը տաքանային եւ թէ՛ իրենց աշխատանքը կ'ընէին» : Թոնրատունը տան սակե՛ն բնդարձակ մասն է, շուրջ քառասունով յիսուն սոր ծաւալով : Ատեկա տեսակ մը տան հաւարտեղին է, որ տեղի կ'ունենան նաև հարստնական ուրախութիւնները : Թէ՛ դուրսէն եւ թէ՛ ներսէն անոնք ներկուած կ'ըլլան վերայիշեալ սպիտակ կուսով : Թոնրատան յատակն ալ երկար ու բծախնդիր աշխատանքով կարմիր կուսով կը ձեփուի :

և կոկան բարոյ, նախ ջուրոյ և յետոյ հակիթոյ կը կոկանուի ու կը փայլեցաւ: Աէֆուլ Ո՞ վրայ, գլխաւոր պատին մէջ հաստատուած կ'ըլլայ օճախը, ինչպէս նաև թոնիքին ծինելոյցը կը բարձրանայ տանիքին վրայ երեք և աւելի սոր բարձրութեամբ:

Հիւրանոցը թոնրատան կամ կողմակի շէնքի մը վրան կը շինուի: Թոնրատան պատերը երկուքէն երեք սոր թանձրութեամբ կ'ըլլան: Հիւրատանակներու պատերը կ'ըլլան աւելի բարակ և շինուած են հում աղիւս: Մինչ թոնրատան առատագր շինուած է գերաններոյ և մարգակներոյ, որոնք ծուխէն կը սեւնան, հիւրանոցի առատագր գերանները ծածկուած կ'ըլլան յղկուած տախտակներոյ:

Ախտները կ'ըլլային տուներու մօտ, կողմելոյ տնոց մօտ և քիչ մը հեռու, բայց միշտ մարդոց հասողութեան սահմանին մէջ: Մարտիներ յաճախ շինուած կ'ըլլային կալերու մօտ, անչուտ յարդր ամբարեկու գերութեան համար: Բայց տխտներու մօտ ալ կային աւելի փոքր շարքանոցներ, սր կը հասարակին ամէնօրեայ դարձածութեան համար անհրաժեշտ գործանք կենդանեաց: Ախտներն ու մարտիները ընդհանրապէս շինուած կ'ըլլային հում աղիւս:

Բնական է բակ թէ գիւղական տաները այս ընդհանուր նկարագրէն դուրս կ'ունենային փոփոխութիւններ, համաձայն տիրոջ նիւթական կարողութեան և նաչակին: Հարուստ գիւղացին կ'ունենար աւելի գեղեցիկ և ընդարձակ ընտարան: Փրիպր Պողոտիկեան իր յուսարանութիւնները կը վերջացնէ հետեւեայ հաստատումով. «Մեր գիւղերու ընդհանուր աեսքը շատ աւելի ներկայանալի էր, իրենց բարաշէն տաներոյ, ուղից և լայն փողոցներոյ ու ճամբաներոյ, քան ներսի գաւառներու»: Սեբաստիայէն մինչև Անգարա, պրս ևս նմանալու առիթն ունեցայք:

Կ Ա Ղ Ա Ն Գ

Նոր տարին կամ Ամանորը ծածօթ է եկեղեաց գաւառին մէջ կաղանդ օտարածին անունով: Կուրաց ցրատչունչ՝ ճմբան մէջ, կըր դաշտ ու յունի կը հանդիսն ձիւնի սպիտակ անդորրին տակ, կըր ցեղեկները մերթ քամին կը սուլէ փողոցներուն մէջ, մերթ ջննջ ու ամպոյն տրև մը կը սարսուռ համապարձ սպիտակին վրայ, կըր գիւղերները լուս ևն ամպերոյ մուգլած, կամ խոր ու աստեղայից երկինքոյ մը լուսադարչուած:

Կաղանդի նախօրեակին արդէն ետուցև է քաղաքին և գիւղերուն մէջ: Կեանքն իր պարտադրանքն ունի և օդին աննպաստ ըլլալը չի կրնար խափանել օրուան պահանջը: Անուիթները լի են մրցել-գէններոյ, շաբարեղէններոյ և տնին յատուկ դանաղան ստարիաներոյ: Այինչ խնայուած է ակնարկները յայցելու և ակտրտակները հրապուրու համար: Պահարաններէն հանուած են անուշաբուր խնձորը, տանձը, սերկիւիլը և նուոր: Նայիտի կախան կամ հասանք եղած խաղող կըրգակներու առատագներէն տակախ՝ ալլեկութի ջերմութիւնը կը բերէ պահիկ մը տուներու փակ դռներէն ներս: Նարինջը, արմուս և չոր թուղը, ատրաշխարհիկ պտուղներ, հեռուոր ու բազմալի բազցրութեանց գիւթանքոյ կը կանչեն գնորդները:

Ամէն սք, համաձայն իր կարողութեան, կ'աշխատի չորիկ իր տունն ու անցիները տանին բարիքներէն: Հէյպէ և խուրջին շաղկած պատաններ ու երիտասարդներ, յաճախ ընկերակցութեամբ աւելի տարեցներու, տուն կը կրեն կաղանդի շաբարեղէնն ու կաղինը, ընկոյն և լէպլէպուն, արմուսն ու չոր թուղը, նարինջն ու խնձորը: Աւելի բարեկեցիկներ շեն սոսնոր նաև խաղալիքներ և մանուսոր նուէրներ:

Մայրիկները կը բանն մատանները և դուրս կը հանեն շաբաճի տղայ հասողութեան խնամով պահուած թութամիշը, պարկըճըրը, ընկոյցը, կախան եղած պտուղները, շաբոցը, պատեղը, պէքէզը՝ աղքատը քիչ, հարուստը շատ, բայց ամէնքն ալ գոհ և ուրախ ճիւղձ պարգևածով:

Տուներէն ներս ետուն աշխատանք կայ տանակիներուն համար: Թէ և Մնունդի պահքի շարաթն է, բայց տնին յատուկ շատ աւտիքներ կան պատրաստուելիք: Ամէնէն կարևորն է կալուլի

պատրաստութիւնը: Կալուլը անիւզ եւ անհուկիթ կաթն է: Վրան շուշմա միտն կը ցանեն եւ կ'ըլլայ զանազան ձևերով — քառակուսի, բառկի, միկրոսի, լուսնի, մասնիկի եւ այլ ձևերով: Ասոնց մէջ կարեւորն է Կազանդի Հացը, որ կ'ըլլայ կտր եւ խոշոր բաղաբլի մը ձևով: Ասոր մէջ կը գետեզեն փոքր դրամ մը: Պատրաստութիւք ուսակիքներն են սխևոսով լոսիկիը, անուշ ապուրը՝ շինուած կարկուսով, սխևոսով եւ շամիւով, զամբասան՝ բնկոյիք խորիզով (խորիւսի) լեցուած եւ քառանկիւն կտորներու բաժնուած խմորեզէն մը, զոր կ'ուտեն պէ՛մէզի (բուս) մէջ թաթիխով:

Իրիկունը կուզայ խորհուրդով եւ ցնծութեամբ լի: Ամէն ու՛իւր տան մէջ է, ամէն տուն ամփոփուած ինքն իր մէջ: Սեղաններ կը յարգարտին եւ միջկերու եւ նուէրներու բաժնումը տեղի կ'ունենայ: Տղաք ուրախ են: Կանուխէն պատրաստուած տորպակները (տապակի) կը լեցունեն սառցուած նուէրներով, որոնք բանի մը օրերու համար պիտի բուեն խնայակիքներուն: Բայց պաշտանական սեղանը յաջնորդ ասուստուն է որ պիտի բացուի:

Կազանդի նախորդ երեկոյին կանուխ կ'երթան պատկելու, զի զէս զիշերէն ետք եկեղեցի պէտք է երթան: Պատկել առաջ, խոհանոցին մէջ, ալիւրի ամբարին առջև կամ այլուր, մասնաւոր պնտկով կամ տեփուրով նուէրներու բաժինը կը գնեն Հրեշտակներուն եւ ոգիներուն համար: Զի հաստապիք կայ թէ զիշերուան խորհրդաւոր մէջ պահուն անտես ոգիներն ալ կ'իջնեն վարձ, մասնակցելու համար տօնին եւ ստանալու իրենց բաժինը օրուան բարիքերէն: Թեբեա այս հաստապիքին մէջ կայ ծածկուած նախահարց ուղիներու պաշտամունքին մնացորդը: Կարելի է խորհիլ թէ Հրեշտակներու, քրտմաղիկներու եւ այլ անուններու տակ նախնեաց ուղիներն են, որ կուզան մասնակցելու իրենց օճախներուն ցնծութեան եւ ստանալու նուէրներու իրենց բաժինը:

Կէս զիշերին արդէն ետուզեաը կը սկսի տուններուն մէջ: Մեբունները սաքի են՝ ազօթթի մթնունջներ իրենց շրթներուն: Ազջիկները պտորաստած են սափորները կամ կիւկիւսները՝ աղբիւր երթալու համար: Անոնք կը շտապեն հասնելու սփիջուրին, զի կը հաստան թէ Կազանդի զիշերուան խորհրդաւոր մէջ պահին, կէս զիշերը անց, հայրենի սկեբն ու աղբիւրները յատկ ջուրի տեղ սուկի կը հոսին: Ամէն աղջկայ կամ հարսի փայտալոյս իրան է համարի սուկի աղբիւրին: Ամէն աղբիւր պացոզ իր հետ կը տանի նաեւ կորկուս, լուրիւս, սխևա եւ այլ բնորեզներ, զորս կը նետէ գուտին մէջ եւ

չուրջը, կազանդելու համար աղբիւրը եւ ձեռուան ջուրին անսրապ մնացած ձնգուկները: Աղբիւր հասնելով անսրք կը լուան իրենց երեսները սառ ջուրով, կը խառնեցնեն եւ սափորները լեցուցած տուն կը րեբեն օրհնեալ ջուրը, աղբիւրին քերթէքըն ալ միտնին բերած ըլլալու հաւատքով:

Քիչ յետոյ եկեղեցիներու զանազակները ձեռնածածուկ ջաղաքին ու զիշերուն վրայ կը տարածեն իրենց կոշը: Դուսները մէկիկ մէկիկ կը բացուին եւ օրհնամթունջ ձերուները եւ պատուներ, շափահաններ եւ պատանիներ ժամ կը շտապեն: Մոգորութիւն է որ մնունդի եւ Զատիկ նման Կազանդի զիշերն ալ ժամերգութիւն տեղի կ'ունենայ եւ լուսածալին հետ ժամ-պատարայ լրացած կ'ըլլալ:

Սրտագնոզ ցուրտին մէջ, սառած գետիներու վրայէն, ժամաւորները կը վերադառնան տուն՝ ճամբուն վրայ իւրաք կրկնելով օրուան աւտարը. «Ճնարխաւոր նոր Տարի եւ բարի կազանդ»:

Մոսիմուլուսուն եկեղեցիէն վերադառնող տուն մեծ տիկիներ աղբիւր կը տանի նոր Տարուան կտր Հացը ու կուլուրներ, կը թրջէ զանոնք օրուան նուիրական ջրով, կը վերադառնայ տուն, կը ժանկ ախա եւ թրջուած կուլուրին մասնակց կ'ընէ նաեւ անասունները, որոնք տուն անդամները կը համարուին:

Աստուն կանուխ, տաներու մէջ ամէնքն ալ պատրաստ են՝ հագած իրենց տօնական զգեստները՝ մաշուր, կոկիկ եւ ուրախ: Տան մեծը կը նստի սենեակին մէջ բազմոցին կամ սէտիլիմ վրայ, զիշերուն մէջ օճախին ծօռ, եւ ամէնքը՝ դասակներ, հարեր ու թոսներ, կուզան, կը համբուրեն անոր աջը, կ'տանեն օրհնութիւնը ու կը հեռանան: Հարսերը, համբուրելով կեարայքին ձեռքը, կեարսին միջնորդութեամբ արտօնութիւն կը ստանան Երթալու իրենց մարանցը, ալիւրն օրհնական տանը, շնորհաւորելու համար իրենց ծնոզաց Կազանդը:

Կը գրուի նոր Տարուան սեղանը, գետինն հաստար կամ քի: բարձրութեամբ, որուն շուրջ ծալապատիկ կը նստին անեցիները: նախ կը կարուի նոր Տարուան կամ Կազանդի Հացը, բաժնելով անեցիներու թիւին հաստար կտորներու: Չեն մոռցուիր բացակաները եւ տունը, որուն բաժինն ալ խնամքով մէկ կողմ կը գրուի: Յետոյ ամէն ոք ուշադրութեամբ կը պրդուէ իր բաժինը տեսնելու. համար թէ արդեօք իրեն կայ՞ մէ հացին մէջ պահուած դրամը: Եւ որո՞ւ օր էլլէ այդ դրամը (տասէն քառասուն փարս), ան ինքզինք բախտաւոր կը համարէ: Եթէ այդ բախտաւորը փոքրիկ մըն է, մայրը կը

պահէ զայն անոր համար : Իսկ եթէ մեծ մըն է , կը կարէ այլ գրամբ իր քսակին տակը , անկէ բերեւէրը անպակաս բնկու : հաստաբոյ : Կը պատահի որ գրամբ տանը ելլէ . առկա նշան է , որ այլ տարուան ընթացքին ըլբեւէրը առեւէն պակաս պետի շրլլայ : Կրնայ ըլլայ որ գրամբ զանակին տակ դայ , այն ստեն ան կը պատկանի զանակին :

Կաղանդի հացի բաժանումէն յետոյ կը սկսի ճաշը : Կուտեն նախ ապուր մը , որ կ'ըլլայ սոպապուր , սալորսապուր , ձիթաբլիթով կորկոտապուր կամ էրիչտասապուր : Ասոր կը շարքէ շոր լարբալով պահոց ետինի ձիթաբլիթով կամ անծոր , անուշապուր , զածպոսա եւ միրգեր :

Այս արարողութիւններէն ետք մեծերը օրուան մնացած մասը կ'անցընեն փոխադարձ շորհասարական այցելութիւններով : Իսկ փոքրերը , զահ եւ ուրախ իրենց նուէրներով , կ'ուտեն ու կը խաղան տունը կամ գուրսը ձիւնին վրայ , եթէ օդը նպաստուոր է : Տան տեկինը , իր զուտարերը եւ հարսերն այ իրենց սնական գործերը աւարտելէ ետք , հարսերը կ'երթան այցելութեան իրենց ծնողաց , իսկ մնացածներն այ կ'անցընեն իրենց ժամանակը հաճելի գրոյցով իրենց կամ գրացիներու հետ :

Կաղանդի աթիւ սովորութիւն է տողբակ կամ գօտի կախել տանիքներու վրայ բացուած լուսանցքներէն , որոնք խեփեմ կը կոչուին : Տղաք տանիքէ տանիք կը շրջին (զի տանիքները հարթ են եւ միացած իրարու) եւ առանց իրենց զէմբերը ցոյց տալու , տողբակները կը կախեն խեփեմներէն՝ կրկնելով . «Մօրբուր , մօրբուր , կաղնիլ իս» : Ամէն տուն անպատճառ շաքարօգէն կամ միրգ կը դնէ տողբակին մէջ : Փեսաներն այ իրենց անխանց խեփեմներէն կը կախեն գօտիներ եւ կը ստանան պատշաճ նուէրներ :

Մ Ն Ո Ւ Ն Գ

Նոր Տարին կամ Կաղանդը կը սանուի Ընունդի շարաթապահի ընթացքին :

Խթումը կամ Ճրպայույցը Ընունդի կամ Զատիկ նախորդ օրն է : Տուններու մէջ մթաջան տեկիներ եւ օրկորդներ գործի վրայ են : Կը մարեն , կը յարպարեն , կ'եփեն ու կը թափեն : Թոնիրները վառ են եւ անուշահամ կաթային եւ թթամ հացին հոտը բռնած է փողոցները : Այդ օր շատեր ծած կը պահեն՝ երեկոյեան արժանանալու համար Ս . Հաղորդութեան :

Խթման օր մտաբացկանները կը շրջին զանէ զուս եւ կը ստանան իրենց բաժինը : Ժամկոչ աղբորն այ մահակը ձեռքը կ'անցնի եկեղեցւոյ ճուխերուն գոնիքէն , թակելով խաբանչիւր զուս : Օրուան բարիքներէն իր ասանպական բաժինն է որ կ'ուզէ : Կը բացուին զաները եւ ամէն ոք ստախաթեւոր իր տուբը կը դնէ եկեղեցւոյ սպասաւորին պարկին մէջ : Մէկը հաց կ'ուտայ , ուրիշ մը կաթա , ուսմաք երկուքն այ , եւ աւելի ունեւորներ նաեւ զրամական նուէր մը : Ու ժամկոչը իր պարկը կը լեցնէ հետզհետէ , կրկնելով իր շնորհակալութեան հնաւանդ մաղթանքը . «Մեմ մմաբ» :

Խթումի երեկոյեան եկեղեցական արարողութիւնները կ'ըլլան հանդիսաւոր , զղբաքներու ընթերցմամբ եւ Ս . Պատարալի մատուցմամբ : Գիրք կարգացող տղաք արդէն օրեր ստաջ աշխատանքի մէջ են : Ամէն մէկը կը ջանայ պատրաստել իր կարգալիք գիրքը , բոս հնաւանդ սովորութեան , երկար մաղապստաձեւ թուղթէ գլաններու վրայ գեղեցիկ ու զունաւոր զերթով ընդօրինակելով իր կարգալիք մարդաբանութիւնը կամ Ս . Գրական այլ կտոր : Գրադուլները մասնաւորապէս զարգարուած կ'ըլլան հրէշտակներու , հին գրչադիրներ ստնուած թռչուններու եւ զարգապրերու բազմազունեան նկարներով : Օրուան հերոսն է այն տղան , որ բախար պետի ունեւոյ կարգալու Դանիէլի Գիրքը : Այս գրքի ընթերցման համար կը դատուին անոնք , որոնք ունին գեղեցիկ ու զիւլ ձայն : Հպարտ է զայն կարգացողը եւ հպարտ եւ ուրախ նաեւ անոր ծնողքը , որ այդ աթիւ անպատճառ զրամական նուէր մըն այ կուտայ եկեղեցիին :

Եկեղեցւոյ աւարտումէն յետոյ ամէն ոք տուն կը շտապէ վաչելու : Համար նուակառքի սեպանը , օրուն վրայ միտը կը բացակայի , բայց անպակաս կ'ըլլան Եփրատի անուշահամ եւ փշոտ ձուկը ,

փիլաֆթը, շորքած կանաչեղէններէ պատրաստուած տապկոցը, թանապուրը եւն:

Այդ երեկոյ ամէնքն ալ կանուխ անկողին կ'երթան, զի Նոր Տարուան նման Մնունդի եկեղեցին ալ զիւրանց կը սկսի: Արարողութիւնք կը տեսնն երկար, աւելի քան շորս ժամ եւ Հաւատացեալները կանուխէն կը շտապեն տեղ դրաւելու համար: Ինչպէս ուրիշ տեղերում, նոյնպէս Երզնկայի մէջ ալ Զորահանքի արարողութիւնը տեղի կ'ունենայ Հանգիստարարդէս եւ Պաշի կնքահայրութիւնը կը արտի աւաւելագոյն նուէր տուողին:

Ժամէն դառնալով, անեցիները կը շնորհաւորեն զիրար՝ ըսելով. «Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ»: «—Օրհնեալ է յայտնութիւնն Քրիստոսի»: Նոր Տարուան նման, այսօր ալ տան անդամները կ'երթան կը համբուրեն ձեռքերը տան մեծերուն՝ հօր եւ մօր, կամ մեծ հօր եւ մեծ մօր՝ եթէ կան, ու կը շնորհաւորեն անոնց Մնունդը: Ասկէ ետք կը դրուի սեղանը, որուն վրայ անպակաս կ'ըլլան օրուան կերակուրները — Էրիշտապուր, տոսիկ (խաչ, փաշա) քէշիկի (հարխա) փիլաֆ, կանաչեղէնով կերակուր մը, անուշեղէն մը: Ընչէն յետոյ մեծերուն համար կը սկսի շարանը շնորհաւորական այցելութեանց: Միտակը քահանաներ իրենց ծովերուն տուները օրհնելու կ'երթան: Փոխադարձ շնորհաւորութեանց եւ տուները օրհնելու այս սովորոյթը պարտաւորիչ է, այնպէս որ ամէն տուն կանուխէն կը տեսնէ իր պատրաստութիւնները: Այս առթիւ հիւրասիրութեան ընդունուած ձեւն է հետեւեալը: Նախ կը հրացոյցի սուրճ, յետոյ քոնեակ կամ օղի, շաքարեղէնով եւ պղանուշով կամ վարդանուշով: Բայց եւ սերկելիչ պատրաստուած անուշները սովորական են: Մատուցումը կ'ըլլայ արհեստով: Բերաքանչիւր հիւր մասուցում խմելքը կը պարզէ՝ տօնին յատուկ մաղթանքով մը. «Շնորհաւոր Մնունդ, ամէն տարի բարով հասնիք բո օրուան», որուն կը պատասխանէ հիւրընկալը՝ «Շնորհաւոր ամէնուս», «Ամէն» եւ այլ ձեւերով: Իսկ հրացում անուշը կ'աննէ հիւրը մատուար այլ նպատակին համար զրուած թէյի զգալով մը եւ վայելիչ յետոյ դայն՝ զգալը կը դնէ ջրալից դաւաթի մը մէջ, որ այդ նպատակով զրուած է արհեստի վրայ: Կան ջրալից այլ դաւաթներ, որոնցմէ փափաքող կ'ըմպէ անուշը ճաշակելէ ետք: Հիւրերու թիւին համաձայն անուշի զգալներ զրուած կ'ըլլան արհեստի վրայ:

Մնունդը պաշտօնապէս կը տեսնէ երեք օր, եւ այդ երեք օրերու ընթացքին ալ եկեղեցիներու մէջ պատարագ կը մատուցուի: Բայց

տափին օրէն յետոյ Հանգիստութիւնն ու ետանդը հետզհետէ կը տկարանան, այնպէս որ երրորդ օրը թէ՛ եկեղեցին եւ թէ՛ դուրսը Մնունդը իր ջերմութիւնը կորսնցուցած կ'ըլլայ, եւ շատեր իրենց խանութները կը բանան: Քահանաներու համար, սակայն, ութ օր Մնունդ է եւ անոնք այդ օրերուն կը շարունակեն տնօրհնէքը:

Բ Ա Ր Ե Կ Ե Ն Գ Ա Ն

Մեծնոցին կը յաջորդէ Բարեկենդանը, զոր հասարակ ժողովուրդը կը ճանչնայ Բարեկենդանի անունով: Ամենէն ուրախ և ժողովրդական տօներէն մին է: Մեծ Պահօքի եօթը շարքիներու, զրկանքին և ազաշխարութեան ենթարկուելէ առաջ՝ մարդիկ սովոր են քանի մը օրերու ուրախութեամբ և կերտխումով պատրաստուիլ դայիք պահօքին:

Հինգշաբթին՝ Վարդանանց տօնը՝ կուտայ ազգանշանը Բարեկենդանի խրատութեանց, որ իրականին մէջ կրօնական ուշիւշ ունի: Գարոցները կը փակուին և հայրենեաց ու հուսալքի համար ինկոզ քաջերու յիշատակը կը տօնուի եկեղեցական և զոյրացական հանդէսներով:

Բարեկենդանի յատկանշական երևույթներն են առաջ կերտխում՝ անուշեղէններով և խորտիկներով: Քուրթի աղին և էրկնայ կարմիր ու համեղ գինին կը հասին՝ որպէս խման հիւնն անուն հաւանաճ Երզնկացիներու կոկորդներէն վար: Քաղաքին բացառիկ ու հաճելի երևույթ է դաւաւր-գունանային երևումը: Տանիքներուն վրայ կը լուսին անոնց ձայները, և ամէն ոք, մանաւանդ աղաք, կը մտնեն շրջապատելու դաւաւրին և գունաճին: Ոտը ու պարը կը սկսի, և այլ ու կին ձեռք ձեռք կը զանան շուրջուր: Գիւղերու մէջ ուրախութեանց վայրերը գիւղամէջերը կամ կալերն են: Հոս մարդիկ աւելի սպաս են, երգերը աւելի առաջ և առճմիկ, զի քաղաքին մէջ հայրերէնէն աւելի թուրքերէնէն է որ կը վարէ պարերը:

Բարեկենդանի ուրիշ մէկ յատկանշական երևույթն է գիտա-կատարումը, որ անկասկած արեւմտաքէն եկած է: Մարդիկ և աղաք գանազան գիտակներով և տարազներով կը շրջին փողոցէ փողոց և ստուէ սուն: Կը յիշեմ մէկը, որ հազամ էր ստանայի մը տարազը, կոտորուար գիտակով մը և երկար պոչով մը: Մենք, աղաքս, կէս վախով և կէս գարմանքով կը հետեւէինք իրեն, ու ամէն անգամ որ ան կը դառնար մեր կողմը աւտակ մը սպառնական գիբրով, ահաղին ձիւ ու կանչով խոյս կուտայինք:

Բարեկենդանի վերջին օրը, Կիրակին, խրատճանութիւնները կը հասնին իրենց ծայրակէտին: Մարդիկ կ'ուտեն, կը խմեն ու կը

զուարճանան մինչև կէս գիշեր, երբ ամէն բան կը վերջնանայ և Մեծ Պահօքը իր ծանր շուքը կը ձգէ ամէն տեղ: Այս ուրախութեանց անբաժան մասն են վէճն ու կոխը: Երբ ստամոքսները կը պարարին և դուստները կը տաքան՝ բարբարսը կ'արթննայ ոմանց մէջ, կը կուտին երբեմն հայ հայու և մերթ ալ հայ՝ թուրքի հետ: Բայց սանթր պատահական երևույթներ են և շին կրնար սուսերածել տօնին բարատական զուարթութիւնը:

Բարեկենդանի Շարաթ երեկոն կոչուած է երզնկացիներէն Տէլաւի փաստիլու օր: Այդ երեկոյ եկեղեցւոյ վարդապետները կը բաշտին, որպէս նշան համեղ Մեծ Պահօքին: Այդ երեկոյ շատեր, մանաւանդ առք դուստներ, մանաւարապէս ժամ կ'երթան ականաւտա ըլլալու և մանուկցելու ախտէր փոստելու այդ արտասոց սովորութեան:

Արարդուրեան աւարտէն յետոյ ժողովուրդէն ոմանք, կատակի համար, կ'առնեն եկեղեցւոյ յատակին վրայ գետեղուած մարթներն ու բարձրոցները և կը նստեն քահանաներուն, պատժելու համար գաննք, որ Մեծ Պահօքը բերած են: Այս զուարճախան սովորութեան կը միանայ երբեմն նաև սխալալուծութիւնը: Չի ով որ որեւէ քահանայի հանդէպ սխալ կամ ցու մը անի, այդ ախթիւն կ'օգտուի՝ «Վրէժը տանելու համար»: Ասոր համար ալ քահանաներէն անոնք որ կը խորհին թէ հակասակորդներ ունին, այդ երեկոյ կը խուսափին իրենց պաշտօնէն՝ ապատելու համար փոստուելու վտանգէն:

ՄԵՄ ՊԱԶԻՐ

Մեծ Պահճը կը պահուի խտտորէն: Առաջին օրը կը կոչուի բակլիախորամ — բայլիախորամ կամ օխըր բայիի օր: Բակլիախորամ լսողը հեթանոսական հնութիւն մ'ունի եւ հաւանարար կը նշանակէ բակլիալ ուտելու օր: Այդ օրը մարդիկ կ'աչջեղեն իրարու հնորհաւորելու համար Պահճը, ըսելով. «Բարով հասնի՞ք Ջատկի՞ն»: Աչջելողները կը հիւրասիրուին մասնաւոր սեղանով մը, որուն վրայ զըլխաւոր ուտելիքն է խաչած յուրիան իր գանապան ձեւերով, նաեւ բակլիալ եւ ալլ ուտելիքներ: Օխըր բայիի օր կոչուած է, զի այդ օր սովորութիւն եղած է որ Պահճը հնորհաւորելու գացողները առնուադրն եօթը գումաթ օգի խմելու են:

Պահճի այս առաջին օրուան մէջ տանտիկիները կատարելիք շատ զործ ունին: Կ'աւելն, կը սրբեն ստն զլաւն ու պոճախը: Կը լուան ամանները եփ կամ մօխի ջրով, որպէսզի «Յնննի» հոտը կոխ տունէն: Տղաք սոխին վրայ եօթը փետուրներ կը դետեղեն եւ կը կախեն խէփէնքէն, որպէս նշան Պահճի եօթը շարաքներուն: Այս փետրազարդ սոխն ալ կը կոչուէր մեծ պահի: Ամէնքս ալ անհամբեր կը սպասէինք, որ անցնի շարաք մը եւ այդ սոխերէն մին պակսի, զի իւրաշնչիւր անցնող շարաքի հետ մէկ փետուր կը ցաչուի սոխէն: Բայց Մեծ Պահճի ընթացքին օրերը շարաքները կը թուին եւ շարաքներն ալ կարծես ամբասներու շափ կ'երկարին:

Պահճոց գլխաւոր կերակուրներն են անժուր խաչած յուրիան, որուն վրայ բարեկեցիկներ ձիթախղ կը լեցնեն ու կ'ուտեն փիպզով (մանրած սոխ՝ ազատեղող): Սովորական կերակուր մըն է պազապուրը, որ կը պատրաստուի միտան լաւ մը եփուած եւ հարխայի պէս ծեծուած կարկոտէ եւ շոր յուրիայէ (ներմակ լոյլվազ): Ասիկա կ'ուտեն սաք ու նաեւ պոչ, ուրկէ եկած է իր պազապուր անուր: Իրբեւ անժուր եւ յաճախ զործածուած կերակուր շատ յարգ չի վաչելեր: Փողոյուրդը պազապուր բոտը փոխարեւարար կը զործածէ պոչ ու անհամբոյր մարդոց համար: Ուրիշ ուտելիք մըն է մախոխապուրը, որ կը պատրաստուի խիստաջած թիւու խմորէ եւ նաեւ կանաչեղէններէ՝ համամայն ճաշակին: Սպվորապուրը կը պատրաստուի թիւու սալորի շիբով եւ կորկոտով, զոր ակորժակով կ'ուտեն փոքրերը: Սովորական են նաեւ սպապուրը, սիւնապուրը,

ֆիլուապուրը (ֆիլուա = ոլոս, մաշ), սիւնալ բոփ կամ բոփիկը: Ունեւորներ կ'եփեն ձիթախղով գանապան կերակուրներ:

Ամբողջ Մեծ Պահճի ընթացքին օրական երեք անգամ ժամերգութիւն կը կատարուէր. առաւ, կէսօր եւ իրիկուն: Ազաշխորութեան օրեր ըլլալով՝ բարեպաշտները, բնօրհանրապէս ծերեր եւ պատաններ, կանոնաւորապէս ներկայ կ'ըլլային այդ ժամերգութեան: Գործի մարդիկ առտուն կանուխ կամ իրիկունը կը հանդիպէին եկեղեցի «խաչ մը հանելու եւ ծուկի մը աղօթք անելու համար»:

Տ Է Ը Ե Տ Ա Ս

Ընօհանրապէս Մեծ Պահճի մէջ պատահող առաջին տօնն է Տետանըգասաջը, որ ժողովուրդի բարբառով կը կոչուի Տէրբնտա: Տօնին նախօրը երկուշին, բոտ կարգի, կը կատարուի նախատօնակ, եւ ժամօրներ վառ ձեղքածօրերով կը վերադառնային տուն, եկեղեցիէն բերուած լոյսով վառելու համար Տէրբնտաի խորոյններն ու տուներու յամպանը: Քաղաքի եկեղեցիներու հրապարակներուն վրայ, փողոցներու մէջ յարմար տեղեր, պիղերու մէջ կարտակերը՝ խորոյններ կը պատրաստուէին երիտասարդներու կողմէ, զորս կը վառէին եկեղեցւոյ աւարտին բերուած մտերով: Տէրբնտաի խորոյններուն շուրջ կը հաւաքուէին ամէնքը, մասնաւոր երիտասարդներն ու պատանիները, կ'երգէին ու կը պարէին: Երբ բոցերը կ'իջնէին, կը ցատկէին կրակին վրայէն՝ կանչելով.

Տէրբնտա, Մարտն ինձի տաս,
ես պագմիմ, դուն խնդաս:

ՄՈՒՏՆ Ի ՎԻՐԱՊ

Մեծ Պահճի Գալտուան կիրակիին նախօրը Շարաթ օրը Լուսաւորչի Մուսն ի Վիբրապի տօնն է: Այդ օրը Երզնկացիներու, մասնաւոր կիներու համար, ուխտի օր է: Առատտուն կանուխ, երբ օրը նպատատու է, շարաքներ պիղըր տանող ճամբան լեցուած կ'ըլլայ կիներով եւ մանուկներով: Ամէնքն ալ իրենց հետ ունին ծրարներ, որոնց մէջ գրուած կ'ըլլան իրենց օրուան պաշարը — պազա-

պուր, սխեռէ թոփիկ, ձիթապտուղ, կանաչեղէններ, թուրջի, թահին հայրա եւն:

Հարսպետի զիւրը կը դանտի Երզնկայի արեւմտեան կողմը, շուրջ Երեք միլան հեռու: Այս զիւղին մէջ կը դանուէր կիտաւեր մատուռ մը յանուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորի: Ըստ աւանդութեան Արքեպիսկոպոս Հայրապետ Նիկիոյ ժողովէն վերադարձին այստեղ է որ կարգացած է «Հաւատամք»ը եւ Լուսաւորիչ ալ անոր վրայ աւելցուցած Վեպ Մեք Փառաւորեցութեան:

Մ Ա Ղ Կ Ա Ջ Ա Ր Գ

ժողովուրդը այս տուն կը կոչէ Ծաղկաբլուր, բայց մը, որ կուտայ լիտայ Երզնկայի ալ բնութեան պատկերը: Արգարեւ, Ծաղկաբլուրը իրական ծաղկաբլուրի տուն մըն է Երզնկացոց համար: Զիւնը արդէն հայրա կ'ըլլայ զաշտին մէջ՝ կամ իր գոյտի թիւեր կը պահէ թուարկու խորը, ստուերտ փայլերու, ծմակներու մէջ: Բնութիւնը ամբողջ ձմրան խոր քունէն արթնցած, անզուտ կեանքի մը սուշուով կը յորդի: Հայաստանի սքանչելի եւ անմոռանդ գարունն է, որ կենսախաղ եւ կարմրաթուշ պատանիի մը նման կեցած ձմրաններու եղերքին՝ ծափ կը գարնէ, կ'երգէ եւ ծիծաղ ու ծաղիկ կը սփռէ ամէն դի: Անուշ ու հզոր յորը մը կը լեցնէ միմուրբար: Հողին հոտն է, որ խոտնուած նորածնի կանաչութեանց եւ ծաղիկներու շունչին, սունդերին ներս կը խոսէ ու կեանքի երանութեան կազմարիչ զգայութեամբ կը լեցնէ մարդուն էութիւնը: Արևուր, մեր նախնեաց ժողովուրդը աստուածը, հրեղէն կտորով կ'անցնի մեր դաշտերուն ու սոցիալներէն՝ ամէն կողմ կեանք եւ ժպիտ քաշխար: Հիմա որ այս տղերք կը գրեմ՝ մանկութեան օրերուս վերաշնորհմամբ սիրտս հրճանքն կը թրթռայ եւ սկիւրակ կը յուսաւորուի մեր Ծաղկաբլուրին զիւրական պատկերէն, աւաղ...:

Ծաղկաբլուրի տունին յատկանշական ծառ ուռին է, որ առատօրէն կ'անձի գաշտին մէջ՝ առուններու, գետակներու եւ եփրատի ափերուն: Նորարդորջ ուռիներու հիւղերը՝ իրենց կենդանի ու մպտուն սերունդներով կը խորհրդանշեն տունը: Երկեղեյիներու մէջ, փոխան ձիթիներին, ուռենիի ստերն են, որ կը զարգարեն դռները, խորանները եւ զպիւրներու ու ժողովուրդին ձեռքերը: Եւ հարկ է խոտափանդի թէ նորագարթ ուռենին իր կենսախորը կանաչով շատ

աւելի կը պատշաճի տունին կրկնակ իմաստին, բայց անճրգի Պապատունի ըլլակողերուն կտուած յորջ ու զորջ ձիթիներն:

Օրուան տունին կրանական կողմը մասնաւոր ոչինչ ունի: Պատարալի սկզբնաւորութեան թափօրը կը շրջի ուռենիի ստերով եւ յատարա պատարալի ժամերներ տուն կը դանտան ուռիի կանաչ ստեր իրենց ձեռքերը:

Ծաղկաբլուրին՝ տարուան նոր հարսերը առաջին անգամ յայտնով կը վերագտնան մարմնը, այսինքն հօրենական տունը: Ասիկա բացատիկ եւ ուրախաթիվ զէպք մըն է թէ՛ հարսին եւ թէ՛ իր ծնողաց համար: Հարսին մարմնաց տունէն մասնաւոր պատուհարակութիւն մը, կայմուած հարսին մօտաւոր հարսպատուհներէն, կ'երթար հարսին տունը, որ պատշաճ կերպով հիւրասիրուելէ ետք, ստանձին Հանդիսաւորութեան հօրենական տունը կ'առաջնորդէր հարսը, որ պէտի անցընէր հան իր Զատիկը: Այս փոքր թափօրի անցած ձամբուն վրայ կիներ ու աղջիկներ զարս կը թափէին տեսնելու համար հարսին վերադարձը: Այս վերջինը պարտաւոր էր համարուելու ձեռքերը տուններու առջև իր անցքը ողջունող տարեկ կիներու՝ ստանալով անոնց մազթանքներն ու օրհնութիւնները:

Ջ Ա Տ Ի Կ

Աւաղ Ծառաթիւ կրանարտը խորհրդաւորութեամբ կը մտնէ գտներէն ու սրտերէն ներս: Հողեւոր եւ մարմնաւոր պատրաստութիւնը փութով առաջ կը տարուին: Տուներէն ներս ետուրն է: «ՏԱՆ ու տեղ, ծախ ու պուճախ» կը մաքրուին, ամաններ կը փայլեցունին, կապերաներն ու զորքերը կը յուսացունին, որ ամբողջ տունը Զատիկին շինկայ ճայտղին երեսին:

Ծառաթիւներու պահեցողութեան յետոյ մարդիկ կը պատրաստուին՝ արժանի ըլլալու համար Ս. Հաղորդութեան: Պակաս չեն նաեւ ծով պահողները: Բաճանակը զրոյցած են խոտափանդութեամբ: Քէնտներն ու ցաւածները կը հաշտուին իրարու հետ, եւ ամէն ոք կ'աշխատի մաքուր սրտով եւ մարմնով ընդունել տրուանական խորհուրդը: Մեղքի դիտակցութիւնը զորտար է եւ հուսաբք ուսեղ՝ բարոյական սրբութիւններն ու սոսճանները յորդի: Խոյտ առախան: Ճամբիտ քրիստոնէական ոգին օրեւ առեւ արեւան զորտար չէ որքան այս շարժումն ընթացքին:

Արդէն Երկու շաբթիէն սկսած զպրոցները զոյց են:

Աւայ Հինգշաբթի ցերեկին կը մտաուցուի ընթերցաց պատարագը, որու ընթացքին շատեր կը հարգուին: Կէսօրէն ետք կը կատարուի Սոմալուի արարողութիւնը և զիշերն ալ՝ Պատարածք, միշտ խուն բազմութեան մը ներկայութեան: Պատարման զիշերը շարածնի պատանիներ Եկեղեցի կ'երթան և մտիքն սպառելով հաստացեալներու փղանցքները իրարու կը կտրեն: Երբեմն չափահասներն ալ կ'իջնան այս փորձութեան մէջ:

Աւայ Ուրբաթը խաչելութեան և թագման օրն է: Մտածուոր շուքով կը պատրաստուի Քրիստոսի զերեզմանը: Ծուկայի խունութներն ալ կը զոցուին և աչքերն ալ կուզան հանդիսատես ըլլալու թագման թափօրին, որ մեծ շուքով կը կատարուի Եկեղեցիներու մէջ, Քրիստոսի զերեզմանին շքեղապիւրջամով:

Աւայ Ծարաթը, Զատիկ Պիտումը, Մեծ Փահլէի զերջին օրն է: Տուններուն մէջ օճախներն և բնիկները բուն և և կաթնային և գասեական կերակուրներու հօտը աշխարհ րոնք է: Ժամկոչ ու տրնտես (զպրոցին սպասուորը) և մուրացիկներ զոնէ զուս իրենց բաժինը կ'ուզեն և կը ստանան աստուութեամբ: Ծուկային մէջ ալ բազմութիւնը խնուած կ'ըլլայ զիւրջին զուսներու համար:

Եկեղեցիները ցոյցի դրած են իրենց հարստութիւնը: Պարանները պարզաբուած են թանկագին խաչերով, Աւետարաններով, սզանիներով և աշունակներով: Այդ երեկոյ կը կարգացուին զիւրջները՝ զպրոցի աշակերտներու կողմէ: Մնուցնը կը փութան հանգիստես ըլլալու իրենց զուսներու ընթերցումին և լսելու անոնց ձայները ընթերցման ստեն և զպրոց զուսն մէջ: Զի, պէտք է շեշտել, զպրոց զուսը կազմուած կ'ըլլան զպրոցական պատանիները և մտաուոր ալ երիտասարդներէ, որոնց երթալուսեան կըթութիւնը զպրոցական դասացանկի կարեւոր մէկ մասն է: Անէն զոյր այդ օր հազած կ'ըլլայ Եկեղեցոյ լուսալոյսն շարիկը: Աղջիկներ շեն մտանակցի զպրոց խոսքերուն: Այսօր, բարեպաշտներ, ընդհանրապէս իզական սեռէ, մինչև երեկոյ ծով կը պահեն հարգուելու համար:

Եկեղեցիէն յետոյ ամէն օր ստան կը շտապէ և զբարդասաններ կը հասարութի նուակատեսաց սեղաններուն շուքով, որոնց միտ, Մտուցի Պիտումէն աւելի ըլլալով, կան կարմիր հասկիթի և զորման կանաչեղջններ՝ սինձ, Ժողկեկ, օպին և ժախ, ինչպէս նաև սոսորական կանաչ սոխը, պատրեղը և բոզկը:

Զատիկ Եկեղեցին, նման Մտուցին, կանուսի զիշերանց կը

սկսի և կը տեւէ մինչև առաւօտ: Զեն մոցուոր նաև մեակները: Եկեղեցի երթալէ առաջ շատեր կ'ուզուին զէպի զերեզմանոց, պրպրազոց մտերու լոյսով ուրախացնելու համար անարձ մեռնողներու հողիները: Ամբողջ զերեզմանաուելը, բազմաթիւ մամերու լոյսով, զլիսահակ ուռնիներու և զերաւոյց բարբոսներու ստուերներուն տակ, կը ստանայ խորհրդուոր երեսիթ մը: Ու մարդ ըրնազարար կ'ունենայ այն տպաւորութիւնը թէ այդ պահուն մեակներն ալ կը մտանակցին օրուն վայելքին:

Եկեղեցիներու կոշնակներուն հետ մամուն մեծ հրապարակն ալ կը սկսի կենդանանալ: Կը հաստատուին առժամեայ կրպակներ՝ թէյ, սառչոյ, հակիթ, անուշեղջններ և խաղալիքներ ծախելու համար: Մանաւանց կարմիր հակիթն է որ կ'իջնէ հրապարակին: Առաւուն կանուխ, զեռ Եկեղեցին շուարտած, հրապարակը կը լեցուի պատանիներով և երիտասարդներով: Աղմուկն ու մտրոց կը պատկընտրեն հակիթները մի առ մի կամ երիտասանակ շարքերով: Զգաք մէյ մէկ հակիթ բոնած իրենց ձեռքերը, ձայն կուտան իրարու. «Գաւ-գաւաւ», դաւ-դաւաւ»: Ատիկա կուսի հրաւերն է: Մանուկ որրտեր կը խաչան կամ կը տիրին տարած մտրուած հակիթին համար: Մէկը զամբիւղ մը յէ հակիթ զրած հօտը և ստանկուս հատ ալ շարած զետիր՝ ձայն կուտայ, հրաւիրելով իր յանձնարարները թուրքերէնով. «Սրալալա-սրալալալա»: Միւս կողմը արդէն իրմբըւած են ուրիշի մը ժօտ, ուր շարքային հակիթախաղը ետանդով առաջ կը տարուի: Փոքրիկներ ալ ունին իրենց հակիթները, զորս կանուխէն զտտած ու պատրաստած են օպուսիթամբ իրենց մեծ եղբայրներուն կամ հօրեղբայրներուն կամ որեւէ բարեկամին: Հակիթի զարմելով սկսաներուն՝ հետոյ ձայնէն հասկնալ սնոր զօրութիւնը: Զօրաւոր հակիթ մը հնչեղ ձայն մը ունի, մինչ թոյլ հակիթին ձայնը աւելի սկալ ու թոյլ կ'ըլլայ: Ատր համար սովորութիւն կը ստանձին հակիթներ կուսեցնել առաջ փոխել հակիթներ և փորձել անոնց մտքը զարմելով սկսաններուն: Այս փորձէն ետք, եթէ փտաւ՝ ըլլային իրենց հակիթներու ուսին, հակիթամարտը տեղի կ'ունենար: Պարզախոսութիւններ ալ պակաս շեն ըլլալը: Ոմանք շատ կանուխէն հակիթներու ծայրէն սակեղով ծակ մը կը բանան և ձեռնով կը պարպեն զուս և յետոյ մեծ վարդետութեամբ այդ պարտայ հակիթը կը լեցնեն սեւ ձուրթով (կուլոր): Այդ տեսակ խորշախ-

ամած հասկիթները թուրքերէն բռնով հիլլիլի կը կոչուէին: Տղա շատ գգոյշ էին ևւ միշտ կը ջանային շեռու մնայ նման հասկիթներով և յամարս դիրքս կը զգուշացնէին: «Մօ, Եարամին հետ հասկիթ չի խաղաս, քնոր հասկիթը հիլլիլի է»:

Այս սարսափականց ևւ մտքին մէջ ընտկան ևւ նաեւ մէճերն ու կոխները, յամարս նոյնիսկ մէկ հասկիթի համար: Երբեմն կոխը կը ստանար յամարկան երեւոյթ ևւ երբեմն ալ ցեղային, զի թուրքերն ալ կուզային ժամանկելու հակիթախղին: Երբեմն ալ հայ սինդրսրները մէն ու կոխ կը հանէին, ևւ անվայել դէպքերու տեղի կուտային: Առոնցմէ մէկուն ևւ տկանատես եղած ևւ ու մինչեւ հիտա ալ չեմ մտայած: Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյ պարտէզի պատին տակ կը որ զետեղուած կ'ըլլային զատկական ասժամեայ կրօնականներ: Այնուց կուզային նաեւ հայ ու թուրք անուշամանուներ՝ իրենց ետտանտեքանու մրտա զետեղած ասիւններով, որոնք թուրքերէն բռնով բնապա կը կոչուէին: Թուրք մը եկած էր ևւ իր թաղային մրտա զորած խոշոր կտոր մը քոշ հազվա կոչուած անուշեղէնէն ևւ կը ջանար պայն մամուտելով որտպա՛նի մը ապահովել: Մէկ երկու հայ անուշաման տպօք պարտէզի ցած պատէն անցնելով Եկեղեցւոյ կողմը, անկէ խոշոր ցոր մը նետեցին ևւ կործանեցին թուրքին թնայլան: Թուրքը յաւաստա շորոյին նայիցաւ ևւ սկսաւ արտասուել: Բոյրք ներկաներն ալ զէջ ազգուեցան: Երիտասարդներ հաւաքուեցան ևւ սկսան միթխարէլ թուրքը: Քանի մը հոգի անցան պարտէզին կողմը բրտնելու համար շարպարծները: Իսկ մնացողները իրարու մէջ զրամ հաւաքեցին ևւ զոհացուցին հարկանին լիւտի, որմէ մարդը զո՛ւ մնայ ևւ որ՛նեց զերենք:

Չտարկական հասկիթը ասներու մէջ կը ներկուէր ստորարար ստիի կեղեւով: Այս ստիի կեղեւով ներկուած հասկիթներուն մրտա մամով զանապան զարդեր, ծաղիկներ կը նաշխէին ևւ յետոյ այլ հասկիթները քանի մը ժամ կը թողային թնտի մէջ: Քանզ կը ասներ թայ ծնայած զոչոյր, իսկ մամին տակ ծածկուած զոչոյր կը մնար, ու երբ մամը մերցնէին՝ կ'ունենային նաշխան հասկիթներ: Ժաման հարպարակին մրտա հակիթամամները իրենց հասկիթները կը դանտարէին զանապան ներկերով, աւելի հրապարել: Ենծայելու համար զանոնք:

Եկեղեցւոյ աւարտէն ետք ամէն ոք կը կը վերապանայ տուն: Կը կուտարին շորհաւորութիւններ ընտանեկան շարիւրէն ներս: Փոքրիկները կը համարեն մեծերուն ձեռքեր ևւ կը ստանան անոնց

որհնութիւնը: Յետոյ կը զրտի զատկական սեղան, որան մրտա անպատանա սկտք է ըլլան տանգական հարխան, էրիչտասպարն ու կարմիր հասկիթը ևւ ին:

Ճաշէն յետոյ ամէն ոք ազատ է: Տղաք կը մտան հրապարակը կամ փողոցը հակիթախղին մամանկելու: Այրերը կ'այցելեն թարեկամներու տաները շորհաւորութեան համար: Կոր հարերը արզէն իրենց մայրերուն տաներն են: Ազգիկներն ալ ասներենքու մրտայ, բակերու մէջ կամ ասները կը ստեղծեն իրենց ընտանեկան մտերմիկ ժամանցներն ու հակիթախղերը, սեւին յատուկ ասուխներով համեմուած: Տուները կը մնան տան տիկիներն ու ասն երկց անդամներ՝ ընդունելու համար շորհաւորութեան Եկոյ բարեկամները:

Չատիկը կը տեւէ երեք օր: Երկրօրը օրը Մեակուց է, այցելույթեան ևւ օրհնութեան օր զերկրամաներու: Այս երեք օրերու ընթացքին ալ պատարազ կը մատուցուի Եկեղեցիներուն մէջ: Հրապարակներուն մրտա ալ հակիթախղար կը շարուանկուի, թէ Եւ երրօր օր նուազ ետանդով, զի տօնը ա՛յլ կը կրանցնէ իր թափը:

Տնորհնէքը, ինչպէս Մեանդին, նոյնպէս ալ Չատիկ անհրատեւա մասն է: Քահանաներ տաղին օրէն սկսած, ընկանկույթեամբ ժամկուշին կամ պատանիի մը, կ'այցելին իրենց ծախերուն, անշուտ սեւելով հարուստներէն, կ'օրհնեն աղբ, ալիւրը, թթիւսրը, ջուրը ևւ մերթ ալ զինին, ու կը մեկնին ստանալով զրամական նուէր մը՝ մէկէն մինչեւ տասը ևւ աւելի զոյրուշ: Տնորհնէքի տան ամէն սեղանի մրտա քահանան իր կողմէն կը զնէ նշխար մը: Այս անպամ ալ, երբեմն խարութիւն կը զրտի հարուստին ևւ աղքատին միջեւ, խոշոր նշխարները վերապանելով միտին հարուստներուն: Քահանաներ թնտակ չեն ստանար: Առոնց ապրուստի միակ միջոցն է ժողովուրդին նուէրները, որոնց մէջ ալ զխաւորն է անօրհնէքէն զոյացած զուամբը:

Չատիկն ամէն ոք իր կարողութեան շախով կը ջանայ մարար ու նոր հաղուիլ: Մանուկներ Չատիկուն կը սպասեն ունենալու համար նոր զղեստ ևւ նոր կոշիկ, զորս հպարտութեամբ ցոյց կուտան իրարու: Զրկուածները աչօր աւելի ծանօրելն կը զղան իրենց ջրքարութեան բնոր: Զրկանքի այս զտտեղեցութենէն ծնած է այն աւսալուածքը, զոր նոր զղեստ յունեցողները կը նետեն ունեցողներու

երևոյն. «Չատիկը վրան ծրանք է»: խօսք մը, որուն տակ ծածկուած է անգիրտակից նախանձը:

Այսպէս թէ այնպէս, Չատիկը հայրենի երկրին ամէնէն ժողովրդական եւ բերկրալի տանն էր: Պատճառն այ այն է, որ ան իր մէջ կը բովանդակէ կրկնակ խորհուրդներ՝ ամփոփուած միեւնոյն բառին մէջ: Յարութիւն: Այո, ան տանն է Քրիստոսի յարութեան ու նաեւ տան իր գերեզմանէն այնպէս սքանչելի կերպով յանող Հայաստանի բնութեան, որը մեր նախնիք քրիստոնէութենէն ալ առաջ ստփար էին տանել նոյն եռանդով եւ նոյն հրճուանքով:

Եւ շնորհաւորական մայրամբներ կը թռչէին շրթունքէ շրթունք:

- Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց:
- Օրհնեալ է յարութիւնն Քրիստոսի:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ — ՎԻՃԱԿ

Համբարձման տանք ամբողջ հայաշխարհին մէջ գեղեցկացած է բնագաւառական երանգով մը: Ժողովուրդը վիճակ անունով կը ճանչնայ զայն, զի օրուան յատկանշական երևոյթը վիճակախաղն է, բնիկերացած դաշտային գուարճութեանց:

Երգնկայի քաղաքին մէջ՝ Համբարձման կիրակին, եկեղեցւոյ աւարտէն ետք, ժողովուրդը խուճրեով կը դիմէր դէպի դաշտերը, մանաւորապէս եփրտտի ափերը, ուր տեղի կ'ունենային կերութեամբ, երգ ու պար եւ գուարճութիւններ: Հայկական բնգհանուր սովորութեան համաձայն, ազնիւներ ծաղիկներ կը հաւաքէին եւ վիճակախաղ աւելի կ'ունենայր: Դժբախտարար կարելի չեղաւ իմանալ թէ ի՞նչ երգեր եւ վիճակի գուշակութիւններ տեղի կ'ունենային: Ամէն պարագայի տակ, քաղաքը կէս ենթարկուած բլլայով Պոլսէն եկող շունչին, շեմ կարծեր թէ կային հոն վիճակի այն գեղեցիկ երգերը, որոնց կը հանդիպինք այլ գաւառներու մէջ: Անկասկած դիպերու մէջ հայկական հարպաս ուղին աւելի լաւ պահպանուած բլլայով, հոն կարելի պիտի բլլար հանդիպել աւելի ինքնայատուկ րանահասական նմոյշներու: Դժբախտարար այս ուղղութեամբ մեր ջանքերը ի դուր անցան, զի գիւղերէ վերապրողներէն շատեր մանկական տարիքին մէջ բլլայով տեղահանութեանց ատեն՝ շատ բան չեն յիշեր, իսկ սակաւաթիւ շափահասներն ալ, որոնք վերապրեցան կամ եղանի օրերուն արդէն հետացած էին, մեր հասողութենէն հեռու մնացին:

Վ Ա Ր Գ Ա Վ Ա Ռ

Ժողովրդական բառով Վարդիվոր կը կոչուի Այլակերպութեան սօնը: Եկեղեցական արարողութեանց մասին խօսելն աւելորդ է, զի ամէն տեղ անոնք նոյնն են: Ազգային հեթանոսական սովորոյթի մը մնացորդն է ջուրի սրկումը, որ պահուած է նոյնպէս Եկեղեցաց եւ Գարնաղեաց դաւաններուն մէջ: Վարդապետն քաղաքին եւ գիւղերուն մէջ ծաւարուն սովորոյթ է իրարու վրայ ջուր սրսկելը: Մանաւանդ գիւղերուն եւ վանքերուն մէջ, ուր այս միջոցին օգտփոխութեան կամ ուխտի դացած կ'ըլլան շատ մը քաղաքացիներ ալ, մարդիկ շեն քաշուիք զիրար առուններու եւ վտակներու մէջ պտտկեցնել: Երկու սեռէ պատաններ, երիտասարդներ եւ շափահաններ պաշտօններով, զսյլերով իրարու զլխին ջուր կը թափեն փողոցներուն մէջ, պատահաններէ եւ տանիքներէ: Փոքրիկ աղոց համար իմ մանկութեան օրերուս կային ջուր սրսկոց խաղալիքներ, որոնք թորքերէն բառով Արլը կը կոչուէին: Մեծ հաճոյք էր մեզ համար այդ խաղալիքներով իրարու վրայ ջուր սրսկել: Վարդապետին ամէն ուր կը ջանար հազնիլ հին հարուստներ: Վա՞յ անոր, որ նոր հազած էր:

Վ Ե Ր Ա Փ Ո Ն Ո Ի Մ

Այս սօնը տեղական բարբառով կը կոչուէր Ասուածած: Այսօր է որ կ'որհնուի խաղաղը, որ ամէն հայ գրիտոսնեայի համար պահք կը համարուէր մինչեւ այդ օրը:

«Վո՞վ է տեսնիք քի Ասուածածէն է՞նէջ մարդ հաւոց տանի իր բերանը, մեղք է»:

Ընդունուած բանածեն էր այս եւ քիչեր կը համարձակէին անոր հակառակ երթալ: Այս օրը մասնաւորապէս ուխտադնացութեան օրն է զէպի Շոխայի (Շողակաթ Ս. Աստուածածին) վանքը, որ կը պահուէր քաղաքէն արեւմուտք, Սեւոս լեռան քղանցքին:

Խ Ա Չ Վ Ե Ր Ա Յ

Այս տանք կապուած է այդիներու կուսիին եւ բանջարանոցներու (բոստաններու) քաղին: Գիւղերէն իշարեաներոյ կամ սայլերոյ քաղաք կը կրեն վերջին թերթերը — խաղաղ, սանձ, խնձոր, րնկոյց, ձմերուկ, սեխ, պղպեղ, լոլիկ, բալուկ, սակաղին, չաղգամ, բոզի եւ յն: Տանտիկիները կը գնեն այս թերթերը՝ պատրաստելու համար իրենց ձմրան պաշարը շարացի եւ զանազան խուրչիններու:

Աչուն է, պայծաս ու մեղմ արեւոյ: Ձմրան նշանները հետքահետէ կ'երևին լեռնազագաթներուն վրայ եւ գիւղերները:

Քաղաքին մէջ Սաշի Կիրակիի երեկոյին, տեղւոյն Ս. Նշան եկեղեցւոյ մէջ տեղի կ'ունենայ սրտան յատուկ անդաստանը եւ ծագիկներոյ ու ուհանոյ գարգարուած խաչը հանդիսաւոր թափօրոյ կը պարտադրի եկեղեցւոյ բակին մէջ՝ խուն բոցմութեան մը ներկայութեան:

ՏՕՆԱԿԱՆ ՕՐԵՐ ԵՒ ՍՈՎՈՐՈՅԹՆԵՐ
ԿԱՄԱԽԻ ՇՐՋԱՆԻՆ ՄԷՋ

Կ Ա Ղ Ա Ն Գ

Կաղանդը կամ Նոր Տարին մեծ շարժում եւ խանդավառութիւն առաջացնող սան մըն էր մեր շրջանին մէջ: Տուն տեղ կը մաքրուէին, վրայ դուռնի կը նորոգուէին: Մրդեղէններ մառաններէն դուրս կը բերուէին եւ շաքարեղէն ու այլ ուտելիքներ քաղաքէն դիզ կը կրուէին:

Մտեցող Մնունդի տանին ակնդէտ, տէն ոք կը ջանար մաքուր ու հաշտ սրտով ընդունել Նոր Տարին եւ արժանանալ սնոր յաջորդող Մնունդի Ս. Հաղորդութեան: Ասոր համար քէն ու ցառ ունեցողները կը հաշտուէին եւ սէրն ու խաղաղութիւնը կ'իջնէր սրտերէն ներս ու կը փայլէր զէմքերուն վրայ: Յոյսի, ակնկալութեան, արախութեան եւ սիրոյ զգացումներով լի խանդավառութիւնը կը համակէր մողովուրդը, որքան կը մտանար Կաղանդի օրը:

Կաղանդի նախորդ երեկոյին, աղջիկ ու տղայ գուլպաներ առած տանիք կը բարձրանային եւ զանոնք կը կախէին լուսամտաներէ վար: Տանտիկիների պարսպանութիւնն էր լեցնել այդ գուլպաները եւ զոհացնել զանոնք կախողները: Տանիք բարձրացած խումբ խումբ տղայ եւ աղջիկներու երգախառն խօսքերը, խնկն ու խնձրկը կը լեցընէր միմնորտը: Այդ երեկոյ պատկել տառջ հարս ու աղջիկ, անգամ մանուկ ու պատանի հինա կը գնէին իրենց ձեռքերուն: Կէս գիշերին հարս ու աղջիկ կ'արթնան իրենց խոր քուններէն եւ զեղեցկօրէն զլեռաստարուած կը փութան նախապէս սրտչուած սուրը կամ ախոռը, հոն երգ ու պարով գիծատրելու համար Կաղանդը: Այդ պարերը կը վերջանային երբ կը հնչէր եկեղեցւոյ զանգակը:

Եկեղեցւոյ զանգի զօգանջին հետ տան երէց տիկիներ ու բիշ պարտականութիւն մըն ալ սնին: Ան իր բրդէ խառուտիկ զողնոցը կը լեցնէ միբրոյով եւ պաքսիմաթով^(*) ու կը փութայ աղբուր: Հոն

(*) Ինչ որ երգիկայի շրջանին մէջ ծանօթ էր կուտու անուամբ, կոմտիի շրջանին մէջ կը կոչուէր պաքսիմաթ, Չարս մատնիկով խմորեղէն մըն է, սրուն վրայ կանփահատով խառն մուլդ կը բռնի եփելէ առաջ:

են նաև իր նման ուրիշ կիներ: Աղբրբր սուս ջուրով ան կը լուսյ իր երեսը, պուս մը կը իմէ, յետոյ բերած միրզերով ու հացահատակներով կը կազանդէ աղբրբր, բամբին հանելով նաև ստատուան անկէ ջուր խմելու եկող թուշուններուն, կը թըջէ հետը բերած պաքսիմաթը ու կը վերադառնայ տուն: Նախ կը մտնէ արտու, ուր բերած պաքսիմաթի շերտերով կը կազանդէ նաև արտուի կենդանիները, յետոյ իր պարտականութիւնը կատարողի պահանջներով կը շտապէ եկեղեցի:

Եկեղեցիէն յետոյ ամէն ոք տուն կը փութայ: Նախ կարգով կ'երթան շնորհատրելու ասն աէրն ու տիկինը, համբուրելով սոնոց մեռելքը եւ ստանալով անոնց օրհնութիւնները: Փոխադարձ շնորհատրութիւններէն ետք կը գրտի Կաղանդի սեղանը, որ լեցուած կ'ըլլայ օրտան յատուկ կերակուրներով եւ մրդեղէններով, սրտոնք բաշտն ալ պահուց են, քանի որ Նոր Տարին կուգայ Մնունդի պահճի շրջանին: Անոնքին վրայ են պաքսիմաթը, Նոր Տարուայ յատուկ նիսանաքը, որ Նոր Տարի անունով ծանօթ է, լուրիան, բակլան, աւալաք, մանդակը, թաթիկ բողկը, խոս բողկը, աեսակ աեսակ մրդեղէններ, ծիրանք, թուփի շորք, սանձի ու խնձորի զախերը, խոս շամիչն ու լէպլէպուն, աղիաէ շաքարներն զօնդոցն, պատուական թուփէ օղին եւ այլ ազանդերներ: Նոր Տարուայ նիսանաք կը բամբուէր ճաշի վերջաւորութեան: Նիսանաքին մէջ պահուած արծաթէ գրամին տերացողը կ'ըլլար արտուան յախտուոր անձը:

Փոխադարձ շնորհատրութիւններ կը շարունակուէին ամբողջ ուր, փոխադարձ այցելութիւններով, խրախճանքներով եւ մաղթանքներով: Մանուկներու համար երջանիկ օր էր Կաղանդը, քանի որ անոնք կը ստանային նուէրներ եւ իրենց տողակները լեցուցած պանազան մրդեղէններով եւ շաքարեղէններով՝ քանի մը օրերու վաշխըր ապահոված կ'ըլլային իրենց համար:

Նոր Տարուան երկրորդ օրը կը բաժանուէրն ու կը բաժանուէրն մտածուար նուէրներով կ'այցելէին իրենց սաներուն եւ կ'ընդունէին փոխադարձ շնորհատրական այցելութիւններ անոնց կողմէ:

Կաղանդի գիշերը տան մայրը ուսէր ձի բրած կը շրջէր տան անկիւնները ու կ'ըսէր. «Տայիկս, բախտիկս, ուր ես, ուր շնս, գասս սս գիշիւր իս գտնաս»: Նոյն գիշերը եթէ երազին մէջ երիտասարդ մը տեսնէր, կը հուսատար թէ երկար պիտի ապրէր, իսկ եթէ ծեր տեսնէր, կործ պիտի ապրէր:

Կամախի շրջանին մէջ ալ կար այն հուսատայէքը թէ կէս պիշերին, երբ հին ու նոր տարին իրար կը խառնուէին, ապրիւնները սակի կը հասէին:

Ե Ն Ո Ւ Ն Դ

Մնունդը զուտ կրօնական տան էր եւ կամախի շրջանին մէջ ան տարբերութիւն մը չունէր երզնկայի եւ այլ գաւառներու մէջ կատարուածէն:

Խիթան երեկոյին պահքը կը լուծուէր միայն մկնեղէնով, հուկիթով ու կաթնեղէնով: Մննդեան յատուկ կերակուրներ էին համով հոտով հարխան ու խաչը, զէթմէլն ու քաթան, փիւրափն ու տապկոցները, արկի պանիրն ու դասբաման, սենն ու մանր եւ մածուր, դաշն ու կաթնապօքը, խառէլիֆն ու բախիւղան, հրուշակն ու խալիճը, պիշին ու ձուածեղը: Տնական օրերու խրախճանքները կազմուրիշ վաշխներ էին զիւղի շաքարէ ու պարզ կեանքով ապրող մողթուրդին համար: Ատոնք էին որ նոր ուժ եւ աւելն կուտային քնդհանրապէս խեղճ կեանքով, հոպ ու ցաւով հաղիւ իր ապրուստին հասնող հայ գիւղացիին:

ՏԵՐՆՏԱՍ ԿԱՄ ՏԵԱՌՆԸՆԴՈՒՄԸ

Տէրնտալը իր հեթանոսական վերադարձով նայն է միայն գաւառներու մէջ կատարուածին հետ: Հոս ալ խորոյներ կը վրտուին երեկոյին եկեղեցիէն բերուած ամբի բողով եւ մեծ ու փոքր, այլ թէ կին կը պարեն անոնց շուրջ ու կը ցտակեն կրակին վրայէն: Խորոյներու շուրջ կարծող եւ անոնց վրայէն ցտակող պատանիներու եւ երիտասարդներու սովորական յանկերդն է. «Տէրնտաս, տէրտէր, Մարքամ իմի տաս»: Այս խօսքին մէջ յիշուած անունը ամէն ոք կը փոխէր համաձայն իր սիրածին:

ԲԱՐԵԿԵՆՎԱՆ — ԶԱՏԻԿ

Կամախցին Բարեկեցումը կը կուէ ուրախութեան ուս կրտաւորաթը: Ուրիշ վաշխերու նման վարդանանց Հինդարթիէն սկսեալ

Բարեկենդան է: Նախ կրօնական և աշխարհիկ հանդիսութեամբ կը տօնուի Աւարայրի հերոսներու յիշատակը: Անկէ յետոյ մինչև Կիրակի զիշեր կերտութեամբ և ուրախութեան ժամանակ է, զուռույ գունախոյ, երգ ու պարով:

Բարեկենդանն ստալ կուզայ Ս. Սարգիսի անունով ծանօթ Աւարայրացի Պահօր, որուն յանդերձ Շարաթ օրը տանն է Ս. Սարգիսի: Այս շարաթապահօրը նուիրական էր մասնաւորապէս շահաւաս ազջիլիներու համար: Անոնք մասնաւոր ուխտով պահօր և ծով կը պահէին և Շարաթ օրն ալ այցի կ'երթային Ս. Սարգիսի մատուցին: Այս առթիւ իրենց ձեռքերով հիւսուած արտաշէի դասիներ կը տանէին որպէս նուէր սուրբ գործարքին, ու նաև զարի՛ անոր արագագոյց նժուրին որպէսզի սուրբը կատարէ իրենց ուխտը և հասցնէ զիրենք իրենց մուրազին:

Մեծ Պահօր իր ծանր շուքով կը մտնէր տուններն ներս, ուրիշ ճենճին հօտը արդէն հեռացած կ'ըլլար մեր մօքքասէր մայրերու և քոյրերու ժրգնան ձեռքերով: Ազգաշխարսիկան և ազօթքի շարաթներ էին սասնք Զատիկէն ստալ: Պայծառ գոյններով հագուստները տեղի կուտային մտիթ ու սեւ գոյն հանդերձանքին և խառտուակ յաշակները՝ սեւ կապճաներուն: Ամէն տուն պահօրի նշաններ կ'ունենար: Ամանք ստիկ մը գունդին վրայ եօթը փետուրներ կը միտէին, որպէս նշան Մեծ Պահօրի եօթը շարաթներուն ու կը կախէին գանձնք տանիքի յուսամուտէն կամ պատէն: ուրիշներ ալ ամբարի տարտակներ վրայ կը գծէին եօթը գունդեր, որոնց մօտ կը կանդնեցնէին պահապան դիմուորի մը նկարը:

Մարտ մասան մուտքին տանտիկինը ձեռքի աւելը հօտ ու հուն թուփ տալով կ'ընէր. «Մարտը մնա, զէրար զուս»:

Մազկապարդին նոր հարս ու փեսաները կկեղեցի կը տանէին և անոնց ձեռքը ուրիշ զուար ճիւղեր տալով կը կեցնէին: Անոնց ազգական ու բարեկամները մէյլիկ մեղրամոծ ստած կը բերէին և անոնց բանձն ճիւղերու ոտակուն կը փակցնէին, աղպէս յուսուգարգելով անոնց ճիւղերը: Հարսերը կկեղեցիէն ուղղակի իրենց մարանց տունները կ'երթային, ուր կ'անցընէին Զատիկը:

Մազկապարդին Զատիկ, Աւայ Շարաթը, հոգեւոր արթնութեան և ուրախութեան շրջան է ամէն տեղի նման: Զատիկը կը տօնուի շատ մեծ ցնծութեամբ ամբողջ երեք օր: Գառնոց արանշիլի քնութեան հետ Քրիստոսի շարութեանն ալ կը փառարանուի կկեղեցական հոգեկապարտ հանդիսութեամբ: Նոր հագուստ, կերտութեամբ,

չորհուրտութիւններ, հակթախաղ, անօրհնէք, սասնք ամէնքն ալ Զատիկ յարակից մասերն են, որոնց վրայ ծանրանալ աւելորդ կը համարենք, քանի որ ալ ժողովն արդէն խօսուած է:

Զատիկ Երկուշաբթին Մեակոյց է: Ամէն ոք կը շտապէ զերեկմանն, օրհնել տալու իր մեռելները: Քերպմաններու շուրջ տեղի կ'ունենան ճաշկերպիթ, հակթախաղ: Այսպէսով մեռնող սիրելիներն ալ մասնակից կը զատան օրուան հոգեւոր և մարմնաւոր խրախուսանքին:

Նոր Կիրակիին Վանատուր կոչուած ուխտակցին կ'երթային մեծ բազմութեամբ: Ըստ հաւանոց սովորութեան՝ տեղի կ'ունենային մատուղներ, հաւարական ճաշերով, երգ ու պարով:

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԿԱՄ ՎԻՃԱԿ

Համարձման նոխար Շարաթ օրը հարս ու ազջիլի հանդերք կ'իլլին կամ պարակցները ոտքի տակ կ'առնեն եօթ տեսակ ծաղկի հաւաքելու և եօթ աղբիւրներէ ջուր առնելու համար: Կոզմոներու մէջ ինձամով հաւաքուած ծաղկեղները, ասհանի և այլ հոտուէտ բուսերու հետ, կկեղեցի կը տանին և օրհնել կուտան քահանային: Յետոյ ալ ծաղկեղները եօթն աղբիւրներէ հաւաքուած ջուրին մէջ զետեղելով զիշերը դուրսը գաղտնապէս կը պահեն, տաղեւու խորհուրդին տակ:

Մաս մը ազջիլիներ, որպէս խոմբի մը ներկայացուցիչներ, կը շրջին տունէ տուն, և կը հաւաքեն իւր, պլլուր, հակիթ և հայ:

Կիրակի տառաօտուն պարմանահիններ խոմբերով զիւղէն զուրս կուզան, և ուրախ կանչելով, ճիլլուն պոսթկուսմանքով կը քայլեն զկպի կանխորոշ զաւառայալը մը կամ պարտեղ մը: Երկու քաղերով օճախ մը կը շինեն, տեղւոյն վրայ ձուռուած վոխով և զանգով կ'առկ կը վտան և կը սկսին կերակուորի պատրաստութեան: Երբ կերակուրները պատրաստ կ'ըլլան, բոլորակ կապճան սեղան կը նստին մի քանի խոմբերով և կուտ ու կուտ կը ճաշեն, սեղանին մասնակից ընելով նաև իրենց ընկերացող փաքրիկները:

Կերտութի աւարտին զեղնական խաղերու կը սկսին, պար կը քաշեն և ամէնէն վերջն ալ վճիկ խաղ ու ձանդախութեանք բռնկով վիճակ կը քաշեն: Ուրիշ զատաններու մէջ կ'առ սովորութեանց համաձայն՝ փաքրիկ ազջիլայ մը ձեռքով վճիկ ամանէն զուրս կը հան-

ին ցանապաններու կողմէ կարող զօրութիւն ծաղկայից ջուրին մէջ ձողում ասարկաները: Ամէն ասարկայի հանում ատեն մէկը դիմակախողի մէկ տուն կ'արտասանէ կամ կ'երգէ: Այդ տուն գուշակութեան համաձայն ասարկային տէր կ'արտասանայ կամ կը տօբի: Այսպէս բախտաւորները կ'արտօրանան ևս ոմանք այ կը տրամին:

Երեկոյեան մայրամուտին ազջիկներու այս խումբերը կը վերադառնան զիւզ: Գիւղին մօտ բարձր զիւրբերու վրայ խմբուած, անոնք կը սկսին երգել իրենց զիւրջին երգերը, զիւղին լսիկ ձայնով:

Որքան հանելի էր անանկ այդ ձաշիւ-ճիւսն ազջիկներուն ուղևորութիւնը: Պննուած խառտուակի հանդերձանքով, նման թևեր ստան հրեշտակներու, անոնք մեծ ոպևորութիւն կը ստեղծէին իրենց շուրջը: Արտ ու արօտ, պարտէզ ու հանդ թոյր ու բոյս կը բուսանային այս քաղցրիկ հօգիներու ներկայութեամբ:

Աստ՛ղ, ամայացան այդ հարգալու ու հրապուրելի հօգերը: Գուցէ անգամ մըն ալ շշտութիւն հայ ազջիկներու քաղցր ու սիրալիկ երգերն ու տաղերը այդ պատմական վայրերուն մէջ...:

Համբարձման կամ Վիճակի երգերը կ'ըլլային իմ' հայերէն և իմ' թուրքերէն: Մե՛ղք որ անոնցմէ տուն մըն անգամ չեմ յիշեր:

Վ Ա Ր Գ Ա Վ Ա Թ

Դարանագեաց դաւառին մէջ երկու ժողովրդական ուխտատեղիներ կային: Ասոնցմէ մին Մարեկ և միւսն ալ Հորսփիլ զիւղին մօտ: Մարեկինը կը կոչուէր Սուրբ Արծաթ, իսկ Հորսփիլինը՝ Յրեմոսի վանք: Երկուքն ալ բարձր զիւրջով և տառաջուր: Երկուքն ալ տակաւ կէն:

Կամախի գրեթէ բոլոր զիւղերէն ուխտաւորներ կուգային այդ օր այս վանքերէն մին: Արզէն կանուխէն ամէն բնտանիք որ պիտի երթար, իր մտապոզուն պատրաստ կ'ընէր. դառ մը, ուլ մը, խոյ մը կամ դուստակ մը: Իսկ շքուորն ալ կ'ունենար իր հուն ու աքաղաղը: Այս ուխտաւայրերը և անոնց շրջապատը այդ օր կը լեցուէին ուխտաւորներու մեծ քաղմութեամբ: Այդ օր այդ փրատակ սրբավայրերը կենտր կը ստանային: Ժամ, պատարաղ բոս կարգին, խոշ ու խոշվառով, խունկ ու մոմով: Միամիտ ու հաւատաւոր հայ զիւղացիին իր հօգիին ամբողջ հօրն ու հաւատքը կը բանար հայրենի երկրի այդ սրբօրան նշխարներուն առջև: Ժամ-պատարաղէն ետք օճակ-

ներու վրայ եռացող կաթսաներուն մէջ արշէն պատրաստ կ'ըլլար մատաղը: Սեղանները կը պատրաստուէին, մատաղին հետ պղզուր փիլաֆը և այլ ուտելիքներ կը շարուէին, իրենց մօտ պատրաստ ունենալով թուփի պատուական օգին կամ խաղողի կարմիր գինին: Ահա՛ անք բաց էր ամէնուն առջև, քանի որ մատաղ էր: Կ'ըլլային բարեմաղթութիւններ իւրաքանչիւրին, բնտանիքին, զիւղին, աղջին ու եկեղեցիին համար: Ծաշերէն ետք կը սկսէր ուրախութիւնը մարդոց, երիտասարդներու և ձերերու հաւատարաղէս, երգով ու պարով, զաւուրով և գունալով: Տեղի կ'ունենար զինտխաղութիւն, հայրենասիրական այգառ պրոթիվածներ այս հեռուօր վայրերուն մէջ, ուր շէն հասնէր բնակալին ակնարկն ու մեռքը:

Հուսկ յետոյ, կըր հաւաքած են սեղանները, երկն ու պարք վերջացած, կը սկսի ընթացուածքի խաղը: Սու՛մբ խումբ ակնու և ստուններու մօտենալով կը սկսին իրարու վրայ ջուր սրտիկ: Ոմանք ալ լեցուն ամաններ մեղքերին զերար կը հայտնէ: Երբ օրը արշէն իր վախճանին կը մօտենայ՝ խաղալութիւնը կ'ընէ նորալուրերուն շուրջ և ամէն ոք կը պատրաստուի իր զիւրջին հրամեշար սուլ նախնիքներէն ժառանգ թողուած նուիրական նշխարներուն:

ԱՍՏՈՒԱԽՆՆԵՑ ՏՕՆԸ

Այս ամօր ժողովուրդը կը ճանչնայ Աստուած սցուած մեռով: Աւելորդ կը համարենք ծանրանալ անոր հեթանոսական-ամանորէն-նաւասարդեան ծագումին վրայ: Այս մասին յո՛ճան անդրադարձում չէ:

Այս օրուան կուպում չէ յոխարներու յուսուածք զեւերու և լիններու մէջ, արտ ու արօտի վրայ կատարուած խրախճանքները սրպէս հունձրի և քաղի վերջարան:

Աստուածամայն ամօրին յառուկ է պարտէզներու մօտերը դրանրոց մասուաներու սյցիլութիւնը՝ բնտանեկան սահմանափակ կերուստով:

Կարնշէնի(*) կոչուած սրբատեղիները այս ամօրին կը յուս-

(*) Կարնշէնք ուխտաւայրերը շատ կիճեմ մնացած տնեւան վայրի կիմ, ուր շէնէրու մնացորդներ շկային, այլ ճանի մը բարեք, բայց ուխտատեղի շատ էին: Թերեւս կերպանական մնացակ:

գարգուին նորածին մայրերու ժառանգ մտերնոյ։ մայրեր, որանք նեղութիւն ունին ստիւնքի եւ այլ մայրական չիւանդութեանց։ Յշի կիներն ալ ուխտի կ'երթան նոյն սրբախոյրներուն, որ աստա կամ ունենան եւ մնան գերմ շար աչքէ ու փորձանքէ։

Այսոքա Աստուածածնի նուիրում կանգնել կամ աւերակ ուխտակցիներ կ'ունենային իրենց ուխտաւորները, յարակից մասաղներով եւ իրախնամներով։

Համապայլին սովորութիւնն էր այս ասին հետ կատարել խաղաղի օրհնութիւնը եկեղեցիներու մէջ հանդիսաւոր պատարագով։ Ասորոց օրհնուելէ ետք մասին հետ կը բաժնուէր ժողովուրդին։ Ամէն ժամուր անկէ կուզ ժր կամ ձուխ ժր կը տանէր տուն ու կը խառնէր սեղանին վրայ դուռն խաղաղի կոտին, այդ կերպով օրհնութեամբ համարելով ամբողջ խաղաղի բերքը, որ խորհրդանշանն է հողի միւս բերքերուն։ Մինչեւ Աստուած խաղաղը պահ էր հաստարուէր։ Ամէն օր օրհնութեամբ խաղաղով կը յաճէր իր պահքը։

Գարանապետը դուռնու հարուստ էր պատմական յուշարձաններով։ Ըլլալով աստուկապէս ասաններ է պիտի կազմուած իրարման մը, գրեթէ հարապատ կերպով պահած էր սպային հին սովորութիւնները, աստուկութիւնները, բանահիւսութիւնը — երգեր, հէրեաթիւն, աստուկապէս եւն։ Գործախորհրդը եկեղեցւոյ պատարին հետ Գարանապետն ալ գրեթէ անուսուած է մեր բանասերներին, հնարաչներին եւ այցելուներին։ Այսօր այլեւս ալ ուշ է եւ յոյս ալ չունինք թէ հայուն ստոր անգամ մըն ալ պիտի կոխէ այդ նուիրական հողերուն վրայ։ Մե՛ղք, հարցր անգամ մեղք, որ մեր հայրենակ այս երկու նուիրական վայրերը այսպէս անուսուած պիտի մոռացութեան արուին իրենց յուշարձաններով եւ աստուկութիւններով։ Ինչ որ գրի ասնութեամբ պատմութիւն է չի մոռցուր, կը հասարակ ու հասարակ մը կամ հասարակ մէջ կ'ամփոփուի, ինչպէս ըրած է Յ. Քիւրտան։ Ինչ որ կը վերաբերի ժողովուրդի կրօնականին, քնկերային կազմին, տեղահանութեան սարսափներուն, գրի աստուած է երգիկայի համար Գ. Սիրաբէնեան, իր երգերով հասարակ մէջ, եւ ասորոց գրողը՝ իր կարողութեան շարժով՝ ՏԱՐԱՐԻՒՄ ԵՒ ՃԱՄԻՒՄ ԲԱՆ հասարակին մէջ՝ Գամախի համար։ Ծնորհակալը ըլլալով մեր հայրենակից Գուրգէն Տէր Վարդանեանին, որ այս հասարակ ջանասիրիկ ինչ որ կարելի էր երգիկա-կամախ պատարարներուն եւ սովորութիւններուն։

Գրիկոս Պապական

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՑՔՆԵՐ ԵՐԶՆԿԱՅԻ ՔԱՂԱՓԻՆ ՄԵՋ

Երգիկա քաղաքը երթակայ ըլլալով պուրական աղբեղութեան, սկսած էր հետզհետէ կորսնցնել հնաւանդ սովորութիւնները։ Բայց, սակայն իմ ասեմն ալ սովորութիւնները մեծ մասամբ կը պահուէին։ Առաջին փոփոխութիւնն այն էր որ աղբը եւ աղջիկները դիւրաբ տեսնելու եւ իրարու հանելու պատահութիւններ կ'ունենային, այնպէս որ ասանց նախապէս իրարու հանձնած ըլլալու ամուսնութիւն գոյութիւնն չունէր։

Երբ աղայ մը կը հանէր աղջկան մը եւ փոխադարձ համարութիւն մը կը ստեղծուէր, այն ասեմն իր ամուսնանալու բաղձանքը կը յայտնէր իր ծնողաց։ Երբ հայրն ու մայրը հարկ եղած քննութեանցիկ ետք համաձայնէին իր ընտանութեան, այն ասեմն տեղի կ'ունենար աղջիկտեղ կամ ուղիւն արարութիւններ։ Տղան ծնողքը, կնոջ հայրն ու կնքամայրը եւ մասաւոր հարապատները պաշտօնապէս կ'երթային աղջկան ծնողաց տունը՝ աղջիկ ուղիւն համար։ Անշուշտ մէկ անգամէն համաձայնութիւն չէր գոյանար։ Թէ իսկ աղջկան ծրուարը ներքնապէս համաձայն ըլլային, արտաքինապէս պատարհանուցութիւն զոյց կուտային, իրենց դուռնու սուղ ծախիսու հնաւանդ սովորութիւն յարգած ըլլալու համար։ Փամանակ կ'ուզէին որ խորհին եւ մասաւոր հարապատներու համաձայնութիւնն ալ տանէ։ Կերպապէս կըր համաձայնութիւնը գոյանար, տեղի կ'ունենար խօսակցար՝ նուէրներու փոխանակութեամբ եւ հիւրասիրութեամբ աղջկան ծնողաց կողմէ։ Այս խօսակցապէս կարճ ժամանակ ետք տեղի կ'ունենար նշանաւոր, որ կը կատարուէր երկու կողմի ինամիներու, կնքահայրերու եւ անանց մասաւոր աղապատներու ներկայութեան, կըր քահանան կ'օրհնէր նշանի մասանին, վզնոցը կամ աղապատները եւ փեսայուն կը յանձնէր դստնէր իր նշանածին։ Յետոյ կ'ըլլային բարեմաղթութիւններ եւ հիւրասիրութիւն։ Նշանաւորները կըրեմն կ'ըլլային իրական խնջոյքներ, նայած ծնողաց նիւթական կարողութեան։

Նշանաւորն էր փեսայուն իրաւունք ունէր մերթ ընդ մերթ այցելելու իր նշանածին։ կը յիւժ, կըր Փեկրոնէ հօրաբարս նշանաւոր, իր նշանածը կուզար մեր տունը անոր այցելութեան։ Գի-

տէինք թէ ամէն գալուն կը բերէր իր նշանածին համեց շարքերգէններ եւ խորթոյժմ կազին: Իր մեկնելէն անմիջապէս ետք կը վազէինք հորաբընձ սօս՝ ստանալու համար իր նուերներէն մեր բաժինը: Այր բերու՝ իրենց նշանածները միասին դուրս տանելու սովորութիւնը սակաւին ընդունուած չէր: Կը յիշեմ սակայն, Պոլսէն վերադարձող երիտասարդ մը իր նշանածը հետն աւած կը պարտէր քաղաքին մէջ, պատճառ գտանալով հիներու գայթակհութեան եւ նորերու այ հետարբերութեան:

Հարսանիքը կը սկսէր Եարաթ օրուրնէ: Այդ օր հարսն ու փեսան իրենց կնքամայրերուն եւ կնքահայրերուն կողմէ մասնաւոր հանդիսաւորութեամբ բաղնիք կը աւարտէին: Կար նաև հարսին ձեռներուն հինա դնելու սովորութիւնը: Կիրակի ցերեկ տեղի կ'ուսանալու հայուներու փոխանակութիւնը: Յուրիշ էր փեսայի հայուի որհնութիւնը: Կ'երգուէր «Սորհուրդ Սարիմ»-ը, որու ընթացքին փեսային հայրը, մայրը, եղբայրներն ու քոյրը կարգաւ կը հաղցնէին անոր բաժնիքը, կը կախէին ժամացոյցը, դիւին կը գնէին Փէսը, կը կտային գոտին եւն, միշտ որհնութիւնով, մաղթանքով եւ համբուրով:

Հարսնուոր տեղի կ'ունենար երեկոյցին ընդհանրապէս: Փեսան իր հետեւորդներով, բացալատ ջահերով, յազաններով ու մոմերով կ'առաջնորդուէր հարսին տունը: Ըստ հին սովորութեան հարսին տան գլուխ փակ կը մնար եւ շէր բացուէր մինչեւ որ փեսային ընկերացոյց ազատները նուէր մը, որ ընդհանրապէս խնջոյք մը կ'ըլլար, շխտատանային: Երբ գլուխ բացուէր, փեսան իր հետեւորդներով ներս կը մտնէր: Հարսը կը համբուրէր իր հօրն ու մօր ձեռքերը լացով ու հեկեկանքով եւ կը թողար մօրենական տունը՝ երթալ միտնալու համար իր ազազայ կեանքի ընկերին: Փեսային կողմի հառուներսին, բոս հնաւանդ սովորութեան, կը բռնէին յայտնուած հարսնամայրը եւ կը նստեցնէին տան թոնիրին վրայ, թերեւս անոր յանձնելով տան օճախի պահպանութեան հօլը: Երգերով (կրօնական թէ աշխարհիկ) թափօրը կը հասնէր եկեղեցի, ուր կը կատարուէր պատիի խորհուրդը: Արարդութեան աւարտէն ետք հարսնեւորներու բացմութիւնը ծափ ու ծնծղայով, ուրախ երգերով կը վերադառնար փեսային տունը: Ծամբան երկու կողմի ազգայնաներ, ի պատեն նորագասակներու, իրենց դուռներուն առջև խոնջա կը հանէին, աքինքն կը գնէին խիշքներով, պատուներով, աղանդներով լի եւ մամերով գորգարուած սեղաններ: Հարսնեւորներէն փոփաքողներ

կը կենային, գաւաթ մը երկու օգի կամ գինի կը կոնձէին, ազանգեր մը կ'առնէին եւ բարեմաղթութիւն մ'ընելով կը հետանային:

Հասնելով փեսայի հօրենական տան դրան առջև, թափօրը կանց կ'առնէր: Ի վիճակի եղզոյնն ասն շնմի վրայ մտնելով լուսազարդուած խոյ մը կը գորհէին հարսին ու փեսին ստորերուն առջև, որդէպի անոնց մուտքը ուղարկիլ, աշխինքն բարեբաւտիկ ըլլար: Յետոյ փեսային հայրն ու մայրը իրենց թեւերով կամար մը կը կազմէին գրան ներքի կողմը, որուն առկէն կ'անցնէին հարսն ու փեսան:

Ստանուութեան միջոցին հարսին երեսը գոցուած կ'ըլլար քոյով մը: Իրկցնո ընտղող հայրենակիցս Մանուկ Սեւանեան կը գրէ. «Հին օրերուն քողին թանձրութիւնը յստ բաւականին թանձր էր: Մեր օրերուն բարակ քող (թիւլ) մը կը դորձածէին եւ պատկի արարդութիւնէն ետք կը բանային»: Տուն մտնելէ յետոյ հարսնաբոլբերը կը շրջապատէին հարսը եւ կ'առաջնորդէին զայն իրեն յատկացուած սենեակը կամ տան որդ մէկ մասը: Իսկ փեսան այ իր ընկերներով կ'երթնար իր պատուոյ տեղը: Արդէն սեղանները պատրաստ կ'ըլլային եւ հարսնեւորները ուրախ արամաղութեամբ կը բոլորակէին սեղաններու շուրջ՝ վաշխելու օրուն խորախկները, էրկնայ կարմիր գինին, թուրի օգին, միշտ ընկերացած բարեմաղթութիւններով. «Ալէքերնիդ լուս, առմերնիդ շէն, մէկ բարձի ծիրանն, ցառ ու տէրո շի տեսնա՛մ, հօրեմակալմ օճախը վատ պահեմ» եւն: Ընդհանրապէս այր եւ կին առանձին սեղաններու շուրջ կը բոլորուէին, կամ ալբերէն յետոյ կ'ընէր կը նստէին անոնց սեղաններուն շուրջ: Այս ալ կ'ընէին ո՛չ թէ սեւերու անհասարակութեան գողտցորով, այլ անէլի գործնական նկատումներով: Ծաշխ աւարտումէն ետք նուագածուները կ'անցնէին իրենց դորձին գլուխը եւ հարսնեւորները շրջան կազմած կը դարձնէին շուրջպարը եւ մերթ այ կը կատարէին մենագրով: Անկուսկած առաջին պարողները կ'ըլլային հարսն ու փեսան:

Քաղաքին մէջ հարսնիքներու ստեղ գաւառ-գուռնա չէին դորձաներ: Կային մի քանի նուագախումբեր, թուրքերէն իննէ սագ տնունով, բաղկացած հետեւեալ նուագարաններէն. զուր-ալ-էւէւէնէ, ուս, սաթ-ուր եւ դոմբ, որ է դափ: Այս նուագարանները գործածող խումբերը ամբողջն այլ հայեր էին, որոնք կը նուագէին թէ՛ հայկական եւ թէ՛ թրքական խնջոյքներու միջոցին: Այս պատճառով այ իրենց նուագած եղանակները, բացի մէկ երկուքէն, բոլորն այլ թուրքերէն էին: Այս էր պատճառը նաև, որ Երզնկայի հայութիւնը հա-

յերկնով ուրախութեան երգեր գրեթէ չունէր: Գիւղերու մէջ սահայն, կացութիւնը տարբեր էր: Հոն ի սրտուի էին դաւուշն ու զուռնան եւ անոնց հետ ալ շատ մը հայերէն երգեր, զորս, զմբախտարար, հուտարող մը չէզու: Երբ կը խօսեմ հայերէն երգերու մասին, միշտ ի մտի ունիմ սեղակաւմ-մոզովիլղակամ բանասիրութեան նմաշնէրը, եւ ոչ թէ այն ազգային-յեզպիտական երգերը, որոնք մուտք գտած էին դուրսէն եւ ոչ մէկ կայ ունէին երգնկայի բարբառին հետ:

Ընդհանրապէս ազգային սովորոյթ էր, որ նոր հարսերը իրենց կեարարներուն, կեսուրներուն, ասպրերուն եւ սան տարեց անդամներուն հետ երկար ստեն շէին խօսեր: Երգնկայի մէջ ասոր կ'ըսէին Խարնուարիւմ անել: Այս մասին հայրենակիցս Մ. Սեւանեան կը գրէ ինձ. «Հարսնութիւն ընելու պարագան կախում ունէր ազուն ծնողքէն: Իմ հայրս եւ մայրս մէկ շարքովն թոյլ տուին, որ իրենց հետ խօսի կրնա: Սակայն մեծ մայրս, Երգնկայի յայտնի Զերեթ մասուն, հակառակ էր, վստայի ամուկ է: Կ'ըսէր»: Ասիկ յայտնի է թէ քաղաքին մէջ հարսնութիւն ընելու սովորոյթն ալ սկսած էր տեղի առաքեմտաբէն եկող հոյին առջեւ:

Հարսանիքի յաջորդ երկուշարթի օրը հարսին մարանց ընտկարանէն ննկը (օժիտ) կը գրկուէր փեսային տունը: Գեղեցիկ փայտէ կամ մետաղէ սնտուկի մը մէջ դնակուած հարսանեկան օժիտը բնանակրի մը շալակը կը դրուէր եւ հարսին մօտաւոր հարապտեղան (մայր, քոյր, կնքամայր) ընկերակցութեամբ կը տարէր փեսային տունը: Այնտեղ խնամներու (ընդհանրապէս իրական սեռ) ներկայութեան կը բացուէր սնտուկը եւ մէկիկ մէկիկ կը ցուցադրուէին օժիտին տարկանները: Ճճեղին մաս կը կարգէին տարիներու ընթացքին հարսին կողմէ պարագասուած ձեռագործներ, անձեռացներ, հարստակցիներ, եւ ծնողաց ու ազգականներու կողմէ նուիրուած զարդեղէններ, հանդերձանք, սնային տարկաններ եւն: Ամէն տուն իր կարողութեան շախոյ կը ջանար պատասով ներկայացնել իր աղջիկը, լաւագոյն օժիտը պատրաստելով անոր համար:

Հարսանիքի օրուան, այսինքն կիրակիի ուրախութեանց փոխանին, կնքահայրը իր քնակարանը կ'առաջնորդէր փեսան, որ հոն պէտք էր մտար երեք օր, մինչեւ Զորեքշարթի երեկոյ, երբ, զարժեալ կնքահայր ընկերակցութեամբ փեսան կը վերադառնար իր հօր տունը, առապաստ մանելու համար: Այս սովորոյթն ալ, ինչպէս կը

հաստատ է Սեւանեան, խոսութեամբ չէր պահուեր: Անոնք միայն մէկ օրով ալ կը գոհանային:

Ինչպէս ակնարկած ենք այլուր, ամուսնութեան յաջորդող Զատիկին հարսը, մասնաւոր պատուիրակութեան մը ուղեկցութեամբ, Մայիկապարդին կը փերսդատնար իր մարտնչքը, հոն անցնելու համար Զատիկը: Այս առթիւ փեսան ալ կ'այցելէր իր աներանց տունը, շնորհատրելու համար տոնը: Այս այցելութեան միջոցին զարանք իր փեսային գրգանք կը գնէր մետաքսէ թաշկինակ մը, կտուե կտթայի մը հետ:

ՀԱՐՍԱՆԻՔԸ ԳԻՒՂԵՐՈՒ ՄԷՅ

Որքան հետանանք քաղաքէն, այնքան աւելի հին, նահապետական սովորոյթները պահուած կը գտնենք գիւղերուն մէջ: Այս նրբարարականը, որ պիտի տանք յաջորդող տղերքով, իր ընդհանուր գեծերուն մէջ նոյնն է ոչ միայն երգնկայի զաւտի հետախոյ գիւղերուն, այլ նաեւ Գերջանի գուտարի գիւղերուն համար ալ: Զի այս նրբարարականը եկեղեցաց գուտարի արեւելեան ծայրը, Գերջանի սահմանամերձ Ռնձարեկ գիւղինն է: Այստեղ անցուցած եմ մանկութեան երկու տարիները եւ անիկ հետանալ ետքն ալ ապակցական կապերով միշտ մօտ եղած ենք անոր:

Գիւղերու մէջ, ինչպէս քաղաքում, ամուսնութիւնը կախում ունի ծնողաց հաւանութեանն: Քաղաքին մէջ ծնողաց հեղինակութիւնը, ինչպէս ակնարկ, այնքան խիտ, բնական չէր, որքան էր գիւղերուն մէջ: Մտնէ թէ աղջիկ ազատ չեն իրենց ընտրութեանը մէջ: Մտնողաց, մտնանաց հօր կամքը տիրական է: Անշուշտ գիւղերու մէջ ալ դերուր տեսնելու, իրարու հաւանելու պատեհութիւններ պակաս չեն: Երբ ազգայ մը կը հաւան աղջկայ մը, իր ամենամօտեկ մէկ ընկերոջ կը յայտնէ իր միտքը: Աս ալ իր կարգին կ'իմացնէ իրուցութիւնը աղուն քրոջ կամ օրքը եւ ստանց միջոցով ալ հայրը տեղեակ կ'ըլլայ կացութեան: Եթէ ընտանեկան վէճ կամ հակառակութիւն գոյութիւն չունի աղուն եւ աղջկան ընտանիքներուն միջեւ, այն ստեն զլիտուր մէկ արգելք կը վերնայ: Իսկ եթէ գոյութիւն ունի այդ հակառակութիւնը, այն ստեն հայրը բացելիքաց կը մերժէ աղուն փախաբը: Այս սեռակ պարագայի մը, եթէ աղան յանդուզն է եւ վճարական եւ ունի նուիրուած ընկերներ, որոչ ծրարել մը ետք,

իր ընկերներու օգնութեամբ կը փութցնէ իր սիրածը, նախ անշուշտ ասնելով անոր ալ հասանութիւնը: Այսպէս փախցուած ազջիւր կը տանին մտասկայ դիւղ մը, ուր տեղի կ'ունենայ ամուսնութիւնը, կատարուած իրողութեան մ'առջեւ զննելով տղուն ծնողքը, որոնք կ'առնախ ինչ ոչ տեղի պիտի տան կացութեան առջեւ:

Եթէ որեւէ հակառակութիւն չկայ երկու ընտանիքներու միջեւ, բուն մը որ սովորականն է, աղուն հայրը իր հետ ասնելով դիւղին երեւելիներէն մէկ քանին՝ կ'երթնայ ազջկան ծնողաց կամ խնամակալին տունը, ուր երկար բարակ, աստակալից խօսքերով կը յայտնեն իրենց միտքը: Անշուշտ առաջին զիմուսին հասանութիւն չ'ըստացուիր: Հնարանց սովորութիւն է, որ ծնողք մը իր զուտարք պէտք է սուշ ծանէ: Ասոր համար զանազան պատրաստելներ կը ստեղծուին: Նախ կ'ընեն թէ ազջիւր պարիկ է, մասնակ տուէր: Երկրորդ զիմուսին հետաւոր հարապաններու՝ եղբոր կամ քրոջ կամքը պէտք է ասնուի, եւն: Վերջապէս երրորդ զիմուսին երբ ազջկան ծնողքը հասանութիւն կը յայտնեն, աղուն հայրը եւ իր ընկերակիցները որպէս խօսքեպայ ձերբակ լաշակ մը եւ մասունք մը կուտան, եւ պտուղած հիւրասիրութեան կտք կը մեկնին:

Արշուած օր մը տղուն բոլոր սղպականները, ընկերակցութեամբ կնքահօր եւ կնքածօր, կ'երթան հարսնցուին տունը պաշտօնական նշանաւորի: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը տասնմին նուէր մը կը տանի հարսնցուին: Նուիրատուութեան այս արարողութիւնը կը կուշի կարգը երես համեղ կամ կարմնուես: Վասնզի մինչեւ այս պահը հարսնցուն միշտ կը խուսափի տղուն սղպականներէն: Հարսնատեսի այս արարողութեան ընթացքին հարսնցուն կը ներկայանայ իր սպազայ տունունչն հարապաններուն օգոսածամուկ երեսով ու կը համբուրէ անոնց ձեռքերը եւ յարգալից կը կենայ մէկ կողմ՝ մինչեւ որ աւարտի նուիրատուութեան այլ արարողութիւնը: Աղկէ կտք ան կը հետանայ իր առաջնորդին ընկերակցութեամբ: Ասորքան հիւրասիրութեան կտք կը սկսի բուն նուիրատուութեան սակարկութիւնը երկու խնամիներու միջեւ: Այս ընծայարկերու մի սովորոյթը ծանօթ է արարելէն խալէք կամ խալաք բառով: Տեղի կ'ունենայ իրական սակարկութիւն մը եւ ի վերջոյ կը համաձայնին ընծաներու որոշ քանակի մը վրայ: Օրինակի համար, տղուն ծնողքը յանձն կ'առնեն տարւ հետեւեալ նուէրները. ձի մը ազջկան հօր, Սարգիսով սահաթ մը աղբորը, լաշուի շալ մը օրքը, ջուխտ մը զուսնուտա հօրքորդը, ջուխտ մը օղ մեծ քրոջը, ջուխտ մը պիւլգիկ պղտիկ օր-

քոջը, սովկ մը պղտիկ աղբորը, թօփ մը մանուսա քեռուն, թէպակ՝ մը պապուն, Քէս մը քեռուն աղուն եւն: Ասոնցմէ զոս հարսին համար ալ յանձն կ'առնեն առլ երկու դաթ խոս լաթ, ջուխտ մը ոսկի օղ, ջուխտ մը ոսկի պիւլգիկ, քեմեր մը, արծաթէ թփփէլիկ մը, Քիւմանի շալ մը եւն: Ստաթիկ հարքը կարգադրելէ կտք կ'որոշուի հարսանիքի օրը:

Հարսանիքի համար պէտք է կոտմ պատրաստութիւնները կը տեսնուին: Հարսանեց նախորդ Աւրրաթ օրը կնքածայրը կուզայ հրաւիրելու իր սանը: Նախ՝ իր ձեռքով կը մաղէ հարսանեաց զաթային ախրը, յետոյ կարմիր շարք կը կապէ իր սանին վիզը եւ կ'առաջնորդէ զինք կնքահօր տունը: Կնքահայրն իր կարգին նոյն երեկոյին իր սանը կը հրաւիրէ զիւզին ազապ (ամուսին) ազաքը, որ բնիկն իր սանը կը հրաւիրէ զիւզին ազապ (ամուսին) ազաքը, որ բնիկն կնքահայրն ալ իր սանը կը տանի իր սանը եւ անոր ընկերակցելու կը հրաւիրէ զիւզին ազապ ազջիկները: Այսպէս հարսանիքի առաջին խրախճանքները տեղի կ'ունենան կնքահայրերու տուները մինչեւ Եարաթ լոյս: Եարաթ կէսօրին փեսան աղապներու և առաջնորդութեամբ եւ ազապ պաշի ընկերակցութեամբ կ'ամուսնուի եւ լոզանք կ'առնէ: Եարաթ զիշեր փեսայ եւ հարս իրենց կնքահայրերու տուներուն մէջ կը հինաւորին:

Կիրակի առտու ամէնքն ալ պատրաստ են մեծ արարողութեան համար: Հարսնիքը կը սկսի փեսային տան մէջ: Դաւույ զրուանան զոնէ զուս կը շըջի եւ կանց ասնելով ամէն հրաւիրելուի դրան առջեւ իր հրաւերի եղանակը կը հնչեցնէ եւ ամէն տան կը բաժնէ մեկըրամ մը, որ հրաւերատուի տեղ պիտի բռնէ: Գիւզերու մէջ, ուր ընտելութիւնը հաղի հարիւր տուն է, ամբողջ զիւզը գրեթէ հրաւեր կը ստանայ, սասնց սղկի խարսթեան: Խնձորկի ընտելութիւնը, շուրջ 150 տուն, բազկացած էր հայերէ եւ քիւրտերէ:

Հարսնուորները նախ կ'առաջնորդուին հարսին տունը, ուր կ'ընեն իրենց կէսօրուն հաշը: Ասկէ անոնք կ'երթան փեսային տունը: Իրիկուան մօտ կնքահայրն ու աղապները փեսան կը տանին իր հօր տունը: Իսկ հարսին կնքածայրն ալ ազապ ազջիկներու ընկերակցութեամբ կ'առաջնորդէ հարսը իր հօր տունը: Եւ տեղի կ'ունենայ հայաւներու օրհնութիւնը: Յուզիչ է մասնաւորապէս փեսային հալաւօրհնէքը: Փեսան կը կենայ հպամ լալիսը ու վերնաշաղիկը: Մնացեալ հաղուսանները փակէի մը մէջ՝ դրուած են սեղանի մը վրայ: Քահանան հանդուարապէս ոտքի կը կանգնի սուրջառով եւ

կ'օրօնէ հարաւ: Դերկայ են ըստը հարապանները, փեսային ծընողքէն սկսած: Խոր լուսիկան մէջ տիրացուն կը ձգէ իր թրթուռն ձայնը՝ երգելով ծանր ձայնաւոր ձայնով: Դա ինչ կը ժողովնայ փեսային հայրը, կը համբուրէ քահանային աջը, յետոյ արտասուալից աշքերով (սուրբութեան արցունքներ) կը ծոսենայ ու կը համբուրէ իր փեսացու դուստրին ճակատը: Սա ալ կը ծոսի եւ իրենց հարաւ կը համբուրէ իր հօր ձեռքը: Յետոյ հայրը կը հազցնէ անոր լոճիկները, որուն զրգանքը կը դեռնուի ժամացոյցը: Դոյն ձեռով կը ծոսենայ մայրը եւ կը կոճկէ լոճիկներն կոճակները: Քոյրը կը դեռնուի թաշկենակ մը անոր զրգանքը: Ազգայ պաշին կը կապէ կարմիր շարք անոր վրէժն եւ վերջապէս կը քահայրն ալ կը դնէ Փէրքը անոր գլխուն:

Հայուօրհնէքէն ետքը ա'լ պատրաստ են հարսնութի կրթին: Կնքահայրը կը կանգնի փեսային աջ կողմը եւ ազգայ պաշին ձախ կողմը, շրջապատուած ազգայներու խումբով: Դուռնոյ դուռնան տասով կ'անցնի, որուն կը հետեւին փեսան իր շքախումբով եւ հարսնուհիները անոնց հետեւին: Ծամբան փոխն ի փոխ կ'երգուին՝ երգել ու շարքակները: Երբ կը հասնին հարսին տունը, զուար զոց կը գանձեն: Ընդունուած սոփորոյթ է սա: Մինչեւ որ նուէր մը շխտացուի (սոփորաբար խնձոր մը), զուար չի բացուիր: Այս խոստումէն ետք զուար կը բացուի: Հարսը իր ծնողքին հրամեւտի ողջոյնը կուտայ: Կը համբուրէ հօր եւ մօր ձեռքերը եւ կը խնդրէ մօրմէն, որ հալալ ընէ իր տունը կաթը: Մայրը արտասուալից աշքերով կ'ողջապարէ իր դուստրը եւ անոր կը շտայի մայրական սրտէն ըխած ամէն բարեմաղթութիւն: Ասկէ ետք, հարսը շրջապատուած կնքամայրով եւ հարսնուհիներով, սրտց կը հետեւին իր հարապանները, կը հարսնի անն զուար ուր կը սպասէ փեսան իր շքախումբով: Այստեղ կը կապուի հարսանեկան թափօրը: Առաջին կ'երթան դուռն ու դուռնան, աստոց հետեւին կուգայ փեսան իր կնքահայրով եւ ազգայ պաշիով, որուն ամեթնապէս կը հետեւի հարսը իր շքախումբով: Աստոց հետեւն կը քայլեն հարսնուհիները:

Եկեղեցւոյ մէջ պատկի կատարուէն ետք հարսանեկան թափօրը կը կապուի, առջեւն ունենալով դուռնն ու դուռնան, որու կը հետեւին հարսն ու փեսան կողք կողքի, աջ ու ձախ ունենալով կնքահայրն ու կնքամայրը, ազգայ պաշին եւ ազգայները, հարսնուհիներն ու ազգայ աղջիկները: Աւելորդ է լսել թէ հարսը քողարկուած է ծանր քօղով մը, հակառակ քաղաքի սոփորութեան, ուր քօղը բարակ ու

թափանցիկ է: Փէսայի ծնողայ անն առջեւ թափօրը կանց կ'աննէ պահ մը: Դրան շեմին արարածուած է մտապղտու խոյրը, որու վրէժն վրայ կ'ախելով նախ ներս կը մտնէ հարսը եւ ապա նոյն ձեռով փեսան: Հարսը կը արտուի իրեն համար պատրաստուած անկիւնը, որ անն մնացեալ մասէն լամպուած կ'ըլլայ վարպուլայով մը: Այդ վարպուլային հոխն կը հասարտին հարսին ընկերուհիները եւ կը ջանան միտարարի գինը: Իսկ անդին անն մէջ հարսանեկան սեղանը արդէն պատրաստ է: Փէսան կը նստի պատուի տեղը, քովն ունենալով կնքահայրն ու ազգայ պաշին: Ազգայները կ'առաջարկեն փեսային, որ սկսի ճաշը, բայց ազգայ պաշին կը պատասխանէ. «Մեր փեսային ստակները զոց ին, շին բացուիր»: Իոյսրը լուս հարսին եղբոր կը նստին: Սա ալ իր կարգին կը պատասխանէ. «Յն փեսային ստակները կը բանամ», ու նուէր մը կը խոստանայ կրտսերայիններուն: Ետէրը մէջտեղ կը բերուի եւ ճաշը կը սկսի: Ծաշէն ետք ազգայները կնքահօր առաջնորդութեամբ կը ներկայանան հարսնուհիներուն եւ կ'առաջարկեն պարէլ: Դուռնոյ դուռնան կ'ողջուրէ հանդիսականները: Կը սկսի դիւղական մեծ պար մը: Պարէն յետոյ կնքահայրը կարգաւ կը շարէ փեսան եւ ազգայները եւ կը սպասէ որ հարսին կին ազգականները գան եւ շէէրեն փեսան: Հարսին մայրը, քոյրերն ու այլ ազգականուհիները կարգաւ կուգան ու փեսային եւ ազգայներուն շարքը կը հրամայեն: Ասկէ ետք կնքահայրը իր խումբով կը մեկնի, հետն աննելով նաև փեսան:

Երկուշաբթի ըստը ազգայները մէյմէկ հաւ կը տանին կնքահօր տունը եւ վրդերը կարելով կ'արձակեն: Ատր կ'ըսեն ԽԱՐԱՅԱՄ: Այս հաւերով ճաշ կը պատրաստուի եւ մեծ խնջոյք մը կը սարքուի: Չորեքշաբթի, փեսային ծնողքը նուէրներով լի տփակ մը կը զրկեն կնքահօր՝ խնդրելով, որ արձակի իր անը: Կնքահօր ուղեկցութեամբ փեսան կ'առաջնորդուի տուն եւ ազգայէնով վերջ կը գանէ հարսանեկը:

Հարսանիքէն յետոյ կայ խնամտեքի մեծ խնջոյք, որով իր-նամիները կը պատուեն փոխազարմարը:

ԹՐՔԵՐԷՆ ԲԱՌԵՐ

Խալար-խալեր - ծաղուժով արարերէն, հաւանարար փոխա-
 սուժին թուրքերէնէ: Հարսին եւ անոր պարագաներուն՝ փեսայի
 ընտանիքին կողմէ արուած ընծայ կամ նուէր: Սահար - ժամացոյց:
 Ղնխուուա - հաստատուն ներբանով եւ կրունկով կիսակոշիկ՝
 թէ՛ այրերու եւ թէ՛ կիներու: Պիլեզիկ - ապարանջան: Ռուվիլ - ա-
 արքճանակ: Աղաւաղուժ Ֆրանսերէն Revolver բառին: Քէմէր - կա-
 մար, դօտի կանանց: Թէփէլիկ - արծաթով շինուած զլեանոց
 կանանց, զօրծածական մասնաւորապէս Դերջանի զիւղերում:



ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
 ԿԱՄԱՅԻ ԾՐՋԱՆԻՆ ԱԷՁ

Մեր շրջանի մոզոմուրը շատ կարեւորութիւն կուտար խնա-
 միութեան կապին: Երկու զերգաստաններ Էրր ուզէին սերտացնել
 բարեկամական կապը, յաւարտն միջոցը կը նկատէին խնամխոթի-
 նը՝ իբարու դասակ տալ անելով: Յաճախ այդ կապը կը սկսէր օ-
 բորոցէն: Այս սովորութիւնը որ բուսական ընդհանրացած էր, ծա-
 նօթ էր թուրքերէն պէշիկի քէրքմէ անունով, որ կը նշանակէ օրօ-
 յոցը խազել, այսինքն սուր մետաղով մը կամ դանակով մը օբորոցին
 վրայ խոպեր քաշել փոխադարձաբար, որպէս նշան խօսքկապի:

Օբորոցի նշումէն դատ կար նաև պատանութեան խօսքկապի
 սովորութիւնը, որ բազմաամամբ անկասկած աւելի լաւ էր: Ըլլայ
 պատանութեան, ըլլայ նաև շափահասութեան ընթացքին կտտար-
 ւած խօսքկապի եւ ամուսնութեանց մէջ ամուսնացողներու կամքը չէր
 հարցուեր: Ամէն ինչ տեղի կ'ունենար ծնողաց կամ երէցնիրու հա-
 ճութեամբ եւ հաւանութեամբ: Շատ քիչ ամուսնութիւններ կային,
 որ մանչ աւ աղջկայ հաւանութեամբ կտտարուած ըլլային:

Նշանաւոր էր կու զերգաստաններու անմիջական պարագա-
 ներու ներկայութեամբ չէր որ կը կտտարուէր: Նշանաւոր էր համար
 յարմար էր որ յարգի եւ խօսքը անցուի մէկը խտանուէր աղուն ներ-
 կայացուցիչներուն մէջ եւ անոր բերնով ներկայացուէր խնդրանքը:
 Մի քանի հոգի չիւ մը օգի իրենց հետ սուսմ կ'երթային աղջկան ծը-
 նողքին տունը եւ հոն, յարմար պահու մը, մէջտեղ գնելով շիշը՝ կը
 յայտնէին իրենց այցելութեան նպատակը: Աղջկան աչքը եթէ լիցու-
 րեան ունէր, ինք կը պատասխանէր կզամ խնդրանքին: Հսկասակ
 պարագային կը հրախիբէր արժանաւոր մօտակայ բարեկամ մը կամ
 դրացի մը՝ պատշաճ պատասխան մը տալու համար:

Միշէւ մեր օրերը, աղջիկներ նիւթական մեծ գիներով կը
 հարմացուէին, նայած անոնց շնորհներուն, գեղեցկութեան եւ ի-
 բրենց պատկանած ընտանեաց արժանիքին եւ կարողութեան: Այս սո-
 վորութիւնը ծանօթ էր թուրքերէն պաշլըք անունով, որ կը նշանակէ
 տեսակ մը զլխահարկ: Տղուն կողմը իր կարողութեան շափով կը վը-
 ճարէր հինգէն մինչև քսան օսկի եւ աւելի: Ատր փոխարէն այ

աղջկան տունէն համապատասխան օժիտ կը գրկուէր փետուն տունը: Այս օժիտը ծածօթ էր միևեդ անունով:

Եթէ աղջկան աչքը ընդունէր խնամախօսին ներկայացուցած աղուն եւ գերգաստանին յարձարութիւնը, խօսքիայրը կը վերջանար մէկ այցելութեամբ եւ օգիին շէրը կը պարպուէր նոյն իրիկուան մէջ իսկ: Իսկ եթէ թեկնածուն անընդունելի մէկն էր, շատ վարպետ առացուածքներով ճամբու կը գնէին խնամախօսները, տանոց օգիին շէրը քանալու եւ ոչ ալ մէկուն սիրտը կտարելու:

Խնամախօսութեան դացոց անձերը շատ պատկերասր տաշչւածքներ կը լսէին եւ շատ ալ բանավեւաւած հակաճատութեանց միջամուխ կ'ըլլային: Կատարուած խօսքիայր անմիջապէս գիւղին սեփականութիւնը կը դասնար եւ երկու բնասնէքները կ'ըլլային հոշակուած խնամիներ:

Առաջնապէն ետք պաշտօնական նշանաւոր տեղի կ'ունենար Քեճ հանդիսութեամբ, կերութեամբով եւ նշանի որհնէրով՝ քանանային կողմէ: Ասով՝ խօսքիայրով սկսուած խնամութիւնը կ'ըլլար պաշտօնական: Փիւղացուն աչքը կը դասնար նշանուած գոյգերուն եւ տխրմանները կը սրուէին մտալուստ հարսանիքին սկիզբէս:

Հարսանիքի մը առաջին նշանը աղուն տան պատարասութիւններն են, որոնք շատ կանուխէն կը սկսին եւ հետզհետէ կը հասնին այն շարքուն, երբ տեղի պիտի ունենայ հարսանիքը: Հինդշաբթի օր աղուն տան կողմէ պսիտ եւ գէտմէր կը բանուի զիւզի եւրաքանչիւր տան: Ասիկա հարսանիքի հրաւիրողներն է: Մի քանի աղջիկներ, ծրարներ ձեռքերնին, տունէ տուն կ'ալցնէին եւ մէկ կամ երկու պսիտ առջով հարսանիքի կը հրաւիրեն ցանոնք: Փոխան այս հրաւիրին՝ ամէն տուն, համաձայն իր կարողութեան եւ բարեկամական կողմից, հարսանիքի մէջ գործածուելիք կերակուրներու յարձար ծրար մը կը գրկէ հարսնասիրով: Կը գրկուին, օրնակ, ստն, զանախններ, իւզ, գտանուկ, մը, աղանդերներ, օգի, գինի եւիւն: Դրամական նուէրներ տուպներ ալ կ'ըլլան:

Ուրբաթ օր գաւույն ու զուռնան մէջտեղ կուգան ե թուրքերու հացը կը տրուի, եթէ զիւզը թրքախօսն է: Հալը թուրքին ե թուրքը հայուն հարսանիքի ճաշ առջի հինն մնացած սովորութիւն մըն էր, որ անշեղ կը կատարուէր մինչեւ տեղահանութիւն: Դիւղին մէջ գանձուած յալու թուրք բնասնէքները ճաշի հրաւերուած կ'ըլլային եւ իրենց ճաշը կը տրուէր Ուրբաթի կէս օրուն անտաղէն անմիջապէս յետոյ:

Այդ օրը թուրքին ըլլալով՝ անոնց էր պատահութիւնը խաղալու եւ զուարճանալու: Հալը հանդիսատեսն էր ընդհանրապէս, բայց երբեմն ալ կը մտանակցէր սեբախութեանց եւ խաղերուն:

Ետրաթ օրը գաւույն ու զուռնան միշտ փետացուին տան շարքն ըլլալով, տեսակ մը նախաստանի կը կատարուի յաջորդ օրուան հանդիսութեանց: Հարս ու աղջիկ շին փախցնէր այս պատահութիւնը եւ ուրախ պարերով ու երգերով կ'անցընէին իրենց մամանակը:

Ետրաթի գիշերն արդէն զիւզը սեբախութեան մէջ է: Տղուն տունը կը դասնայ ստից կոխան: Գիշերն ամբողջ գրուուած կը մնայ այս ու այն անձին կամ խոսքերուն պարերովը: Այս հարսանիկան սեբախութեանց պահերը լուսալոյսն պատահութիւններն են, որ ամէն սք, մասնաւորաբար երկու սեւէ երիտասարդներ, հրապարակ ցան եւ ցոյց տան իրենց մարմնական եւ մտաւոր շնորհները: Եւ այս պահերուն էր որ զարձակ շատ մը երիտասարդներ իրենց սրտի ալքերուն մէջ կը ծրարէին սիրած աղջկն այ մը կամ աղու մը պատկերը, անով հիւսելու համար սիրոյ սքանչելի վէպ մը: Հարսնետունը թոնրատուն էր, որ միշտ խնդրուած կ'ըլլար ել ու մտա ընոց բարձրութեամբ, վասնզի հարսանիքը գիւղին էր որ էր պատահանէր եւ ոչ բլէ լսի բնասնէքի մը:

Աղջկան տունը իր պատարասութեան, աղունն ալ՝ իր ընկիւրներուն մէջ կ'ըլլար Ետրաթ օր:

Հարսնիքին մամուկացոյ աղջիկներ, օրպէս կանխապատարասութիւն, նախապէս հին կը գնէին իրենց ձեռքերուն:

Ուրբաթ օր փետան կնքա՛օր տանը կ'երթնար, ուր քանի մը երիտասարդներու ներկայութեան կը ստիպուէր, կը լոյնար եւ երեւոյնն ալ կը հինալուէր:

Աղջկան հինալուէր տեղի կ'ունենայ իր մօր տան մէջ, ուր հաւաքուած կ'ըլլային չափահաս աղջիկ ու նոր հարսեր, գիշեր տանն մամանուր արարողութեամբ մը: Աղջկան կնքամայրը չոր հինան զարգարուած սեղանի մը վրայ գնէլով մէջտեղ կը բերէ: Այդ սեղանը, որ տանկերէն թառով սիւնի կը կաշուի, լուսապարզուած կ'ըլլայ մամերով: Խուճր մը աղջիկներ այդ լուսապարզ սինին իրենց մօտ առանձն կար կը քաշեն: Պարագլուխ եղօղ հարսը կամ աղջիկը հինան իր գլխուն վրայ բոնած կ'առաջնորդէ խուճրը նախ սանաձինն երկույով պարը: Իրեն կը հետեւի խուճրը, երկնէլով իր քանկերն ու եղանակը: Հինալի յատուկ երգեր ու առացուածքներ կան, որ շատ յու-

զիչ են ու մայր լացնող: Աղջկան մաքրութիւնն ու հիմնաւոր կրնար տեղի ունենալ նաև կնքածօր տունը:

Սոսորութիւն է որ Եարաթ օր փեսան, ընկերակցութեամբ նուազի և իր ընկերներուն, այցելութիւններ կուտար իր մօտիկ ազգականներուն և բարեկամներուն, առաջ բերելով մեծ ոգևորութիւն իր ճամբուն վրայ և արժանանալով մասնաւոր և սրտազին հիւրասիրութեան: Այս այցելութեան ընթացքին կը հանուին խորովածներով և համադամներով լի սեղաններ, զորս մաս մը ճաշակելէ ետք մնացածն ալ մի քանի երիտասարդներ իրենց գլուխներուն վրայ առած կը վերադառնան հարսնատիրոջ տունը: Փեսային այս այցելութիւնները սեռակ մը պատեհութիւն էին, որ հիւրասիրող ազգականներն ու բարեկամները ցոյց տային իրենց սրտակցութեան շտափ՝ հիւրասիրութեան աստիճանով: Եւ այս պարագան միշտ նըկատի կ'առնուէր փեսային և իր բնասնիքին կողմէ:

Կ'րտակի օր կը կատարուէր հալաւի օրհնութիւնը:

Եկեղեցիէն ետք զիւզին ժողովուրդը հրուիրուած կ'ըլլար համայնական մեծ ճաշին:

Եթէ եղանակը ձմեռ էր, ճաշը կը արուէր մեծ տունի մը թանրատան և անոր յարակից մասերուն մէջ: Իսկ եթէ ամառ էր, կախ մը կամ տանիքի մը վրայ կը դրուէին սեղանները: Սեղանները ցած ու կլոր էին, որոնց շուրջ կը նստէին հարսնուորները, թիւով հինգէն տասը:

Հարսանեկան ճաշը ունի իր մասնաւոր կերակուրները, որոնցմով կը կարճուի ճաշացուցակը: Ասոնցմէ առաջինն է կրիչով ապուրը, զոր զգույններով կը ճաշակեն մեծ անորժակով: Ապուրը սեղանին վրայ կը դրուէր խոշոր ևս խոր սեւաւառակով կամ սկուռալի մը մէջ: Ապուրին կը յաջորդէր շողջամէ կահնին կամ ուրիշ մսով կանաչիզկն մը, որ նոյնպէս մէկ ամանի մէջ կուզար սեղանի վրայ, ենթաբարկուելու համար ճաշողներու մեծածաշուփն՝ այս անգամ սակայն, զգալի փոխան մասներու մէջ ճարտարօրէն բաժնուած յաւաշ հադի միջոցով: Թոնիքի յաւաշ հացը զկզ զկզ դրուած կ'ըլլար սեղանի եզերքներուն՝ մասնաւոր ճաշուածքով մը: Իւրաքանչիւր ոք անով էր, որ իր պատանները պիտի չինէ ջրոյի կահնին ուտելու համար: Ատր կը յաջորդէր պատուական և աչք կշտացնող փիլաւը, որ խոշոր ափսի մը վրայ բրգամեւ զիջուած կը դրուէր սեղանին վրայ: Հարսանիքի փիլաւը մասնաւոր կիներ կը պատրաստուէին մօի ջրով և մ. վրան ալ ստատ կարող իւզ լեցուած կ'ըլլար: Փիլաւին կ'ընկերանար զո-

վացուցիչ մը, որ կ'ըլլար ծիրանի խաշապը և կամ պատուական թանձր թանձր, որ լեցուած խոշոր գուշկուր մէջ՝ կը դրուէր սեղանին շորս կողմերուն վրայ: Ամէնուրեք վերջ էր բերուէին ոչխարի խորոված կամ խաշած միսը, տիկի պանիր և այլ տեսակի ազցաններ:

Երբ ճաշը կ'աւարտի ու սեղանները կը վերանն, ուրիշ սեղան մը կը զետեղուի ուղիղ քահանային առջևը: Այդ սեղանին վրայ կը դրուէր մեծ ծրար մը: Այս ծրարը, որուն յառած կ'ըլլան բոլոր հանդիսականներուն տշխբը, փեսուն հաղուստներն են թագաւորական: Վառած մոմեր կը արուին քահանային շուրջ նստող մեծաւորներուն, ինչպէս նաև փեսային անմիջական պարագաններուն ձեռքեր: Խունկին անուշաւառ բուրձունքը կը տարածուի սան մէջ, և աճա հանդիս կուզայ կնքահայր՝ փեսան իր ետեւէն: Ասոնք տեղ կը բռնեն սեղանին մէկ կողմը, ճիշդ դիմացը քահանային: Ձերք ու զբաւէր միջուրտի մը մէջ, երբ երաժիշտը կը սկսի երգել ձեռնորդ Խորինք երկար ու հանդիսաւոր եղանակով մը, կնքահայրը կը սկսի հանուելոցին վիսամ, մէկիկ մէկիկ անոր վրայէն հանելով բաճկոնը, տարատը և իշխիլը: Երբ կարգը կուզայ հաղուսեցնելու, կնքահայրը առաջին հաղուստը կ'երկարէ քահանային որ օրհնէ: Ասիկ ետք, երբ փեսան կը պատրաստուի հազիւլ առաջին պղեստը, հանդիսականները մեծ ոգևորութեամբ կը պտտան ճեմորհաւոր ըլլայ, շնորհաւոր ըլլայ: Այսպէս յաջորդաբար իւրաքանչիւր հաղուստ կ'օրհնուի և փեսան կը հազիւ պաննք, միշտ շնորհաւորական աղաղակներուն հետ: Երբ կարգը գլխարկին (Փէս) կուզայ, կնքահայրը քահանային թեկադրութեամբ կանգ կ'առնէ: Կը կանուրի տղուն հայրը, էթէ ներկայ է, կամ մայրը՝ էթէ ան կը փոխանորդէ իր ամուսինը: Հարսնուորներու պահանջքով փեսային հայրը արժէքատր նուէր մը կը խոստանայ գլխարկը դնելու համար իր գուսակի գլխուն: Եթէ խոստացուած նուէրը զոհացուցիչ համարուի, կ'արտօնուի որ զնէ իր տղուն գլխուն թագաւորական թաղը խորհրդանշող Փէսը: Անկի ետք ծրարին թով դրուած պատեանով թուրը կը յանձնուի կնքահօր, որ այդ սուրով կը գտանայ իր սանին անբաժան պահակը մինչև առագաստի զիշկերը: Հօր քաջակալութեան՝ մօր կողմէ նշանակուած փոխանորդ մը կամ փեսային մերձաւոր մէկ ազգականը կը կատարէ այս պարտականութիւնը:

Փեսան որքան ալ աղքատ ըլլար, պէտք էր ունենար թագաւորի վայել հաղուստ: Այս պարագային փեսայութեան հաղուստը փոխ կ'առնուէր և փեսան կը հազիւր գալն առանց վարանուծի: Հա-

լաւօրհնէքը եւ անոր յարակից արարողութիւնները մեր շրջանին մէջ շատ հանդիսարարութեամբ կը կատարուէին եւ հարսանեկան բոլոր ստորաբնեաց մէջ ամենէն տպաւորելի են: Հայտարարներէն ետք փեսան իր արքայական հաղուստով եւ ընկերացած իր թրակիր կրթաճայրին՝ կը համբարէր ձեռքերը շահանալէն սկսած իր հօր, մօր, ասն երկց անդամներուն եւ ազգականներուն ու բարեկամներուն, ասնկալով անոնց սրտարար օրհնութիւններն ու մաղթանքները: Ասելէ յետոյ թաղաւոր եւ կնքահայր կը դասնան անբաժան ընկերներ: Միտսին կը շրջին դիւղին մէջ, արժանի ամենքին յարգանքին ու հիացումին: Կուսան աչքելութիւններ ազգականներու եւ բարեկաններու: Կնքահայրն ունի իր թուրք՝ միշտ կոխ իր մէջքէն: Տունէ մը ներս մտած պահուն կնքահայրը իր սուրբ պատենանէ հասնած, սեմին վերեւ կը բարձրացնէ հորեղանական ձեւով եւ թաղաւոր աչք սուրին տակէն կ'անցնի ներս: Եթէ բազմութեան մէջէն է որ պիտի անցնին, դարձեալ կնքահայրը իր սուրով ճամբայ կը բանայ իր սանին առջև:

Թուրքերը կը տեսնին այս բաները բայց որեւէ գիտազմբիւն չէին ընէր, անշուտ ընդունելով կնքահօր թուրը որպէս բնական եւ անբաժան մասը հարսանեկան ստորութեանց: Եւսնպէս անոնք որեւէ տակն չեն միջամտած մեր ազգային տոներուն եւ այդ անոնքներով ջուջալցրուած տղատիրական պոթեկամներուն: Անշուտ այս անսակեամբ մեր շրջանի մտադուրդը կընար ինչոյինք անկուսակի բարխանարներէն համարել, քանի որ ներքին գաւառներուն մէջ թուրքն ու փերսը այնքան ալ լայնախոհ եւ բարեկամ չէին:

Նոյն օրուան, աշիներն Կիրակի երեկոյին կը կատարուէր աղջիկն հայտնի օրհնութիւնը: Այդ միջոցին արդէն փեսային կողմէ հարսանեկաններու թափօր մը գացած կ'ըլլար աղջկան սանը: Նոյն երեկոյին հարսին ծնողքը կուտար համայնական ձաշ մը, որուն հրաժարուած կ'ըլլար ամբողջ դիւղը: Ծաւլէն յետոյ տեղի կ'ունենայ հարսին հայտնի օրհնութիւնը: Տեղի կ'ունենան նոյն արարողութիւնները, որոնք կատարուեցան փեսային հարաւօրհնէքին, թէև նուազ խոնդալուստութեամբ եւ խանտ արտութեամբ, քանի որ աղջկան ծրնողքն ու պարագաները արտութեամբ եւ արցունքով կը մասնակցին արարողութեան, իրենց հարսդատեն բաժնուելու սիջալով համակուած:

Հայտնի օրհնութեանէն ետք նուազն ու պարք կը շարունակուին միմչև ուշ գիշեր: Այդ գիշեր տղուն տանը հանդիստ ու խաղաղ է,

հարսանեկան ուրախութեանց եւ խրախմանքի բերք փոխանցած ըլլալով հարսին տան:

Երկուշաբթի օր տեղի կ'ունենայ պատկը:

Հարսանեկանները, իրենց հետ աննկալով փեսան, առաջնորդութեամբ անբաժան դասուլ դասուային, կ'երթան հարսին տունը: Հաս ալ կայ ստորութիւնը տան դուռը փակ պահելու, կամ այլ արգելքներ յարուցանելու: Դուէքներ սասնալու տեղեկութեամբ: Հարսը ասնելէ ետք կ'ուզուին եկեղեցի: Պատկի կատարումէն ետք հարսանեկան թափօրը աշխարհիկ եւ կրօնական երգերով կը վերապատնայ փեսային տունը: Ծամբուն վրայ բարեկամներ եւ ազգականներ ի պատիւ նորագրակ ստեղին սեղաններ կը հանեն: Եթէ պատկը կը կատարուի գիշեր տակն, հարսանեկան թափօրը կը գաննայ խոհական ջահաղնուցութիւն, բազմութի մոտերով եւ բացալատ ջահեղով:

Հարսանեկաններու թափօրը կանց կ'ունէ փեսան տան առջև: Հարսն ու փեսան կնքահօր առաջնորդութեամբ կը մտնեն տան սեմին եւ կը կենան: Նորագրակները սասնց մասապի տան սեմին ներս չեն մտներ: Գրան սեմին վրայ կնքահօր ձեռքով կը մօրթելի դասուակ մը կամ աքաղաղ մը, որուն արինը կը թան փեսային եւ հարսին ստեղան: Յետոյ կնքահայրը իր սուրը հորեղանական կը թան տան գրան վերեւ եւ թոյլ կուտայ որ հարսն ու փեսան ներս մտնեն: Այս միջոցին ամբողջ ներկաները կը պատեն թնորհուստ՝ մասաք, շորհաստ՝ հարս ու փեսայը: Յետոյ կը արտի հարսանեկան մեծ ճակոթայթը, որ երկ ու պարով կը շարունակուի մինչև ուշ գիշեր:

Երեքշաբթի օր մի քանի ազգական եւ բարեկամ տաներէ, բնկերակցութեամբ նուազի եւ ուղեկիցներու, մասնաւորապէս պատրաստուած սեղաններ կը տարուին փեսային տունը: Ասիկա յարգանքի եւ սիրոյ մասնաւոր նշան մըն է, որ անմասնաւոր կը մնայ երկու ընտանիքներու յիշողութեան մէջ:

Երեքշաբթի հարսանեկան վերջին օրն է: Այդ օրուան գերեկը մասնաւորապէս կ'ընէրու համար է, իսկ երեկուն ալ՝ ամբողջ գիւղին, երբ կ'ըլլալու մը, պարն ու գրաւարմութիւնը զազաթնակահան կը հանին: Կէս գիշերին հարսանեկանները ալ իրենց զոհարումն ստացան լիտի, իրենց սրտարար մաղթանքներն ընկելով հարսին եւ փեսան երջանեկութեան համար, կը թողան հարսնուտը:

Չարեքշաբթի կէսօրէն վերջ շահանան կուզայ եւ նորօրս կը

քակ նորաստեղծութիւնը և նոյն զիշերը կ'ըլլայ ստացաւոր զիշեր :

Երկու օրուան հարսանեկան խաղի ու պարի միջոցին հարսը կը մնայ մասնաւոր անկիւն մը քաշուած վարագոյրի մը ետին, իր հարսնորոյրին հետ : Հին կ'առանջ ցերեկուան ճաշը, զիշերն ալ կը պատկի հարսնորոյրին հետ :

Փետան երկու զիշերներուն կնքահոր տունը կը պտակի և ցե-րեկն ալ մինչև կէս զիշեր հարսնետան մէջ կ'անցընէ : Հարսը փախ-ցընելու փորձեր ալ կ'ըլլան, և կի՛նէ յաջողին՝ առանց լաւ նուէր մը ստանալու չեն վերագարձներ : Փետան իր կողմէն խնձոր և ալ մըր-զեղէններ կը նետէ հարսին վարագոյրին կողմը և փոխադարձաբար կը ստանայ նման իրեր հարսին կողմէ :

Եթէ հարսնետը պիտի ըլլայ մերձակայ կամ հեռաւոր տեղ մը, այն առանձն հարսանեկան թափօրը, նուազի ընկերակցութեանը, պիտի մեկնի Ծարաթ օր և հիւր պիտի ըլլայ իր ամբողջ ծանրութեամբ հարսին զիւղին : Այրերը իրենց յաւադոյն զգեստներով և արզուզարզով նստած ձիերու վրայ՝ մաս կը կապեն թափօրին : Հարսին քոյրերը, որ թուրքերէն բտտով ենիլէ կը կոչուին, և թիւով հարիւրներ կրնան կազմել՝ համաձայն զիւղի մեծութեան, նոյնպէս զարդարուն և հարուստ հանդերձանքի մէջ ձի կը հեծնեն, իւրանու-չիւրը այր մարդու մը խնամքին յանձնուած : Համաձայն տեղական սովորութեան, որ անկասկած թրքական ազդեցութեան արդիւնք է, այս կիներն ամէնքն ալ պարուրուած կ'ըլլային ճերմակ սաւանդերու մէջ, նման թրքական փերանէին : Ձիերու վրայ նստող այդ սպիտակ համազգեստաւոր կիները մէկ շարքի վրայ հանդարտ ու խելօրէկ կը հետևէին իրենց առջեւէն զացող այր մարդոց խումբերուն, որոնք ձիարշաւով և ալլ գանազան խաղերով սղեսորութիւնը միշտ վտտ կը պահէին հարսանեկան այս թափօրին : Ծառ անգամ թուրքեր ալ կը մասնակցէին այս թափօրներուն և ձիախաղի մրցումներ տեղի կ'ու-նենային երկու ազգի կարիներուն միջև՝ առաջիններով մեծ խան-դավառութիւն ու մերթ ալ թշնամական զոյացում :

Գիւղն ամբողջ սոքի վրայ է ճամբու զինելու համար հարս-նեկան այս թափօրը :

Ճամբուն վրայ երբ հարսանեկան թափօրը զիւղի մը կը մտնու-նայ, ամբողջ զիւղագլխի սոքի վրայ կ'ըլլան զիմուարելու հարսնե-րորներ, որոնք իրենց հնարքն ու ճարպիկութիւնը ցոյց կուտան զը-ւարձանցնելու համար հանդիսատեսները : Երբ զիւղը թուրք է կամ

սղեսոր՝ թափօրը կը շարունակէ ճամբան առանց ազմուկի : Եւ յոյգէս երբ եկեղեցիի մը կամ մզկիթի մը մտնէն անցնին, ի յարգանս կը լը-սեն նուազ ու ազմուկ :

Երբ թափօրը կը մտնելու հարսին զիւղին՝ երկու մունետիկ-ներ կը գրկուին ծանուցանելու համար թափօրին մտնելու : Ասոր վրայ ամբողջ զիւղը կը փութայ զիբք զրուելու և զէտ կանգնելու եկող հարսանեկան թափօրին :

Առաջին անգամ գաւառ գլուսնային ձայնն է որ կը հասնի, թունդ հանելով արտերը ուրախութեան ախիքներով : Յետոյ երեւան կուգայ երիտասարդ ձիւտորներու խումբը՝ իր գանազան ձիախաղե-րով, որոնք հիացումով կը զիտուին հանդիսատեսներէն : Թափօրը կը յառաջանայ և կը լեցուի զիւղին մէջ : Քիչ առաջուան խաղաղ զիւղը կը գտնայ ցնծութեան և ուրախութեան աման մը : Նախա-պէս եղած կարգապարտութեան համաձայն հիւրերը բաժնուած կ'ըլլան ընտանիքներու վրայ և ամէն մի ընտանիք իր յարկիչի հիւրերուն հետ մասնակից կ'ըլլայ ընդհանուր խրախճանքին :

Նոյն երեկոյին ազգկան տունը փառաւոր ճաշկերութիւնով մը կը պատուէ իր հիւրերը, անոնց հետ ալ ամբողջ զիւղը մասնակից ընե-լով կերուխումին : Հին սովորութիւն է, որ հարսնետրները պիտի ջանան գանազան պզտիկ նեղութիւններ պատճառել հարսնետրոյ, հարսնետունէն զոգնալով զգայներ և ալլ առարկաներ : Հարսնետուն և զիւղ կը ջանան զոհաջնջ հարսնետրները, իրենց կարելի հի-րախորութեամբ և հաճոյալի ժամանցներով : Այդ երեկոյ ազգկան տունը և զիւղը լի կ'ըլլան ուրախութեամբ և ցնծութեամբ : Ասցն ու պարը երկու կազմի հարսնետրներուն միջև տեսակ մը մրցման ցոյն առած կը շարունակուին, մինչև որ կը յոյգնի ամեն մարդ և կը սահի ժամանակը մինչև կէս զիշեր :

Երկուշաբթի առաւօտուն հարսնետրները կը պատրաստուին ճամբայ ելլելու : Կը հաւաքուին հարսին տան ճրակապար : Դաւուն ու գլուսնան իրենց սղեսորէն եղանակներով նրաւէր կը կարգան յո-ւրքին անխտր՝ մէջտեղ դառն և հանդիսատես ըլլալու հարսին մեկնումին :

Հարսին զգեստաւորմը կը կատարուի երկուշաբթի առաւօտ իր մօր ընտկարանին մէջ, հարսնաքոյրերու կողմէ : Այս առթիւ կ'եր-զուին երգեր, կ'ըլլան բարեմաղթութիւններ, որոնք լուրիչ և յա-ցընող են՝ քիչ յետոյ իրենց հարազատէն բաժնուող հարսին մօր, քոյրերուն և հարազատներուն համար : Հարսը հագուեցնել յետոյ

գուրս կը բերեն զայն հարսին եղբայրներն ու հարսնաքույրերը՝ հասն
անոր թեւերը, ու կը սպասեն անոր համար պատրաստուած ձիուն:
Ըստ ընդունուած սովորութեան, հարսին ձին բռնած է անոր եղ-
բայրը, որ կը սպասէ հայտն ու նոյն ասնն ախօր, որ զան փեսային
կողմի մարդիկը եւ զինք հանեցնելով ասնն զայն իր ձեռքն: Փե-
սուն կողմէ պատգամատրութիւն մը կը մտնենայ, եւ իրատ յարգա-
լիք ու փառաբշական խօսքերով անոր սիրտը կ'անեն ու նուէր մը,
որ պոտի մը կամ ալլ արժէքաւոր իրեղէն մը կ'ըլլայ, առյուժ՝ ձեն
կ'անեն անկէ եւ կը բերեն աղջկան ոտքը: Նուազը հարսնաստի եղա-
նակը կը գարնէ, իսկ հարսին եղբայրները, շրջապատուած հարսին
քույրերով, աղջիկը ձիուն վրայ կը հեծցեն եւ ճամբու կը դնեն զայն,
ներկանքու շորհասարական եւ մազթանքի քաջազանչութեանց մէջ:
Նոյն խնդրագոտութեան պատկերները կը ստեղծուին, երբ
հարսնաւորներ կ'երեւին փեսուն զերթն մէջ: Կնքահայրը, թագա-
ւորը եւ անոնց ընկերացոյցները մասնաւոր տեղ մը կ'եղան՝ հարսնա-
ւորներու մասքը կը դիտեն ուրախութեամբ: Զներերը կը գտան,
գտունն ու գունան կը հնչեն: Զիւտներու խօսքը աշխարհ շար-
ժամներով եւ յաղթական հանդիսատարութեամբ կը մտնէ զիւրդ եւ
կ'ուղղուի զէպի եկեղեցի: Ծամբուն վրայ փեսան կը դիմաւորէ
հարսը եւ կը մտնէ շարքին մէջ՝ հարսին անիջապէս առջեւ կեան-
քով: Հարսին եւ փեսին աջիւ արդեւք զնոզներ կը գտնուին: Մէկը
չուան մը կը բռնէ, ուրիշ մը երկար ձողով մը կը փորձէ ճամբան
խափանել: Այսպիսիներուն նուէր մը առյուժ կ'անցնին:

Պատկի արարողութենէն ետք հարսանեկան թափօրը կ'ուղղուի
փեսային ասեւր, որ տեղի կ'ունենան այն հանդիսութիւնները, ու-
րանց մասին անդրադարձած ենք արդէն:

Հարսանիքները քաջաւիկ եւ շատ սիրուած պատահուելիքներն
էին մեր շրջանի մողովարդին համար: Անոնք ուրախութեան ու
հրճանքի սքանչելի պահեր կ'ընծայէին աշխարհ շարքաշ, ձեռնուած
եւ սակաւապէս մեր զիւրպայիթեան: Միտ կողմէն, սակայն, ինչ-
պէս տեսանք, հարսնաւորը այս առթիւ իր ամբողջ նիւթական կարո-
ղութիւնը մերթ ի սղաս կը գնէր իր ազուն հարսանիքին: Սակաւա-
թիւ հարսանեկու համար աղիկա տանելի էր: Բայց շատ ընտա-
նիքներ ծանր զգարքերու տակ կը ծռէին իրենց քանակները, անզամ
մքն ալ շշտուելու զմտախօսութեամբ: Ծատ մեծածախս էին մեր
զիւրպական հարսանիքները, եւ ոչ ոք հաշուով կը շարժէր:

Գրիգոր Պաղտիկեան

ԹՐԲԵՐԷՆ ԲԱՌԵՐ

Պաղլլի կամ պաղլլիկ - կը նշանակէ զիլթակին: Տղուն կողմէ
աղջկան ծնողաց վճարուած զինք: Անկասկած թրքական սովորու-
թիւն մը, որ պարզապէս աղջիկը գնել կը նշանակէ: Այս սովորու-
թիւնը ընդհանրացած էր կամախի, մասամբ Երզնկայի, Դերջանի,
Կարնոյ, Բասնի եւ ալլ շրջաններու մէջ: Հակառակ անոր որ Պա-
րիարքարանի կողմէ արդիւրեւած էր այդ աղեղ սովորութիւնը, կարց
մը զիւրքու մէջ տակաւին գործածական էր: Ինչիկ կամ Ինչիկ - ան
չապիկը դոր կը հագնէին բանկունին տակէն - վերնաշապիկ: Ֆէրանէ
- երկար վերարիտ մարդոց, եւ մասնաւորապէս կիներու մարմինն
ու զլուխը ծածկող շարափը կամ էրիաք: Հետեւելով թրքական
սովորութեան, հայ կիներն ալ ամէն անգամ որ գուրս երթային՝
էրիաքով կամ ֆէրանէով կը ծածկուէին ու կը գոցէին նաեւ իրենց
զէմքերը մասնաւոր քողով մը կամ էրիաքին ծալքով:

ԳՈՐՈՓՈՒ ՍՈՒՐԲ ԹՈՐՈՍԻ ՎԱՆՔԸ

(ՍՐԸԵԼԻ ՍՈՒՐԲ ԹՈՐՈՍ)

Երզնկայի գաւախն արեւելեան եւ Դերջանի արեւմտեան սահմանին վրայ՝ լեռներու մէջ Հասառաւուսում էր Գորոսիւ Ս. Թորոսէ վանքը, որ ժողովուրդին ծանօթ էր ուսելի Սրբիցի Ս. Թորոս անունով: Մանկութեանս յիշատակներուն մէջ ազօտ կեդրով կենդանի է այն այցելութիւնը, զոր առեւծ եմ այն սրբալուսիքն: Հայրս շահանայ ձեռնադրուած ըլլալով Երզնկայի արեւելեան լեռներուն մէջ գտնուող կէս Հայ եւ կէս քիւրտ Խնձորեկի գիւղին վրայ, ամբողջ բնտանեօք քաղաքէն փոխադրուեցանք զիւր, ուր մնացինք մօտ երկու տարի, վայելելով զիւրական կեանքի քաղցրութիւնը: Ասիկա պատահեցաւ, եթէ չեմ սխալիր, 1905-ի միջոցներուն, երբ ես տակաւին վեց-եօթ ասրեկան մանուկ մըն էի: Գիւրդական կեանքը իր պարզութեամբ, լեռներն իրենց պաղ ու քաղցրահամ ջրերով, կարկաչաւուս վտակներով եւ ստուներով, լեռնային վայրի կանաչեղէններով ու պտուղներով՝ հրապուրած էին զիս: Ամէն առտու, ամբան եղանակին, տաջեւս կը ձգէի մեր մի քանի ուլերն ու գտնեիրք, որոնք զիւր զացոց մեզ նուերած ոչխարներէն ու այծերէն ծնած էին, եւ կը խառնուէի զիւրի ինձ հասակակից աղոց եւ կը քէլինք մեր փոքր հօտը զէպի մերձակայ լեռնակողերը: Ի՞նչ հաճելի կեանք էր: Ակերու եւ ստուներու մօտ, կանաչ մարգերուն վրայ թող կուտայինք մեր գառնեկն ու ուլերը, եւ անձնատուր կ'ըլլայինք գանազան խաղերու եւ սրբապատմերու: Ջուրերու մօտ տուճուարակ կամ զազաւսճեք կը շինէինք: Երբ ողբ տօք ըլլար՝ վտակներու մէջ կը լողնայինք: Մերթ ընդ մերթ շարճօճի ուլերուն ետեւէն կը վազէինք, դանձր կարգի բերելու համար: Աղուէսի եւ նապաստակի բոյներ կը փտտուէինք սաղին անդին եւ կամ ապստամբներուն մէջ կուտայի բոյներէն հաւիթի կը հաւաքէինք: Երբ անօթեմայինք՝ մեր ստորակները կը բանայինք եւ հայ, պանիր, չոքայիկով մեր անօթութիւնը կը զոհացնէինք: Իրիկուան զէմ, ոչխարի հօտը զիւր մտնելէ առաջ՝ կը քէլինք մեր անասունները տուն, պատրաստ ըլլալու համար հօտին եւ նախիրին ընդունելութեան, երբ զիւրն ամբողջ կը լեցուէր ոչխարներու մայրենով եւ կովերու քառալով:

Այն տարին, րանք 1906-ի ամբան, Հոգեպալտեան տանին

առթիւ, որ օրն էր նաև Ս. Թորոսի ուխտին, հօրս արձանութեամբ խոսնուեցայ ուխտի գացող մեր ազգականներու խումբին: Խնձորեկէն մինչեւ Ս. Թորոս կ'ենթադրեմ թէ երեք ժամուայ ճամբայ էր: Ճամբան կ'անցնէր լեռներու մէջէն, որոնք ընդհանրապէս անտառապատ էին: Ամէնք կը քայլէինք, զի հնաւանդ սովորութեամբ ստացնաց ուխտաւորութիւնն էր միայն ընդունելին, անուշաբայի այն պարագայէն՝ երբ ուխտաւորը տկար էր մարմնով: Ես չմնայու համար ուխտաւորներու խումբէն, եւ ուժ կուտայի սօրերուս, կը քայլէի արագ, մերթ այ կը վազէի, ցատկելով ստուներէն, մաղչելով զիւրեւակ կամ անձերէն, մերթ կենալով ակի մը ջուրը համտեւելու, վայրի պտուղ կամ ծաղիկ քաղելու համար: Ու այս ամէնը կ'ընէի այժեմի թեթեւութեամբ եւ հաճոյքով: Երբեմն քոյկն քաղող մեր քուտրդի, արգէն քանի մօտ Դերոյ Հայրանքի մօտեւաւում՝ կ'առաջարկէր շալկել զիս, բայց ես հարստութեամբ կը մերժէի իր առաջարկը, կրկնելով. «Ողնամ չիմ»:

Հոգեպալտեան յաջորդ Ծորաթի օր, կէսօրէ ետք հասանք Ս. Թորոս: Վանքը հաստատուած էր լեռներու դողը, հովիտի մը մէջ: Երբ վար կ'ընէինք լեռնակողի կամանէն, վանքն իր շրջապատով կանաչներու մէջ կ'որոտած՝ խաղաղութեան հանդրաւանի մը տպաւորութիւնը կը թողար: Եւ իսկապէս ան կրնար ըլլալ այդ հանդրաւանը եթէ քաղաքական պայմանները թոյլատուր ըլլային: Բայց կար միշտ վայր. վայրը թուրքին եւ վայրը քիւրտին...:

Ուխտաւորներ արդէն եկած էին շրջականերէն եւ հեղահակ կուտային՝ մասնաւորապէս Դերջանի շրջանէն: Դուռուց գտնուային ձայն արդէն բռնած էր շրջապատը: Հաճելի էր տեսքը Դերջանէն եկող ուխտաւորներուն: Ազնիկները եւ հարսեր իրենց կարծիք պողպոցներով եւ կարծիք գտակներով, խառուտիկ ու փայլուն հազուամեներով ամէնուն ուշադրութեան տարակոյ շին: Ծուրջպարք կազմուած կ'ըլլար երկու սեւ երիտասարդներով: Պարագլուխը կ'ըլլար ընդհանրապէս զիւրեղի ձայն ունեցող կին մը կամ այր մը: Ան թաշկինակ մը իր ձեռքին, շարժելով դան յերգաշնկօրէն երգի խաղերուն հետ, կ'առաջարկէր պարը: Նախ ինք կ'երգէր սուներ եւ յետոյ խումբը կը կրկնէր դան: Ամէն կողմ կազմուած էին խումբեր, թէ՛ վանքի շրջապատէն ներս եւ թէ՛ դուրս: Մտառացուներ կը մտրթուէին, սեղաններ կը պատրաստուէին, օղիի եւ զինիի փարչերն ու շիշերը ձեռք ձեռք կ'անցնէին: Ամէն ոք ուրախ էր, զի ուխտի օրերը ուրխութեան համար էին մեր ժողովուրդին:

Ըստ մեր եկեղեցական պատմութեան, Գորոփու Ս. Թորոսի վանքը հիմնուած է Չորրորդ դարուն սկիզբը՝ Լուսաւորչի կողմէ: Այս վանքին մէջ կը դասուէր գերեզմանը Թէոդորոս Սարգսնի իշխանին, որ քրիստոնէութիւն ընդունած ըլլալուն համար նահապետուեցաւ իր հօր՝ Սուրեն իշխանի կողմէ, Երրորդ դարու վաճառանին, երբ զեւ Հայաստան շէր զարձամ քրիստոնէութեան: Ըստ աւանդութեան, Էրբ Գրիգոր Պարթև Երեկայէն կը տարուէր Արաշառի իբրազը բնաւարկուելու, ճամբուն վրայ Հանդիպեցաւ վերոյիշեալ Թէոդորոսին եւ անոր ընկերակից յոն Դասիոս քահանային, որ արդէն պաղանապէս կը ծառայէր Քրիստոսի: Լուսաւորչ աղօթից Թէոդորոսի վրայ, որ կը տառաջէր մտային հիւանդութեամբ մը: Լուսաւորչի աղօթքով բժշկուած իշխանորդին ընդունեց քրիստոնէութիւնը, մկրտուեցաւ Դասիոս կամ Դասիկ քահանային կողմէ: Այս պարագան երբ խնայու իր հայրը, Սուրեն Սարգսնի, սկրբ մտակայ Սուրենուշէն աւանին, շատ դայրացաւ եւ ամէն կերպ փանաց հանուել իր որդին որ վերադառնալ իր հայրերու հասաւորին: Երբ տեսաւ թէ իր բոլոր քանքերը անօգուտ են, բարկութեան նուպայ մը մէջ սրահար սպանեց զայն: Ինչ մինչև տեղահանութիւններէն առաջ այս վանքին մէջ ցոյց կուտային գերեզմանները Ս. Թէոդորոսի կամ Թորոսի եւ Դասիկ քահանայի:

Հոգեպարտեան յաջորդ Կիրակի օրը մեծահանգէս տոճակատարութեամբ կը պատուուէր սուրբին յիշատակը: Պատարագէն ետք մտադնները կը դրուէին օճախներու վրայ: Վանքին ժողը անդին խալկիներ կը զորձածուէր մի քանի մտապ մէկ անգամէն եկելու համար: Մինչ մտադնները եկելու պարտատութեան վրայ էին, ուխտարները՝ առաջնորդութեամբ քահանաներու եւ դպիւնարու, Հանդիսարապէս կը բարձրացնէին այն ձողը, որ ըստ աւանդութեան րունն էր այն ծառին, որուն տակ կ'աղօթէր յաճախ սուրբը եւ ուր նահատակուած էր այն իր հօր կողմէ: Այդ ձողին ծայրը կ'անցընէին խաչ մը, որուն մէջ պահուած էր սուրբին մատուցը: Այդ ձողը Հանդիսարապէս կը տանէին ձորին մէջ այն վայրը, ուր կը հասաւտային թէ նահատակուած էր սուրբը: Այդ տեղ կը կանդնեցնէին զայն եւ ամէն ուխտատար օր կարող էր, կը մաղցէր անոր վրայ՝ համարելու համար խաչը: Ինչոյ յոյ ձողը տարիներու ընթացքին գործածուելով այնքան ոգորկ եւ սահուն զարձակ էր, որ քիչերուն կը յաջողուէր մաղցելի անոր վրայ: Այդ քիչերէն մէկն եղաւ իմ ազգական Գլորայ Հայրանանք, որ յաջողեցաւ բարձրանալ եւ համարու-

րել խաչը, ինչ որ մեծ ուրախութիւն եւ հպարտութիւն պատճառեց ինձ^(*):

Կիրակի կէսօրէն ետք մտաբէն Էկոզ ուխտատրները, մասնաւորապէս Դերջանցիները, կը սկսէին վերադառնալ իրենց տեղերը: Անկի հետուններն եկողները կը խոցուին վանքը յաջորդ մէկ երկու օրերու ընթացքին: Աւխտատրներ կուգային ոչ միայն Դերջանցի եւ Երզնկայի շրջանէն, այլ եւ Կարինէն, Կեսաբայէն եւ մինչև Թէքրուաղէն, որ է Ռոստոթո: Իրապէս զարմանալի է, որ Եւրոպական Թուրքիայէն ուխտատրներ նեղութիւնը յանձն կ'առնէին երթալու մինչև այս ուխտատեղին: Այս ալ բացատրելի է անով, որ Ռոստոթոյի հայ գաղութը հիմնուած էր զլլաւորարար Երզնկացիներէ եւ Կամախցիներէ, որոնց մէջ կային հասանարար Դերջանի շրջանէն նաև հայեր:

Այս վանքը զարբերու ընթացքին պահած է իր գոյութիւնը, թէև իր մտին շատ քիչ րան պահուած է պատմութեան մէջ: Ասոր ալ պատճառը այն է անկապկած, որ հաստատուած ըլլալով կեզրուններէ հետու, յեմներու մէջ, յարժար էր եղած վանական կազմակերպութեան, մանաւանդ որ շրջակայ աւաղակարար քիւրտերու յարձակումին ենթակայ եղած է միշտ: Մասնաւորապէս ԺՁ եւ ԺԷ դարերու ընթացքին Ջևրայի կոչուած աւաղակարարներու տարածած աւերէն ինք ալ անմասն չէ մնացած: Երկրաշարժներն ալ իրենց բաժինը բերած են: Այնպէս որ ԺԷ դարու կէսին այս վանքը բոլորովին ամալացած ու լքուած՝ կիսուէր վիճակ մը ունէր: Այդ միջոցներուն երզնկայի Մեղուցիկ գիւղէն Մարգար անունով հայ մը՝ իր վարդապետ Էկոզը հետ կուգայ եւ կը հաստատուի այս վանքին մէջ: Ասանք վանքին մէջ ընկող քիւրտերուն դրամական վորձմարտութիւն մը ընկելով կը հետացնեն զանոնք եւ կը սկսին շինել, վերանորոգել ու շէնցնել վանքը: Այս Մարգարին սերունդն էր, որ հետզհետէ բարձրանալով կազմեց վանքի ընկալութիւնը, որ տեղահանութեանն առաջ՝ 85 անձ կը հաշուուէր: Վանքը ունեցած է վանահայրերու շարք մը, թէ՛ վարդապետ եւ թէ՛ քահանայ: Ասոնց մէջ նշանաւոր եղած է

(*) Գ. Սիւրմէնալի շերտիճ հասարկի մէջ, կողիոյ Ջուէն Պատրիարք խոսելով դէպի այս վանք կատարած իր այցելութեան մտին, ակնարկելով համբաւար մօզն կամ սքրթին, կ'ըսէ թէ «վանականներէն մէկը անոր վրայ կը մաղցէր եւ գանազան խաղեր կ'ընէր»: Անիկ սխալ է: Այդ ձողը խաղի համար չէր:

Մարկոս վարդապետ, որ եղած է ուսումնական և գործունեայ անձ մը: Ան վախճանած է 1855-ին, երբ նոր առաջնորդ ընտրուած էր Դերջանի, և թողուած է նոյն դաստի Ազրոնք գիւղի Եկեղեցիին բակը:

1925-ին երբ Յանաստան էի, պատահամբ հանդիպեայ Սուրբ Քարապի Սուքիասին: Իր մականանը չեմ գիտեր: Այս անու-նով ծանօթ էր ան իր հայրենակիցներուն: Իր հետ բաւական խոսակ-ցեցանք մեր ծննդավայրի և մասնաւորապէս իրենց վանքին մասին: Ահայ իրեն գրասօր հարցարան մը տալի, խնդրելով որ գրասօր պատասխանէ անոնց: Մեր սիրելի Սուքիասը իր կարողութեան շա-փով ջանաց պատասխանել իմ հարցումներուն: Այդ գրութիւնը պա-հած էի մինչեւ այսօր, չարմար տախտակ մը այդ մասին գրելու մտադրութեամբ: Ահա այդ մտադրութիւնն է որ կը գործադրեմ: Սուքիաս 1925 Յունիս 4 թիւ նամակով կը գրէր-

Վանքին բնակչութիւնը՝ այն, կին, երիտայ, մինչև այս վեր-ջին քաղը, 85 անձ էր բաղկանար: Միայն Բուրի հովիւ մը կը պա-նէին, անոք ալ բուրդ ըլլալը երբէք չէր հասկցուեր, որովհետև յո-սակցութիւնը հայերէն էր:

Գիւղացիները կը գրաղէին յաշնարածութեամբ, մասամբ երկ-րագործութեամբ ու նաև մեղուարածութեամբ, որ ամենէն առաջին տեղը կը բռնէ այդ շրջանին մէջ: Մի քանի այրեր ալ որմնադիրներ էին: Շրջակայ գիւղերու շէնքերը կը կառուցանէին ու այդպէսով ի-րենց օրապահիկը կը մարէին:

Գիւղին դիրքը բոլորովին լեռնային էր, ընդարձակ և հա-րուստ անտառներով և զով ջրերով: Ապահած լեռներու մէջ հաս-տատուած ընդիլ կը նմանէր: Վանքը ամբողջ պարսպապատ էր, հաստատուն և բարձր պարիսպներով: Միայն մի երկաթէ դուռ ու-նէր, որը երկուները կը փակէին և ամբողջ բնակչութիւնը կը մնար պարիսպէն ներս: Իսկ վերջերս երբ բազմացան, սկսան պարիսպէն դուրս շէնքեր կառուցանել ու այդպիսով մինչև 12 ընտանիք կազ-մուցանա: Այս վերջին ժամանակներս ունէր գեղեցիկ շէնքեր, ուխ-տաւորներու համար հանգիստ օրեւան: Եկեղեցին բոլորովին նորու-կառոյց: Փոքրիկ պողատու պարտէզներ և բանջարանոցներ վանքին ներքեր: Ամէն տեսակ բոյսեր կը ցանէին: Միայն յաղող չկար: Եշամուտը էին ապրիլ և խնձորի ծառերը, որոնք քէ՛ գիւղացիներ-բուն և քէ՛ ուխտաւորներուն կը բաւէին: Լեռներու թերեքն ալ ա-

ռառ էին՝ ինչպէս բաժախ, սունկ, խաղիթ և այլ լեռնային անու-շահամ բոյսեր, որոնք ամէն տեղ չէին գտնուեր:

Վանքին կը հսկէր, իբրև վանահայր, Բահանո: Իսկ վեր-ջերս, որ Բահանայ չունէին, իրենց մէջէն որոշած էին տարիքով մէկը որպէս վանահայր, որ վանքին իրաւունքները պաշտպանէր:

Վանքը ունէր արտադրող հող, երկակայի 40 սոմառ ցորենի սերմ ցանելու չափ: Այդ հողը իրենք իրենց մէջ բաժնած էլ ին ժամա-նակին, և այդպէս ալ կը շարունակէին: Վանքը ունէր մօտ չորս հարիւր հատ ոչխար և այժ, 50 հատ կով և եզներ, 15-ի չափ ձի և ջորի, նաև էշեր, որոնք խիստ կարեւոր էին անասուն փայտ բե-րելու և ուրիշ գործերու համար:

Ուխտի օրը նիշը Հոգեգայտանան տօնէն յետոյ կուգար: Այս տօնին կը յաջորդէր շաբաթապահ մը, որ ծանօթ է եղական Պանխ անունով: Շատեր այս պահեր կ'անուանէին Ս. Քարապի պահ: Այս պահին յաջորդող կիրակին էր վանքին օրը: Ուխտաւորներ կուգա-նէին ամէն կողմերէ՝ Կարնէն, Կնարիայէն, Թէփրսաղէն, Երզն-կայէն և մեծ մասամբ Գեղեցանէն: Խիստ ուրախօյի էր այդ օրը: Կարծես վանքին ձորերն ու լեռները ժողովուրդին հետ կը փառաբա-նէին օրուան տօնը: Մանաւանդ Գեղեցանի ժողովուրդը, իրենց սրտ տարածով, քմրուկով ու գունակով, կը դրողացնէին արտաւանքը: Ազդիկներ խուճը խուճը կը պարէին իրենց յօրինած երգերը, ուխտա-ւորներու ուշադրութիւնը գրաւելով: Մինչև երկրորդ օր այսպէս ուրախ գուարք անհուն կ'անցնէին գիշերը: Երկրորդ օրը, այսինքն կիրակի, պատարագէն յետոյ կը բարձրանային *արքրին* մօտ ու ան-կից մատակներ բաժնելով ուրախ գուարք կը վերադառնային իրենց տեղերը: Իսկ հետո տեղերէ կ'աղցնէր կը վերադառնային երրորդ օրը:

Խաչին ձողը (*արքր*) մնացած էր շատ հին ժամանակներէ: Տօնին օրը ասոր ծայրը կ'անցնէին խաչ մը, որուն մէջ կար սուրբին մատուցը: Ով որ ուխտին օրը բարձրանար այդ ձողին վրայ և համբուրէր խաչը, արժանի էր սրբուն, զբա համար մեծ փափախով կը մտնենային անոր: Ուրիշ հնարիւններ չունէր: Կային մի քանի կարեւոր գրքեր և սուրբին մատուցը:

Վանքին վերս, ապառաժին վրայ կը գտնուէր բարձր քարէ խաչ մը, ուր ուխտին օրը կիներ կը բարձրանային մանջ գուակ ու-նենալու համար, մտերկով և մատաղօտի բարշտ աղով իրենց հետ: Այդ ապառաժին վրայ կը մտրէին իրենց մատաղջու գտնե-

ըր: Այդ տեղը կ'անուանենք *օգլան վերէն*, ուրտեղ սուրբը երբորդ անգամ վիրաւորուած էր իր հօրմէն:

Վանքը հաստատուն դպրոց չունէր, միայն ձմեռուան եղանակին վեց ամիսի շափ մանչ գաւակները կը սորվէին եկեղեցական արարողութիւն: Ուսուցիչը կը բերէին Գերբջանի կամ Երզնկայի գիւղերէն: Ուսմանց կողմէ բոլորովին ետ մնացած էին մինչեւ վերջին ժամանակները:

Բնակիչները մի քիչ քոթով էին: Կամոնատը հայերէն բարբառ չունէին եւ մեծ մասամբ Գերբջանի ժողովրդեան բարբառն էր, բանի որ իրենց խնամրական բարեկամութիւնը գրեթէ բոլորը Գերբջանցիներու հետ էր: Ասանցմէ մաս մը այլեր. որոնք պանդխտութեան կը դիմէին, մի քիչ խօսակցութիւննին շակած էին: Իսկ անոնք որոնք մշտական վանքը կը մնային, երբեք չէին փոխած իրենց լեզուն: Օրինակի համար կ'ըսէին. *ձիօ, ինցս՞ն ցես երթար օգլանները բերէրք*: Խիստ յաճախ անդրիկ էին: Շատ անգամ իրարու հետ կը վիճէին, իսկ երբ օտարականի մը հետ վէճի բռնուէին, անմիջապէս կը միանային: Ամէն տարի վանքին մասունքը կը պարզացնէին գաւառները ու եկած հասոյքը իրենք կը ստանային: Եկեղեցին կը կուսովարէին իրենց արտադրած մեղրամամի եկամուտով: Եկեղեցին միշտ պայծառ եւ յուսաւորուած էր: Հնուր-իւններու կողմէ շատ հարուստ չէր, որովհետեւ Բուրդ բարբառն աւագակները իրենց վայրագութիւնները միշտ կը կատարէին՝ կողոպտելով: Եթէ այդ աւագակային խումբերը չկերակրէին՝ մի շիւղ անգամ չէին բողբոս: Կային էինէն մնացած մի քանի գրքեր, ինչպէս Տարեւացին, Յայտնուորք մը, մի քանի հաս քանկագին խաչեր, եւ պատարագի գգեստներ, գոթա Թէֆլիսաղոցիներ ժամանակին նուէր բերած էին: Կան *օտրք սնդոյ խաչկէնը*, որը ուխտի օրը կը գործածուէր մի քանի մատաղուններ միասին եփելով: Այդ բաներէն ոչ մին մնաց: Թուրք եւ Բուրդ խոժանին անտի կատարածը մէկ օրուան մէջ լափեց ու ամայի դարձուց այդ բազմամարդ վանքը: Այսօր հողակոյտի մը վերածուած է հարկարտար տարիներու ժրջան աշխատանքով պահուած այդ սրբաւայրը, բուրք բռնակալ կատավարութեան երամանով եւ Խնձարեկի գագան կիւլասի աւագակապետին գրդումով: Ժողովուրդէն փոքր մաս մը ազատուեցաւ օտար երկիր գտնուելով: Ուրիշ մաս մըն ալ ամիսներով լեռները բափառեցան հացի կարով, կամ անուանին փոխած մնացին Բուրդին մօտ, մինչեւ որ անուր եկաւ եւ գրուեց այդ շրջանը: Ասոր վրայ փայտաւանները կրկին կը հաւաքուին եւ

կը սկսին շէնցնել վանքը, որ այդ տանն տակաւին քանդուած չէր: Այսպէս մէկուկէտ տարիի շափ կը շէնցնեն վանքը: Բայց երբ ուսար կը Բաշուի, ձմեռուայ սաստիկ ձիւնին ու բուրնի կը բողբոսն ու կը փայտչին իրենց կեանքը փրկելու համար: Մեր ամբողջ գերդաստանը կոտորող Զուռուցի(*) շէյխը աւերէն օգտուելով երկրորդ անգամ կուգայ եւ կը տիրանայ վանքին: Ամբողջ շէնքերը քանդել կուտայ եւ փայտը կը փոխադրէ իր գիւղը, որ կէտ ժամ հետու է վանքէն: Կը տիրանայ վանքին հողերուն, անտառներուն եւ ջրաղացին: Առաջ մէկ Բուրդ շէնքը կարող մէկ փայտ կտրել, բանի որ սաստիկ կը վայտնային Երզնկայի առաջնորդէն: Այդպէսով էին վայելուցած վանապետները: Իսկ այժմ սահմանը իրենց առաջ բաց է եւ ուզածնուն պէս կ'ընեն ինչ որ իրենց նպատակն է: Ո՛չ մի շէնք եւ ո՛չ ալ եկեղեցի մնացած է: Ամբողջը հողակոյտի վերածուած է այն նպատակաւ՝ որպէսզի հնուր-իւնները շահատանն Հայութեան կայուն լինելը:

Սուրբ Թորոսցիներէն մաս մը հոս Յունաստան, մի քանիներ Բուսաստան եւ երկու ընտանիք ալ Պալսի կը գտնուին: Յիշելով միշտ անցեալը, ապարդիւն կը մնան, չունենալով ոչ մի յոյս:

(*) Զուռուցի գիւղը, որ կը գտնուի Ս- Թորոսէն կէտ ժամ հետու, ինչ օգտանակամ Մուրթեաշէնն ըլլալու է. ինչպէս ցոյց կուտայ անուններու մտփոխութիւնը. *Զուռուցի - Մուրթեա*:

Գ

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱԽ ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԻ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Հետագայ էջերով կուտանք այն բառերը, որոնք գործածական են Երզնկա-Կամախ գաւառաբարբառին մէջ: Ասիկա չի նշանակիր թէ այդ բառերը գործածական չեն այլ գաւառական բարբառներում: Ասոնց մէջ կան բառեր, որոնք յատուկ են նաեւ այլ գաւառաբարբառներու՝ նոյնութեամբ կամ քիչ փոփոխութեամբ: Օրինակ՝ Երզնկա-Կամախ գաւառականին մէջ *խլուք* բառը Եղզնկէյն բարբառին մէջ *խլիք* է, *ձլըզ* է *ձլէզ*, *կոյ՝ կոծ*, *օրհարտակ՝ օրատակ*, *Հաւաղ՝ խուաղ* եւլն: Մեր *դառակ* բառին տեղ հարբերդ եւ այլ գաւառներ ունին *դարձեկ*: Երզնկա ունի *դոժկիլ*, ասոր դէմ հարբերդ ունի *դոճեկիլ*, Մարգուան՝ *դուչիլ*, Ակն ունի նոյնպէս *դոժկիլ*: Երզնկա-Կամախի *դուք* բառին դէմ հարբերդ ունի *դօք* եւլն:

Կան գաւառական ծագումով շատ մը բառեր, որոնք արդէն գրական իրաւումն ստացած են թէ՛ Արեւմտահայ եւ թէ՛ Արեւելահայ լեզուներում մէջ: Ասոնցմէ են, օրինակ, *լողբար*, *ժամ*, *գիժմնայ* (տոկայ), *գիժմաղիւն*, *ժամուր*, *թրեկ*, *ջրուք*, *սժքիլ*, *պլպլալ*, *ունուր*, *չունուր*, *Նշանտուք*, *չուլլիլիլ* եւլն: Այս տեսակ բառերում մէջ ջանացած ենք ընկ ընտրութիւն մը: Միայն ստած ենք այն բառերը, որոնք նուազ գործածական են գրական լեզուին մէջ եւ կամ գրական լեզուի գործածական իմաստն այս կամ այն կերպ կը տարբերին մի քիչ:

Յայտնի է թէ միշտ կան տարբերութիւններ նոյն գաւառաբարբառին մէջ՝ քաղաքէ քաղաք եւ գիւղէ գիւղ: Երզնկայի եւ Կամախի բարբառներում մէջ գոյութիւն ունեցող տեղական տարբերութիւնները նշանակած ենք արդէն. որքան որ կարող էինք: Այսպէս, ունինք բառեր՝ որոնք գործածական են գիւղերու մէջ, բայց չեն գործածուիր քաղաքում: Ասոնցմէ մասնաւորաբար երկրագործական եւ բուսական բառերով հարուստ են գիւղերը:

Երզնկա-Կամախ գաւառաբարբառին մէջ ալ բառական տարածում է բուրբերէն բառերու գործածութիւնը: Այս բառացանկին մէջ ստած ենք միայն ա՛յն բուրբերէն բառերը, որոնք տեսակ մը մաս կազմած են լեզուին: Ասոնցմէ են նախ կէս-հայ եւ կէս-բուրբ

խամուրդները, ինչպէս: *չալի, խալի, խարաթի, Ներսուի, շափի, շափի, ջուգայի, զմշի* եւլն: Յիշեմ նաեւ *տաղ, աահաթ, զաթ, զուրպան, ազազ, էկէ, թէզ, զագան, զուլզ, գրու, ջահի* եւլն:

Այս բառարանը կազմած ենք ապախնած նախ մեր յիշողութեան եւ հայրենակիցներէ: Բնանց յիշեցումներուն: Ասկէ զատ ոչէ՛ անցուցած ենք կարգ մը գաւառական բուսականներ եւ մասնաւորապէս Մայիսանանցի ՀԱՅՆԻՆԻ ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ-ը, որ նաեւ զանձարան մըն է գաւառական բառերու: Մեր գրքի վերջաւորութեան կուտանք աչֆի առջեւ ունեցած այդ ազբիւրները:

Աւելորդ է ըսել թէ այս բառարանը լրիւ չէ, զի սլատենութիւնը չտրուեցաւ մեզ, աւա՛ղ, անձամբ սրբատելու եւ ուսումնասիրելու մեր սիրելի ծննդավայրին բարբառը տեղին վրայ եւ մասնաւորապէս գիւղերու մէջ: Մեզմէ տառջ ալ չտունուցաւ մէկը, որ այդ աշխատանքը յանձն առած ըլլար: Որով ընդհանրանալու եւ մասնաւորապէս մեր լեզուարան-բանասէրներու ներդաւառութեան տպախնած՝ հանրութեան կը ներկայացնենք այս բառարանը կրկնա-կուսման գաւառարարութիւն:

Ա

ԱՅՏ գիրը պահած է իր դասական ենչիւնը: Միայն մի քանի բառերու մէջ ան եղած է քմային: Այս քմային *այրը* կը ներկայացնենք դարձուած ձեւով:

Ա-ԱՂ. *Երզնկայի բարբառին մէջ ալ ժակրային չ գիրը չի ճնշուիր: Օրինակ: Ես ա զուն ա մարդ ինք, արար: Այ ա խոսք է ո կըսես նը: Կամախ պահած է ալ ամբողջութեամբ:*

ԱՐԱՐ. *Կը ճնշուի արար: Եղբայր թառին ընտանեկան, ժուրքիկ ձևւր: Կը զործածուի նաև հայր իմաստով, ընդհանրապէս գիւղերու մէջ:*

ԱԳՌՄԷՁ. *Երկու սրունքին մէջ աւղը, աճուկէն ներս:*

ԱԳԱՌՈՐԻ. *Մարդ, Աղամի սերունդ: Ըս աշխարհի մէջ կա՞յ աղամարդի մ՞ ո մահ չի տեսնայ:*

ԱՁԱՊ. *Թրք. ամուրի, շամուսնացած: Ազապ այնիկ ու սղաք հանդերև ին ինկեր:*

ԱԹԱՐ. *Արջուի թրեքը, զոր ձևագով բոլորածու կը տափակցնէին եւ կը շորցնէին՝ որպէս փառլիք զործածելու չամար:*

ԱԹԻՎ. *ձարպիկ, արթնամիտ: Մօ, Ակոր այրարք արիկ մարդ է, ձուռէն ումէն բան կուգայ:*

ԱԹԼԱՍ. *Թրք. ձևաքակ կերպաս:*

ԱԺԵԼ. *Արժիկ:*

ԱԺԵՄ-ՁԱԺԵՄ. *Անարժէք, հասարակ, ոչինչ մարդ: Ամենին չամենին հետ կ'իլլայ կ'իյնայ, հէջ պատիւ բառածը չիտէ:*

ԱԺՆՈՒԹԻԻՆ. *Աթանութիւն: Հակառակ սղութիւն թառին:*

ԱԼԱՐՈՅ, ԱԼԱՐՈՅԻՎ. *Ձոր մացառով եւ փուշով փառուած թէթև ու փազանցուկ խարչիկ:*

ԱԼՈԶԱ, ԱԼՈՒԶԱ. *Մանր, կլոր բաց կանաչ սալոր, որ հասուննալով կը դեղնի:*

ԱԼԶԻ. *Թրք. վէզին անհարթ կոզմը, կանդնած փնձակով:*

ԱԼՐԱՂ. *Ալիւրի մաղ:*

ԱԼՐՏՈՒՆ. *Ջրաղացին մէջ խոշոր տաշտածու ընդունարան, որուն մէջ կը թափի աղցուած այլերը: Նաև այլերի փեթակածու ամբար:*

ԱԼՔ. Չար սյի, որ համաձայն ժողովրդային անալոգիայում լինան՝ կը յարձակի աղաչկաններն զրայ և անոր թռքերը դուրս կը քաշէ րեւնէն, Եթէ քոյր հակող չունենայ: Ասոր համար պղպայկանները բնու առանձին չլին թողուր:

Ան. Աղի, դրան փականք: Այր կը գործածուի դուրս ներսէն փակելու համար: Եղթայ մըն է, որուն մէկ ծայրը դրան զրայ, ամբայուած է, միւսն ալ մօտի կողմնակի սինին կամ բարտարին զրայ կ'ամբայուի: Այսը դինի կը նշանակէ ախոյ փակել:

ԱնԲԱՐ. Եղբայր:

ԱնԲԵՐԱԿ. Աղբրակ: Աշքին ծայրամար, քթին կողմը, արկէ արցունքը կը հոսի:

ԱնԲՈՒՐ. Աղբիւր:

ԱնԼԱՅԻՐ. Վերայիշուլ ախ կամ աղի փականքը: Գործածականն կամ մօտի շրջանին ու թերեւս նաեւ Երզնկայի զինգերուն մէջ: Քաղաքին մէջ գործածականն ըլլալը շեմ յիշեր: Մեր սան մէջ չէր գործածուեր:

ԱնՋԻԿ. Աղջիկ:

ԱնՋԻԿՏԵՍ. Աղջիկեան: Մոլորութիւն էր որ ծնողքը իրենց մանչ դուստր ամուսնացնելու համար աղջիկ տեսնելու կ'երթային: Այդ սոլորայթը ծանօթ էր աղջիկանս անունով: Աղջիկը տեսնելէ եւ հաւանելէ ետք տեղի կ'ունենար նշանուտը:

ԱՄ. Այծ:

ԱՄ ԵԼԼԵԼ. Ածել սկիւրի (հաւու):

ԱՄԱՆ. Շատ ձու անոյ: Ածան հաւը կոկոսան կ'ըլլայ:

ԱՄԸԼԻ. Ածելի:

ԱՄԻԿ. Թրջած եւ ծլած ցորեն, որմէ նշայ կը պատրաստեն:

ԱԿ. 1. Քունիքի մտուէն րեքանը, անտուին ակը: 2. Չուարի, կորկոտի եւ նման ընդեղէններու հատիկը: Ախի, ապրցուին ակը ջրէ անցուցի՞ր: 3. Իդական սեսի յառուկ մտերմիկ կոշական: ԱԿ, Կարիկ, աղ վն՞վ է դուրը կը ծծել:

ԱԿԱՍ-ՄԱՆԱՍ. Դժգոհութեան արտայայտութիւն, կրք աշած կացութեան մը զրայ նոր մը եւս կ'աւելնայ: Ակաս-մակաս դուռ է իր պակաս:

ԱԿՈՐԻԿ. Նախաճաշիկ, թեթեւ նախաճաշ (կամախ):

ԱԿՕՆ ՏՈՒՆ ԳԱ. Վերահասու ըլլալ, խելամախի, հասկնալ: կը գործածուի հեղեանկան խմատով մէկու մը հանդէպ, որ բուռածը

Վերջին փայրկանին կը հասկնայ: Նօ, ախօն նո՞ր է տուն ե-կիր: Հիմա՛ խիլք կը պակի ըսածիս:

ԱՀՈՒՋԱՐ. Ահողող, սարսափ: Գուշմանին տնուգրքին հանդիպիս, օղոլ:

ԱՂ. Վարտիքի, շայտարի կամ տարտարի աղամէջի մասը:

ԱՂԻՆՁ. Թեթեւ բոցի կամ այրարցի զրայ խարկուած կիսահաս ցորենի փոքր խուրձ: Յորենի աղինքը շատ համեղ եւ սիրելի էր աղայոց համար:

ԱՂԻՇՐ. Աղիշք. հալած կարագի տակը մնացած աղախտն գիբոր: ԱՂԻՁԵԼ. Աղինձ պատրաստել, բոհրել:

ԱՂՈՒ. Թրք. թոյն:

ԱՂՈՒԸՆԻԿ. Աղանի:

ԱՃԵՎՈՒՆ, ԱՃԿՈՒՆ. Եփելու ատեն անոյ, րնշայնոյ բրինձ, ձաւար, կարկոտ եւն:

ԱՃԸՈՒՆ. Ճերմակեղէնը կամ որեւէ լաթ երկու ձեռքերուն մէջ տանելով եւ սճառելով իրարու քսել ու յուալ: Գլոխ անընդ կը նշանակէ շատ խօտելով եւ նոյն քանկեր կրկնելով դուռի յողանցնել: Ախրար, ա՛լ հերիք է գլոխ անընտ. հասկցամք, լէ՛: Կուպայ անտ - օտա բառն:

ԱՄՇԵԱԼ. Ամշնալ:

ԱՄՈՒՐ ԵՐԵՍ. Պինդ երես: Չամչոց, շքաշուղ:

ԱՄՈՒՐԿԵԿ, ԱՄՐԻԵԿ. Պինդ, հաստատուն: Նօ՛, դս պարսնք ամուրկիկ մը կապէ ծաղիկ:

ԱՄՊԱԿ. 1. Անհամ, անծուր: Աս ի՞նչ անպակ ապուր է: 2. Չուա, անխտն: Անպակ գինի: Անպակ բուն է:

ԱՄՊԱՂ-ՋԱՄՊԱՂ. Կենդ ու խելաս, անխտաս: Նօ՛, ի՞նչ անպող-գամպաղ դուս կուտաս:

ԱՄՊՈՒ. Ամպոս, խոնու եւ նեղիչ տաք օղ:

ԱՄՊԻՆԱԼ. Անհամալ:

ԱՅԻԼ-ՄԱՅԻԼ ԸԼԼԱԼ. Չմայլիլ, հիանալ, զարմանալ: Տես նաեւ մայիլ ըլլալ:

ԱՅՄԱ. Անս հիմա բուռերուն ամփօփ մեւն է: Այնս կուգամ խեղկամի՞մ, հա՛:

ԱՅՆՈՅԻՆ. Թրք. հասարակ, մանր մուր, անարժէք: Ան բու գիտցած այնոյին մարդոցմէն չէ: Ես ըստնի այնոյին յանկու փարս չիմ տար:

ԱՆԱՄՊՈՊՈՍ. Թրք. անամ պապամ յառեղէն կազմուած: Շատ գոր-

ծածական եւ փողարչական անական մը: Անամպոպոմ ախարաւ, ես քու խօսքի ինտո՛ր կողմ:

ԱՆԱՍՈՒԱԾ. Անաստուած, անդոթ, շար, անհուսա: Ի՞նչ, դու ըզ ամաստածին եես ի՞նչ գործ ունիս:

ԱՆԼԶՈՒ. Անդուտ: Սեղծ, իր դասը պաշտպանելու անկարող: Կ'ուտի նաեւ անասուններու համար: Այ անգուռ որբերարիին կատր վա՞վ պի պաշտպանէ: Ի՞նչ, ադ անգուռ հայվանէն ի՞նչ կ'ուզես:

ԱՆԿԱՋ. Ակունջ:
ԱՆԿԱՋԱՏՈՒԿ. Ականջամուտ միջատը:
ԱՆԿՈՒՏԻ. Գրամ շունեցող, աղբատ:

ԱՆԷ, ԱՆԷ. Ամաններու կանթը, բուստեղին: Պուտուկին, խաղիներն անզը: Հասանարար ունի բառին մէկ փոփոխակը:

ԱՆՃԱՐ. Ճար շունեցող, անօգնական, անկարող, խեղճ: Աճճարը կերեր է բանգարը:

ԱՆՃՐԻՍԻՎ. Անճարակիւ. դժուարութեան առջեւ շուարիւ, բնկիթը չգիտնայ:

ԱՆՆՈՒԽ. Անունիս:
ԱՆՈՒՇ-ԻՊԱՐՈՒՇ. Երկրորդ բարը բարու՞ թրք. բարը շմաբ (հաշարիւ) բառին արմատն է: Կը նշանակէ հաշարիւ եւ անուշ բարեկամութիւնը՝ վերահաստատել: Երկար առեմ է որ Բէն Էին: Ըստ անուշ բարու իղամ, մնցաւ:

ԱՆՍՈՐԻԿ. Գրեահար, ցուազար: Անտրիկ իյնալ կը նշանակէ զխառնարիւ, ցուազարիւ, լուսնոտիւ: Հասանարար այստառ բանակն է:

ԱՆՎԱՐՏԻ. Վարտիք շհագած: Աղբատ, ինչքէ դուրկ, խեղճ ու կրակ: Ի՞նչ, դու ըզ անվարախին խօսքին ի՞նչ կը ճոյնս: Խել է ունենայ մը թոռը իր փորը կը կշտացնէ:

ԱՆՎՂԱՅ. Անլուայ: Անվլայ երեսով հաց չ'ուտալիք:

ԱՇԳ. Աշք:

ԱՇԳԻՂՈՒՍ. Աշքիլուս, աշքուլոյս: Ծնորհուարութիւն: Ծննդարեւութեան, նշանադրի, հարսանիքի եւ նման պարագաները բարեկամներ իրարու աշխիլուսի կ'երթան, նուէրով մը մխոսին: Ծնորհուարութեան կերպն է. Աշգիբնիզ լուս, բարի գաւակ ըլլայ, Իսազ ու պտակին հասնին կամ արժամի ըլլամ, մէկ բարձի ձերբանմ, եւն:

ԱՇԽԻՎ. Կերակուրի եւ նմանաց Երկար մնայէն աւրուել, թիթիլ: Ըս կերակուրը աշխեր է, հուր չե՞ս առնիր:

ԱՇԿԱՊՈՒԿ. Աշքակապուկ ժանկական խաղը:

ԱՇԿԱՐԱ. Կը հնչուի՞ ոչկոտրտ: Պրակ. յայտնի: Ասիէ՛ փառաշարս - շատ յայտնի: Ամօք չե՞ իրեն, Խթար, կիւր է Էլէմին թոռնիս փառաշարս կը ԲՓրէ:

ԱՇԿԵՐՏ. Աշակերտ բանն է, որ կը դործածուի արհեստի աշակերտներու համար: Թերթիի աշկերտ:

ԱՇՆԵՆ. Հուանել, ցորենի, դարբի սրունքը կային վրայ սփռել՝ կամներու համար:

ԱՇՆՅԱՆ. Աշնանացան. աշունին եղած ցանք:
ԱՇՈՐԱ. Աշնանացանի յատուկ ցորենի սերմ (Կամախ):

ԱՇՁԳԱՐ. Աշից քար: Կապոյտ, խոշոր ուլունք, զոր կը կապէին ծանուկներու ուտերուն, կուրծքերուն, ինչպէս նաեւ անասուններու ճակատներուն՝ շար աչքէ դերմ պահելու համար:

ԱՇՔՈՎ ՈՒՆԲՈՎ, ԱՆԵՆ. Աշքի եւ յանքի շարժամներով բան մը հասկցնել:

ԱՊԻՍ. Ապրիս բանն է: Մանկական բառ, որ կը նշանակէ համբուրել, պահել: Էլիօ, ձագ, տէր հայրին ձեռքը ապիս արէ:

ԱՊՈՎ. Մէկուն վրայ յոյս դնելով, մէկուն ապահովելով: Ասում իս ե՛է՛ մէկուն ապով քոզ չի ձգէ: Այլարար, ես քու ապով եկայ:

ԱՊՈՒՌ-ՃՈՒՊՈՒՌ. Թրք. խառն ի խառն, անկարող: Ի՞նչ, ադ ի՞նչ ապուռ-նուպուռ գործ է քրածը:

ԱՊՐԱ. Ամանի մը կամ սրել ընդունարանի ծանրութիւնը, իր մէջ պարունակուած նիւթին բազդամամբ:

ԱՊՐԻՄ-ՄԻՆԻՄ. Երեցուկը, սրուն ծաղկիկին ձեւով թերթիկները կը փրցնեն ճապրեմ-մեանիմ թակով: Եթէ վերջին թերթիկը հանգիտի ճապրեմնին, կը նշանակէ թէ համարող Երկար պիտի ապրի: Հակառակը վրա նշան կը համարուի:

ԱՊՐՅՈՒ. Փելաւ, ապուր, պազապուր եւ նման կերակուրներ պատրաստելու համար պէտք կ'զայ ընդեղէնը՝ բրինձ, ձուար (պղուր), կարիտ եւն:

ԱՌԷԲ. Առիք, առաստաղ, ձեղուն: Բերնի առէ՛ք՝ քի՛ճք:

ԱՌՂԱՅ, ԱՌԿԱՅ. Ակոյս:

ԱՌՂԻՎԻՐՈՂԻ ԱՆԵՆ. Ի զոր տեղը, աննպատակ վրանել: Ըզ անըզ-գամ տղամ իօրը մալը միւլքը առողի-կրողի արաւ:

- ԱՌՋ. Արջ:
- ԱՌՋԻՆԵԿ. Այս բառին մէջ այլը քմային է: Ծնողքի մը ատօջին ծնունդը: Արմէնը իր մօրն առջինն է: Ասոր համեմատութեամբ կան միշնեկ ևս հոբինեկ, վերջնեկ բառերը:
- ԱՍԲ. Աղբ. մշտութիւն սանտրանձան ցանցակերպ մասը, ուրիկ մանածին թէւերը կ'անցնին:
- ԱՍԲԵ. Աղբիւ. աղբին մէջէն առէջքին թէւերը անցրնելու գործուցութիւնը:
- ԱՍԳ. Աղց:
- ԱՍԳ. Ատող. աղբ շիրիմ կը նշանակէ գեղեցիկ, համակրելի:
- ԱՍՂԱՄԱՆ. Ասեղի աման, որ կ'ըլլար փայտէ կամ ժեռաղէ խոզմակածեւ ընդունարան մը, դիտուն կափարիչով մը:
- ԱՍՂՆՏԵԼ. Մարմնի վրայ որդէս թէ ասեղներով ծակծկուելու դատարարիւն ունենալ: Գոյախանն է աղնաուս:
- ԱՐԱԲ. Փոզգորգային հասկացողութեամբ կը նշանակէ խափշիկ: Այս խմատով ալ կը գործածուի չէրեաթներու մէջ:
- ԱՐԳԱՐ ԵՂ. Հալած կարաց իւղ: Նակե կարաց իւղ՝ հակադրութեամբ դմակի կամ ճարպի իւղին:
- ԱՐՋԵԻ. Անձրեւ:
- ԱՐԵԹՆԷԼ. Արծաթեւ, արծաթազօծեւ:
- ԱՐԾԻԷ. Արածիւ:
- ԱՐՄԱՂԱՆ. Պրակ նուէր, ընծայ:
- ԱՐՄԱՆՔ-ՋԱՐՄԱՆՔ ԸԼԼԱԼ կամ ՄՆԱԼ. Շատ գարմանալ:
- ԱՐՆԵՈՒՄ. Արին խմող, արինարբու, անգութ:
- ԱՐՆՏԷՐ. Արնաւէր, արին թափող, մարդասպան:
- ԱՐՈՍ. Չհերկուած, խոպան արտ:
- ԱՐՈՒՆ. Արիւն:
- ԱՐՈՒՆԵԼ. Արիւնիւ:
- ԱՐՈՒՆՎԼԱՅ. Արիւնլուայ, արիւնի մէջ լուսուած, արինաթաթախ:
- ԱՐՈՒՆ-ԲՐՏԻՆՔ. Արիւն-բրտեմբ. արուն քրտինք մտնել՝ շարաչար աշխատել, յոյնիլ:
- ԱՐՏԵԼԻ. Արտ քողելու վերջին օրը (կամախ):
- ԱՐՏՈՐՆՕՐ. Արտարալով, շտապելով:
- ԱՐՏԻՈՐ. Արտին մէջ աշխատող:
- ԱԵԱՐԱ. Պրակ. անգործ, անպէտ: Ըս օր գարծես աւարա եղայ: Մօ՛, դուն ի՛նչ աւարա մարդ ես եղեր:

- ԱԵԵԼՈՒԿ, ԱՆԼՈՒԿ. Վայրի բանջարեղէն մը, գոր հիւսելով կը շարքրեն ձմրան համար:
- ԱԵԼԵԼ. Աւելել, աւելով գեղերն մտարել:
- ԱՆԼՈՒՔ. Աւելով հաւարուած աղբը:
- ԱՆՈՒՐՁԷՔ. Օրափարձը աշխատուորի:
- ԱԻՐԵԼ. Խնայարել: Լեզուն արել՝ նարտաւել, հայհուել: Պահեր արել՝ ծածը, պահքը լուծել: Արել կը նշանակէ նակե սրբել, մաքրել: Գրածը արել՝ մաքրել: Գրամ արել՝ մանրել:
- ԱԻՐՇՏԿԵԼ. Բոյրովին արել, աւերել, քարուքանդ ընել:
- ԱԻՐՈՒԿ. Որեւէ անդեղէնի ազականիւր, խանդարուիւր: Կարք երկար մնալով արուեր է: Բարեկամութեան խանդարում: Ակոբն ու Արտաշը իրարու հետ արուեր ին:
- ԱՓԱԼ-ԹԱՓԱԼ. Արաց, շտապով: Հօրը ցալը լսելուն պէս ավալ-բավալ տուն վագեց:
- ԱՓ ԳՈԼ. Թոնրի նուազած ջերմութիւնը աւելցնելու համար դիւրափառ նիւթերով եղած վաղանցուկ բոցափառում:
- ԱՓՊՈՆԿ. Անճարակ. այն որ խաղի կամ մրցումի մէջ կը կորսնցնէ:
- ԱՅՈԿ. Հաւանարար ահուլ բառէն: Ամօթ: Ափով է, այնքար, պոյէ՞ղ ա շնս ամշնար:

Բ

Բ ձայնեղը երգմկա-կամախ բարբառին մէջ պահած է իր հա-
րագատ հնչիւնը բառերու սկիզբը եւ բառերու մէջ ու վերջ ալ նայ
կամ ձայնաբոյ գիրքերէն եւ մասնաւորապէս Ն գիրքէն յետոյ : Ռիթմ
պարագաներու մէջ կը նայնամայ ըստ Փ-ի հետ : Այսպէս . Արբանձակ
կը հնչուի Արբանձակ , Յակոբ-Ակոբ , գար-գափ , խարխ-խափել :

ԲԱԶԳԱՅԻՆ . Զմրան համար՝ խոսոյցած պահածոյ թան :
ԲԱԺԱՆՔ . Միտան ապրող եղբայրներու իրարմէ բաժնուիլը եւ ի-
րենց ժառանգութեան ալ իրարու մէջ բաժնելը : Բաժանքը յա-
ձախ վէճերու առիթ տուած է (Կամախ) :

ԲԱԺՎԻ . Պատարազի համար գործածուիլ գինի :

ԲԱԺՆԵՆ . Բաժանել :

ԲԱԺՆՈՒԻՆ . Իրարմէ գտառիլ : Զօր մահէն ետք տղաքը բաժնուե-
ցան : Գեւոյ գետին կարմուխը մէտուղ բոլեցին , անկէ ետք
բաժնուեցան , մէկը գնաց Ս . կիրակոս , մէկայն ա Չարչարա-
նաց Լուսաւորիչ :

ԲԱՂԱԿԱՐ . Բարբար : Գրան սեմին հակազիւր կողմը , վերի մար
(Կամախ) :

ԲԱՂԱԿՔ . Բանալի :

ԲԱՆԻԱՆՈՐԱՆ , ԲԱՅԼԱՆՈՐԱՆ . Բակլախորան : Մեծ Պահլաւ առաջին
երկու շարքին , երբ տուներէն ճեմնէն հոտը կը մաքրուի եւ
կը սկսին աւաղ թակոյլ , լաւքիս եւ նման ընդեղէններ : Բակ-
լախորան կը նշանակէ բակլայ ռետիլ : Պարսկերէն խոր՝ ու-
տիլ : Փողպուրդը սխալմամբ այս բառը կը բացատրէր որպէս
փակեալ խորան , քանի որ այդ օրէն սկսած եկեղեցոյ խո-
րաններուն վարպետները կը պոչուէին :

ԲԱՂԱՆԻՈՐ . Բաղնիք դաջած կամ թողնելէն զարձող : Բազմեր-
ները իրենց բողջաներով առն կուզան :

ԲԱՂԱՅՈՒՆԿ . Մոյշապղծներէն թաղմամբիլ եւ կլոր կոնաչ տերեւ-
ներով ըստ , զոր կը գործածէին որպէս բանջարեղէն եւ զեղ :

ԲԱՄԲԱՌԱՅԻՆ . Կատակարան , խեղկատակ : Դժ , ըզ բամբառակին
խօսքին ի՞նչ կը հաւատաս :

ԲԱՆ . 1 . Գործ : Ըստ շատ բան ունիմ ընելիք : Բան գործ չունիմ
քեզի՞ մտիկ պի ախիմ : 2 . Խօսք : Շատ բան կայ ըսելիք , ամա
վախք չունիմ ըսելու : 3 . Իր : Ճեպը ըն խտէ բան է լեցուցեր
ո գիտես քի տորպակ է կախեր կուշտէն :

ԲԱՆԵՆ . Աշխատիլ , գործել , աւելորդ նաշխել : Բանելէն հոգիս ելա :
Հաց ու պանիր կեր ու բանիր : Ընտնկ աղօր Բերկէք մը բա-
ներ է ո վրան նուշելէն չես կշտամար :

ԲԱՆԻԿ . Փողաքշտան ձեւ բան-ին : Բանիկ մըն ո չունիմ ո չոնու-
տիմ տամ :

ԲԱՆԿԱՂԱՎ . Եկեղեցիներու գոնկերուն մօտ սենեակ , ուր մօտ կը ծախեն :
ԲԱՐԱԿ ՅԱՆ . Հիւժախտ , թոքախտ :

ԲԱՐԱՔԱՌ . Արար . լիութիւն , առատութիւն : (Այր Տնչիւնը քծա-
լին է) :

ԲԱՐԳ . Գէղ խտի , ցորենի : Կը նշանակէ նաեւ շափ մը երեսուն միա-
ւորէ բողկոյցած : Մէկ բողբը երեսուն խորձ է : Բարց մը
հակկիթ , կը նշանակէ երեսուն ձու :

ԲԱՐԳՈՅ . Բարց , գէղ խտի եւն :

ԲԱՐԵՆԱՅԻՐ . Նամակ , որուն մէջ զլխաւոր տեղը կը բռնեն հարա-
ցաներու եւ բարեկամներու համար բարեներ :

ԲԱՐԻ , ԲԱՐԷ . Պրակ , գոնէ : Բարի բաժն ո բան ըլլայ . գլխէն եկածը
չուս կուտայ :

ԲԱՐԿԵՆԻԱՆՔ . Բարեկենդան :

ԲԱՐԿՆԱՂ . Բարսկնայ :

ԲԱՐՍ . Բարձր :

ԲԱՐՍԵՆ ԵՌԱՂ . Բարձրէն Լըթայ : Հոգրտանայ , մեծ հովեր առնել :
Շատ քարէն կ'երաս , հա՛ : հնիկ Մարկոսին ազան ըլլալը
վա՛ղ չիտէ :

ԲԱՅԲԵՐԱՆ . Անպաշտանապահ : Քա՛ , ըզ բաց բերանին սրբոյ մի՛
տար , լսածը Էլիմ աշխարհ կը տարածէ :

ԲԵՆԸ ԲՅՆԵՆ . Պատրաստուիլ , պէտք կ'ըստ պաշար կամ հարստու-
թիւն սպահովել : Ան իր բնոր բռներ է : Ա՛յ մեզի կարօտ չէ :

ԲԵՐ . Մակադաստիկ , ուր ամառ տանն , կէս օրին , ոչխարի հօտը
հանգստի կը բերեն կիտնելու համար : Գիւղին կիները յեր
կ'երթան կիթելու :

ԲԵՐԱՆ ԱՆԵՆ . Գոյ բնել : Հայր Մերը բերան արած իմ :

ԲԵՐԱՆ ԾՈՒՆԸ . Խնդրել մէկէն : Ես ըզ մարդուն բերան չիմ ձեռք :

ԲԵՐԱՆ ՏԱՂ . Գաղտնապէս բուսած յարը եւ ըսպին անունը հօտը-

դէլ: Աս լուրը գաղտնի է, չըլլայ ո ինձի բերան տաս, ետքը
հայրենիս համան կ'ըլլայ:

ԲԵՐԻՍԿԻՎԱՐ. Բերանն ի վար, երեսի վրայ: Բերխիվար գետին
իմկա:

ԲԵՐՆԷՆ ԱՆՈՒՆԻՎ. Մէկուն բերնէն կախուիլ կը նշանակէ խոր ու-
շագրութեամբ մտիկ ընել: Պատուկը եւէքաք կը պատուէր ու
բռնները ընոր բերնէն կախուեր էին:

ԲԵՐՆԷՆ ՓԱՆՅՆԵՆ. Անզգայարար, սասանց անզգայանայու զազա-
նէք մը յայանել:

ԲԵՐՆՓՈՆ. Բերանախօս: Բերնի փոփոխութեան Համար եղած կե-
րպուր: Մեծ Պահիմ ըմէն օր պաղապուր ուտելէն հոգիմիս
կլաւ: Ըս օր ա եկո դէ ուրիշ բան մը եփէ բերնիսիս համար:

ԲԶԻԿ. Մուէն, պատաս: Բզիկ-բզիկ անել՝ ծուէն-ծուէն, պատու-
պատու ընել, կարասել, ծուտակ: Կը նշոյլու դու անպիտա-
նիմ, ծառերուն վրայ ելլայ իշնայէն չորսպները բզիկ-բզիկ
է արեր:

ԲԽԸՐԻԿ. Բուխերիկ, ծխնելոյց օճաթի, թոնրիք:
ԲՂԻԿ, ԲՂՈՒԿ. Կաւէ փոքր եւ խոր աման, որուն մէջ կը պահէին
արգար եղ, պանիր, մածուն եւն:

ԲՆԱԿՈՒՎ. Տեղաւարուիլ, Հասաստուիլ, յոյն գնել: Երգնկա քաղա-
քացի Մանուկ Աւանանի փկալութեան Համաձայն, իր մեծ
մայրը կը գործածէ եղեր այս բար յզի մնալու խմատով:
«Հարսը քնակուեր է», կ'ըսէ եղեր:

ԲՆԱՂՈՒՆ. Բնագոն: Տարուան Համար պատրաստուած աղունը, աչ-
սնէքն ազցուած ցորենը:

ԲՇԿԻԿ. Մոռիլ: Բշկեցայ գետնէն փար մ'առնելու համար: Այս բալին
արժանն է բուշի, տակէ՝ բուշի եթալ, մանուկներու ձեռքերու
վրայ քաշաչուելով երթալը:

ԲՇՏԻԿ. 1. Մարթին վրայ կլամ մանր բուշտ, ուս: 2. Գզայիկ կոշ-
ւած խմորեղէնը: Կը պատրաստեն սոզախախան յոյճ խմորով
մը, զոր զգալով կը լեցնեն հոսոցոյ իւղի մէջ: Խմորը եփած
ստանն կ'ուտի եւ կը վերածուի կլորամէն. զնդիկներու, որոնց
վրայ շաքար կամ մեղր գնելով կ'ուտեն: Մննդալմայրիս մէջ
բշտիկ կը կուշինք նաև ձեռնուած, կլորցուած միւր, զոր ա-
լիւրախտան հակիթի մէջ թաթխելով կը ստաղկէին իւղի մէջ:
Եփելու ստանն ալիւրախտան հակիթի կ'ուտէր, ուրկէ նաև
բշտիկ անունը:

ԲՈՒԹԵՆ. Մշակի, Նրել ձեռքով: Հանդիպողին կը բարէ բան մը բ-
սելու համար, ամա իրեն անկաջ տուող չի կայ:

ԲՈՒԱՆ ԲՈՂԻԿ. Սպիտակագոյն բոխը կամ բողիկը, զոր ազը գնելով
թթուի կը վերածէին: Այլ անունով ծածոթ է որպէս ժախ:

ԲՈՂՐԵՆ. Խարկիւ սածի վրայ կամ ամանի մը մէջ: Կը բոհերէն հուս
սուրճը, ցորենը, զարբն եւ նման բնուէղէններ, ինչպէս նաև
բնկոյզի, նուշի եւ կաղինի միջուկը:

ԲՈՂԻԿ. ԿԱՊՈՒՏ ԲՈՂԻԿ. Կամախ ունի միայն բող: Ուրիշ գատու-
ներու մէջ ծածոթ է բախ եւ բաղ անուններով: Ունուշով
բարձրութեամբ, տարածուն լեռնային յոյս, որուն մէջ տե-
սակը ազը կամ թթու գնելով կ'ուտեն, միան ալ կը գործա-
ծեն որպէս կեր կենդանեաց ձմեռ ստանն:

ԲՈՐԱՆԻ. Բազուկէ, փրփրեմէ, զգումէ եւ այլ բանջարեղէնները
պատրաստուած կերակուր, որուն վրայ սխտոր մածուն եւ
հարած կարագ լեցնելով կ'ուտեն:

ԲՈՒԾ. Գուլպայ կարճ պուկով:
ԲՈՒՆԻԱՎ. Հաննոցին մէջ զրուած հակիթը կամ ձուն, որուն վրայ
կը նստի հարբ անելու համար:

ԲՈՒԶԻԿ. Մանկական բառ: Փորրիկ հարթ կամ ու հասարակ հորթ:
ԲՈՒՐԿ ՈՒ ԲԶԻԿ ԱՆՆԵՎ. Բզկուել, բարդի պէս մանրէլ: Ծուները
կատուն բարդ ու բզիկ արած էին:

ԲՈՒՔ ՈՒ ԲՈՐԱՆ. Զեւնախան ստաղիկ հով: Բուէ՝ հով, բորսո՝
թրքերէն կը նշանակէ ձիւնախան փոթորիկ:

ԲՐԿԵՆ. Մանրէլ՝ մասնաւորապէս հաց: Քա՝ քիշ մը հաց բրդէ մա-
ծուցին մէջ ու տղան ուտէ: Մեծ մեծ բրդի՝ մեծ մեծ խօսիլ:

ԲՐԿՄԱՆ. Բուրդ մանկու իրիկ, մանիշ:

ԲՐԿՈՆ. Կտոր, պատաս հացի: Բրդուն մը հաց պիլէ չի տուալ խնդ
ախփատին:

ԲՐԿՈՒԾ. Կտոր, մաս, պատաս: Կը գործածուի հացի եւ ուրիշ ու-
տելիքներու համար: Բրդուն մը պանիր, կարագ, միս եւն:

Գ

երգովնա-կամայն բարբառին մէջ Գ. ձայնեղը պահած է իր հարգատ դասակամ հնչիւնը բառերու սկիզբը եւ բառերու մէջ ու վերջն այ նայ կամ ձայնորդ գիրերէն յետոյ : Ուրիշ պարագաներում նոյնացած է բաւ Ք-ի հետ : Այսպէս, կարաց, մարաց կը հնչուին կարաք, մարաք, յոգնիլ-օքնիլ, վէղ-վէք, հեղիլ-հեքիլ ելին :

ԳԱԲ. Լաշն տերեւներով շենային բոյս, թթուաշ համով, սրուն տերեւներուն սղնասիւնը կազմուց պինդ մասը կ'առուուի : Գաւէն կեղբունէն կը բարձրանայ խաւրճիլը, որ թթուանուշ համ ունի եւ սիրուած բանջարեղէն մըն է : Գարին արմատը կը գարծաձուի որպէս զեղ :

ԳԱԹԱ. Այլերով, կարաց իզգով եւ հասկիթով պատրաստուած խմորեղէն, զոր մասնաւորապէս կը շինէին Չատիկ եւ Մուռնոյի եթման օրերը : Երբում ո գայ, գարային հոտը կը բռնէ աշխարհ : Կան գաթայի գանդան տեսակներ, գանդան սնունդներով, ինչպէս խորխոտով գարա, ճաշ, մատնիկ, կառու եւյն :

ԳԱԼ. Գալլ : Գալի Աւետարան կարդալ մէկուն գլխուն կը նշանակէ ի զոր համոզել : Մօ', ըզ մարդուն գլխուն գալի Աւետարան է կը կարդաս : Աղ մէ' անկաջ ունի լսելիք, մէ ա գլախ' հասկնալիք :

ԳԱՆԳՏԻՎ. Գանդատիլ. բողոքել : Պերամ վարժապետին զանգտիմ քու վրայով :

ԳԱՆՆԻԻՔ. Չղուելի, զրուանք : Գանելիք մարդ է : Գանելիքս կուգայ :

ԳԱՆԻՎ. Չղուել, նոպկանք զգալ :

ԳԱՐԵԿ. Աշտի կուպին վրայ կ'աւ բշտիկ, գարիի ձեւով :

ԳԻԱԼ. Գիայ :

ԳԵՎ. Գիւղ :

ԳԵՎԱՅԻ. Գիւղացի :

ԳԶՎԸՏԻՎ. Շան կամ կատուի նման կուսրտի :

ԳԶՎՏՈՒՔ. Կուսրտաք : Մեր տպաբը զգլտուէէն աշք չին բանար ո դաս ա սորվին :

ԳԻՆՆԱԼ. Գիտնուլ (Կամախ) : Ես իշ գիննամ, դուն իշ գիննաս . տմէն մարդու խելք չի հասնիր անոր բաձին :

ԳԼԹԻԿ ԱՆԵԼ. Ործկալ :

ԳԼԽԱՆՈՐ. Այր. աճախն' վերաբերմամբ կնոջ : Գլխաւորս սուրբը չէ :

ԳԼԽԿԵՐ. Գլուխ ուտող, ուրիշ մասնուն պատճառ եզող, մարգասպան :

ԴԼՈՅ. Գլուխ :

ԳԼՈՅ ՀԱՆԵԼ. Ի կատար ածել օրեւէ գործ, կատարել : Աղ գործը գլախ հաննս նը, բաւվօ քեզի :

ԳԼՈՅ ՈՒՆՆԵՆԱԼ. Բանի մը արամադրութիւն կամ բնորոշակութիւն ունենալ : Աս օր գարծի երաւու եէջ գլախ չուցիմ : Ըզ տղան ուսման գլախ չուցի :

ԳԼՈՅ ՈՒՏՏԵԼ. Մէկուն գլախը ուտել' գաշն մեղցնել կամ անոր մասնուն պատճառ ըլլալ : Կառն շատ նեղութիւն պատճառել : Մօ', դու ըզ ձիւն գլախը պի ուտն օր մը չէ օր մը : Ախթօրս գլախը կերան ամեաւատները : Աս տղան աստվբմէ ի վեր գլախ կ'ուտէ ո սաս փարա տամ իրեն :

ԳԼՈՒԸ ՊԼԼԵԼ. Անյարմար անձ մը մէկու մը կապել ամուսնութեամբ կամ բնկերակցութեամբ : Արին չարին ըզ տմման խեղճ Ակորին գլախը պլլեցին :

ԳԼՈՒԸ ՏԱՆԻՎ. Չանձրացնել մէկը շարունակ խօսելով կամ կրկնելով նոյն բանը : Մօ', դէ հերիք է, գլախս սարիք ըզ խօսեք ըզ : Քիշ մը ձգէ ո մէքէտ տնիմ, ախթար :

ԳԼՏՈՐ ԳԼՏՈՐ ԸԼԼԱԼ կամ ԵԹԱԼ. Ինքն իր վրայ գլորուելով երթալ : Խռար քարը գլտոր գլտոր լեռնէն վար գնաց :

ԳԼՏՈՐԵԼ. Գլորել, զնգածն, ստարկայ մը մղել որ կըթալ :

ԳԼՏՈՐԻՎ. Գլորուել : Ինքն իր վրայ գառնալով երթալ :

ԳԼՏՈՐՏԵԼ. Յամոխական ձեւ գլտրելիք :

ԳՆԿԻՎ. Մոռի զէպի գետին, զուճ դալ : Գնկեցայ ո գետնէն քար մը վերցնիմ :

ԴՄԲԻՎ. Բառնցք :

ԴՆԴԵԼ. Գունդի ձեւ տալ հացի խմորին եւ նման կակուղ նիւթերու : Երբ հացի խմորը կը թթուի, տան տիկիներ քանի մը օգնականներով կը սփի զնդիլ խմորը եւ կապով շարել զուճեղբը վալա կուսած սուաններու վրայ :

ԴՆԴԱԼ. Փայտէ գլան մը, ծալքերը բարակ բնտակելներով, որով հացի խմորին զուճը կը բանան, օստաթային վրայ տարա-

ձեռք տալ: Ուրիշ գուտաներու մէջ կը կոչուի գրտնակ, գտնակ, գոնակ:

ԳՆԳԼԻԿ. Կյոբ, բարեմեւ, լեցուն մարմին երեխայի: Աղ ինչ գնդիկի, ամուշիկ ձագուկ մ'ունիս: Կը գործածուի նաև թուրքերէնէ կազմուած բանպուլիկ բարս: Գնդիկ բարս երբ չափահասներու համար գործածուի կը նշանակէ կարծ ու հաստ մարմին: Կ'ըսուի նաև գունդ գլոր մարդ մը:

ԳՆՆԱՅ. Գնաց (կամախ):

ԳՈՂՆԻԳՈՂ. Գաղանի, ծածուկ: Գաղնիգոյ եկաւ ու գնաց:

ԳՈՂՏՈՒԿ. Գաղտուկ, գաղտնի: Անկաջիս գաղտուկէն բաւ ինչ ու լսած էր: Գողտուկ բառաւը մէշտեղ չիմ հաներ:

ԳՈՌ. Գերեզման մահճետականի:

ԳՈՌՆՈՅ. Մահճետականաց գերեզմանատուն:

ԳՈՌՊԱԳՈՌՊ. Անէճքի մէջ գործածելի: Հաւանարար կը նշանակէ անգերեզման մաս: Մօ', արմաէր, գողպղտոպ քլլաս, հողը քեզ դապուլ չանէ:

ԳՈՐՏՆՐՈՒԳՐ. Զուրերու երեսին կազմուած կանաչ մամուռ:

ԳՈՐՏՆՈՒԿ. Կոճիճ, մարմնի և մանուսրապէս ձևերու վրայ ելած սպումնէ միս: Կը կարծուէր թէ ձևերու վրայ կոճիճ կը գոյանար, երբ գորտը միզէր անոնց վրայ: Ասկէ ալ գորտնուկ անունը:

ԳՈՒԼ. Պրակ. բուխ, ոչ սուր, ինչ՝ դանակի և թէ՛ մտքի համար գործածելի: Ըս գամակը գուլ է, հաց պիլէ չի կոեր: Մօ', դու ի՞նչ գուլ աղայ ես եղեր քի երկու տարի է զրպոց կ'երաս, տախա շնորհեալ կարգալ մը պիլէ չես սորվեր:

ԳՈՒՆԴԻԿ. Հաստ ու կլոր մարմին, իր:

ԳՈՒՆԴՈՒԼԻԿ. Կյոբ ու գունդ ձև ստացած: Նոյն խմատը ունի գնդիկի բառին հետ:

ԳՈՒՆԴՈՒԿՈՐ, ԳՈՒՆԴՈՒԿՈՐԻԿ. Նոյն խմատն ունի ինչ որ գունդուլիկն է: Ազնիմ գունդուլոր կենդանի մըն է:

ԳՈՒՆԴՈՒԿԻԿ. Ամփոփուած ու ինքն իր վրայ կ'ընուած, կլորացած: Պատալը բունիքին վրայ գունդուկիկի եղած կը ճնջէ:

ԳՈՒՇ. Մխակուր վայտէ խոր աման: Գուշ մը բանապուր լեցուր ու տախ:

ԳՈՒՌՈ. Կը գործածուի նշանակելու համար թիւրք: Կը գործածուի նաև որպէս արհամարհական բառ անկիրթ ու անապայ մարդոց համար: Մօ', քղ գուռն հոս ի՞նչ գործ ունի:

ԳՈՒՐ. Կը գործածուի մուր բառին հետ որպէս անէճք: Մուրս ու գուրս գլխուղ:

ԳՈՒՐԱԼ. Աղաչել, խնդրել: Կը գործածուի մուրալ բառին հետ: Գուռէ դուռ կ'իյնամ, կը մուրամ, կը գուրամ, քեզի մէկդայ չիմ քլլար:

ԳՈՒՋԱԿ. Չաճող, զաճած բոյս: Փոխարեքարք նաև մարդ:

ԳՈՒԶԻԿ. Մինձի նման բոյս, դեանախնձորի նման արմատներով, զորս զարնան կը հանեն և կ'ուտեն:

ԳՐՈՂ. Գիցարանական այն ողին, որ մարդոց հողէտն է, ըստ մագլրդական հաւատալիքին: Կը գործածուի անէճքներու մէջ: Գրողը տամի քեզ, գրող ուտու եւն:

ԳՐՈՒԿ. Գրուած: Ըդ բառը ո՛րք գրուլ է: Ճակատագիրը ցակտիմ վրայ գրուլ է:

Դ

Դ ձայնեզը պահած է իր բուն հնչյունը բառերու սկիզբը եւ բառերու մէջ ու վերջն ալ, մասնաւորապէս Ն գիրէն յետոյ: Ուրիշ պարագաներում ա՛ն կը նայնամայ բառ Թ գրին հետ: Այսպէս, կարգալ կը հնչուի կարթնայ, մարդ-մարթ, Ազամ-Աթամ, զդում-դթում եւլն:

ԴԱ, ԴԷ. Հետուսը տեղ ցոյց տուող մակբայ, մինչեւ նշանակութեամբ վազմէվազ դա՛ հոն գացի: Նոյն է քի դէ ո՛ր է գացիր:

ԴԱԷ. Զի, էջ վարելու յորդոր կամ կոչ: Այս բառին մէջ այն զիբբ քմային է: Տղամ ձիւն վրայ նստած դո՛ւհ-դո՛ւհ կ'ըսէ ամա ձին տեղէն չի շարժիր:

ԴԱԷԷ. Գոռնակ բառն է: Կը նշանակէ այն կիրք, ընդհանրապէս ասորեց, որ ծննդարեութեան տակն մանկարարձի զործը կը կուտարէ: Մէր քաղաքին մէջ Հանրածանօթ էր Գահեկ մաման, որուն պաշտօնը բռնած էր իր բուն անունին տեղը:

ԴԱԷՆԱ. Այս բառին մէջ այն զրեբբ քմային են: Կը նշանակէ աման յուսալու լսթ: Կամախի շրջանին մէջ կը նշանակէ նաեւ միս կարելու ասոր կամ սակը: Այս վերջին իմաստով պարսկերէնէ փոխառութիւն է:

ԴԱԷԵԷ. Թբբ. խարկել, խորանել: Խզը դազել տապակին մէջ: Մարմինը դազել շիկացած երկարով:

ԴԱԷԸ. Վալբի անանուխ:

ԴԱՆՆՏԵԷ. Գաննակով քաղմիցս հարուածել: Խեղճ մարդը ասոր տեղէ դանկտած էին:

ԴԱՆԻՆԸ. Պայրի ինծար, որ կ'ըլլայ դամաճամ եւ թթու:

ԴԱՆՍԵԷ. Գարձեկ, մարդակ: Տանթի երկար գերաններու յայնքին ձգուած կարճ ու հաստ փայտեր:

ԴԱՆԱՆԲ. Աշխատանք, գործ, փաստակ:

ԴԱՆՏԷ. Աշխատել: Ընդհանրապէս կը զործածուի բանիլ բառին հետ: Օր ու գիշեր բանեցայ, դասեցայ ու մէկ հատիկ տղաս զրպոյ զրկիմ ու մարդ դառնայ:

ԴԱՐՁ ԱՆԵԷ. Հիւանդութեան վերադառնալը՝ դէս շապարինամ:

ԴԱՐՄԱՆ. 1. Դեղ. Գոյնս տմէն քարի գոյլի, ամա զիկ ու դարման

չի գտայ: 2. Անասուններու կեր: Ծօ՛, գնա եզներուն անջնի քիշ մը դարման նետէ:

ԴԱՐ ՈՒ ԴԱԴԱՐ. Հանդիսա: Կը բանի ու կը դատի պատաս մը շոր հացի համար, դար ու դալար չունի:

ԴԱՐՎԱՐ. Գէպի վար: Հաստակն է դարվեր կամ դերվեր, որ կը նշանակէ դէպի վեր: Ծօ՛, ի՞նչ դարվար ու դերվար կ'երկարուկու գաս մուրաձի պէս: Լեռնէն դարվար գլորեցաւ:

ԴԱՐՏԱԿ. Գատարկ, պարտոյ: Ծօ՛ դարտակ գլոյն, քու խելիք բար չի հասնիր: Կը նշանակէ նաեւ տասնէ քսան սանթիմ երկարութեամբ եղզէ խողովակ, որուն վրայ կը դարձնէին մանածը ճահարայի միջոցով: Մանածպատ դարտակը կը կոչուէր մասարա:

ԴԱՐՏԸԿԵԷ. Գատարկել. պարպել: Կրկինմին չուր դարտակեցի խալիքին մէջ:

ԴԱԻԱՐ. Մանր եղջերուսը անասուն — ոչխար, այժ եւլն: Ուշոր եղջերուսըներու — կով, եղ, գամէլ — ճամար կը զործածէին թուրքերէն սըղըր բար:

ԴԳԱՆՈՑ, ԴԳԷՆՈՑ. Պատին վրայ ամբարջուած փայտէ ընդունարան, որուն մէջ կը պահէին դրանները, որոնք փայտէ կ'ըլլային:

ԴԳԷՏԵԷ. Գզովով արայ արայ ուտել: Թամապուրը զգլտեց ու դաս քաւ:

ԴԳՄԱԸ. Բարակ եւ երկար կտրուած խմոր նման մաքարնիլի, զոր կը զործածէին ապուրի եւ փիլաֆի մէջ: Կը զործածէին նաեւ էրիշտա պարսկերէն բար: Գդմաճը կամ էրիշտան թոնիքի մէջ կ'եփէին եւ կ'ամբարէին որպէս ձմրան պաշար:

ԴԳՄԱՃԱՊՈՒՐ. Գդմաճով շինուած թանապուր, որուն մէջ կը խառնէին ծեծուած սխտոր:

ԴԳՄԸՁՈՐ. Գդուճը կը շերտէին եւ կը շորջնէին արեւի տակ որպէս ձմրան պաշար: Այդ շորջուած դուճը կը կոչուէր զգմըճը:

ԴԵԻՈՏԵԷ. Բարկանայ, որպէս թէ դեւ մտած ըլլայ մէջը: Ծօ՛, նորէն ի՞նչ է դեւտոնք ես, անիրաւ:

ԴԷԻ. Թբբ. որպէս, իբր թէ: Մարդ դէի մէշտեղ է ինկեր: Երեսն ճոյնս գանիդ կուգայ:

Գեվմ-ԳեՅՈՒ. Գէ՛ որ: Որպէս նախադրութիւն կը նշանակէ մինչեւ: Քաւելով դէվո գեղ գացինք, ամմա լաւ մըն ա օգնեցանք: Որպէս մահրայ կը նշանակէ միմչեւ որ: Աղ ծառ (ճանք) բերք դէվո տուն տարի նը հոգիս ա ելաւ:

ԳԻ. Կոզմ: Ասդին, բազին, սնդին, ընդին: Ընկղի գնա: Ընր դիմ հէշ չես նոյիր:

ԳԻՓՈՐ. Գժուար: Գիծարը գալ՝ գժուարանայ: Ես Աստուրին պէս չիմ: Երես չունիմ: Գիծարս կուգայ ուրիշէն փարս փոխ առնել:

ԳԻՆՁ. Քրք. սույոյ: Փողովբային լեզուի մէջ կը նշանակէ հանգարտ, անհոգ, ծռլլ: Ախրար, ա սարդն ա ի՞շ դիմք է, տասը հեղ պի ըսես ո տեղէն շարժի: Աշխարհ կործանի իր հոգը պիլէ չէ:

ԳԻՐԻ. Քրք. ժիր, աշխոյժ, կենդանի:

ԳԻՐԻՆԱԼ. Կենսադրիլ, աշխոյժանայ: Ըղ մեռած հայվանը նոյլէ քի ինդոր կամաց կամաց դիրինայ սկսաւ:

ԳՆԴՆԱԼ. Դանդաղիլ: Ծօ՛, ի՞շ կը դնդնաս ըդտեղ, գործիդ չ'երա՞ս:

ԳՈՓԿԻՎ. Ուրիշ գուտաներում գտնկիլ: Որոշ կերակուրներու երկար մնալով սմբիլը եւ անհամնայը: Երբ փիլաֆը եւ նման կերակուրներ երկար մնան՝ կը կորսնցնեն իրենց թարմութիւնը եւ համը, կը դոժկին:

ԳՈՂ. ԵԼԼԱԼ. Դողալ, յանկարծ վախի զգացում ունենալ:

ԳՈՂՅՆԵԼ. Դողէ կամ տենդէ գողալ, ցնցուիլ: Երզնկայի դաշար ճարճախոտ ըլլալով մալարիս կոչուած հիւանդութիւնը սոփորական էր: Այդ հիւանդութենէն վարակուողները կը դողցընէին: Ըսօր մեր սղան նորէն դողցուց: Տոքսորը ըսաւ քի սուլփաքան անպակաս տնիմ:

ԳՈՒՄ. Հողով շինուած թոնիբի կափարիշ (կամախ):

ԳՈՒՐ. Հարթ ու տափարակ տեղ, մակերես: Կը նշանակէ նաեւ ախորժիլի: Ըս կերակուրը ինձի շատ դուր եկաւ:

ԳՈՒՐԱՆ. Դուր բառէն: Հարթ, տափաստան, դաշտ: Ընր երզնկու դաշտը դուր ու դուրան է մէկ ծարէն մեկալը:

ԳՈՒՐԵԼ. Հարթել, տափակցնել: Կալը կը դուրեն ո ցարենը կամնել սկսին:

ԳՈՒՐՈՒՐԻԿ. Մանկական եւ փաղաքշական բառ: Հարթ ու հաւասար: Աս ի՞շ դուրուրիկ գետին է, հաւկիր գլորես չի կոտիր:

ԳՈՒՓ-ԳՈՒՐ. Հարթ հաւասար, բոլորովին գուր: Ըս գետինը դուրսդուր է: Լա ընկուց խաղալու տեղ է:

ԳՍՆՈՅ. Դուրանց: Դուրսը հաղնիլիք զգեստ:

ԳՓԵԼ. ԾԵԾԵԼ, թակել: Ուրիշ գուտաներում՝ դրքիլ:

ԳՓՈՅ. ԾԵԾ: Աղ շան ձագին ընանի դփոց մը տուի ո դէվո մեռած օրը պի չի մոռնայ:

Ե

Ե գիրը բառերուն սկիզբն ալ պահած է իր բուն է հնչուիւնը: Միայն Բանի մը միալմանի բառերու սկիզբն է որ ան կը հնչուի որպէս յէ, համաձայնի նոր ուղղագրութեամ: Օրինակ՝ Եզ, Եւք, Էր-Էրբ, Էզ-Էզ, Էլ, Էտք: Ես անձնական դերանունը միշտ կը հնչուի էս: Էական բայի սկիզբն ալ Ե կը հնչուի է:

ԵԱԼԼՈՁ. Հաւանարար թուրքերէն: Արճամարհական բառ, որ կը գործածուի թեթևասոյիկ, անյուրջ մէկու մը հանդէպ: Քա՛, ըզ եալլուզին խօսքը մի աներ: Ընոր չուանով հոր իջնողը ալ դուս չի կրնար գալ:

ԵԱԵՆԻ. Պրտի. միտով ու բանջարեղէնով պատրաստուած ջրայի կէ-րակուր:

ԵԱՅԼԱ. Քրք. լեռներու մէջ խոտուէտ և հոխտուն անդեր, ուր ա-մառ ատեն կը բարձրանան գիւղացիք իրենց կենդանիներով:

ԵՅ. Երբ. կը հնչուի եփ: Ե՞ք տուն պի գաս:

ԵՐՈ. Երբ որ. կը հնչուի եփա: Երս էազաք էք-աս մեզի տասր դալիպ սապոն բեր:

ԵՂԱՆ ԱՇՔ. Եղան աշք: Մոշոր ու սեւ հատիկներով խազող մը, որ կ-գան աշքի նմացուած է:

ԵԼԼԱԼ. Ելլել, Էլլել:

ԵԼՄԱՆ. Ելած, վարարած, յորդած ջուր: Ելման գետեր:

ԵՂ. Իւղ. հալած կարողը կը կոչուի արդար եղ, հակադրութեամբ դմակ եղին:

ԵՂԵԼ. Իւղել:

ԵՂԵՆԵԼ. Մտոր, ցորենը եղանով հաւաքել:

ԵՂՈՏԵԼ. Իւղտակ:

ԵՂՈՏՈՎ. Իւղտակ: Փոխարեքարար նաեւ բանէ մը օգտուել, նիւ-թաղէն նպաստաւորուիլ անուղիք կերպով: Ազգասիրարար աղ գործին մէջ մտաւ ամա ինք ալ բաւական եղտոնցաւ:

ԵՈՂՎԱՁ. Լուրիս: Կայ նաեւ լոյվազ մեւք:

ԵՈՒՔ. Ջուրի ևս դալը, եփ դալը: Նաեւ մարմնի ետք, փերուիքը: Ես գալի տեղ կ'ըսուի նաեւ ես ելլալ:

ԵՏԵՆԱՆՅ. Ետեւէն: Մարդու ետեւանց խօսարեւը շիտակ քան չէ: Ընելիք ունիս նը երեսին քսէ:

ԵՏԻՆՔ. Իրկիւան, արեւմուտքէն առաջ Էզող պահէք: Քրք. իքին-սի: Եսինքին գառնարածները իրենց կենդանիներով լեռնէն գեղ կ'իջնեն:

ԵՏՆԱՈՂ. Տաշտի կողերուն փակած մնացորդ խճորով պատրաս-տուած փոքր հացք:

ԵՏՔԻՆԵԿ. ԵՏՔԻՆԵԿ. Վերջին դաւակը: Իրեք մանջ ունի: Առջինն կ'ին անունը Ակար է, միջինը Աքամ, ետիննը Վասան:

ԵՐԱՄ. Երազ:

ԵՐԱԿ. Կարճատեւ, սահմանափակ անձրեւ, որ հետուէն դէպքի դեպին երակարած ամպէղէն երակի մը արագորութիւնը կը թողու:

ԵՐԱՆ ԱՆՆԵԼ. Կամուած ևս դիզուած ցորենը կամ գարին երեւել, հո-վին տալ, հատիկը յարգէն գատելու համար:

ԵՐԴԻՔ. Տանիք: Մէր երգիքները հողածածկ ևս հարթ են:

ԵՐԴՄՆՆԱԼ. Երզուրնայ, երջնայ:

ԵՐՄՍԵՄՅԱՆՔ. Նախատինք: Երեսծծամիք բլլալ՝ նախատինքի ա-տարկայ բլլալ: Մեր սղան բնանի քան մը արա քի էլէմ աշ-խարհին տառք երեսծծամիք եղանք:

ԵՐՅԱՏԵՍ. Հարսին երեսը տեսնելու: արարողութիւնը, որուն կապ-ւած էր միշտ նուիրատուութիւնը: Կ'ըսուի նաեւ երեստեսնուլ:

ԵՐՅԱՀԱՆ. Երազահան, երազներ մեկնող զիբք:

ԵՐԿԱՆԱՐԵԻ. Երկար կեանք: Երկամարեւ բլլաս, սղաս:

ԵՐԿԱՆԲԱՐԱԿ, ԵՐԿԱՐԲԱՐԱԿ. Մանրատան: Ի՞նչ երկարբարակ հէքեաք կը պատմես, այնքա՛ր կարն կապել շիտո՞ս:

ԵՐԿՎԱՆԻ. Երկու ժանիքով կամ ստամոզ երկրազործական գործէք, փայտէ կամ մետաղէ:

ԵՐԿՆԵՆԵԼ. Երկարել: Լեզու երկնցնել մէկուն վրայ՝ անոր վրայ խօսիլ, դա՛ն քննադատել: Շատ լզուղ վրաս մ'երկնցնիր, ետքը գէշ կ'ըլլայ:

ԵՐՆԵԼ. Կամուած ևս թեղուած ցորենը կամ գարին հովին տալ, հո-տիկը յարգէն գատելու համար: Կ'ըսուի նաեւ երան անել:

ԵՓՃԵԼ. Եռացող ապուրը շերեփով վեր աննել ու կրկին ամանին մէջ թափել, յարգելու կամ ամանէն դուրս հասելուն առջեւը սո-նելու համար: Այօջի, քանապարը եփնէ ո չի քափի: Ազգուրը Եփէլէն յիտոյ կ'եփենն, որպէսզի շուս պաղի:

ԵՓՈՂ ԹԱՓՈՂ. Կ'րտուի անոր՝ որ ճարտար է եփ ու թափի մէջ:
Եփող քափող, անաշէն կնիկ է:

ԵՓՈՂՁԷՔ. Եփելու վարձք: Հաց եփողին եփողչէքը լման տուէք ու հագեցնից հարամ չըլլայ:

ԵՓ ՈՒ ԹԱՓ. Կերակուք եփելու գործողութիւնը, կերպը: Եփ ու քափ գիտցող կնիկ է:

ԵՓՈՒԿ. Եփած:

ԵՓՈՒՆ. Շուտ եփող: Եփում լռյվազ է: Նաև լու էփած: Եփում հաց: Եփում մարդ՝ կեանքի վործառութեան բովէն անցած մարդ:

ԵՓՋՈՒՐ. Եփ ելած, հոսող ջուր:

ԵՓՋՐԵԼ. Եռացող ջուրով լուայ: Եփքըէ ամանները ու վրանին ճեմն չի մնայ: Եփքըէ անցուք ամանները, նոյն նշանակութիւնն ունի: Կայ նաև պաղքրիկ կամ՝ պաղ քրէ անցրնիկ, որ կը նշանակէ պաղ ջուրով լուայ:

Ե

ԶԱՐԳԵԼ. Թրք. զրաւել, նուսնել, յախշտակել:

ԶԱՄԲՈՒՐ. Մոթրիկի նման հոտուէտ վայրի բոյս, որ կը գործածուի սրպէս համեմ:

ԶԱՄՊՈՍԱ. Նոր Տարիի առթիւ պատարաստուած անկող խճորեղէն, փախլափայի ձևով ջատանկին կտրուած եւ լեցուած բնկարջի խորխախով: Կ'ուտեն ուսպի մէջ թաթխելով:

ԶԱՊՆԻԼ. Պրակ. գրպուն բառէն: Նիհարնայ:

ԶԱՏԻԿ. Կարմիր գոյնով եւ սև բիծերով միջնատ մը, որ երևան կուզայ Ձատիի միջոցին: Ժողովրդային լեզուով կը կոչուի նաև քըռպապուկ:

ԶԱՄԿԱՐ. Իգական անուն, շատ գործածական գիւղերու մէջ:

ԶԱՐՁԱՐԿԱՐ. Մտադրարբ բառն է, որով կը կոչուի Մաղկադարբը:

ԶԵՀԻՐԶՂԵՈՒՄ. Զեհր պրակ. թոյն, զախկում արար. դժոխքի դատնաժ ծառը: Փոխառութիւն թուրքերէնէ: Կը գործածուի անէծքի եւ նախատիքի խմաստով: Հացին տեղ գեհիք գղխում կեր: Երբ աղան կուլայ եւ մօրմէն բան մը կ'ուղէ, մայրը բարկացած կը պատասխանէ. Զեհիք գղխում, ձանդ կռէ, գետինն անցնելիք: Կը գործածուի պարզ գղխում բարը: Զղխումս կեր:

ԶԵՀՐՈՆ. Մոթրիկ:

ԶԸՌ. Բուլղոցիէն: Քա՛, աս պարոք չէ, զըս ջուր է: Մօ՛, աղ մարդը զըս խենդ է եղեր:

ԶԵՏԻԼ, ԶԵՏԿԻԼ. Ուտել, նախատական խմաստով: Տուպլին մէջ կտար մը պանիր պահեր էի: Ըդ անամօքը բոլորն ա զխակեր է:

ԶՄՓԻՎ. Սաստիկ ցուրտ: Ըս ի՛շ գմփիկ ձմեռ է:

ԶՆԿՈՏԱԼ. Յուրան սաստիկ դողալ:

ԶՈՒԼՈՒՄ. Արար. կեղեքում, հարստահարութիւն, ազատ: Աղ ի՛շ գալում էր եկաւ մեր գլխուն:

ԶՈՒՐՅԵԼ. Զրուցել, խօսիլ, խօսակցիլ: Կնիկները դռներուն առջև հաւաքուած կը գուրցեն, հա՛ կը գուրցեն:

ԶՊՈՏՈՒԿ. Խենդ ու խելառ: Մօ՛, դը գպտուակին նույէ, ի՛շ դաւս կուտայ:

ԶՌՁՈՓ. Խենդուկ: Ախրար, ըդ գոգոփին չուանով հոր իշնել չըլլար:

ՋՌՋՌՈՑ - Ջասլ բառին կրկնակր: Դը իշուն գոգոսըը շատ պի լսի՞նք:
Անարդական իմաստով կը գործածուի նաև մարդոց համար:
Երբ մէկը շատ անհամ կը խօսի, կ'ըսեն. ԾՅ՝, ըդոր գոգոսցին
շատ անկաջ մի տար:

ՋՌԹՌ - Խոչոր, ահագին: Աղ ի՛շ գործ մարդ է, հա՛:

ՋՐՔ - Ուժ, կարողութիւն: Վրաս գօր չի մնաց:

ՋՐ ԱՆԵԼ: Ստիպել: Շատ գօր անն ևր ետքը ե՛լ գործ չ'աներ:

ՋՐԵԼ - 1. Ստիպել: Ի՞՞շ պարսպ տեղը կը գօրեն, կը տեսնաս քի
չ'ուզեր: 2. Ուժը բաւել: Աղ գործին ի՞մ ուժս չի գօրեր:

ՋՐՐՈՎ - Բռնութեամբ: Ջօրով շունը ալի չ'երար: 2. Հազր: Ջուրով
եախաս ագատեցի ըզ գինովներուն ձուռէն:

ՋՐՊԱ - Թրք. բռնուոր: Մէկը, որ իր Ֆիզիքական ուժին վաստ-
համ՝ ուղիչները կ'իրօւայրկէ ու կը սանջէ:

ՋՐՔ - Ուժ, գօրութիւն: Աշխ գօրք գացեր է: Ջօրքիդ մեանիմ,
ո՛վ Ասուած:

Է

ԷԳԻ - Այգի:

ԷԹԱԼ - Երթալ:

ԷԺՏԸՀԱՐՔ - Պրօկ - չէրեանթիւրու մէջ յիշուած առասպելական վե-
լապը, օձը: Սոխրական խօսակցութեան մէջ կը նշանակէ
հակայ և ուժեղ մարդ: Ի՛նչ ուժով ու խոշոր մարդ է, էժար-
հար կ'ըլմանի: Ուրիշ գուսաներու մէջ ամղահա:

ԷԼ - Թրք. օտոր, ուրիշներ: Էլիմ հո՞գմ է: Էլ-էլէմ վրանիս կը յըն-
դան:

ԷԿԷ - Այս բառին մէջ երկու է գրերն ալ քմային այր են: Թրք. Էկեր
բան է, որ կը նշանակէ եքէ: Էկէ քեզ չի սասկեցնիմ ևր ես
ա մարդ չըլլամ:

ԷԿՈՒ - Եկուր: Թեզ Էկո, շուշամաս:

ԷՆ - Ամէնէն: Կա՛մ ամէնէն բառին վերջին վանկն է, և կա՛մ թուր-
քերէն էն բան է, նոյն իմաստով: Ջեր մէքէն էն ուժովը վո՛ւյ
է ևր ան քոզ մէշտեզ գայ:

ԷՆԹԱՐԻ - Թրք. պարեյոս, գոր տղաք կը հազնէին միշու 12-13
տարիքնին:

ԷՇ ՆՀԱՏԱԿ - Էշ նահատակ: Աննդատակ մեանոզ: Ղոշամ (որպէս թէ)
իք կոխուրիւնք ցուցնելու համար գնաց Բուրդերու կոտիմ
մէջ մտաւ ու էշ նհատակ եղաւ:

ԷՐԴ - Եարզ:

ԷՐԵԼ - Այրել:

ԷՐԻՆԻ ՄԱՐԻ - Այր մարզ, հակադրութեամբ կնիկ մարդու:

ԷՐԻՆԻՄԱՐԻՈՒԹԻԻՆ - Կարծութիւն, քաջութիւն, սոնականութիւն:

ԷՐԻՇՏԱ - Պրօկ - դրամ, որով կը պատարասեն կրիշտա ապուրը:
Կամախի յըջանին մէջ էրիշտէ:

ԷՐՆԵԿ - Երենկ - երանի:

ԷՐՈՒՅՔ - Այրուցք: Այրած բան մը կամ տեղ մը մարմնի վրայ: Կը
հաստատային թէ հացի էրուցքը ուսողը գայլէն չի վաննար:

ԷԻԵԼ - Աւել: Էւելի՛ աւելի: Էլլցամ՝ աւելցամ:

ԷԻԵԼՑՈՒՔ - Աւելցուք:

Ը

ԸԼՄԱՆԻԿ - Նժանիչ: Կ'ըլմամի՛ կը նժանի: Ծափիկ, ծափիկ ծիրանի,
կարմիր խնձոր կ'ըլմանի:

ԸՂԵՂ - Ուղեղ:

ԸՂՈՒՆԳ - Եղունգ:

ԸՆԱՆԿ - Առանկ:

ԸՆԳԻՆ - Անգին, այն կողմ:

ԸՆԿԱՒՈՐ - Գիտահար, լուսնոտ, ցուազար:

ԸՆԿՈՒՋ - Ընկոյց:

ԸՆԿՈՒՋՄԵՋ - Ընկոյցի մեջուկը:

ԸՌԸՆՏԻԿ - Սիրուն, զեղեցիկ:

ԸՌՆՏՆԱԼ - Աղէկնայ, աղաբեհի:

ԸՌՂԱՏ - Թրք. բանուտ, հասարակ զործուտը, մշակ: Արտը քա-
ղելու համար քամն բողատ բռնած ին:

ԸՍԱՆԿ - Առանկ:

ԸՍԳԻՆ - Անգին, այն կողմ:

Թ

ԹԱԹ - Բացի իր սովորական իմաստէն՝ որ է կարգ մը կենդանիներու
և մարդոց ստերը մինչև կոճղը, ինչպէս նաև ձեռքը մինչև
զատակը, Երզնկա-Կամար բարբառին մէջ այս բառը ունի
նաև հետեւեալ իմաստները. 1. Ձեռնոցի առջամասը մինչև
զատակը: 2. Գուլպայի այն մասը, որ կը զրկէ ստքը մինչև
կոճղը: 3. Ակիւնին թաթածնէ տափակ ծայրը: 4. Կշտին ի-
րարանչիւր աչքը՝ նժարը:

ԹԱԹԱԿԻՇ - Թաթածնէ բերանով և կարճ կոթով ակիւշ, որ կը զօր-
ծածուի թոնիրի կողին փակած հացը բերելու, ինչպէս նաև
հացի տաշտի կողերուն փակած խմորը մաքրելու:

ԹԱԹԱՐԻ - Թեթեւ եփուած, եփելով իր թարմութիւնը չկորսնցուցած
կերակուր: Մտած է թաթար ժողովուրդի անունէն: Թաթար-
ները սովորութիւն ունէին միտը միտը թամբերուն տակ կա-
կուղցնելով ուտելի՝ առանց եփելու: Փիլափր մի քողով ո
դոմկի, բերէք ո քալարի ուսլինգ:

ԹԱԹԱՐԻԱՄԻ - ԹԱԹԱՐԵԱՄԻ - Որոյմանի սուր խիթ, որ երբեմն
մահացու կ'ըլլայ: Կը զործածուի անէճքի մէջ. Թաթարիա-
միսն տանի քեզ:

ԹԱԹԱԻ - Ջրալի անձրև:

ԹԱԹԻԿ - Փոքր թաթ, ձեռք, մանուսորարար մանուկներու ձեռք:
Թաթիկներդ սիրիմ, ձագուկս:

ԹԱԺԱ - Պրակ. թաղա: Թարմ: Թոմս հաց, պանիր եւլն:

ԹԱԼԹՈՍԵԼ - Գործ մը կատարել արագ ու հարեւանցի: Անբար,
մեր տէրտէրը ախտառին պտակը թէզ մը քալարսանց ու
լմնցուց:

ԹԱԼԱՆ - Պրակ. կողոպուտ, աւարտութիւն: Երզնկայի մէջ 1895-ի
ջարդին տարին կը կոչուէր քալանի տարին կամ դէպքի տա-
րին:

ԹԱԼԼԵԼ - Թալան բառէն: Կողոպուտ: Գուրդերը եկան վանքը քալ-
լեցին ու գացին: Կայ նաև պան-քալան բացատրութիւնը:
Գուրդերը վանքը պան-քալանի տունին:

- ԹԱՆԱՊՈՒՐ - Քանոյ ու կորկոսով պատրաստուած ապուր, որ ձևեր կ'ըլար ստր եւ ամառն այ պազ :
- ԹԱՆԲԵՐԱՆ - Գաղտնիք չգահող, անձարակ :
- ԹԱՆԻԿ - Մաղողի անասի մը, սեւ գոյնով, բայց վրան թանազոյն խաւով մը պատած :
- ԹԱՆԻՍԱՆ - Քանոյ եւ ձուարի (պղլուր) մանրութով պատրաստուած Հարիսայի նման կերակուր, որուն վրայ Հայրած կարաց լեցնելով կ'ուտեն :
- ԹԱՆԿՈՒՈՆ - Մուգ ծախող : կ'ըսուի նաև սուղպազ :
- ԹԱՐՁ - Քանձր :
- ԹԱՐՁՆԱԼ - Քանձրանայ :
- ԹԱՐԻՍԱՆԱ - Կորկոսի կամ ձուարի մանրութով եւ թանոյ եփուած ու պղեղացած խիւս, զոր դոյզիկներու վերածելով կը շորջնէին ամառ արեւի տակ, եւ ձմեռ արկէ կը պատրաստէին Համեզ թարխան ապուրը :
- ԹԱՐԻՍՈՏԻԼ - Քարախտիկ :
- ԹԱՓ - Ուժ, կարողութիւն : Վրաս բառի չի մնաց : Ուժէ քափէ ինկու :
- ԹԱՓԹԱՅ - Բոյրտոյին թաց : Վրաս քափքաց է :
- ԹԵԹԻՆՆԱԼ - Թեթեանայ :
- ԹԵԿ - Վէզին կոնակը՝ պատկած միճակով : Հակասակն է չիկ :
- ԹԵՂ, ԹՂՂ - Կամնուած ցորենի կամ դարբի երկարածն - զէզը, որ պիտի երնուի հատիկը շորզէն դառելու համար :
- ԹԵՂԵԼ - Թեղ կազմել, թեղի ձեւով գիզել :
- ԹԵՊՈՒՐ - Փետուր :
- ԹԵՍ - Կը Հնչուի բռն : Բուրդի թել :
- ԹԵՒԼԻԿ - Կ'ենթադրուի որպէս թեոյ Հնչուած հողմառի, բայց աւելի Հաւանական է, որ թուրքերէն է :
- ԹԵՐ - Խիստ բարակ բացուած խմոր : Հուանաբար թերթ քառէն :
- ԹԵՐԱՄԱՆ - Խեղճ, ողորմելի : Կը գործածուի արդահատական ձեւով : Ծո՛, սը բեքմաչին նոյէ, մարդ եղեր ու մէշտեղ է ինկեր : «Շո՛», բերմաչ, Խո՛», կը կանչէ գիւղացին իր յոյժած կոնքրուն :
- ԹՂԿԱԼ - Թնձկաչ : Մեղճ ու Հեղեղալով լայ, մասնաւորապէս մասնակներու : Ըս տգան աւսուրնի գա՛ իմա կը քօկայ : Չիտեմ քի ի՛շ կ'ուզէ :
- ԹԷՁ - Թրք. շուտ : Այս օտար բառին գործածութիւնը սովորական էր :

- ԹԷՁԻԿ - Թէզ քառէն : Փութկոտ, շտապող, երբեմն այ իրեն չվերաբերող բաներու մէջ մտնող :
- ԹԷԺ - Կը գործածուի կրակ բառին Հետ : ԹԷԺ կրակ՝ շատ սաք, բարկ կրակ :
- ԹԷՃ - Թրք. ցորենի շեղջին վրայ դրուած կառափարական կնիք : Թէճով կ'ըսուած ցորենի շեղջը : Շահման եկաւ, ցորենի դէզը քէն արաւ ու զնաց :
- ԹԷՃԵՆ - Կը Հնչուի բռնուն : Ոչխարի կամ այծի մարթէ պատրաստուած անմայ արկ, որուն մէջ կը պատրաստէին Համեզ պանիր մը, քէնէնի պանիր, Հնտոջեակ իրարու վրայ աւելցնելով մածուս, կարաց, սեր ևւին :
- ԹԷՆՁԻՐԷ - Պղինձն անն կամ կաթնայ՝ կերակուր եփելու համար : Օտար բառ կը թուի, թէև ծագումն անձանօթ է ինձ :
- ԹԹԻՍՈՐ - Մասնաւորապէս պահուած եւ թթուած խմոր, որ կը դնեն նոր շաղուած արխրին մէջ, գոյն եւ : Խմորելու համար :
- ԹԹՂՈՒՍ, ԹԹՂՈՒՅ - Ասանց սակորի եւ ձարդի փափուկ միս : Կը գործածուի միս բառին Հետ :
- ԹԹՈՒԱՆ - Թթուանուշ : Ախորժեկի թթու եւ անուշ համ : Թթուաշ սալար :
- ԹԹՈՒՆՆԱԼ - Թթուանուշ, Թթուաշ :
- ԹԹՈՒՎԻՉ - Թթուաշ տերեւերով լեռնային բոյս, աւակի : Թրթնձուկ :
- ԹԻԹԵՆ - Դաշտի մէջ շորջած պոջնայի աղը, զոր կը Հաւարեն եւ կը գործածեն որպէս փառելիք :
- ԹԼԻԿ - Թլուատ, թոթով :
- ԹԼԽԱՆ - Թոյլ խաչուած, մասնաւորապէս Հաւելիթ : Թերխաշ :
- ԹԼԽԻԼ - Երկար մնալով շատ Հանելի, կակղիլ ու լիկիլ : Ծո՛, բու մեքրակը քնեմն հասեր է, ու քլիթեր է :
- ԹԼԽՈՐ - Թոյլ խորոված, կէս կօած, մասնաւորապէս Հաւելիթ : Նոյն իմաստն ունի ինչ որ թլխար կամ թերխաշը :
- ԹԽԵԼ, ԹԽՄԵԼ - Խցկէլ, օտցէլ, խաթիլ որեւէ Հասատուն նեթ սմանի, կամ որեւէ բացուածքի մէջ : Զուրը կեցնելու համար լարի կտոր մը կը քլախ ծակին մէջ : Անչափ անօրի է ո խոշոր կտոր մը հալը սրագ արագ կը քլիթ բերանը :
- ԹԽՆԻԼ, ԹԽՆԱՄ - Հիւանդութեամբ թխացած, ուսած զէ՛մը : Բա՛, աղ չնուխոյ աշկիս աղէկ չ'երեսար : Երեսներ շատ քլեմած ին :
- ԹՄԹՈՒՎԻԼ, ԹՆԹՈՒՎԻԼ - Ուսիլ, թուսիլ, խորշովիլ : Թմբակած երես :
- ԹՄՆԱԼ, ԹՄՆԻԼ - Լքանալ, վերջանալ : Հաւանաբար թուրքերէն էր :

բեմամբ բառէն : Աս ձուգիս գործը չի բմնցած տեղէս չիմ շարժիր : Ես ա չիտիմ էի ե՞ր պի բմնցնես ըզ գործը :

ԹՆԹԵԼ . Կոնկրետէ : Անիրաւները քոստանս քնքեր աւերը ին :

ԹՆՋԿՈՏԻԼ . Թնջուկ կապէլ , իրար խոնոտիլ մաղի , թեխ : Մագերդ աղ ինդո՞ր քնցկուեր ին : Քանի՞ օր է : Ես ա առ չէ տեսած գոխոյ :

ԹՈՒՍԱ . Վէզին հարթ կողմը կանդնած վիճակով : Հակասակն է ալչի : Ուրիշ գաւառներու մէջ կը կոչուի քաւ :

ԹՈՒՍԻՆԻ . Թրք . երկու տարեկան ոչխար :

ԹՈՒՌ . Գուրգոյի բերանը , որ մնացեալ մասէն տարբեր ձևով , ընդհանրապէս ուղղահայեաց հիւստած կ'ըլլայ : Թոռ կը կոչուին նաև այս կերպով հիւստած օձիքներ և թեղանիքներ : Թոռ թուրքերէն բառը , որ կը նշանակէ ուսկան , զործածական էր գաւառարարբառին մէջ :

ԹՈՒԹԻԱ . Ծաղիկ մը , որմէ աչքի զեղ կը պատրաստեն :

ԹՈՒԹՈՒՆԻԿ . Ազուրիկ , սիրունիկ :

ԹՈՒՆԿԻՐ . ԹՈՒՆԻՐ . Թոնիր :

ԹՈՒՇ . Այս , Թուշերդ սիրիմ , ձագուկս , կ'ըսէ մայրը՝ համուրելումով գաւկիին այտերը :

ԹՈՒՐՇԻ . Թթու գրուած սրեւէ բանվարեղէն :

ԹՈՒՐԳՆԱԼ . ԹՐԳՆԱԼ . Չայքանուլ , կատայիլ : Թրքուրիւն ընդունել՝ կրճափոխ ըլլայ :

ԹՈՒՔՈՒՄՈՒՐ . Նախատինք , խայտատկութիւն : Թուքումուր ըլլալ՝ ուրիշներու նախատինքին , սնկծքին Լեթարկուիլ : Թուքումուր բերել՝ նախատինք , սնկծք բերել մէկուր վրայ :

ԹՊՈՏԱԼ . Առջին , անդին շարժիլ , ցատկելու փորձ ընել : Ջուրէն հանուած ձուկը կը քսուտայ : Մորբուած հար կը քսուտայ :

ԹՊՈՏՈՒԿ . Թպատայու զործողութիւնը :

ԹՈՒԽԻԼ , ԹՐԽԻԼ . Նոյն ընդ քլիթիլ :

ԹՈՒՆԱԼ . Թոշիլ :

ԹՈՒՋՈՒԼ . Թոնիրի վրայ ձգուած հին լսթէ կամ շուլէ պատրաստուած ծածկոցը : Թոնրաշուլ բառին մէկ փոփոխակը :

ԹՈՒՊԱՊՈՒԿ . Զատիկ անունով ծանօթ միջուոր :

ԹՈՒՎՈՒԱԼ . Արտղ վեր ու վար ցատկել , թռչկաւիլ : Թուչունները օչին մէջ կը քովաան : Տղամ իրենց ուրախութենէն կը քովաան :

ԹՍԹՐՍ . Դանդաղաշարժ : Թսքսին մեկն է :

ԹՍԹՐՍԱԼ . Դանդաղիլ , անանայ : Է՞ջ կը քսուտայ , արար , էիշ մը շարժէ : Փայտին՝ փառելու միջոցին դանդաղիլը , շատ ծուխ

արձակելով : Դօ՛ , առ օնախն ա կը քսուտայ ու կը քսուտայ : Մուխէն մարդ կը խեղդուի :

ԹՍԿԻԼ , ԹՍՄԻԼ . Գիտեսխոնձարի , սանդղիկն և նման բանջարեղէններու ցորակն սփռիլը , թոսիլն ու համ կորանցնելը : Աս զեղպիւնն ա ընանկ քսկեր է : Ես ուտելու չի գար :

ԹՐՋՈՏ ԴՆԵԼ . Ջուրը զնել ընդհեղէններու եփելէ տառջ :

ԹՐԳԱԼ , ԹՈՒՔԱԼ . Կալի կամ սոյլի լծուած եղներու թրեքը սոնելու յատուկ փայտէ աման : Հաւանարար քրմակալ բառէն է :

ԹՐԳԱՄԱՆ . Թրեք հաւաքելու աման :

ԹՐԳԵԼ . Աղբիլ խոշոր անասուններու , կովու , ձիու ևւն :

ԹՓՈՏԱԼ . Մրտի բարբախիլ , արտիկ :

ԹՕՓ . Թրք . 1 . Գնդակ , գունդ : 2 . Մրար : Թօփ մը կտու : 3 . Թնդանօթ :

ԹՕՓԵԼ . Հաւաքել : Թուրքերէն քափամամ բառէն :

ԹՕՓԻԿ . Նոր Տարուայ և պահանջներու սաթի սխեռով պատրաստուած և եփուած գնդիկ : Թուրքերէն քօփ՝ գունդ բառէն :

ԹՕՓԼՏԱԼ . Կաղալ : Թուրքերէն քօփալ՝ կաղ բառէն :

ԹՕՓՈՒԸՏԻԼ . Հաւաքուիլ : Թօփիլին կրուորականը :

ԹՖԱ . Ջուլճակի հորին այն փայտէ զործիքը , որ կը ծառայէ մարջով անցուած թելերը իրարու մօտ սեղմելու , կարգելու . Համար մանուստ կոչուած սեղական կերպար :

Ժ

- ԺԱԺ. Ծարժ, Երկրաչարժ: Երզնկայի մէջ սովորական խօսքի կարգ անցած էր ժամի տարին քացատրութիւնը, ակնարկելով 1886-ի Երկրաչարժին:
- ԺԱԺՈՒՄ. Ծարժում: Կը գործածուի անկայ ժամում քացատրութեան մէջ: Գիւղերէ ոմանց մէջ սովորութիւն էր, որ Հարստ-նեկան ճաշի սկիզբին փեսան կը ժերժէր ուտել, ժինչեւ որ Հարսին կարայրը նուէր մը շխոտանար: Այս նուէրը կը կոչուի անկայ ժամում, այսինքն ակոսն շարժող, բերանը քացող:
- ԺԱՆ. Լեւոնային բանջարեղէն մը սպիտակ գոյնով, թղաչափ, բթմամաի հաստութեամբ: Բնականէն լեղի է, բայց խաշուելով կամ թթու գրուելով կը դառնայ ախորժակամ: Կը կոչուէր նաեւ բոժախ բողիկ: Վամախի շրջանին մէջ կը նշանակէր նաեւ մանր մունը կարտախներ:
- ԺԱՄ. Եկեղեցի:
- ԺԱՄՆՈՐ. Եկեղեցի գացող ժողովուրդ: ժամուրը ժամէն դուս եկաւ:
- ԺԱՆԹ. Խոժոս, բարեկացած զէժք: ժամիէր կալսիկ՝ խոժոսի, Լորեար կախել:
- ԺԷՆԿԵՌ. (Է զերբեր քժային այբի ձայն ունին): Վարունդի եւ սեխի խոսնուրդ, վարունդէն երկար, բաց գոյնով եւ ակունքով բանջարեղէն մը: Ուրիշ վայրերու մէջ ձանձօթ է կուրս անունով:
- ԺԻԺԻ. Ըպոս: Ամբան, Երբ ժիժինները ծիրանի ծառերուն վրայ իրենց միօրինակ համերգը կը յօրինէին, սպտիկ տղաք կը հաստային թէ անոնք իրենց երգերով ծիրանները կը հասունցրելին: Ասոր համար ժիժիներու երգը սիրելի էր անոնց:
- ԺՄՆԵԼ. Ժամանկի քսոն է: Կը նշանակէ հասնիլ տեղ մը, դորժի մը: Գործի ըլլայ ճը հողը չէ, ամմա կիրակուրին շիտակ ատենը կը ժմնէ: Անցողական ձեւն այ կը գործածուի նոյն իմաստով: Օրնարակ կ'ըլլայ, պէտք է բաղորին ճաշը ատենին ժմնեցրննմէ: Կը նշանակէ նաեւ տարբերով հասնիլ, չարհասա քը:

լայ: Մանչ ու ախջիկ ժմնած ին, կարգուելու ատեն է: Տունը երկու ժմնած ախջիկ ունի:

ԺՈՂՎՆԷ. Ժողովել, հաւաքել:

ԺՈՂՎՏՆԷ. Ասղին անղին ցրուած իրերը հաւաքել: Մժ, քէզ արէք, ծառին ասկի բնկուղները ժողվանցէք:

ԺՈՂՎՏՈՒՓ. Ժողվանելու, հաւաքելու գործողութիւնը: Ըս օր Դարար է, տան մէջ ժողվտուք ունին:

ԺՈՒԹ. Խակ, թթու: Ժուս հաւաղ:

ԺՈՒՐ. Մննդարար հիւթ, իւղ: Կը գործածուի անժուր բասին մէջ: Ըս զլարար ի՞նչ անժուր է, եւէ համ չի կայ մէջը:

ԺՐԻՎ. Ժրտաի, ժրտայ: Ուժաւորիլ, ուժ առնել: Մեր հիւանդը Էփէյի ժրեր է:

Ի

ԻԼԻԿ. Բարդ ժաննու ձեռքի գործիք, բրդժան, կախիկ: Ծախարակին կամ ջահարային այն բարակ երկաթէ ձողը, որուն վրայ կ'անցուի մասուրան: Կան թուրքերէն բառ, որ կը նշանակի՝ սկզբին մէջի ծուծը:

ԻԼԻԱՄ. Երկկամ, երկկամունք:

ԻԼԻԿԸ ԾԻԿԸ, ԻՆ ՈՒ ԾԻԼԸ, ՈՒՆՆ ՈՒ ԲՈՒՆԸ. Այս երեք ձեւերն ալ գործածական են ցոյց տալու համար բանի մը կամ անձի մը հետ կապուած մանրամասն իրողութիւնները: Ես աղ գարծին իմ ու ծիլը գիտիմ: կամ՝ Ես ըզ մարդուն իլիկը ծիլիկը, ունն ու բունը գիտիմ:

ԻԼԼԵՆԱԼ. Լեցուիլ: Մի՛ բողուր ո ջուրը դեվո բերանը իլլենայ:

ԻԼԼՈՒԹ. Լեցուն: ձեպերը դեվո բերանը իլլուք ընկուզ ին:

ԻՆՊՈՐ, ԻՆՊՈ. Ինչպէս: Ինդո՞ր կամ ինդո՞ անիմ ո աս մարդուն ձռոգէն խալսիմ:

ԻՆԶԵՆԻ. Ի՞նչ տեսակ:

ԻՆՁՈՒՎ. Ընջուղ: Մէկ տարեկան արու հորթ (կամ ա՛ս):

ԻՇ. Ինչ անորոշ դերանունը բաղաձայնով սկսող բառերէն առաջ կը հնչուի իշ: Ի՞շ զտէ՛ որչա՞փ: Ի՞շ պի ըլլայ՝ Ի՞նչ պիտի ըլլայ: Ես ի՞շ գիտնամ վով է:

ԻՇԵՆԱԼ. Համարձակիլ: Ամբէս չիմ իշինար երեսին պիլէ նայիլ:

ԻՊԻՊՊ. Յոպոպ թռչունը:

ԻՍ. Զիտ: Դուն իս գիտե՞ս, փատը ձռոգ անիմ նը հալդ կաման է:

ԻՍԱԿ. Յասակ, մարուր: Իստակ ջուր:

ԻՍԿԵԼ, ԻՍԻԿԵԼ. Մաքրել, բնդեզէն մաքրել՝ ջար հող հատիկէն գատելով, կամ կանաչ լուրիայի եւ նմանեաց հատիկը պատհանէն գատել: Այսչի, դա կամանչ լոյվազը քէզ մը իստիկէ ո իրիկուան համար եփենք:

ԻՍԿՋՐԵԼ, ԻՍԻԿՋՐԵԼ. Մարուր ջրով լուալ, մարուր ջրէ անջրնկ ազատ լաթ, սման եւն:

ԻՐԵԹ. Երեթ:

ԻՐԵԹԱՆԻ. Երեթ ժանիքով կամ ստամով գործիք, մասնաորայէս երեթ հիւզով թի, որով կայր կը դարձնեն, կը դիզեն եւ կ'երանեն: Հոսելի, եզան:

ԻՐԵԹԱՆՆԻ. Իրեթաննի իմաստ ունի:

ԻՐԻՆԿՈՒՆ. Իրիկուն, երեկոյ:

ԻՐԻՍԿՈՆ. Երէջիկն:

ԻՅՄՈՒՆ. Յիսուն:

ԻՅՄՈՒՆԿԵՐԿՈՒ. Յիսուներկու:

ԻՅՄՈՒՆԿԵՐԿ. Յիսուներկ:

ԻՔ. Բան, ինչ: Թարմատար բառ, որ կը գործածուի խոսակցութեան ընթացքին անմիջապէս շտաբերուած բառի մը տեղ: Ակորբ ըսաւ քի...իք...իք... հա՛, ախորովէր նամակ է աներ: կը հոյովուի՝ իքը, իքին, իքէն, իքով, իքոգ, իքոնգ, իքոնցմէ, իքոնցմով:

L

- ԼԱԶՈՒԹ. Եզրպտացորեն: Թերևս կը նշանակէ Լայի օւտելիք կամ Լայի օւնդ, նկատելով որ Լայիտանի շրջանի զլխաւոր հասցատարին է Եզրպտացորենը:
- ԼԱՅԼԱՅ ՏԱՆՁ. Աշնան հասնող խոշոր ու համեղ տանձ մը:
- ԼԱԿ. Շան, կատուի, կոփու եւ նման կենդանիներու տրուած ջրալի կեր:
- ԼԱԿԱՄԱՆ. Լակի յատուկ աման:
- ԼԱԿԵԼ. Շան, կատուի՝ լեզուով ջրայի կերակուր ուտելը:
- ԼԱՄՈՒԿ. Թուրքի կամ քիւրտի դասակ, նախատական իմաստով: Ծօ՛, ապ ի՛նչ էսէպսիզ տալայ է, քուրդի լաւուկ կ'ըլլանի:
- ԼԱՄՊԱ. Քարիզի ճրագ: Իտալ. lampa.
- ԼԱՆ. Լայն:
- ԼԱՆԻՆԻՄԱՆ. Լայն բերան: Կը գործածուի ամաններու համար:
- ԼԱՆԹԱԿ. Ջուարի (պղպոյթ) մանրութով (կոշտած ամրտիկ) պատրաստուած թանձր կերակուր՝ նման հարեալի, որուն վրայ կարագ իւղ եւ կաթ աւելցնելով կ'օւտեն:
- ԼԱՆՆԱԼ. Լայննայ: Անցողականը՝ լանցնիլ:
- ԼԱՆԹ. Լայնք:
- ԼԱՂԱՇ. Տափակ, երկար ու բարակ հաց, զոր կը պատաստէին զեղյալով (զբանակ) բացուած խոնր տաք թոնիրի կողերուն փակցնելով: Կայ նաեւ փուտի լաղաշ: Լաղաշ պարսկերէնէ փոխառուել րառ է:
- ԼԱԻԿԵԿ. Լաւ, աղէկ: Աը լարերը լալիկ մը տեղաւորէ սնտուկիմ մէջ:
- ԼԱՓԱ. Ջուարով, կորկոտով կամ բրինձով պատրաստուած թանձր կերակուր, որուն յաճախ խտանուած կ'ըլլայ լանջարեղէն մը. որինակ՝ սպանախով եւ ձուարով լափա, շրեշուկով եւ բրինձով լափա եւն: Կայ նաեւ բժշկական նպատակով, որոշ դեղերով եւ լանջարեղէններով պատրաստուած լափա, զոր կը դնէին մարմնի վրայ ելլող վէրքերու, ուտելու եւ ցուած տեղերու վրայ:
- ԼԵԶՈՒԱՆԻ. Ճարտարախօս, շտախօս:

- ԼԵՂՎԸՆԱԼ. Լեզի համ ասնէլ: Աս կերակուրը մնալով լեղվընք է:
- ԼԶԵԼ. Լիզէլ:
- ԼԶՎՈՏԻԿ. Լիզէլ բերանի շուրջ կամ դերար: Նոյէ, կատուն ի՛նչպէս կը լզվոտի: Կատունները իրար կը լզվոտին:
- ԼԵՂԵՆ. (Է՛ զիրերը քմային այր են): Պարսկերէն րառ: Կոնք:
- ԼԻՂԱՊ. Ջկան լուզակ:
- ԼԻՐ. Լիար: Մէկ լիարը մէջ օխտ է:
- ԼԻՆ. Պրտկ. փոփուկ լաթի կտոր, որով մարմինը կ'օճատեն յոգնայու ատեն: Բայն է լիֆնիլ:
- ԼԼԱԼ. Լեցնէլ: Աս կուսիկը վո՛՞վ պի լլայ պաղ ջուրով:
- ԼԽԵԼԱԼ. Խոյլ կամ խախուս քլլայէն շարժել: Ծօ՛, ըս դուրը կը լիլլայ, շնիլ շի տաս Ոը օր մ'ա նոյխս մէկուս գլլտուն կ'ի՛յնայ: Փոխարեւորաբար կը գործածուի նաեւ մէկուն համար որ շատ ծեւր կամ հիւանդ քլլլովով հազիւ կրնայ ստգերուն վրայ մնալ:
- ԼԽԿԼ, ԼԽԵԿԼ. Չափէն աւելի հասնիլ պտուղի: Աս տամը բնիւան հասեր է ո լիկեր է, չ'ուտուիլ: Փոխարեւորաբար նաեւ՝ շատ ծերանայ, օւժապատիլ:
- ԼԽԿՐՏԱԼ. Նոյն իմաստը ունի ինչ որ լիլլտայլ:
- ԼԿԵԼ. Լակէլ:
- ԼԿԼ. Ստի կամ ստուած առարկայի մը մեղմիկ հայլիլ:
- ԼԿՐԹԻԿ. Շփանայ, ամօթ շունենայ: Լկրթած՝ անամօթ:
- ԼՃԵՄԵԼ. Երկու մտապի կտորներ իրարու զողիլ յնեմի միջոցով: Լինմ թրքերէն րառ է, որ կը նշանակէ խտանուող մը անայի եւ արծիճի:
- ԼՃԵՊ. Արարեղէն վերմակ, ծածկոց: Կը գործածուէր նաեւ թրք. եռազան:
- ԼՂՇԿԵԼ. Աղտոտէլ:
- ԼՂՐՃԵԼ. Աղտոտէլ, ապականէլ:
- ԼՂՐՃՈՒԿ. Աղտոտ, ապականած: Կը գործածուի նաեւ բարոյական իմաստով:
- ԼՄԱՆ. Ամրողք: Նոյէ: ո պարտըր լման տայ: Լման տարը տարի է ո տղուն երեսը տեսած շէր:
- ԼՆԳԼՆԻԱԼ. Կաղայ:
- ԼՈԳՆԱԼ. Լոգանայ, լոգանք ասնէլ, լոգանայ:

ԼՈՒԿ՝ Խիստ թրջամ, խիստս հզամ: Փոխարեքարար՝ գինոյցամ:

Մարդը ըն դաէ խմեր է ա լոյիկ դարձեր է:

ԼՈՒՈՋ՝ Զուսմէ:

ԼՈՒՈՋՆԵԼ՝ Եօղոմելոյ Համոյել:

ԼՈՒՈՋՏՆԵԼ՝ Լոյոյ մէա տալ:

ԼՈՒՊ ԸԼԼԱԼ՝ Սաստիկ թրջիլ:

ԼՈՂ՝ Տանիքները ևւ կայերը հարթելու, ամբացնելու յատուկ գլխահամէ ծանր քար: Կը կուշտի նաւ լողար:

ԼՈՂԵԼ՝ Լողը տանիլ ու բերել տանիքը կամ գետինը հարթելու ևւ ամբացնելու համար: Արգելներէն տառչ երդիքը լաւ մը լողէ ա տունը չի կարի:

ԼՈՂՎՈՐ՝ Լողացող, լողորդ:

ԼՈՅՎԱԶ՝ Լուրիս: Ճերմակ լոյվազ՝ շոր յուրիայի համար, կամանչ լոյվազ՝ թարմ յուրիայի համար:

ԼՈՒ՝ Կաթնեղէն, գոր կը պատրաստեն կաթը կարելոյ ևւ տաղրակի մէջ քամելոյ:

ԼՈՒՍԱԵՐԱՐ՝ Լուսադար: Միտսին երուսաղէմ գացած անձեր իրարու յուստիրար կ'ըլլան:

ԼՈՒՍԱՂԵՐԻՐ՝ Լուսաղբիւր: Վանքերու մօտ նուիրական ակեր, որոնց ջուրը, կը հաւատային թէ բուժական յատկութիւն ունին:

ԼՈՒՍԵԼ՝ Լուսանայ, լուսաւորել: Աչք լուսել՝ մէկը շնորհաւորել:

ԼՈՒՍԻՆՎԱ՝ Լուսին:

ԼՈՒՍՈՒՆ ԱՍԼ՝ Լուսուն տաղ, Արուսեակ:

ԼՈՒՍՊՈՃՈՒԿ՝ Կայծառիկ: Պոռնուկ թրք- միջնա կը նշանակէ:

ԼՈՓՊԱԶ՝ Մեծախօս, պարծենկոտ:

ԼՈՓՈՍ՝ Աղտոտ:

ԼՓՈՒՏԱԼ, ԼՊՈՒՏԱԼ՝ Յափռուել, անհաշիւ խօսել:

ԼՓՈՒՏԱՆ՝ Անհաշիւ խօսող, շտախօս:

ԼՓՓԵԼ՝ Լափել, կլլել, անհաշիւ ուտել:

Խ

ԽԱՐ, ԽԱՊ. Թրք. Բապ = աման: Կաթ փոխ տալու կարդ, կըր քանի մը տուներ, դիւզերու մէջ մասնաւորացէս, խար կոչւած ամանի շափով կարդով իրարու փոխ կուտան իրենց կաթերը, որդէտիլ ամէն տուն բուսականաչափ կաթ ունենայ իր տարեկան կարադի, պանիրի ևւ այլ կաթնեղէններու պաշարը պատրաստելու համար: Սարը աւելի կը դործածուի ևւ չաշիքը առտո կաթ կ'ունենան:

ԽԱԲԵՍԵՈՒԻԵՄ՝ Քարգախ, խարերայ:

ԽԱԶ՝ Սանարով գլխու մաղկու մէջ բացուած դիժ, մասնաւորացէս կեներու կողմէ կերարկուած: Ալցի, գլխուց խարը ինդո՛ր աղտը բացեր ևւ: Վրան Ռոյիլու Խաւաս կուգայ:

ԽԱԶԵԶԵԼ՝ Անկանոն գիծեր քաշել կամ գրել:

ԽԱԶՂՐՏԵԼ, ԽԱՆՂՐՏԵԼ՝ Քանաւել, քանի մը անգամ խաննել որեւէ բան: Ծօ՛, ինչո՛ւ բզ կիւզիլի խանորը խաղորտը մէկդի նետեր ևւ:

ԽԱԹՈՒՆ՝ Թաթար. աղնուական տիկին, տիկին, աղնի նկարագրով կին: Խանըմ խարուն կնիկ է:

ԽԱԹՐ, ԽԱԹԵՐ՝ Արար. շարդ, պատի: Խարիք Խամար՝ ի յարգանս, ի սէր մէկուն:

ԽԱԼ՝ Պրակ. մորթի վրայ դունաւոր սպի:

ԽԱԼԹ՝ Արար. խալաք բաւէն, որ կը նշանակէ սխալ, յանցանք: Կը դործածուի հետեւեայ բացաբուրիաներուն մէջ. Ծօ՛, խալք մ'ուտեր, լաւ չէ բրածոյ: Ես ի՛շ խալք կերայ տէրդ խարեխտարեսին խօսիմ անկաջ տուի: Ան խալք է կերեր, դու ընոր ըսածին անկաջ մի տար:

ԽԱԼԽ՝ Արար. Ժողովարդ, բազմութիւն, տարբ մարդիկ: Ծօ՛, ըզ շանորդին ըմանկ խալք մը կերեր է որ խալիին քերանն է ինկեր: Եւ՛ խալիէն կ'ամշնայ, նե՛ ա Աստուծմէ կը վախճայ:

ԽԱԼԿԻՆ՝ Յունարէն՝ խոշոր կաթնայ: Վարմայի ատենը գայ նը խալիինները մոխտեններէն դուս կը հանին:

ԽԱԼՍԻԼ՝ Արար. խալես բաւէն, փոխառութիւն թուրքերէնէ: Կը նշանակէ ազատիլ, պրծիլ: Ախար, ինդո՛ր արիք տէր ըզ շու-

ներում ձուռեցնի խալսեցար: Կը նշանակէ նաև լմննայ, լմնցնել: Չտախիզ գործը խալսես նը տուն եկա:

ԽԱԼՑԱ, ԽԵԼՑԱ. Որեւէ արհեստանոցի մէջ մարդեակն յետոյ առայ արհեստաւորը:

ԽԱՍԱ. Տխմար, չխմար:

ԽԱՄԱՂ, ԽԵՄԱՂ. Աղնձած կամ բոճբոճ ցարեն ևւ այլ արմտիք:

ԽԱԿՈՒԻ, ԽԱՆԳՈՒԻ. Հաւանորայր խանգարիլ բտուն: Որեւէ լաթի կամ ճերմակեղէնի դոյնը նետել, շժաքուրիլը, մասնաւորապէս յուսացի միջոցին: Ըտօր մեր շարսափները վազի ամա եէշ քեմիզ դուս չեկան. բոլորն ա խտկոներ ին:

ԽԱՂ. Իր ստօբրական խմաստներէն զաս կը նշանակէ պար ու նաև ժողովրդական երգ, որ մինակ կ'երգուի: Արաւը ձուռ էր ներպին դրա ու ամանի ամուշ խաղ մը կամչեց ո սիրտ մղկանցա:

ԽԱՂ ԿԱՆՁԵԼ. Երգել:

ԽԱՂԱԼ. Ստօբրական խմաստն զաս կը նշանակէ պարել: Հարս ու փեսայ դէմ դէմի կը պարին ու հարսները ծափ կը գարնին:

ԽԱՂԿՏԱԼ. Տնանայտ մասնակ մտանել, որպէս թէ զործին հետ խաղալով: Բա՛, ախջի, ի՛շ կը խաղկասա, քեզ արէ, լմնցուր գործդ:

ԽԱՂՔ. Խաչտտակ: Խաղք բլլալ, խաչտտակուիլ: Կը զործածուի ընդհանրապէս խաչտտակ բառին հետ: Խաղք խաչտտակ բլլալ կամ անել, մեծապէս խաչտտակուիլ կամ խաչտտակել: Դուսն մտչէ բի ի՛շ պի անիմ քեզի: Ելէմ աշխարհէին տաջև Էկէ քեզ խաղք խաչտտակ շանիմ նը ինձի՛ ա մարդ քաղ շըպին:

ԽԱՂՔՈՒԹԻԻՆ. Խաչտտակութիւն, անպատասխան:

ԽԱՃՐԿԱԹ. Խաչերկաթ: Թունիքին կամ մտաբարնին վրայ զըտած խաչածեւ երկաթը, որուն վրայ պրտուի ևւ այլ ամաններ կը դետեղեն կերակուր եփելու համար:

ԽԱԿ. Պրակ. խակ, ահաս, անօբոժ, խապան: Խամ պտուղ. գործի մէջ խամ մարդ. խամ հոզ:

ԽԱԿԷ. ՀԱՆԵԼ. Վարժեցնել որեւէ զործի: Եզները խամէ հանել՝ ձրժբան անզործութենէն ետք գարնան սկիզբը գանսը գործի վարժեցնել:

ԽԱՆՁԵԼՀՈՏ. Ալբած կամ խանձած լաթի հտար:

ԽԱՆՁՈՒՐ. Խանձած լաթի կտար, զոր կը դնեն կտրուած քի մը վրայ (Կամախ):

ԽԱՇԻԼ. Փոխիեղով ևւ եռացած ջուրով պատրաստուած խիւս, որուն վրայ հարած իւզ ևւ մեղր աւելցնելով կ'ուտեն: Կան աղիւրով ջրայի խիւս, որուն մէջ կը թաթիկն մանածը՝ աւելի զիմացկուն ընելու համար զայն:

ԽԱՁ ՈՐ. Երգումի ձեւ, որով խաչը վկայ կը կանչուի: Խաչ որ կամ խաչ ո, աւու չիմ քսեր: Կան նաև երգումի նման երկու մեւեր ալ. Խաղորդ ևւ բմմաս: Առաջինով հազարգոյթիւնը վկայ կը բերուի. Հաղորդ, ես խապար չունիմ: Երկրորդով մտար կը զործածուի որպէս վկայ: Յանտի Խաղորդ ևւ մաս բառերը միասին կը զործածուին: Հաղորդ, բմմաս, աշքերս քարման. Էկէ ես ես ըզամիլ բամ բած իմ: Բմմաս ամփոփուած մեւէ էլ բմմաս՝ ամ մաս բառերուն:

ԽԱՍ. Աբար. ընտիք, լու սեռակ: Խաս կտար, խաս բարեկամ:

ԽԱՍ ԲՈՂԻԿ. Թաթիկ բողբոլը (Կամախ):

ԽԱՍԱ. Թըք. ընտիք տեսակի կտաս:

ԽԱՍԼԱՆԻ. Խաչմխաս: Կէս հասած պտուղ, մասնաւորապէս ծիրան: Խասպառը ինկեր է պարիտիկն մէջ:

ԽԱՏՈՒԵԼ. Գունազարդել, նախել: Խատուիչով խմորը զարգարել: Ջատիկն հաւկիթները գոյն գոյն կը խատուեն:

ԽԱՏՈՒԻՁ. Ակոսածեւ գիծերով փայտէ գրան, որով գաթաշի խմորը կը նախեն:

ԽԱՏՈՒՏԻԿ. Փոշեզոյն, նախուն:

ԽԱՐԱԿ ԳՆԵԼ. Կարանները լուսով յետոյ արեւը պնել լու մը շորցրնելու համար:

ԽԱՐԱՐ. Թրք. սչծի մաղէ շինուած խաչոր պարի:

ԽԱՐԻՆՁԻԼ. Մանրած ևւ հարած գմակի մնացորդը, զոր հացով կ'ուտեն ևւ կամ կերակուրի մէջ կը զործածեն:

ԽԱՐՃԵԼ. Մախակ: Արմատը թուրքերէն է:

ԽԱՅԱԿ. Անրուսիլի հիւանդութեամբ վարակուած, ճողոտ աչք:

ԽԱԻԻՄ. Աշխարհ խիտանման կերակուր: Ալիւրը կը խարկեն կարպի իւզով, յետոյ վրան ջուր աւելցնելով կ'եփեն, մինչև որ խիւսը կը թանձրանայ ևւ կարպը երևոր կ'ելլէ:

ԽԱԻՐՄԻԼ. Խտարծիլ. զարնի մէջնեղէն զարնան բարձրացող բթամատի ևւ աւելի հաստութեամբ, ու 15-25 ամբիթեար բարձ-

բութեամբ ծիրը, որ ունի արտօթելի թթուաչ Համ մը: Կը գործածուէր նաև թրք. բշրն բառը:

ԽԱՓԱՆԻՔ. (Այբերբ քմային են): Տանիքի լուսամուտի կտրորէի և խանութի փեղիկ:

ԽԵՌԵՆԻ. Հրէի, միթիւ ձեռքով, կղջերով:

ԽԵՆ. Աբար. բուսական, շատ: Խել մը մարդիկ:

ԽԵՆՈՒՎ. Խենթեանայ:

ԽԵՆՈՒՔ. Բարի, հանդարտարարոյ: Փաղաքական ձեւն է խելօփիկ: Նոյէ ինդո խելօփիկ մը նստեր մտիկ կ'անէ:

ԽԵՂԿՏԱՒ. Խեղկատակութիւններ, անհամ կատակներ բնէ, խաղի ձեւով տնտնայով մամանակ կորսնցնել:

ԽԵՂԿՏՈՒՓ. Խեղկատակութիւն:

ԽԵՌ. Քէն, սխ. ըբրտտ, անհնազանդ: Ծառ խնա տղայ է:

ԽԵՐ. Դալ. գալէ պատրաստուած ուտելիք:

ԽԶԱՆ. Աղբատ:

ԽԶՈՒԶ. Յորեկի և գարիի լաւ շկամեաւծ մասը, որ մաղէ անցըւելէ ետք կրկին պէտք է կամուտի: Կ'ըսուի նաև խզմիկ: Քղեցիք կը կոչեն խզիմ:

ԽԶՈՒՎ. Մողիկին տակ նոր կազմուած վարունդ, սեխ, դրում ևւն:

ԽԶՊԵՆ. Խծպել, կարի այն ձեւը երբ կտորի մը կղեքքը ներս գարձըւելով վրայէն կը կարուէ:

ԽԶՏԵՆ. Պատուէ, ճղել, ճեղքել:

ԽԶՏՈՒՔ. Պատուած մասը, կտորը:

ԽԷՎ. Կովին առաջին կաթը, թանձր և ղեղնազոյն, որմէ կը պատրաստուի դալը:

ԽԷՐ. Աբար. խայր՝ օգուտ, բարիք, արդիւնք: Երբ մէկը կապակածի լուր մը կուտայ կամ երազ մը կը պատմէ, մտիկ ընողը կ'ըսէ. Խէր ըլլայ, այսինքն բարի ըլլայ: Ես ալ գործէն խէր մը չի տեսայ, այսինքն օգուտ մը, բարի արդիւնք մը չտեսայ: Անէճքի շատ գործածական ձեւ մըն է, խէրն անիծած, խէրն անիծիմ: Ե՛օ՛, ես բա խէրդ չանիծիմ որ ինծի մարդ քող չըսիմ: Այստեղ կը նշանակէ, էթէ քու դատը շտամ, քեզի չլաղթեմ:

ԽԸՌՓ. Մկրտավ կտրուած նիւթին հանած ձայնը: Ակրանկրան տակ ձայն հանելով ուտելու ալ կ'ըսեն խըռփ, խըռփ ուտել: Նոյէ քի դեղպիկը ինդո խըռփ, խըռփ կ'ուտէ:

ԽԺՄՏԱՆՔ. Խզմատանք:

ԽԻՊ. Ամօթ:

ԽԼԱՒ. Գէր, պարտա: Բայր՝ իլաւնայ, անցողականը՝ խլացնիլ: Ես ըս գառը պի խլացնեմ ո դարմա շնիմ:

ԽԼԷՔԼԷ. Ոչինչ, անարթէք: Խլէ-բլէ մարդոց անկաջ մի կայեր: Խլէ-բլէ խօսքերէն բան չիմ հասկնար:

ԽԼԼԻՔ. Խլինք:

ԽԼԼՈՏ. Խլինքտա:

ԽԼԽԼԽԼ. Խտրիլիլ. քայքայուիլ: Հիւանդութենէ շատ տկարանայ, շատ ծերանայ:

ԽԼԽԼԻՎ. Խտրուիլ:

ԽԽՄԻԼ. Սաստիկ թրջել:

ԽԽՈՒՄ. Սաստիկ թրջած, թափ թաց եղած:

ԽՄԱՆ. Ողելից բովելի շատ խմող, գինով:

ԽՄԵՆ. Սովորական իմաստէն դատ կը նշանակէ սիկար ծխել: ձիկարա մը տուր ո խմիմ:

ԽՄԷՃՈՒՎ. Խամաճիկ, խամաճուկ: Թաթար. խումա բառէն: Պուպրիկ, տիկնիկ:

ԽՄԽԸՄ. Քթէն խոտը, խնիկ:

ԽՄՊԸԼ. Ապուշ, չիմար, անարթէք մարդ: Աղոր ո մտ'ըզ կ'ըսես. խմպըլիմ մէկն է:

ԽՆԱՄՏԻՔ. Խնամքներու ո պատի. արուած ճաշկերոյթ, խնձորք:

ԽՆԿԱԼ. Փպտիլ, ծիծաղիլ: Քահ քահ խնդալ՝ բարձրածայն ծիծաղիլ:

ԽՆԿՈՒՄԵՐԵՄ. Փպտաղէմ:

ԽՆԿՈՒՔ. Միծաղ: Խնդուքս քանի չի կրցայ:

ԽՆՆԵՆ, ԽՄԽՄ, ԽՆԻՎ. Քթիկէն խոտը: Խնին Մարկոսը ծանօթ գէմք մըն էր:

ԽՆՎԱՈՃ. Լերան այրծ, խշոր ո ղեղնազոյն: Մանր ո կարմրադոյն տեսակը կը կոչուէր ցոխի այրն:

ԽՆԿՈՎ ՀԱՆՈՎ. Խունկի գոյնով խաղող մը, երկան, Կելցիկ և շրջակայ գիւղերուն մէջ:

ԽՆՁԻՎ. Արեւելեան բարբառներու մէջ խուցիկ: Խնցիկ ըլլալ կամ անել կը նշանակէ նազանքով քայիլ, կտորտուիլ: Խնցիկ ըլլալ՝ նաև անէճքի ձեւ է, կը նշանակէ կտորտուիլ, հաշմուիլ:

ԽՇԻՎ. Լուրխայ, սիւսի և նման ընդհեղններու պատուը դատել յետոյ մնացած խուրը կամ խզիկը:

ԽՆԽԱՆՆԻ - Կակձուլ վէրքի: Խշխշուլ սրտի՝ սրտի կակիժ, տառապանք: Գոյականն է խշխշուլ = կակիժ, մորժոք:

ԽՇՊՈՒԿ - Խննթ ու խեղառ, բնիկեռային է: Բայն է խշպտկիլ: ԽՈՂ էլեր ևս էլէմիճ տոգնու կը խշպտկիլ: Բայրն ս վրազ կը խնկան:

ԽՈՋԱՆ - Քաղաւած արա, որ տակաւին չէ հերկուած:

ԽՈՒՈՐ - Խոտո, խէթ: Խոլոբ նոյնիլ՝ ճուս նայիլ, խոտոսիլ:

ԽՈՒՍՈ - Երեւակայական շար ոգի, որով երեխաները կը վախոցեն: Մի՛ լար, չէ նը Խոխոն կուգայ կը սաննի քեզ:

ԽՈՆՁԱ - Ճաշի սեղան: Մանուս որ խնամտով նաեւ պտուղներով, խմորեղեններով, խմէշներով և մաներով զարդարուած սեղան, զոր հարսին և փեսային սպրականները և բարեկամները կը զնկին իրենց զուտերուն առջև, հարսնական թափօրեւրան, յարգանս ամուսնացողներուն: Հարսնուորներ կանց կ'անակին, զուսի մը պինի կամ օղի կը խմէին, կամ միզ մը, խմորեղեն մը կը վերցնէին և բարեմաղթութիւն մը կ'ընէին: Խոտր կ'ըսէին խոնջա Խանիլ:

ԽՈՆ - Մակրայ, զոր կը գործածեն խօսքի ընթացքին մտաւորապէս միքէ՞, չէ՞ որ, չըլլա՞յ ար բաւերուն տեղ: Խոշ ևս քու խըզ-մէր կէրդ չիմ: Արեւեակահայց մէջ ասոր համազօրն է խո. խոմ:

ԽՈՆՐԻԿ - Մանուկներու յատուկ մորթի հիւանդութիւն կամ սորոր-ջում, զոր զարմանելու համար ենթական կը տանէին Կոչքի-կին Ուխտը անուսով ուխտատեղին և կը լողցնէին անոր աւազանին մէջ:

ԽՈՆՐՈՒԿ, ԽՈՆՐՈՒՆԲ - Մաղկուտ միջոցին մաղին վրայ մնացած խոշոր մասը ալիբի, ճուարի ևլին:

ԽՈՒՆ ԿԱՅԻԼ - Մուս նայիլ, թշնամարա վերաբերիլ: ԽՉ խոս, խոս կը նոյնիս ինձի, սանիվ մարդ իմ մեղացիք:

ԽՈՒՆՃԵԼ - Փորիլ, փոս բանալ: Խոսնակամբ՝ փոս հեղեղատներ մէջ:

ԽՈՍՏԵԼ - Խոր ու սուր ցուել, կուտել: Գոյականն է խոստուել:

ԽՈՏԿՈՒՌ - Փափուկ խոտով լեցուած բարձ կամ բազմոց:

ԽՈՐԱՍԻ - Թրք. խօք, խոսակցութիւն: Խօթ-խորարա՝ բոխ բուս:

ԽՈՐԱՍԵԼ - Խօսիլ, խօսակցել: Էլո, ցուել, սխրար. քիչ մը խօրար-քիմբ:

ԽՈՐԱՆ - Եռանդին պար: Խորան քաշիլ՝ շուրջպար բռնել:

ԽՈՐԻՋ, ԽՈՐԻՆՁ - Կարազ խզով խորոված ալիբ, շաքարով և համեմներով խոտն: Խորխոս բանն է:

ԽՈՐՈՒՄ - Քաղաւած ցարենի, զարիի, խոտի և այլ բոյաներու փոքր գէղեր, որոնք երաբու մօտ բերելով կը կապուին և կը կազմեն խորած մը:

ԽՈՐՈՒՄԵԼ - Խորով կազմել:

ԽՈՐՈՒՆԿ - Խոր:

ԽՈՐՈՒՆԿՆԱԼ - Խորանայ:

ԽՈՏՈՏ - Որդերէ կերուած սեխ, ձմերուկ և այլ պտուղներ: Մօ՛, սա խոցոս սելը ինդո՞ր գնցիր: Աշէրդ քո՞ր էիմ, չի սե-սա՞ր:

ԽՈՒՍԻԿ - Եւաղմա կամ հինտի անուսով լաշալը կիններու կողմէ ծծօտին տակէն կապուել. ձևը: Կոչէ մէյ մը սը կնկան, ինդոր Խազման խուխիլ է կապիլ քո՞րնայիլ պէս:

ԽՈՒՆՈՒԼ - Այդիներու և բանջարանոցներու մէջ շինուած հիզակ՝ պահպաններու համար:

ԽՈՒՆՈՒՐԻԿ - Խրտուելալը, զոր երաշտի միջոցին աղաք կը պարտոցընէին տունէ տուն, կրկնելով մտաւորապէս հետեւալը. Խուճուրիկն եկիր ցուր կ'ուզէ, սեւ Խաւու Խալիկը կ'ուզէ, կարմիր կովու Խզ կ'ուզէ, փերկնացէն մեղդ կ'ուզէ: Տնեցիք Ջար կը սրսկէին խուճուրիկին վրայ, այն հաստարով թէ այլ կերպով անձրեւին զայր պիտի փութացնէին: Ջայն պարտոցընողներուն ալ կուտային հաւկիթ, կարազ և այլ նուէրներ: Ուրիշ զուսաններու մ. ցուրին, շալչախարուն ևլին: Ըստ Գ. Պապուկեանի, իրենց զուգին՝ Մարեկի մէջ կը գործածուէր հետեւեալ թուրքերէն տառայածքը. ԹէԲնէակ խամուր, քալաասա չամուտ, վեր, ալլաբալ, վեր, ալլա սուլու Խազմուր:

ԽՈՒՄ - Արժաս՝ խմելին: Հնկարազ սուր, խոս մը քաշիմ:

ԽՈՒՅ - Թրք. խոսութիւն, ցուտարութիւն: Խույը բռնիլ՝ զուս-զարիլ, խնեղենայ, սաստիկ բարկանայ:

ԽՈՒՅԻՈՒԼ - Խույը բռնել, զարայիլ անկարգ վարժանք ցոյց տայ: Մեր մարդը կինէ խմեր, խմեր խույալեր է:

ԽՈՒՇԻԿ - Պրակ. ձիւ, իւտ և նմանոց շորքած պղք, զոր կը զործածեն որդէս պարարտացուցիչ հողի, ու նաեւ ախոսներու մէջ կենդանիներու տեղերը չոր ու հանգստուէա պահելու համար:

ԽՈՒՐՋ, ԽՈՒՐՋԻՆ - Արար. բառ, թուրքերէնի միջոցով: Բուրգով հիւսուած երկու աշտէն պարկ, զոր կը կրեն ուսերուն և կամ

կը զնեն ձիու գուսակը ճամբորդութեան միջոցին: Ասոր փոքր տեսակը կը կոչուէր հէյպէ՝ թուրքերէն բառով:

ԽՈՒՐՏ ՈՒ ԽԱՇ. Ջարգ ու փշուր: Մաստիկ յոգնիւ: Քարը նետեց ու փէճեցրէն խուրս ու խաշ արաւ: Ընճան գործեցի ու խուրս ու խաշ եղայ:

ԽՊԼԻԿ. Թրք. խեղկատակ, խնդուկ, թեթևամիտ:

ԽՊՆԻԼ. Խիչ արմատէն: Ամէնայ, ամօթ զգայ: Քա՛, ար աներեսին նայէ մէյ մը, ինչե՛ք կ'ըսէ: Եէջ խիպ ու ամօք չունի, խցիկը բռնած բանը ինչ է չիտէ:

ԽՌԱԼ, ԽՌԿԱԼ. Դժուարացնչութենէ խոպուտ ձայն արձակել, ջունին մէջ խորզալ, խամփալ:

ԽՌՆԿ. Անջք կամ խողովակ, ուրկէ աւազանի ջուրը դուրս կը հոսի (կամբոս):

ԽՌԽՈՒԱ. Գոյականը՝ խոխոց: Խոտայի կրկնաձայնը: Ընդհատարար խոտայ: Աւելի սաստկութիւն կուտայ բառին: Մահամբձի հասած խեղդուկ ձայնը, հոնդիւնը:

ԽՌԿՈՑ. Խոտայու կամ խոկայու ձայնը:

ԽՌՅԻԼ, ԽՌՅԻՄ. Չափազանց ծերանայ: Մարկոս ախարը ընճան ըխտիարցեր է ու խփեր է: Ծօ՛, ըզ խոփածին խօսքին ի՛շ կը նույնիս:

ԽՍՀԱՄ. Խիստի համ: Դեռ բուրբոսին չեկամ խմորով կերակուրին սուսած համը: Քա՛, ըս դղմանապուրին մէջէն խտամը տես կուած չէ:

ԽՓԸՈՒ ԽՓԸՌ. Կարծր ու դիրարեկ բան մը ակուններով մանրած ատեն հանած ձայնը: Դեղպիկը խփը խփը կ'ուտէ:

ԽՓԽՓԵԼ. Ծարճանակ բանայ ու զոցիկ աչքերը:

ԽՓՈՏԱՅՆԵԼ. Վերինին բայական խմաստն է: Նայէ ինզո՛ր կը յորփաւացնէ դեղպիկը:

ԽՕՍՔԿԱՊ. Ազջիկ ուզելու ատեն երբ աղջկան ծնողքը հասնութիւն կուտայ, կը կատարուի խօքեկապը՝ նուէրներու փոխանակութեամբ: Խօքեկապին կը յաջորդէ նշանուտը:

ԽՕՍՄՌՈՒԿ. Խօք մտիկ ընող, հրու, հնարանդ: Մուռ կը նստակէ հնարանդ, մտիկ ընող: Խօտմուռի տղայ է, ինչ բես չէ չըսք:

Ս

Ծ խլածայն գիրը երզնկա-կամայ բարբառին մէջ կորսնցուցած է իր բուն հնչիւնը եւ նայնացած ձայնեղ Ձ գրին հետ, այնպէս որ ձձեռ, ձձերուկ, ձուն բառերը եքէ գրեմք ձձեռ, ձձերուկ, ձուն, պիտի հնչուին նոյն կերպով:

ՄԱԼԵԼ. Մայլէ:

ՄԱԼՔ. Պատին մէջ կամ կից սահարան, ուր ցերեկը կը զետեղէին ծայուած անկողինները:

ՄԱՆՈՒ. Վաճառելի, ծախու. սպրանք:

ՄԱՎԱՇՔ. Մակաշ: Ալահ, ահիւշա, աշքը ծակ: Կ'ըսուի նաև ծակաշուի:

ՄԱԿԻԿԻԼ, ՄԱԿԻՎՈՏԻԼ. Մակ ծակ բլլալ: Աս ամանը ծակկած է: Լաքերը ծակկեր կամ ծակկուտեր ին: Կը գործածուի նաև որպէս անէձք. Մակկիս, քարախտախ, ատկիս ու գետեք մտնա, անասուած մարդ:

ՄԱԿՈՒԱ. Նեղ տեղ, ծակ:

ՄԱԿՈՒԿ. Փոքր, տափակ, կլոր հաց, որուն մէջտեղը կլոր քայտածք մը կամ ծակ մը կ'ըլլայ: Նաև նեղ տեղ, ծակ:

ՄԱԿ ՈՒ ՄՈՒԿ. Ամէն ծակ ու սահարան, որեւէ գազանի տեղ, ամէն անկիւն: Ան ըս ամն ծակ ու ծուկը գլխէ:

ՄԱԿ ՔԱՐ. Ուխտտեղիներու կամ վանքերու մօտ գտնուած ծակ մտայտեր որոնց մէջէն կ'անցնէին ամուշ կիներ՝ գուսակ ունենալու հաւատքով: Երզնկայի գուստի արեւելանս՝ սահմանին վրայ կար Ս. Թորոսի վանքը, որը մողովարդը կը կոչէր Սըրբիլի Ս. Թորոս: Այս վանքին մօտ կար ծակ ջար մը, Օղլան վերէն թուրքերէն անուամով, որ կը նշանակէ մանչ պարզեւոզ: Ամուշ կիներ, Երզնկայէն եւ Դերջանէն, ուխտի կ'երթային եւ երեք անգամ կ'անցնէին այդ քարին ծակէն, գուսակ, մասնաորտուէն մանչ գուսակ ունենալու համար:

ՄԱԿԵԿ, ՄԱԿԿԿ. Սպանախի նման բայց աւելի մանր տերեւներով լեռնային բանջարեղէն: Ասիկա մաղի նման հիւսկով կը շորքնէին՝ ձձեռը գործածելու համար:

ՄԱԿԿԻԼ, ՄԱԿԿՈՏԻԼ. Անուշեղէնի, հացի եւ խմորեղէնի բորբոս

կապելը, մբլիլ: նաև, բարդուանհիլ, բազմանայ: Հացը տաշ-
տին մէջ երկար մնալէն ձաղկեր է: Մագթանքի մէջ կ'ըսուի.
Երկա, ձաղկիս, գաւակս:

ԻՄԱԿՈՒՄԱՐԻ. Երզնկայէն դէպի Մէծ Լուսուորէջ վանքը, ճամբուն
գրայ, Սեպուհ լեռան կողերուն ծաղիկներով ու մարգերով
պատած վայր մը, ուր կանոց կ'առնէին ուխտաւորները՝ հանդ-
շէրու եւ վայելելու համար բնութեան զեղեցիութիւնը:

ԻՄԱՄՈՅ ԲԵՐՆԻ. Բերնի ծամոց բնէլ քան մը կամ անծ մը՝ կը նշա-
նակէ տաղակալի բլլայու աստիճան խօսիլ ու կրկնել այդ ան-
ձին կամ քանին մասին: Ե՛օ, Ի՛նչ է, դուս աս աղ պատմու-
քիւնք ա՛լ բերնի ծամոց արած տուէն հասած տեղը կ'ըսես,
հա՛, կ'ըսես:

ԻՄԱՄՏԻԿ. Մասուտակին արմարը, զոր փոքրեր կը սիրէին ծածկել
իր անուշ հիւթին համար: Ասկէ նաև ծամտիկ անունը: Մամ-
տիկէն կը պատարասէին նաև ըմպելի մը:

ԻՄՈՒ. Ծանր:
ԻՄՈՒՎԸՆԱԼ. Ծարունայ, ծարաւիլ:
ԻՄՐ. Ծայր:

ԻՄՓ. 2-4 տար բարձրութեամբ կաւէ յայնրերուն կարաս, յաճախ
ջնարակուած, որուն մէջ կը պահէին իւր, պանիր, գարձա
եւ այլն:

ԻՄՓԻԿ. Մանկ. բառ, ծափ զարնել: Ծափիկ, ծափիկ ծիրանի, կար-
միր խնձոր կ'ըլմանի, սակի դեղձան մագրքը, հովը բիւ բնի
կը տանի:

ԻՄՓԻՍՏՐՈՒԿ. Վայրի կարմիր գոյնով ծաղիկ, որուն թուփը ունի
չուրջ մէկ տաք բարձրութիւն: Քրական անունն է պուտ:

ԻԵԻՄԻԸՎՈՒԳ. ԻԵԻՄԻԸՏՈՒԳ, ԻԵԻՄՎԸՏՈՒԳ. Այս երեք բառերն այ
կը նշանակեն իրարու հետ կուտիլ, զիրար ձեծել: Ունին հա-
մարտաստեան քայքայ ալ:

ԻԵԻՈՒԿ. Մտի գրայ գոյացած մանր, ճերմակ սրգեր: Միւր երբ եր-
կար մնայ թացօթեայ՝ գրան ձեծուկ կ'իյնայ:

ԻԵԻՈՒՓԵՏ. Կախ: Ձիրար ձեծել ու փետլ: Ըդ տանը մէջ ու տուէն
օր ձեծուփետ կայ:

ԻԼԻԿ. Անուշեղէնի շաքարափլը: Ըս մեռող ծլեր է:

ԻՆԻԱՆ. Իբիժ ուսող, ձեծկեր երեխայ:

ԻՆՄԱՐ. Ինժայր, սանտու:

ԻՆՈՒԱՇԱՔԱՐ. (Շաքար բառին այլերը քմային են): Քոյնդոյն
փոքր շաքարեղէն, զոր մանուկներ կը սիրէին իրենց բերան-
ներուն մէջ ձեռնով ըմբշխելու:

ԻՆԼԱ. Ինակ մը, նեղ անցքէ մը զազանի նայիլ: Ի՛նչ կը ծկլատ քալ-
լիքին ծակէն:

ԻՆԿԱՁՈՓ. Կէս հայ եւ կէս թուրքերէն բառ: Ծունկի եկած, ծնոր-
զեր:

ԻՈՍՈՐ. Ծոցուր, յլի:
ԻՈՍՈՐԻԼ. Ծոցորթիլ, յլի բլլայ, յղանայ:

ԻՈՒԻԿ ԻՈՒԻԿ. Պատաս պատաս: Ինուիկ ծուիկ անել՝ պատաս պա-
տաս բնէլ, կարտել լաթ, թուղթ եւ նման կակուղ նիւթեր:
Ընգտէ ձեծուփետ արքիս ու վրայ գլուխ չի մնաց, լարեքնին
ծուիկ ծուիկ եղան:

ԻՈՒՄ. Ծոճ:
ԻՈՒՌ. Խենց ու խելառ, չիճար:
ԻՈՒՌ ԲԵՐԱՆ. Ուրիշին մասին դէշ խօսող:
ԻՈՒՌ ՃԵՏ. Ճիտը, զիջը ծուռ: Ճիտը ծուռ մարդ՝ խեղճ, անտէր:
Որքին ճիտը ծուռ է մնացեր իր ծնած օրէն:

ԻՈՒՌԻԿ-ՄՈՒՌԻԿ. Ծուռ ու մուռ, ամէն կողմ ծոճ: Ինուիկ-
մուռիկ փայտ, ցամբայ, գիծ եւ այլն:

ԻՌՄՈՏՎԻԼ. Կտրտուիլ, նոց ու տուց բնէլ:

ԻՌՈՒԿ, ԻՌՈՒԻԿ. Իրուռ: Ինուկ անցի:

ԻՌԱՆ. Իրտան, ծրտոց, աղտոտող:

ԻՌՏՏԵԼ. Իրտոժ աղտոտել: Հաւերը տունք ծուտոտեցին:

ԻՓԱ, ԻՓԻՓԱ. Մաքրութենէ փայլիլ: Տուներնին կը ծփար, կը
ծփծփար, ընքան ու մտուր էր:

ԻՓ. Սոսորական կոչական բառ, որով կը կանչէին զիրար տղաք, ե-
րեսասորդներ ընկերական շրջանակի մէջ: Մեծերու հանդէպ
չէր զործածուեր այս բառը, որ պետի նշանակէր յարգանքի
պակաս: Ե՛օ, Ակար, երէկ ո՛րք էիր գացեր, քեզ ընքան
փնտոտեցինք: Ե՛օ, ես բու խեղդ կ'անիծիմ, ինձի հետ խա-
ղալ չ'ըլլար:

Կ

կլամայն Կ գիրը նայեցած է ճայնեղ Գ-ի հետ. այնպես որ երբ կը հնչենք կաթ, կրնանք գրել նաև դաթ՝ ստանալով միևնույն հնչյունը: Այսպես, կատու, կարագ բառերուն մէջ գտնուող կեն գիրերը կրնանք փոխանակել գիթ գիրերով և ստանալ դարձնալ նաև հնչյունը:

ԿԱԹԻՔ. Անձրևի՛ տանիքէն ներս կաթած ջուրը: Ընդտէ արգելե-կաւ ո, մեր տունը կարիլիքէն ազատելու համար աման չի մնաց:

ԿԱԹԻԿ. Մանկական բառ փոխանակ կար-ի: Նաև յատուկ անուն է փոխանակ Շողակար-ի: Երգնկայի մէջ կաթիկ անունը սովորական էր:

ԿԱԹԻԿԻԿ. Կաթիլ կաթիլ հոտիլ ջուրի եւ որևէ հեղուկի: Դուր արգելը կը կարկրէ: Արունը կռած մտտէն կը կարկրէր:

ԿԱԹԻՔՈՒԿ. Վերի բային դոյականը: Մատնի կռած տեղը աղար մը կապեցի լարով ու արունին կարկրուկը կեցաւ:

ԿԱԹՆԱՆԲԱՐ. Կաթնաղբար-կաթնեղբար: Երկու կիներու դուստկներ, որոնք միեւնոյն կնոջ կաթովն են անած: Ես ու Ակարը կարնաղբար ինք: Ակարին մարը եփ մեռաւ, իմ մարս Ակարին ա ծիծ տուաւ:

ԿԱԹՆԱՆԲՈՒԿ. Կաթնաղբար-կաթնաղբար: Վճիտ ու քաղցրահամ աղբուր կամ աղ: Սրբալույրերու մօտ կային կաթնաղբարներ նման լուսաղբարներու:

ԿԱԹՆԱՊՈՒԿ. Կաթով եւ բրինձով եփած ապուր:

ԿԱԹՆՈՒԿ. Մինչև մէկ մետր բարձրութեամբ կաթնալից եւ խիստ լեղի բոյս մը. կաղանջան: Թրք. սիւտիլիէն:

ԿԱԺ. Կարծ: Կարծառի (նոզիկ) վրայ դառնալով կազմուած բուստակէ կամ բուրդէ փաթոյթը:

ԿԱԺԵԿ. Կարծել: Կաժ կազմել մանածով:

ԿԱԿԱՏԵՂ. Կային տեղը, կայր:

ԿԱԿԻԶ. Լաթիլ գնդաման կապարիչ, որով թոնիրի անտուին (ակ) բերանը կը դրցեն:

ԿԱԿՄԱՂ. Կային մէջ գործածուած լայն ծակերով խոշոր մաղ:

ԿԱԿՄԱՍ. Կայի արդիւնքէն, այսինքն ցորենէն եւ դարիէն արուած մաս կամ բաժին: Կալմաս կը արուէր դիւղի երէցին, ժամկոչին եւ աղքատներուն:

ԿԱԿՈՒԿՈՒՏ. Բերքահատար: Երբ ցորեն, դարի եւ այլ բնոյեղէններ կայրուին մէջ կը կտանեն, կը թնոցեն, կ'երնեն ու հատիկը յարդէն կը գտան:

ԿԱԿՈՒՐ. Կային մէջ աշխատողներ:

ԿԱՆ ԿՈԿՈՎ. Անճարակ, թոյլ մարդ:

ԿԱՆԱՆ. Կախելով ձմրան համար պահուած պտուղներ՝ տանձ, խոնձոր, խաղող եւլն:

ԿԱՆԵՐԵՍ. Երեսը կախ, այսինքն խոժուաղէմ, անծպիտ մարդ:

ԿԱՆԼԻԿ. Իլիկի խոշոր տեսակը:

ԿԱՄ. Կայծ:

ԿԱՄՈՒԿ. Մարմնի վրայ ելած մանր ուռեր, բշտիկ:

ԿԱՄՈՒԿ. Կայծեր, կանչկատուք:

ԿԱԿԱՐԹ. Հուս եւ մանուսնոց աբլորի գլխուն վերելի կարծիք ցրցունքը. կատար:

ԿԱԿԱԻԿ. Բողի տեսակ մը՝ մանր տերեւներով եւ կլոր ու կարծիք ծաղիկներով:

ԿԱԿՈՒԿԵՐԵՍ. Ամշկուտ, անճամբձակ, բան շմբեօղ, մեղմ բնուորութեամբ մարդ: Շատ կակուղերես մարդ է: Ունեցած փառան ճեպէն հանես նր մի անբը չի ըսեր:

ԿԱԿՈՒԿԻԿ. Մեղմիկ, հանգստուէտ: Կակուղիկ մը մտնեցաւ ու նստաւ մեր մօտ: Աս ի՞շ կակուղիկ միտներ է:

ԿԱԿՆԿԵԿ. Կաղանջել, այսինքն Կաղանջի կամ Նոր Տարուայ սոթիլուէր տալ մէկուն: Կաղանջին տղաք երդիքներու յեփեփեփեփէն տարակի կախելով կը կանչէին. Մօբուր, մօբուր, կազնդէ իս:

ԿԱԿՆԿԵԿ. Կաղանջչք: Կաղանջի նուէր:

ԿԱԿՆԱՍ. Կաղանջան կամ կաղանջան անունով ծանօթ կաթնալից բոյսը, որ մինչև մէկ մետր բարձր կ'ըլլայ եւ ունի դեղին ծաղիկներ: Կաղանջին կաթը լեղի է եւ թուճուոր կը համարուէր: Կը կուտուի նաև կարնուկ, թրք. սիւտիլիէն: Ձմրան մօտ կըր կաղանջ կը շորնար, աղքատներ կը հաւաքէին դանձր սրպէս վառեկանիթ:

ԿԱԿՆՈՒԿ. Մեղմիկ, զանգագորէն:

ԿԱԿՆՆԵԿ. Դանդաղեցնել:

- ԿԱՄՆՏԵՐ - Կամք չունեն կազմող փայտը, շղթան կամ պարանը: Ուրիշ գառաններու մէջ կը կրչուի կամմատեն, կամմտայ:
- ԿԱՅԷՆ - Զար, անգութ, աննկոյժ Ս. Գրքի կոչէն անունէն: Քա, ի՛շ կայէն մարդ է, խիղճ ըստածը չիտէ ինչ է:
- ԿԱՅԷՆՈՒԹԻՒՆ - Զարութիւն, անգթութիւն:
- ԿԱՏՆԻԼ - Կանգնել:
- ԿԱՅՆՈՒԿ - Կեցած, կանգնած: Տղայ, ի՞նչ ոտքի վրայ կայնուի ես, եկո նստէ:
- ԿԱՆԱՆՉ - Կանաչ:
- ԿԱՆՁԵԼ ԽԱ՛Լ - Երգել, մասնաւորապէս թրքական ձևով մեներգել, ձեռքը ծնօտին դրած:
- ԿԱՆՉՎՈՒՑԵԼ - Ծարունակ կանչել, ճշալ ու պտայ: Ախար, ի՞նչ պարտալ տեղը կը կանչվտես: Ըսկիւիք մարդավարի չե՞ս կրնար ըսել, խօշ խուլ չի՞նք:
- ԿԱՇԻ ԵՐԵՍ - Զամշցող, շքաշուօղ. պինդերես, ամուր կրես: Ախար, երեսը գոմշու կաշի կ'ըլմանի - ամօք բտւածը ինչ է չիտէ: Երեսին ք բնես նը կ'ըսէ քի արգես կուգայ:
- ԿԱՊՈՒԿ - Կապուած: Շուներ կապուի է, մի՛ վախնար:
- ԿԱՊՈՒՑ - Կապոյտ:
- ԿԱՊՈՒՑ ԲՈՂԻԿ - Բողիկի կամ քոյի սօփորական տեսակը, խօշոր սամբիթ նման:
- ԿԱՊՈՒՑԻԿ - Կապոյտին փաղաքականը: Կապուտիկ աշուկներուդ մեռնի մարդ, ծագուկս:
- ԿԱՊՈՒՑԿԵԼ - Կապոյտ գոյն ստանալ: Կոնակիս ըմանկ մը գարկալ քի կաշիս կապուտակը է:
- ԿԱՌԵՒ - Կանդրիւ կամ կանդրիւ բառէն: Օղակաձեւ եւ կրկու ծաշրերը իրարու վրայ բերուած գոթա: Սօփորութիւն էր, որ Զատիին կամ Մնուշդին դոքանչներ փեսաներուն զրպանները կամ ծոցերը կառես կը գնէին:
- ԿԱՍԱՐ - Աքաղաղի, հօտի եւ նման թռչուններու գլուխներուն վրայ կաղց ցցունքը, կակարթը:
- ԿԱՍԱՐ - Կատարեալ: Կը գործածուի հետեւեալ մաղթանքներուն մէջ. Վարձեղ կատար, կնքահար կամ խմամի եւն: Կը նշանակէ վարձը կատարեալ ըլլալ: Վարձք աշատեղ կը նշանակէ բարիք:
- ԿԱՏՂԻԼ - Կատաղել, ստտիկ բարկանայ:

- ԿԱՏՂՈՒԿ - Կատաղած, կատաղած, ստտիկ բարկացած: Շուներ կատաղուի է:
- ԿԱՐԳԱԻՌՐ - Եկեղեցական կարգ ունեցող. բանանայ, վարդապետ եւն: Քա, մեղա՛յ, կարգաւորիմ եւ ըսանկ խորաքել կ'ըլլա՞յ, ամօք է:
- ԿԱՐԳԵԼ - Ամուսնացնել:
- ԿԱՐԳՈՒԽԼ - Ամուսնանալ:
- ԿԱՐԳՈՒԿ - Ամուսնացած: Կարգուի մարդ է, չորս գաւակներու ա տէր:
- ԿԱՐԿԶԱՆ - Կարկաշող հաւ, կաքաւ: Կարկշան հաւը աման կ'ըլլայ:
- ԿԱՐԿԶԵԼ - Կարկաշել հաւու, կաքաւի եւն:
- ԿԱՐԿՏԵԼ - Կարկանդէլ, կարկանդէլ: Որեւէ պատուած հաղուտի վրայ կարկանդ կամ կտոր մը կարել նորոգելու համար:
- ԿԱՐԿՏՈՒՔ - Կարկանդու գործը:
- ԿԱՐՃԼԻԿ, ԿԱՐՃՃՈՒԿ - Հասակով կարճ մարդ, ծառ եւն:
- ԿԱՐՄՈՒՆՁ - Կամուրջ:
- ԿԱՐՄՐՈՒԿ - Սիրուն, հանճիկ կարճիք գոյն: Կարմրուկ բուշ, խրնձոր:
- ԿԱՐՄՐՏԿԻԼ - Կարճիք գոյն անել: Ամօքէն կարմրակեցաւ: Կրակիմ քով երկար մնալուն երեսը կարմրակեցաւ:
- ԿԱՐՈՂՁԷՔ - Հաղուտս կարելու վարձքը:
- ԿԱՐՈՒԿՈՒԹ - Կար կարելու աշխատանքը: Կարուկուրէն գլոխ ագատած չունի ո ուրիշ բանի ա նոյնի:
- ԿԱՐՊԵՑ - Կապերա:
- ԿԱՒԱՌ - Ածուններու վրայ բացուած առուի բերան կամ անցք:
- ԿԵՂՊԵԼ - Կեղեւել, կեղեւը հանել: Առիք, խնձորը կեղպել:
- ԿԵՂՈՒԽԼ - Կեղվրվիլ - կողպտուիլ, ունեցածը ամբողջ կորանցնել:
- ԿԵՄ - Պտակ ոլորուած շուսն, որով խօսքները կը կապեն:
- ԿԵՌԱԼ - Եռալ, քերտիլ: Ձեռքս կը կեռայ, միտափիր պի ունենամք:
- ԿԵՍԱՐ, ԿԵՐՍԱՐ - Կեսարայ:
- ԿԵՐԺԿՏԱԼ - Յօրանջէլ:
- ԿԵՐՎՈՆ - Ծառակերութիւնէ առաջացած հիւանդութիւն, ընդհանրապէս յատուկ՝ երեխաներու: Եւ կամ հիւանդութիւն երեխաներու, որ կը պատճառէ շատակերութիւն:
- ԿԵՐՈՒՆՈՒՄ - Ննջոյք, ուր կայ ուտել եւ խմել:
- ԿԶԿԱԼ - Կրծկալ:

կՋԿԵԼ - Կծկել է: Թելը կծիկի վերածել է: Փախուստ ստալ: Վախեն ր-
նանկ մը կզկեց ա, իբր րոպը չի մնաց:

ԿՋԿՏԻՎ - Կծկախել: Աժիտախել ինքն իր վրայ, կծիկ դառնայ, սեզ-
մբուի է: Վախեն ծանցաւ, կզկուեցաւ, կծիկ դարձաւ:

ԿՋՂՎԻ - Կծղի է: Յորենի հասկերուն շատ հոտունայլն չորնայ, քաշ-
ուի է: Ըողի ու քաշուի որևէ անձի համար: Ըզ ծանր սարլնա-
նէն ետք խեղճ Օվակը քնանկ մը կզզեր է ա, գիտես քի ա՛լ
ռոգի մարդը չէ:

ԿՋՂԸՆԱԼ - Կծղընայ, կծու համ ասնել է:

ԿԸՆ ԱՆԵԼ - Մանկական բառ՝ խածնել է:

ԿԸՌԹԻԿ ԱՆԵԼ - Ործկալ է:

ԿԺԿՈՒՎ - Կճկուել կիմ բառէն: Եզիճ կամ եզինճ անունով բոլոր,
որ ծածկուած է աղուամալի նման մանր փուշերով, որոնք
կը խայթեն կամ կը կճեն դաշն քողի վործողին ձեռքը: Ասկէ
իր կճկուել-կնկուել անունը:

ԿԺՊԵԼ - Կճող է: Կճեպը կամ կեղեւր հանել է: Կեղեւր կամ կեղեւել է:

ԿԻՃ - Սալթոց է:

ԿԻՇԱՌԹ - (Այբբ քմային): Կշիւ, կշուք:

ԿԻՇԱՌԵԼ - (Այբբ քմային): Կշու է:

ԿԻՍԱՏ ՊՌԱՏ - Կիսկատար: Կիսատ պատ գործ:

ԿԻՍԵՓ - Կէս եփած է:

ԿԻՍՈՒԱԿԱՅՍ - Կէս առ կէս: Կիսուակէս բաժնի է:

ԿԻՍՈՒԿ - Կէս եղած, կիսուած է:

ԿԻՍՏԵԼ - Կիսատել, կիսել է:

ԿԻՐԱԿՈՒՄՈՒՏԹ - Կիրակամուտ: Կ'ըստի նաև կիրակամուտ:

ԿԻԻԿԻՄ - Պղինձէ խոշոր սափոր, կանթով և կափարիչով, զորտէն
առ ներքէն կլայնկուած: Կիւկիւմները սովորական գործածու-
թեան մէջ էին տներում: Կը գործածուէին մասնաւորապէս
ջուրի համար:

ԿԼԱՅ - Սաղոյի և նման պտուղներու հատիկ: Ինձի կլայ մը հաւոյ
ստալ:

ԿԼԱՊՈՒԱ, ԿՌԱՊՈՒԱ - Կործիր սղկուզանէ հասապտուղ, որ թէև
լիցի է, բայց ջուրը զրուելով ժամանակ մը ետք կը համեղնայ
և կը դառնայ ախորժակահամ պտուղ մը: Իր ծառը աւելի թուփի
նման է: Երգնկայի մէջ կիներ կլայտլան միտաին բողոնք կը
սասնէին և լոյսանքէն յետոյ կը ճաշակէին որպէս զովացուցիչ:

ԿԼԵՑՆԵԼ - Սուս մը զիմացիներն հաւատացնել է: Ծո՛, ըզ պոչով
սուսը ինչո՞ր կլլեցուցիր ազ խեղճ, միամիտ մարդուն:

ԿԼԿԸՆԵԼ - Քլըջնել, կլկացնել է: Ընդհատ ձայներ հանել երգելու
և խճելու ստան: Ծարակամը մայէ քի ինչո՞ր շարքիի պէս կը
կլկացնէ: Կուրիկին ջուրը պողպակէ վառ կը կլկացնէ: Ենթ-
կըլէն ինչո՞ր կը կլկացնէ:

ԿԼՈՐ - Տհաս սեխ: Բաստամները աքիլէ ետք, մնացած կլորները փա-
ղաք կը քերէին ու կը ծախէին:

ԿԼՈՐԻԿ - 1. Կլոր բառին փոքրացականը: Սիբուկիկ, կլորիկ
դէմք: 2. Կերակուր մը, զոր կը պտտրաստեն ազցուած միտին
հետ խառնելով մանրած ազոտքեղ, սոխ, ձուսը կամ բրինձ,
և ստոնք միտաին լա խառնելէ ետք ափի մէջ կլոր զնդիկ-
ներու կը վերածեն: Այս զնդիկները մտք կամ հաստքակ ջուրի
մէջ կ'եփեն, վրան աւելցնելով նաև լոլիկի սոս: Կամ կ'եփեն
ստանց սոսի, բայց ուսեկի սոսը կը շկրքեն՝ լեճնի մէջ ձեռ-
ած և հեղուի վերածուած հաւկիթով: Սովորական կերա-
կուր մըն էր մանասանց ձմրան եղանակին:

ԿԼՈՐԿԵԿ - Կլոր ձեւ ունեցող:

ԿԼՈՐՆԱԼ - Կլոր, գունդի ձեւ ստանալ: Ատոր անցողականն է կլոր-
քընի:

ԿԼՏԻԿ - Այծի, սշխարի, սեղտի և նման կենդանեաց քակորը:
Կ'բառի նաև պտուր: Ուրիչ դասաններում՝ կտրտոր:

ԿԼՏՈՒԿ - Կակազ:

ԿՄԻԿ - Մանկական բառ՝ տկոյալ, ստամ: Կծիկ անկլ՝ խածնել է:

ԿՄԻԿԸ ԳՆԵԼ - Կծկել է, փախչել է:

ԿՃԱՆ - Կճող, խայթոց: Կնան մարդ՝ այն, որ խօսքով
կը վիրաւորէ զիմացիներ:

ԿՃԱՏ - Կրճատուած, կարճ: Կնատ մում՝ մոմի մնացած ծայրամասը:

ԿՃԵԼ - Սալթի է:

ԿՃԵՊ - Կեղև պտուղներու՝ խնձորի, բնկոյզի և լին. բանջարեղէն-
ներու՝ սոխի, սխտորի, դեւնախնձորի և լին:

ԿՃԻԿ - Կառէ փոքր աման, որուն մէջ կը պահեն կարաղ, զարմա,
ջութալիկ, պանիր և լին, ստորեայ գործածութեան համար:
Կ'բառի նաև կնիք, կնուռ:

ԿՃՐՑՆԵԼ ԱՌՂԱՅ - Ակունները իբրտու գարնելով ձայն հանել, որպէս
նշան բարկութեան, ստույթեան, վախի և ցուրտի: Ամէն

յս տեսնելուն առգայ կը կնրցնէ: Ջռռէէն գայ նը հոգիս պի առնէ:

ԿՈՒՄԱՆ. Անճամարձակ, ընդհատ ու մեղմ խորել: Ծօ՞ Ի՞ջ կը կըմ- կըմաւ. բանլիք մը ունիս նը բացելն քսէ՞ն ամէնն ա հասկնան:

ԿՆԻԿ. Կի՛ն, կնիկ մարդ, հակադրութեամբ էջիկ մարդու:

ԿՆՏԱԿ ԳՒՈՆ. Մացբը տակէն խուզուած գլուխ, ճազատ:

ԿՆՏԵՆ. Գլխու մայ կամ ոչխարի բուրբ տակէն կտրել, խուզել:

ԿՆՏԻԿ ԱՆԵՆ. Մանկական բառ: Ոտքի համար պզտիկներուն գլուխը աջ ու ձախ տանել բերելը: Ջագս, կնտիկ մ'արէ՛ն և քեռին տես- նայ:

ԿՈԹ ԳՒՈՆ. Բթամիտ:

ԿՈԹԵՆ. Վարպետութեամբ խարել խաղի, առևտուրի մէջ: Ընամկ մը կարքեցի և գեվո մեռած օրը պի չի մտնայ: Հինգ փարսնոց բանը հինգ զուլուշի ծախսել:

ԿՈԹԻՆԿ. Ողուզ, խղճիկ (Կամտա):

ԿՈԹՈՑ. Կորել բային դոշականը: Կորցոց տալ մէկուն՝ կը նշանակէ նուսպէս կոթել, խարել՝ խաղի, առևտուրի մէջ:

ԿՈՂՂՈ. Ոտք, մեծղի ևս լեցուն անձ, կենդանի: Կողլու շուն, կողլու անբզ, կողլու գլոխ:

ԿՈՂՁ. Բրզզմուս զէջ մարդկային ևս կենդանական աղբի, ցեխի, կաւի եւլի:

ԿՈՂՈՇՏ. Մեծ քանակով թուք: Կոլոշու մը քուք տուր անամօթին ե- րեսին:

ԿՈՂՎԱԿ. Փայտէ գոյլ, որուն մէջ կը լեցնեն կաթ, մածուս, իւղ ու նաև կոփու լակ: Այս վերջին բառէն կազմուած է կալվալի ա- նուսը, որուն մէկ փոփոխակն է կալվալը:

ԿՈՆ. Մանուկներու յատուկ հիւանդութիւն: Ժողովրդական հաւա- տարիքին համաձայն տկար ու ճուզմ մը կոխ եղած է, այսինքն ողիներէ դարձուած: Կոխ եղած մանկան չապիկը կը տանէին ներսէս Հայրապետի վանքը ևս կը ձգէին բակի աւազանին մէջ: Եթէ չապիկը մնար ջուրին երեսը՝ նշան էր թէ հիւանդը պիտի առողջանար: Եթէ ջուրին տակը անցնէր՝ ան պիտի մեռնէր:

ԿՈՆՈՆ. Լեզի լեցուն, մինչև րերանը կոխուած: Հարուստ: Կո- խուս պարկ յարդով՝ կը նշանակէ թէ յարզը լեցուած է պար- կին մէջ ևս ետքն ալ ոտքով մինչև րերանը աղէկ մը կոխուած: Կոխուս մարդ՝ մէկը որ հարուստ է, թէև արտաքնապէս ցոյց չի տար:

ԿՈՅԻԾ. Ելունդ: Տես գարսնուկ:

ԿՈԿԱՆ. Կոկան քար կը կոչուէին ջուրերու ափին գանուոյ ողորկ ու կոյր քարերը, որոնցմով կաւէ ամաններու ներսն ու դուրսը կը կոկէին, այսինքն կը հարթէին զանոնք թրծելէ առաջ:

ԿՈԿԵՆ. Կոկան քարով կաւէ ամանը յղկել՝ քարը անոր երեսին զու- լով:

ԿՈԿԱՆ ԿԱՄ ԿՈԿԱՆ ԱՇԲ. Ոտքը աշք, հաւանարար նմանութեամբ կոկան քարէ:

ԿՈՂՊԱՆԲ. Փակուք, կողպէք:

ԿՈՂՊԵՆ. Փակել դուս, պահարան, սնունդ՝ կողպանքով:

ԿՈՃԱԿ. Ջեղունին վրայ հաստատուած փայտը, որուն վրայ ամբաց- ւած է մշտութիւնը:

ԿՈՃԻԿ. Ոտքի ուրք կոչուած ոսկորին դուրս ցցուած մասը, կոճը: Նաև կարճ բանձոն, զոր կը դարձածէին դիւղացիք:

ԿՈՃԿՈՒԿ. Կոճկուած:

ԿՈՆԾԵՆ. Ողկիւղ քովիլի բաժակը մէկ անգամէն պարպել՝ խմե- լով: Խմել ողկիւղ քովիլի, դիտողայ:

ԿՈՇԿՈՒՑ. Վէրքի մը վրայ կազմուած կարծր մասը, որ վէրքին ա- ղկնաւով կ'էլոնայ:

ԿՈՇՆԱԿ. Կոշնակ:

ԿՈՉԵՆ, ԿՈՉՈՒՆԻ. Թրք. տունէն փոխադրուել, գաղթել: Ըս շարքու մեր եին տունէն պի կոչուիմք մեր նոր տունը: Բեռնմէս գեղէն քաղաք կոչուեցան:

ԿՈՊԱՆ. Հաստ գլխով գաւազան, մահակ:

ԿՈՊՈՒՆ. Կաւէ լայնրեսն ևս խոր աման կանթերով, որուն մէջ սո- փորարար մածուն կը բռնէին: Այս բառը միտքս մնացած է Ռնձորիկի դիւղէն, ուր անցուցած եմ մանկութեանս երկու տարիները:

ԿՈՊՏՈՆ. Կոտաւտի իւղը հանել յետոյ մնացած մասը, զոր կենդա- նիներու կը կերցնեն: Որեւէ թանձրացած խիւս:

ԿՈՒԵՆ. Կոտրել:

ԿՈՒՈՒԿ. Կոտրած: Ըս պատուիր կոտուկ է:

ԿՈՎՐԾՈՒԾ, ԿՈՎՈՒԾՈՒԾ. Կանաչադոյն խոշոր մողէս մը, որ կը կարծուէր թէ կուտայ օձին իր թոշը: Իրականին մէջ անվնաս է: Քարաթօշ:

ԿՈՏ. Ընդեղէնի, մասնաւորապէս ցորենի ևս զարիւի չափ մը, փայ- տէ, կլոր, տակաւածն: Մէկ կոտը 12 օխտ էր:

ԿՈՏՈՇ. Եղջիւր:

ԿՈՏՏԱԼ. Առտակ, խորքէն ցաւի վէրքէի:

ԿՈՏՐՏՎԻԼ. Նազանք ընէի, ծեփծեփէի: Քա, ի՞նչ կը կտարովս: Վա՞՞զ կար, ենիմ Մարկոսին այնչիկը չե՞ս:

ԿՈՐՄԵԼ. Շրջիլ բերանը զկտի վար: Տապախէլ: Կրաւորական՝ կործրիլ: Եփո չայդ լմցնես, գաւարդ կարծէ: Նօ. թ յաշոր զավայթ ինցո՞ր կործուեր է. մե՞ղք:

ԿՈՐԿՈՏ. Թե՛կը հանուած ցարէն: Կորկտը ձաւարէն (պղտուր) ուն տարբերութիւնը ունի՞ որ խաչուած չէ, ալլ միայն թրջած: Երգնկայի մէջ ձաւարը կը կոչուէր հաճար: Ատրերգի յըլտանին մէջ կորկտը ծանօթ է ձեռնած անուամբ:

ԿՈՐԿՈՏԱՊՈՒՐ. Կորկտով եւ միտով պտարաստուած ապուր:

ԿՈՐԿՊԼ. Կորկտան: Առտուրի անտակէն կտրմի կամ զկտին ծաղիկ-նէրով բոյս, որ հաճելի կեր է կենդանիներու:

ԿՈՒՋ. Ողկոյց: Կուզ մը հաւաղ տար, հաց ու պանիրով ուտիմ:

ԿՈՒՋԻԿ. Կուզ, սապաստուր:

ԿՈՒՋՆԻԿՈՒՋ. Մտած, կուզի մե տամ: Կուզնիկուզ մտեցաւ:

ԿՈՒԹ. Կարելու տանն անդին մէկ անգամ մտնելն ու ելլելը: Էնքարիս թելը պատեր է, բանի մը կուր գորիկ:

ԿՈՒԺԿՈՏՐՈՒԿ. Կտրմի ծաղիկներով եւ մանր տերեւներով ժոյր տունկ: Կը կոչուի նաև ծափկտրուկ:

ԿՈՒԼՈՒԼ. Նոր տարուայ առթիւ պտարաստուած անիւղ եւ անհու-կիթ անմար պաթա: Կուլուի մէջ կը դնէին ընկոյզ կարիս:

ԿՈՒԼՈՒԼ. Նոր Տարուայ առթիւ պտարաստուած անիւղ եւ անհաւ-Ալիցի, բուստիին բնջուլը կուլուի ծաղիկ դիր ս, ստի տակ չի մնայ: Վաղը հաց պի կիթիմ:

ԿՈՒԿՈՒՋ. Առանց ծուռները զեռին դնելու զձած գիծակը:

ԿՈՒԿՈՒՋԻԼ. Կիճիլ. Կուկուզ ընէլ: Անցողական՝ կուկուզցնել:

ԿՈՒՄ. Ու՛ղ. մէկ անգամէն կուլ տրուած հեղուկը, ջուր, պիւր եւն:

ԿՈՒՆԻՓԻՍ. Փնդակ զլուխ. մտղերը տակէն խալուած զլուխ և ձողաս:

ԿՈՒՆԻԿԻԿ. Կարծ ու կլոր մարդ: Կուկիլի հա՞՞ պոչը կտրած կամ կրտրած հաւ: Կրտուի նաև կուտուզ հա:

ԿՈՒՇՈՒԿՈՒԹ. Լաւ մը յաղկեցած, կշտացած: Թանապուրը կուշտակու կերաւ:

ԿՈՒՇՏ ՓՈՐ. Կշտացած, յաղկեցած: Օր մը օրանց կուշտ փորով հաց կերած չիմ:

ԿՈՒՊ ՏԱԼ. Լա յն ու անկանոն կարել:

ԿՈՒՌԹ. Թուխ զրուած հաւ:

ԿՈՒՌԻԿ. Կաւէ նեղ ու Լրկայն զիղով սափոր, որ կ'ըլլայ նաև կանթուար եւ ծարակուար:

ԿՈՒՌՏԱԿ. Փայտէ զլան կամ կոճղ, որուն վրայ խոտ կը մանրեն (Կամախ):

ԿՈՒՏ. Պտուղներու միջուկ սերմը: Հաւերու եւ ալլ թոշուններու տրուած կեր: Փոխարեարարը զրամ, խելք: Ճեպս կուտ չի կայ: Անկուտիին մէկն է. Գլխը կուտ չի կայ: Կուտը պակաս՝ անխել:

ԿՈՒՏԻԿ. Կուտին փաղաքականը: Չագս, հաւերուն կուտիկ տուր ս, ընմմ ա քեզի հալիլիք տան: Կը նշանակէ նաև փոքր շուն, շանձալ: Ատը կ'ըսուի նաև քուրիկ:

ԿՈՒՏԻՋ. Երկայն թաթակիչ, որով թոնիքի կրակը կը խոտնեն (Կամախ):

ԿՈՒՏՈՒՋ. Անպոչ կամ կարծ պոչով հաւ, կուտիկ: Կը գործածուի նաև կարծ կանանց համար:

ԿՋԿՋԱԼ. Հաւերու, թոշուններու կարկաչելը: Հոսող ջուրին հանած ձաշը. զլլցալ:

ԿՋԿՋԱՆ. Կշկշայող, կարկաչող: Կշկշան անձեղ:

ԿՋԿՋՈՒ. Կշկշալու գործողութիւնը, ձաշը:

ԿՋԱՆ. Բարակ շոր փայտ, առշեղ եւ ալլ զիւրա նիթ, որով թոնիքը կամ փառարանը կը սփռն փառել: Մարիս լա կոչան է:

ԿՈՒԿՈՒՍ. Տաւարակի մեծութեամբ կտայտա եւ կանայ փետուրներով թոշուն:

ԿՈՒԱՀԵԼ. Գուշակել, մակարերել:

ԿՈՒՍ. Կեռաս:

ԿՈՒԵԼ. Կարել:

ԿՈՒՍԱԼ, ԿՈՒԹԿՈՒՍԱԼ. Թուխ ինկած հաւուն կըքը կըքը ձաշն հա-նելը, որով իր ձաղկերը կը կանչէ: Կորալ կը նշանակէ նաև ործկալով ձաշն արծակել:

ԿՈՒԹԻԿ ԱՆԵԼ. Ործկալ, կոթալ:

ԿՈՒԹՆԻԼ. Ենուլ, կանակը տալ որևէ հաստատուն իրի: Պատինն, ծառիմ, բարձիմ կըքնիլ:

ԿՈՒԿ. Գուշալու ձակը լեցնելու յատուկ կեռ ձաշրով ձաղ:

ԿՈՒՃ. Կործ:

ԿՈՒՄՈՆ, ԿՐՄՈՆ. Կաշաթ, կըծելիք սկիւրի խճատով: Նօ՛, շանր

բերանը կոծօն մը նետէ՝ ու եսխամիս քող տայ, *ակնարկելով*
ուստիկանը կամ այլ թուրք պաշտօնեայ մը:

ԿՈՒԿՈՒՍԼ - Կը՛ն կը՛ն ձայն հանել հասու եւ նման թռչուններու:
Կուսակները կը կռկան: *Նաեւ՝ շատախօսել:*

ԿՈՒԿՈՒՍՆ - Կոկոսցող: Կոկոսն հար անոն կ'ըլլայ: *Նաեւ՝ շատա-*
խօս: Ծօ՛, բզ ի՛շ կոկոսն կնիկ է տղեր, հա՛:

ԿՈՒՃԻԿ - Անա: *Հէքնաթներու վերջը ակնարկելով շար մարդուն*
կ'ըսեն: Այգըր ձիւն պռչին կապեցին, լեռնէ լեռ, քարէ քար,
անկաջին կռնիկը կամ քոթիկը պիլէ չի մնաց:

ԿՈՒՋԻԼ - Չորնալով քաշուիլ, կծկուիլ:

ԿՈՒՎՐՏԻԼ - Իրարու հետ կուտիլ, ծեծկուիլ:

ԿՈՒՎՐՏՈՒՓ - Իրարու հետ կտիւ, ծեծկուութ:

ԿՈՒՏԵԼ - Արու կենդանին մայել: նուլիքը երբ կուտն եզ կը դառնան:

ԿՈՒՏԻԼ - Երբ միտը լաւ չ'էփիլը, փոթ փոթ կ'ըլլայ, կը կտիւ:

ԿՍՄԹԵԼ - Յուշամտի եւ ընամտի ծաղրելով մէկուն մարմնի մէկ
մասը ճմլել: Հաւանարար կցմտել թառն է՝ կցմտակ նախնա-
կան թուն ձեւէն:

ԿՍՄԻԹ - Կամթելու գործողութիւնը: Անանկ կսմիք մը տուի կուշ-
տին ու ցաւէն նշաց:

ԿՍՄԻԼ - Մասները ցուրանէ թմբիլ:

ԿՍՄՈՒԹԿԵԼ - Կամթելու գործողութիւնը բացմիջ կրկնել:

ԿՏԻԿ - Մանկական բառ - ուլ, այծ, ոչխար, դաս: Մանուկները կը
կանչեն ուլերն ու դասները, ճկտիկ կտիկը ըսեալով: Ոսկի
կտիկ՝ հաղորդութիւն, ճաշակ:

ԿՏԿՏԱԼ - Հաւան գեանին վրայ կուտ փնտուելը, կողջհարելով:

ԿՏՈ ՄՐ - Կտոր մը թառն է, քիչ մը իմաստով: Մայրիկ, ինձի կտա մը
հաց կուտա՞ս, անթուրքիւնէս սիրտս կը մարի:

ԿՏՈՐ ԲՐՈՒՆՃ - Մանր կտորներ: Ազակիմ կտոր բրդուն արա:

ԿՏՈՒՏ - Կտուլ, շատ կուտ պարունակող: Կտուտ քուր՝ որուն հա-
կուտակն է անդուտ (անկուտ) քուր:

ԿՏՈՒՐ - Քիւ, ցուրք: Սարեակներն ու ծիծեռնակները կտուրներուն
տակ բռնց կը շինեն: Այս բառը տանիք կամ երգիք իմաստով չի
գործածուիր:

ԿՏՐԱՄԱՆ - Կտաման, թռչուններու քարտնիկ:

ԿՐՆՈՍԻՆ - Կրնկալոյս: Կրունկին կոխելու ձեւով անմիջապէս երթալ
մէկուն հասնէն: Տիգրանը տունը ձգելուն պէս ախարը կրն-
կոյս գնաց ետեւէն:



Այս գիրը ձայնական որելէ փոփոխութիւն կրած չէ երգնկա-
կամայի բարբառին մէջ:

ՀԱ - Ռամիկ բառ փոխաբէն այո՛ւի: Հաւանարար թուրքերէն հո թառն
է նոյն իմաստով: Գասերդ սորվեցա՞ք, տղաս — Հա, մայ-
րիկ, սորվեցայ: Տղաս, հա՛ մի ըսեր, այո՛ ըսէ: Գպրոցական,
կրթուած մարդիկ հա չին ըսեր: Կը գործածուի նաեւ Հարցա-
կանով: Ծօ՛, Մկը, Գրիգորը տեսա՞ք, հա՞: Հա՛, տեսայ, ամ-
մա, հետը խորաթելու վախըք չուներցայ:

ՀԱԶՐՎՈՐԻԼ - Պատարասուիլ: Թըք. հազրբ թառն:

ՀԱԼ - Արար. վիճակ. փոխառութիւն թուրքերէնէն: Հաղ վախող
ինչո՞ք է, վո՛րիկ քեռի: — Ի՞շ գիտնա՞մ, օգուլ, շարնաչար կ'ե-
քանք իշտէ: Կը նշանակէ նաեւ ուժ, կարողութիւն: Մուր-
նուլուտուն ելայ, դիվա արեւմուտք իշու պէս գործեցի, վրաս
հալ չի մնաց:

ՀԱԼԱԼ - Արար. արգար, անխարզախ. փոխ. թուրքերէնէն: Առաջին
այքը կը հնչուի քմային: Աս փարան նակտիս շահած հոլալ
վաստակ է, ախար: Հոլալ կար է ծծած, օգուլ, այդ տղայէն
գիշուրիւն չի գար:

ՀԱԼԱԻ - Հաղուտ, հանդերձեղէն: Կը գործածուի ընդհանրապէս
փեսայի եւ հարսի հաղուտներուն համար: Փեսային հալաը
հազրքը իմ ո տերտըր օրինէ:

ՀԱԼԱԻՕՐՀՆԷՓ - Փեսային եւ հարսին հանդերձանքի օրհնութեան
արարողութիւնը:

ՀԱԼԼԻԼ - Կամաց կամաց հալիլ: Գոյականը՝ հալիլուք: Հալիլուքը
ինկաւ ձունին մէջ:

ՀԱԼՎԱ - Արար. թառ: Ալիւրով, կարագով եւ շարքով պատրաս-
տուած խորիզէն, կայ նաեւ քահիմ հալվա, որ ընդհանրա-
պէս գործածական էր Մեծ Պահլէին: Հրուշակ:

ՀԱԼՈՐ - Ալեւոր, ձեր. այջերու համար:

ՀԱՍ - Արար. արգար, իրուաջի, արգար իրուուք: Ծօ՛, տղան հայ
ունէր ո գորկեց: Ինչո՞ւ պարտք չի տար: Ծօ՛, սա ի՛նչ ա-
նաստուած մարդ է: Եարար մը իշու պէս աշխատուց իս. հիմա
ա հայս չի տար:

ՀԱՍԿԵՆ ԳԱԼ - Կր նշանակէ կուսի, վէճի եւ վիճարանութեան մէջ յայտնուած դուրս գալ: Վարդան անքաղը ըզ գորպային հախէն ըմանկ մը եկաւ ո սիրտս պաղչկեցաւ: Հայն դատաստան անկի՝ սրզարութիւնը ի գործ գնել, սրզար դատաստան տեսնել: Տէր հայր, դուն հախ դատաստան արէ ըս մարդուն- տասր գրուշ փոխ աւաւ, հիմա կ'արամայ:

ՀԱՂՈՐԻ - Հաղորդութիւն: Երբումքի ձեռ: Հագորդ, ես ըզ բանէն եէջ խոսար չունիմ:

ՀԱՃԱՐ - Ձատար, սղզուր:

ՀԱՄԱՏԻՎ - Կախարդական բանասէներ, սղոթքներ, դրա կր գրեն թուղթէ ժապուէններու վրայ եւ գնելով ետանկիւնածե թիթեղէ կամ կաշիէ պահարանի մը մէջ՝ կր կախեն ժարպոց եւ անասուններու վզերէն, շար աչքէ պաշտպանելու համար: Կր կոչուի նաեւ մուսխա՝ արարելէն յետոյ:

ՀԱՄՀՈՏ - Համ եւ հաս կերակուրքի: Ըս ի՞նչ չէշիտ կերակուր է, համ- հոտ չունի: Փոխարեւորաբար նաեւ ընկերային երեսօններու համար կր գործածուի: Ըս գործին մէջ համհոտ չի մնաց: Ըս ստան մէջ ա՛յ համհոտ չի մնաց:

ՀԱՄՈՎ ՀՈՏՈՎ - Համ ու հոտ անկեցող, համեղ կերակուր կամ որեւէ ուտելիք: Այսբար, երկար առեմ էր ո ըսանկ համով հոտով բամապուր մը կերամ չէի: Նաեւ համէի խոտակցութիւն, հաւաքոյթ, պատմութիւն եւ ըն: Մօ՛, աղ ի՛նչ համով հոտով բէժ մէք ո արիքմ ըս Թարեկեմդամին:

ՀԱՄՏԵՄԵՆԻ - Որեւէ կերակուրի կամ ուտելիքի համը նայել, անկէ մաս մը նաշակելով: Էկո՛, սը գիմին համտեւէ մայիմէ պի հաւնի՛ս: Նաեւ գողնալու խմատով: Մօ՛, ըս չամիչը կիեւ վո՛ւզ է համտեներ:

ՀԱՅՑ - Պրախոտական յաջպանչութիւն: Հա՛յ, քեզ տեսմամ տղայ, իս ամբով չի բողոս:

ՀԱՅԳԷ, ՀԱԳԷ - Թրք- օ՛ն, արի, կկո՛ւր: Հայդէ՛ կրամմ մեր տունը:

ՀԱՅԻՎ, ՄԱՅԻՎ, ԲԼԼԱ, Հիանալ, սքանչանալ, գմայիլ: Մայիլ րաւոն կրկնութիւնն է: Գեղեցիկ անձի, տեսարանի առջեւ հայելի մայիլ ըլլալ: Գործածական է ճշբնաթներու մէջ:

ՀԱՅԼԻ - Հայելի:

ՀԱՅՊԻ, Արտոյ: Հայցի քայէ:

ՀԱՅՏՈՒԹ - Աղթանդամ, անճանի, բիրտ մարդ:

ՀԱՆԱՄ ՎԱՐԱՄ - Անամօթ, լիբր, անկարագիր: Մօ՛, ըզ համամ վարածին եես դուն ինզո՞ր գլտի պի ելլաւ:

ՀԱՆԳՈՒՇՏ - Հանգոյց:

ՀԱՆԳՈՒՇՏԵՆԻ - Հանգոյց ընել, այսինքն չուանի մը կամ երկար կտորի մը երկու ծայրերը իրարու բերելով հանգոյց մը կողմէն:

ՀԱՆԻ - Արտ, գաշա:

ՀԱՆՎՏԻՎ - Համուիլ բային կրկնակին: Բուրբ հայուտաները հանել:

ՀԱՇՈՒՆԵԼ, ՀԱՇՆԵԼ - Պարծէր բանոյ եւ ցրուել կային մէջ՝ կամ- նելու համար:

ՀԱՍՈՒԹԱ - Թրք. հասխտէ: Նշայով եւ շարքով պատրաստած խիստ հիւանդներու եւ երեխաներու համար:

ՀԱՍՈՒԿ - Հասած, շափահատ: Հասուիկ աղչիկ, տղայ:

ՀԱՍՏԼԻԿ - Հաստ եւ սիրուն: Հասալիկ բուեր եւ արուբքներ:

ՀԱՍՏԿԵԿ - Բուական հաստ:

ՀԱՍԻԿ - Պաշած ցորեն, սրճէ ձաւար կր պատրաստեն: Հատիկը նաեւ համելի ուտելիք է:

ՀԱՏՆՈՒՄ - Հատիկը, սպորիլը: Թագաւորին իրազէն հատնում չունի, անհատնում է:

ՀԱՐ - Հայր:

ՀԱՐԱԸՆՐՈՑ - Աղմուկ, շփոթութիւն: Ազ ի՛նչ հարսերը է ժամուն մէշտանը, չըլլա՞յ քի հայ ու բուրբ մորէն իրար ին ինկեր:

ՀԱՐԱՄ - Արար. սղեզ, սրզիլուամ, սպորնի, ան՛րաւ: Հողպին հակասակը: Կերամ կարգ հարամ ըլլալ քեզի, ա՛յ անասուն տղայ, ո խնդ մարդը անուէր ձկեցիր ու գացիր: Անիրաւութեամբ վատտակում փարան հարամ է, մարդու խիբ չունի:

ՀԱՐԱՆԳ - Հօրը սուներ, ընտանիքը: Նոր հարսը Զարգարաբին հարամը կ'եքայ:

ՀԱՐՆԻ - Հարուանկ ու ձեւակ մեղմու որեւէ ջրայի ուտելիք եւ Ժառնարայէն մածուն, կաթ: Մածունը ինչոյով կր հարեն կարողը թանկն գտակու համար: Չարքան հարել կր նշանակէ չարթանը մաս մը ջուր պարունակող փայտէ խոր ամանի մը կողերուն շեկով լուծել, հեղուկի վերածել՝ շոթմանապուր պատրաստելու համար:

ՀԱՐՈՒՐ - Հարուր:

ՀԱՐԱՆԱԹԱՐ - Հարանադար, հարսին կարայր կամ անոր ընկերացող մէկ ազգականը:

ՀԱՐՄՆԱՌՒ - Ամուսնութեան աստիճանին հարաբեր իր մօր սունկն ասնելու արարողութիւնը: Ընդհանրապէս սովորութիւն էր, մասնաւորապէս դիւղերուն մէջ, որ հարսին ասն դուռը զոյց կը մնար հարսնատի եկողներուն առջեւ: Մինչեւ որ նուէր մը կամ խրնջոյք մը շխտատացուէր՝ չէին բանար զայն:

ՀԱՐՄՆԵՒՈՐ - Հարսանիքի հրաւիրումները:

ՀԱՐՄՆԻՔ - Հարսանիք:

ՀԱՐՄՆՈՒԿ - Հարս՝ փաղաքշական:

ՀԱՐՄՆՏԵՍ - Նշանաւորէն յետոյ փեսային ծնողաց եւ պարագաներուն այցելութիւնը հարսին: Այցելողները կը տանէին մասնաւոր նուէրներ եւ հարսին ծնողաց եւ պարագաներուն կողմէ կը պատուարէին մասնաւոր հիւրասիրութեամբ:

ՀԱՐՄՆՏՈՒ - Նշանաւոր աղջիկ մը՝ իր ապագայ ամուսնոյն պարագաներուն կամ քնասանիքին համար հարսնացու է:

ՀԱՐՄՆՔՈՒՐ - Հարսնաբայր: Հարսին քույրը կամ անոր բնկերացող կույրերը:

ՀԱՅՒՈՐ - Հանդը կամ արար աշխատողներուն հաց կամ կերակուր տանող անձը:

ՀԱԻԱՆՔ - Կանան եղած պատուներ, ինչպէս խնամք, տանձ, խոջոյց եւն: Նաեւ փոքր սանդ: Աւելի զործածական՝ հաւան մեւոյ:

ՀԱԻԱՍ - Քրք. փափաք: Բայն է հաւաքիլ: Ըստ բան ամեյու հաւաս չունին:

ՀԱԻՐ - Քրտերէն օգնութեան կոչ: Տղամ հաւար փրցոյցին քի գալը ոչխարին մէջն է մտեր, հաւ՛բ:

ՀԱԻՈՒՐ - Աչքի տկարութիւն մը, որուն ենթական արեւմուտքէն ետք զմտար կը տեսնէ կամ բնու չի տեսներ, հաւու պէս:

ՀԱԻՂ - Պաղոյ: Կամախոյն կ'ըսէ հաղոյ:

ՀԱԻՏԱ - Հաւատալ:

ՀԱԻՔԱՄ - Հաւուն կործարի երկճիւղ, բարակ սկիւրը, զոր կը քաշեն երկու անձեր բռնած անոր երկու ճիւղերէն, մասնաւոր նուէրի մը խոստումով կորնցնողին կողմէ: Իրենցմէ ո՛ր մէկը որ յաջողի միւսին առարկայ մը տալ եւ այս վերջինին միտն է բռնելն առաջ ետէսը բռնել շահած կ'ըլլայ հաւաքաչը: Հաւաքաչի այս խաղը երբեմն տարի կը տեւէ:

ՀԱՓ ԱՆԵԼ - Բան մը արտոյ կերպով ուտել, կլլել: Շուրք հացի կտոր օդին մէջ հափ կ'անէր ու կը կլլէր:

ՀԱՓԻԿ ԱՆԵԼ - Մանկական բառ՝ ուտել: Մայրիկը բեգի մածուց տայ ու հափիկ անես:

ՀԵՂ - Անգամ: Քանի՞ եեղ ըսի բեգի քի աղ տղուն հետ մի խաղար:

ՀԵՄԸ - Հեղ մը: Հեմը նոյէ քի ի՛շ պի ամէ: Հեմը կ'ըսէ հա՛, հեմա կ'ըսէ չէ՛:

ՀԵՆՔ - Հիւուած նիւթը, հիւնու զործարարները: Աս մանուսային հեմքը աշխո շխտակ չ'ըրեմար:

ՀԵՐԻՐ - Բաւական:

ՀԵՐՍ - Քրք. բարկութիւն: Հերս կլլա՛լ յարկանայ: Հերսս կլա՛, քիշ մնաց գլխուն պի գորնէի, հա՛:

ՀԵՐՍՈՏ - Բարկացոտ:

ՀԵՐՍՏԵԼ - Բարկանայ, նեղուիլ, քէն ընել: Խնամէ հերստեր է. հետս չի խոքաքեր:

ՀԵՓՇՈՒ - (Այս բառին մէջ էջը քմային այր կը հնչուի): Փոնդատու ձայնը: Հեփշու անիլ՝ փոնդատու:

ՀԸԼԱ - Քրք. տակաւին, զեւ: Հըլու մէյ մը դը խոշոր քերանց գոցէ ո՛՞ նոյիմք քի դիմացից ի՛շ կ'ըսէ:

ՀԸՊԱ - Հապա: Հըպա չեկաւ նը ես ի՞շ կրնամ ամեյ:

ՀԻՄԱԿՈՒՂԻՄԱ - Առ այժմ: Հիմակուիմա չիմ կրնար, ամա ես իմ պարտն մոռցող մարդ չիմ:

ՀԻՄԱՃՈՒԿ - Հիմա բառին փաղաքշականը: Է՛հ, հիմանուկ ի՞շ պի անես նոյիմք:

ՀԻՆԱՄ - Մշտութեւ կազմող պատրաստուած թելը:

ՀԻՆԱՅՆԵԼ - Մատներու եւ մազերու վրայ հիմա գնել:

ՀԻՆՂԻ - Տեղական լաշակ, որ թուրքերէն բառով կը կոչուէր նաեւ եազմա: Կիւնքու սովորական զլլու ծածկոցն էր:

ՀԻՆՈՒ - Որպէսդի: Այս բառին ծագումը անորոշ է: Կրնայ կազմուած ըլլալ հիմ եւ որ բառերէն, որոնք միանալով կազմած են ինքնոր-հինգը-հինո: Չիմ ըսեր: Ըսիմ, հինգ եք-աս խապա՞ր տաս:

ՀԻՆՈՒՄԻՆ - Կրկնութիւն հիմ բառին, ինչպէս սուտումուտ, փատումուտ: Կը զործածուի մանր մունք հին առարկաներու համար:

ՀԻԱՆՎՏԵՍ - Հիւանդի այցելութեան երթալը: Կնիախարս հիւրնոցեր էր, հիւանդախոսի գացիմք:

- ՀԻՒՐՆԳՆԱԿ. Հիւանդանայ:
- ՀԼՀԼԻԼ. Հիւժիւ, հայրամաշիլ, շատ ծերանայ:
- ՀԼՀԼՈՒԿ. Հիւժած, մաշած, ջայթալուած:
- ՀԼՈՒՆ. Ուշուճք:
- ՀԼՍԻԼ. Մանրիւ, արորուիւ, մաշիւ, շատ հասուննաւն լիճիւ:
- ՀՆԳԱՅՈՒ. Հունդի, սերմնացուի համար թուփին վրայ խոզուած բանջարեղէն — վարունդ, ձեկրակ, սկի, գզուձ, սղպղի ևլ:
- ՀՆԳՈՏԻԼ. Թուփին վրայ երկար մնացած ու հնդացուի առանձնանն մտեցած բանջարեղէն: Ախրար, քս խլարմերը ալ հնդուներ ին, շին ուտուիր:
- ՀՆԻԿ ՀՆԻԿ ԸԼԼԱԿ. Մարմաքիւ, հնհնայ, հեծեծիւ:
- ՀՆՀՆԱԿ. Կսկիձայ, կատաւ, խիտ մարմաքիւ:
- ՀՆՀՆՈՒՔ. Կսկիձ, խոր ու բուժ ցու, մասնագութիւն:
- ՀՈԳԵԱՅ. Հողեձայ: Ենթեկայի հողայն համար արտած ձայ:
- ՀՈԼԻԿ. Փոքր, ժամանակուոր հիւղակ, որ կը շինեն բոստանն ու, բանջարանոցներու ևւ այգիներու մէջ:
- ՀՈԼՀՈԼ. Սայրի մեծութեամբ սև խաղող, յոր կը մշակին ձիւձին ևւ փխտիջ գիւղերու շրջանին մէջ: Մանօթ կը ձիւձինի հաւող անուձով (Այս բարբ աւուած է մեղ Կեյիցիկի գիւղէն Կիբակու՝ Տէրաշրեան):
- ՀՈԼԵԼ. Հողով ծածկել, թաղել: Կը գործածուի որպէս անէձք. Հս-ղեմ գլոխոյ:
- ՀՈԼԼԱՔ. Լաթը կամ շորը, որուն վրայ կը տարածեն մանկան տակ գրուելիք աւագահողը:
- ՀՈՆՔՈՒՐ ՀՈՆՔՈՒՐ ԼԱԿ. Կը հնչուի նաև հեծմիւր հեծմիւր լայ: Այս գերջին հնչուեր աւելի թրքական սղոցութիւն է: Հեկեկայով դառնապէս լայ:
- ՀՈՎԱ. Ոչխարի կաթով պատրաստուած մածուձի թանձրութեամբ սեր, որ կը ստացուի կաթի երկար եփելով (Կամախ):
- ՀՈՎՅՈՒԿ. Եռացած ջուրը բարեխառնելու սահմանուած պղղ ջուր (Կամախ):
- ՀՈՏՈՏ. Հոտուէտ:
- ՀՈՐ. Այն փոքր, որուն մէջ ջուրհակը կը կախն իր ոտերը գործելու տակն: Հորին մէջ հաստատուած կ'ըլլայ ստալյանի կող-

- մածին ստորին մասը, որուն վրայ անշելով ջուրհակը շարժման մէջ կը դնէ մշտութիւն ամբողջ կողմը՝ իր ձևաքերու օգուտութեամբ: Հոր գործիլ՝ հորին վրայ հաստատուած ջուրհակի կողմածով մանուսս կուշուած կերպուք պատրաստել:
- ՀՈՐԵԼ. Հորի մէջ թաղել կամ ծածկել: Ձմեռ տակն սակաղին, շղղպած ևւ նման բանջարեղէններ կը հորեն՝ որ թարմ սնան:
- ՀՈՒՍԱ. Հոս, աշտակ: Հոստ եկո, այ տղայ: Միւս ձևերն են. Հուղա, Խոմա — հող, հոն:
- ՀՈՒՍԵԼ. Հիւսել:
- ՀՈՒՍԵԼԻ. Հոսելի: Երնելու յատուկ երեք կամ չորս մասներով թի:
- ՀՈՒՐՔ. Ձերմութիւն, սաքութիւն (Կամախ):
- ՀՈՓՊԱ. Մանկական բառ: Հոփպս երայ՝ տեղ երթալ, պատրաի երթալ:
- ՀՈՒԵԼ. Ընդեղէնները (լուբիա, սաղ, սիսեռ, ուշան) մաքրել քարերէ ևւ աւելորդ տարրերէ: Ընարել բառն է որ փոխուած է յողմաբոյի լեզուին տակ: Կամախի շրջանին մէջ կը գործածուի հրտել մէր:
- ՀՈՀՈԱ. Բարձր ձայնով ծիծաղել, քրքլալ:
- ՀՈՀՈՅ, ՀՈՀՈՒՐ. Բարձր ձայնով ծիծաղ, քրքիլ: Ընանկ բարս կը յնդային ո հեռոցնին կամ հեռաւնին աշխարհ բանած էր:
- ՀՐԱՄԱՆՔ, ՀՐԱՄԱՆՔԻ. Գարգալիք, քաղաքաբարական մե, զոր կը գործածէ ինչպիսիք ստորագաս համարող մէկը աւելի բարձր անձնաւորութեան իր հանդէպ: Հրամանից ո՞ր սեղացի էք: Այս բակու տեղ՝ պատասխանի համար կը գործածուի հրամանք ես կամ հրամանք էք մէր: Ձեր գիւղը զպրոց ունի՞: — Հրամանք էք՞ Սրբազան:
- ՀՐԱՄՄԵԼ. Հրաւերելու քաղաքաբարական մե: Հրամանցէք, սեղանը պատրաստ է: Ե՛փ պի հրամաէք՝ սեր տունը, պարոն: Հրամանել բառին տեղ կը գործածուի նաև համանել մէր: Ասոր անցողականը կ'ըլլայ հրամանել: Գնա՛ միտափիլիբերը հրամացուր, ճաշի սեղանը պատրաստ է:
- ՀՐԻՇՏԱԿ. Հրէշտակ:
- ՀՐՄՇՏԵԼ, ՀՐՄՇՏԿԵԼ. Ձիբար հրել յանախակի, հրելու գործողութիւնը կրկնելով: Ժողովուրդը իրար կը հրժակէին ժամէն զուս գալու տակն:

ՀՐՄՇՏՈՒՔ. Հրմշակու գործողութիւնը:

ՀՕ՝. Կով, եզ վարելու բացաղանջութիւն: ՀՕ՝, Սետ, հօ՝, Ջամօ:

ՀՕՐԵՆԱԿԱՆ. Հայրական. հօր եւ հօր տան պատկանող: Հօրենական տուն, հօրենական օճախ, հօրենական պատուէր:

ՀՕՐՈՎ, ՄՕՐՈՎ. Մաղթանքի մէջ գործածական: Նորածինին բարեմաղթութեան ատեն կ'ըսեն. Ասուած հօրով մօրով պահէ, ախինքն իր հայրն ու մայրը կենդանի պահէ մինչեւ որ մանուկը չափահաս դառնայ:

ՀՕՐՔՈՒՒՐ. Հօրաբոյր:

ՀՕՐՔՈՒՐԱՐ. Հօրբուրայր. հօրաբորջ այրը:

Ձ

Ձ գիրը բառերու սկիզբը եւ բառերու մէջ ու վերջը Ն գիրէն յետոյ պահած է իր հարազատ հեշիւնը: Ուրիշ պարագաներու մէջ նայնացած է Յ-ի հետ: Այսպէս. բարձ կը հեշուի բարց, զարձ-զարց:

ՁԱԳՏԵԼ. Յեկնի անասուններու, ձաղ հանել թռչուններու:

ՁԱՂԿԵԼ. Բարակ ճիւղատով բուրդ եւ բամպակ ձեռել՝ փափկելու եւ մաղէրը իրարմէլ գտակու համար:

ՁԱՂԿԻԶ. Ճիւղտը որով բուրդ ու բամպակ կը մաղկեն:

ՁԱՅՆԱՒՈՐ. Լաւ մայն ունեցող: Եկեղեցւոյ մէջ զպրութիւն ընող:

ՁԱՅՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԵԼ. Եկեղեցւոյ մէջ զպրութիւն ընել: Խմ ախրարս Ս. Նշանի մէջ մայնադրութիւն կ'անէ:

ՁԱՆ. Ձայն:

ՁԱՆ-ՁՈՒՆ, ՁԱՆ-ՍՊՏՈՒՆ. Շշուկ, ամենափոքր ձայն: Տունը մտայ, ձան-ձուն չի կար. ես ա գիտցայ քի տունը մարդ չի կար: Գիշերը դուրը ընա՞նկ մուր էր: Ձան-ձպտուն չիկար: Ես ա վախէս վագեցի տուն եկայ:

ՁԱՐՄԱՂ. (Կը հնչուի ցարմաղ): Ձարէ, ախինքն ձիու բաշին եւ պոչին մաղէն շինուած մաղ:

ՁԻԳ. Ամուր, պինդ: Ըս փառք շատ ձիգ է, չիմ կրնար կտակ: Ըս պարանին ծարէն բռնէ ու ձիգ մը քաշէ:

ՁԻԳԵՐԵՍ. Պինդերես, շքաշուող, շամչող:

ՁԻԳԿԵԿ. Ամուրկեկ, ամուր մը: Ձիուն փալանը ձիգկեկ մը կապէ ո վար չիմաս:

ՁԻԳՆԱԼ. Ամուրնայ, պնդանայ:

ՁԻԳՆԵԼ. Ամուրցենել, պնդացենել: Գուռը զոցես նը մղակը աղէկ մը ձիգցուր ո մարդ չի կրնայ բանալ դուսէն:

ՁԻՆԿՈՒԼ. Աղանիէն քիչ խոշոր, ճերմակ դոշնով եւ լայն թեւերով ջրային թռչուն՝ որ մուկ կլլելով կը սնանի: Ձկնկուրը սովորական թռչուն է Եփրատի եւ անոր օժանդակ զետակներու ափերուն վրայ:

ՁՆԵԱՌ. Ձիւնախառն անձրեւ:

ՁրնԱՂԻԿ. Ձիւնածաղիկ :

ՁՈՐԻԵՐԱՆ. Ձորիբերան : Ձորի մը անունը, երզնկայի Հիւսիս արեւելեան լեռներուն մէջ, Խնձորեկ գիւղի ճամբուն վրայ, որուն մէջջէն կ'անցնի պետակ մը, Ձորքերանի ջուր անունով :

ՁՈՒԱՆԵՂ. Կարագոյժ տապկուած ձու, հաւկիթ :

ՁՈՒԹ. Ձիւթ, ծամօն, զոր կը պատրաստեն կանկառի նման բոյսի մը կաթնանման հիւթէն :

ՁՈՒՆ. Ձիւն : Անէճքի ձեւ մըն էր : Ձունը մայիսը գլխուս, աւ ի՛շ պատին պատուհասի ուստ եկանք : Ձունը գլխուս, տղաս մէշտեղ չիկայ : Եուն բուրբերը գլո՞խը կերան անեպա, չէ նր գետը տարա :

Ղ

ՂԱԶԱՆ. Թրք. պղինձէ խոշոր աման, կաթնայ : Ղազաններու մէջ աշխան դարմա կ'եփեն :

ՂԱԹ. Թրքերէն : Կը գործածուի երեք նշանակութեամբ . 1. Տան յարկ : Ըս տունը երկու դարէն է : 2. Ծալք : Ըս մանուսան չորս դար ծալլէ : Մէշքս ընամկ կը ցաւի ո, ցաւէն դար դար կ'ըլլամ : 3. Հաղուտի ձեռք : Հարս ինձի դար մը նոր լար առա :

ՂԱԹՄԱՐ. Թրք. բարակ բացուած, իւզուած եւ իրարու վրայ ծալ ծալ դրուած խճորեղէն :

ՂԱՄԱՂԱՎ. Արարերէն : Թուրքերէնէ ստնուած : Աղմուկ, իրարանցում : Ծո՛, աղ ի՛շ զալմազալ է առտուն կանուխ :

ՂԱՄ. Թրք. կեղծ, ծոյլ. կեղծ դրամին կ'ըսեն զալպ փարա : Ծո՛, ըս մէնիսիյէն զալպ է, ուրկէ՞ ձեռքդ անցա : Ծո՛, ըզ իերիփը ուրկէ՞ գտար : Ան դեփո ըզ գործին ըլլայ նը օրն ա իրինկուն կը դառնայ :

ՂԱՏԵՆԱՎ. Արար. զալար — սխալ բառէն : Սխալիլ : Ղալտեցայ բերանս բացի. ալ ի՛շ ֆիւփիլ էր ո չի լսեցի ըզ շամ բերնէն : Ասուած ըզ չնշաւատին պելան տայ ո մեմէ ա ազատիմք :

ՂԱԽ. Ձոր տանձ ու խնձոր : Տանձի դախ, խնձորի դախ :

ՂԱՏԱ. Թրք. ցաւ, նեղութիւն : Ղատաղ անկիմ :

ՂԱՐԱՄՊՈՒՂ. Փշտ, 1-2 մեար բարձրութեամբ, մանր տերևներով թուփ մը, ցորենահատի մեծութեամբ սև ու թխուաշ պատուղներով, զորս կ'ուտէին եւ աննցճով օշարակ այ կը չինէին :

ՂԱՓԱՂ. Թրք. կափարիշ, խուփ : Թէնցիքիէն գլորեցաւ, գտաւ դափաղը կ'ըսեն՝ երբ բնութեամբ նման տնձեր գերար կը գտնեն :

ՂԸԹ. Թրք. զուռու — չոր բառէն : Անջրդի հոգ : Օր պի'լլա՞յ ո ըս մեր դոքրն ա ցուրի երես տեսնան :

ՂԺԱՎ. Ղըժ ձայն հանել : Ըսոր անկազս կը դժայ : Մէջը բան մը մտած ըլլալու է :

ՂԺՂԺԱՎ. Ծարունակ դժալ :

ՂՄԾԻԼ. Թրք. քըյմափ — չինայիլ բառէն : Սէրտ շընէլ, շեղդնալ, չինայիլ : Ծո, ինձո՞ դմշեցար դէ ըզ խեղն գառը մորքեցիք :

ՂՈԺՂՈՒԺ. Գեանախնձորի տեսակէն մանր ու համեղ կոճղեղ: Ուրիշ
դաւաններու մէջ ծանօթ է առող ևւ խամսող անուններով:
Ոլուրդները կը հաւաքեն ասոնք իրենց բոյներուն մէջ որպէս
պաշար: Մեծ հաճոյք էր զօժողժ փեստող աղոց համար ձեռք
ձգել այս պահեստներէն մին:

ՂՈՌԱՏԱ. Մանր մունր, հին, անպէտ առարկաներ: Մազուժով ի-
տալերէն, հաւանարար փոխ անուամբ թուրքերէնէ:

ՂՈՂՈՒԱԼ. Ղը՛ն, զը՛ն ձայն հանել: Սզոցը կը դողոցայ:

ՂՈՂՈՒՈՑ. Ղողոցու ձայնը, զործողութիւնը:

ՂՍՄԷԹ. Արար. քըմէք — բախտ: Առնուած թուրքերէնէ: Ղսմէքը
բացուեր է. զսմէք չուցի: Իմ զսմէքս ա աւ է եզեր, ի՛նչ ա-
նիմք:

ՂՏԷ. Չափ. թրք. դառար բառէն: Առանձին շի գործածուիր: Կ՛րսն.
Խ՛շղտէ — որքա՞ն, որչա՞փ: Ըսղտէ — այլքան, այլչափ:
Ընղտէ — այնքան, այնչափ: Ընղտէ ըսի դեվո բերանս մազ
բուսաւ. ամա մտիկ անողը վո՞վ:

Ճ

Ճ իլլաճայնը երգեկա-կամախ բարբառից մէջ նայնացած է Զ
ձայնեզից հետ: Այնպէս որ, երբ կը գրեմք *ճուր*, կը հնչեմք զայն
որպէս *ջուր*: Կը գրեմք *ճուլուր* եւ կը հնչեմք որպէս *ջլլուր*:

ՃԱԹ. ճեղք, պատուամբ: Սափորին նաքը, պատին նաքը:

ՃԱԹՒԼ. Ճաթ կազմել, ճեղքուիլ: Ճաքած հաւկիթ, նաքած ան-
րուկ:

ՃԱԹՈՒՏԻԼ. ճեղքուալի: Ըն հաւկիթը նաքատած է, բանի շի գար:

ՃԱԹՈՒՏՈՒԳ. Ճաքատիլին գոյականք. ճաթ:

ՃԱԱԼԵ ԲՈՂԻԿ. Նաւե իբնող բողիկ անունով ծանօթ հասարակ բոխի
տեսակ, զոր կը զործածեն որպէս ձեռնուան կեր կենդանի-
ներու:

ՃԱԼ. Տուներու մէջ փորուած հոր, որ ծածկուած կ'ըլլայ շուրջ մէկ
մետր տրամագծով մարմարէ կամ նման սայով մը, որուն կեղ-
րանը կայ ծակ մը, ուրիշ տան աւելորդ կամ ազատ ջուրերը
կը լեցուին հորին մէջ: Հակառողջապահական սովորութիւն
մը, որ հետզհետէ սկսած էր անդործածական դառնալ:

ՃԱԼԵԿ. Ճայեկ. սարակի թուշուրը:

ՃԱԼԻԼ. Արար. բառ, փոխ անուամբ թուրքերէնէ: Կը նշանակ
աղէտ, անփորձ, երբտասարդ կամ զեռատի: Գուսաարարբա-
սին մէջ կը զործածուի միայն դեռատի և անփորձ իմաստով:
Ճահիլները քովովեր Բէֆ կ'անին: Տես նախիլ է, իսիլը շի
հասնիր:

ՃԱԼՐԱ. Ճախարակ. ճահրայի միջոցով նազիկէն վրայ անցուած
կամը կը զարձենն մասուրային վրայ, ջուրհակի հորի մաքու-
թին համար:

ՃԱՂ. Պողպատէ կամ երկաթէ բարակ ձող, որով դուլպայ կը հիւ-
տեն: Նաեւ երկաթէ և փայտէ ձողերով ցանկապատ, վանդա-
կորմ: Գուլպայի նաղը ձեւով որեւէ ձողիկ: Մասուրայի նաղ,
սամտերքի նաղ եւրն:

ՃԱՂՐ. Ճաղէ կամ ցանկէ կողերով դադաղ: Ճաղըր դնիմ՝ անէճքի
ձեւ է: Գրողը տանի քեզ, այ սեւերես: Ըս չորնալիք ձողիկե-
րովս նաղըր դնիմ քեզ:

ձԱՆ. Վէպ. գործածական աւելի գիրքերու մէջ:
 ձԱՆԿՈՒՏԵԼ. ձանկել, կրկնելով գործողութիւնը քանի մը անգամ:
 ձԱՆԿՈՒՏՈՒՓ. ձանկռակալու գործողութիւնը: Կը լսե՞ս կատարին
 քանկաւտաքը պատին վրայ:
 ձԱՆ. 1. Իւզալից խմորի բարակ թերթերով պատրաստուած կլոր
 դաթա: 2. Կէս օր, ճաշի տակը: Օրը քաշ դարձաւ, քաշորը
 քաղց իր գործը, կէտորուայ հացը ուտելու համար:
 ձԱՆԱԿ. Հարգողութիւն: Ամէն Զատիկի, Ծնունդի նաշակ կ'առնին:
 ձԱՆՆԱԿ. ձանշալ:
 ձԱՆԻՈՐ. ձանշար, ծանօթ անձ: Աս մարդիկը իրարու նաշար դուս
 եկան:
 ձԱՆԻՈՐՈՒԹԻՒՆ. Ծանօթութիւն: Մեծ Բարկսեանց ետ նաշար-
 րարիւն չուցին:
 ձԱՆ. Ձանհու եղբայրներէն կոխում բերելէ սպակներ:
 ձԱՌԹՃՈՒԹԻՒԹ ԽՈՐԱԹԵԼ կամ ՆԵՏԵԼ. Մեծարանել, չափազանցելով
 պարծեանալ: Ծօ', ի՞շ գառքուոր կը նետես, բա վով ըլլալդ
 ես չի՞մ գիտեր:
 ձԱՏԱԼՈՉ. Անհնգարտ, ճարպիկ:
 ձԱՏՈՒ. Պրակ. կախարդ, վճուկ: Կը գործածուի կիներու համար
 միայն: Ճատու պառու բացատրութիւնը սօխրակտն է հէք-
 եակներու մէջ:
 ձԱՐ. Միջոց, հնարք, կարողութիւն: Ճար անել, նար մը գտնալ:
 Վրաս ալ նար չի մնաց:
 ձԱՐԵԼ. Դժուարութեամբ դանել, հնարել:
 ձԱՐՃԱՐԱԿ. Ճարին ստակականք: Ամէն դու գարիկ, ամէն քար
 դարձուցի, ցախ նարնարակ անող չնդա:
 ձԱՐՏԱՐԻՈՐԵԼ. Աշխուժանալ, ետանդի դալ, միջոցներ դանելու
 քանալ: Ճարարարեցաւ, քեւերը սորթեց ու գործը գոյս
 հանց:
 ձՆԼ. Ճիւղ, չիւղ:
 ձՆՆՃԵՐՀՈՏ. Ճենճի հոտ: Ճենճեքիտը տունը բոներ է:
 ձՆՆՃՈՏ. Ճենճ կազած, ճարպոտ, իւղոտ: Ճենճոտ աման, լաք ելն:
 ձՆՆՃՈՏԻԿ, ձՆՆՃՈՏԵԼ. Ճարպոտիլ վրան դլուխը, ճենճով աղտո-
 տել ստարկայ մը, տեղ մը:
 ձՆԻՄԱԿԻՐԵՍ. Պարզերես, առանց ամօթի կամ յանցանքի: Ես նե'
 գոյ իմ, նե' ա ստախոս: Ըսածներս վկաներով հաստատեցի.
 ամենում տոջի ներմակերես դուս եկայ:

ձՆԻՄԱԿ ԶՈՒՐ. Օղբ: Ճերմակ ջուրին հոտը կիկէ բերնէլ կուգայ:
 ձՆԻՄԿՆԱԿ. Ճերմակիլ, սպիտակիլ, ճերմակ զոյն տանել:
 ձՆԻՄԿՈՒՄՓ. Ճերմկուցք, սպիտակուց: Հուկիթի, ալքի ճերմակ
 ճասը:
 ձՋՃԱԿ. ճը՛գ, նը՛գ ճայն հանել: Նոր փաթին քալոջները ամէն ոտք
 փոխելուն կը նըգնան:
 ձՋՏԻԿ. Լարարտը նուագարան. բէմընէէ, ջութակ:
 ձՋՐՏԱԿ. ձգը՛ր, նը՛ր ճայն հանել: Միւրը, ճուրը եւ նմաներ
 տապկելու տակն կը նըրտան: Անցողականն է նըրտացնել:
 Մեր տղան նորէն բէմէնէն կը նըրտացնէ:
 ձՋՐՏՈՑ. ձգրտալու ճայնը: Կըրտի նախ նըրտուէ:
 ձԸԼԵ. Թրք. Թուխ նստած հաւու տակի աւրուած հուկիթը: Մեր
 քուխսին տակի տասկերկու հուկիթէն իրեքը նըլիս ելան:
 ձԸՂԵ. Մետաղի կտորի մը հանած ճայնը: Ճիկաբային բուռն ա-
 մանը որ գետին ինկու, նը՛նկ ձան մը հանց:
 ձԹԻԿ. Ճկոյթ մատ: Պոկկներ կը հաստային քէ ով որ մըջին մը
 մոցնէ նքիկ մատով ժամ մը պէտք է շինէ:
 ձԻ՛. Մանկական ճայնակութիւն, զոր կը գործածեն աշտերը զոյն
 բանալով խաղ ընելու տակն: Մայրը երկու մեռերով ծածկեց
 իր աչքերը, յետոյ յանկարծ ետ առնելով գտնուէ, իր մանկի-
 կին նայեցաւ ժպտերես եւ քսաւ ուրախստայն. ձի՛:
 ձԻՋՈՒԹԻՒԹ. Մորմանիկ, կեղծուոր, ներդուոր: Գուն ընոր անուշ
 խօսքերուն մի նոյնիւր. ան ի՞շ նիգուլիք մարդ է: Յրանս.
 Jesuite բառէն:
 ձԻԹՊ. Ճիպտ, բիժ ալքի:
 ձԻՎԻԼ ՊԱՆԻՐ. Թել սպաներ:
 ձԻՏ. Վիլ, պարանոց: Ճիտը տակը մնայ՝ անէճք է:
 ձԻՐԹ. Արար. բառ, փոխառութիւն թուրքերէնէ: Մականախաղ:
 ձԼԸՁ. Նիհար: Պտակցութեան միջոցին փառաքշական բառ է,
 փոքրերու եւ նիհար ու փոքրակազմ անձերու համար: Քա՛, սը
 նըլզին նոյէ մէլ մը, իր պոյնէն վեր ի՞շ բաներ կ'ըսէ:
 ձԼՃԱԿ. Ջուրի բարակ կամ կաթիլ կաթիլ հոսելը: Նախ ճըլզին
 ժարմերով վառելը: Ախրարին ջուրը ընանկ քիչցեր է ու,
 կ'ըսես կը ճիլայ: Սահար մը կենալու ես ու կրկիւմը լսուի:
 Մոմը դեմք տակը ինչեր է: Ընանկ մը կը ճիլայ ու, կ'ըսես քի
 իշուէ պի մարի:
 ձԼՃԱՆ. Ճիճաղոց: Ճիլան ջուր, նըգա:

ՃԼՃԼՈՑ - ճյճյալու ձայնը: Այբուբենի նիւնոցը կը լսիմ:

ՃԼՊՈՒՐ - Կը հնչուի ջըբար: Զուարթով կամ բրինձով, իւղով, ստր-
բացով եւ հաւկիթով պատրաստուած ջըբայի կերակուր: Քերեւս
ջըբապար-ջըբար բառէն: Քուրքերէն շըբարն ալ կրնայ հայե-
րենէ փոխառութիւն ըլլալ:

ՃԼՎԼԱԼ - Քուչուններու ճուղիքը: Գեղղեղեղ, կրղեղ:

ՃԼՎԼՈՑ - ճուղիքն թուչուններու:

ՃԼՏՈՐԻԼ - Ուժաւորիլ, զորանալ, կողզուորել: Մէյ մը դա հիւսն-
դին նոյն, ինզոր նլտորնը, մէշտեղ է ինկեր:

ՃեԱԼ - Մեծապէս ուրբախնալ, բերկրել: Սրտեքնիս նիսց եփա տը-
զուն սազ սէլիմ տուն հասնիլը լսեցիմք:

ՃեԿՐՏԻԼ - Ճեղքորտիլ, ճեղք ճեղք ըլլալ:

ՃԷԵԶ, ԶԷԵԶ - Քրք. օժիտ: Ամուսնացող աղջիկը իր հետ կը տանէր
իր ճեղք, համաձայն իր կարողութեան, մեծ մասամբ հան-
դերեղէն, ձեռագործ էր:

ՃՂԱԿՏՈՐ - Ճեղք կտորած, կտոր կտոր եղած: Երբ տուն մը կը ըստ-
բայութի իր անդամներու մահով կամ հեռանալով, կ'ըսեն
նղակտոր եղաւ: Կը զործածուի հետեւեալ անէճքին մէջ. ձը-
զակտոր ըլլաւ, ա՛յ, սեւերես, եւրն:

ՃՂԸԶ - Քրք. գործի եւ մանուորապէս խաղի մէջ գէ՛ւ յարուցանող,
խորզախ:

ՃՂԸԶՈՒԹԻՒՆ - Պարզախոսութիւն, գէ՛ւ խաղի մէջ: Էկէ կ'ուզես ու
հետը խաղամ նը, նզրգութիւն մի անըր:

ՃՂԻԿ ՃՂԻԿ ԳԱԼ, ԸԼԼԱԼ - Յուէն կամ յուզումէն սաստիկ տառա-
պել, կտորաւել, հեծեծեղ: Կը զործածուի նաեւ անէճքի մէջ.
Ճղիկ նղիկ ըլլաւ, սասկիս ու գետնի ասնիս:

ՃՃԼՄՈՐԹ ԱՆԵԼ, ԸԱՆԵԼ - Ճճյելով, աշխնքն ձմիկով մորթել, կի-
տաճ ընել: Կը զործածուի հաւկեղնաց համար: Մօ', կոչ
գոլոն, հաւ մը պիլէ չի կըցար մորթել ու նըյմորթ հանեցիր:

ՃՄՈՒՌ - Կերակուր մը, որ կը պատրաստուի աշպէս. հացը կը ման-
րեն, գրան հալած կարպ լեցնելով կը ձմանն: Ճժուտին վրայ
փոշի շարքը եւ կամ մեղր ալ կը լեցնեն երբեմն:

ՃՄՈՒԵԼ - Ճժյել, տրորել:

ՃՄՈՒԹԿԵԼ - Ճժուելու զործողութիւնը քանի մը անգամ կրկնել:
Քուրքը ձեռքերուս մէջ անանկ մը նմութեցի ու, ա՛յ բանի չի
գար:

ՃՆԿԱԼ - Մետաղի կամ կործր առարկայի մը զարնուելով ձայն հա-
նել: Մէնիտիլէն ձեռքէս ինկաւ փարին վրայ ու ննկաց: Մե-
տաղի ձայնին նման որեւէ սուր ձայն: Ըս առտու անկախը ը-
նանկ մը ննկաց ու, վախցայ քի գէշ բան մը պի պատահի: Ա-
կանջի ճնկայը լաւ նշան չի համարուիր:

ՃՆԿԵԼ - Ողիկից բմպիկի խմել, կանձել:

ՃՆԿԼԻԿ - Մանր բոժոժ, փոքր զանգ:

ՃՆԿԼԱԼ - Յաճախակի ճնկալ: Գառներու նիտերէն կախուած բո-
ժոժները կը ննկլտան:

ՃՆԿԼՏՈՑ - Ճնկլտալու ձայնը: Գառներու ննկիլներու ննկլտոցը
հեռուէն կը լսուի:

ՃՆԿՃՆԿԱԼ - Քանի մը անգամ ճնկալ: Նոյն ընդ ննկլտալի:

ՃՆԿՃՆԿՈՑ - Ճնկճնկալու ձայնը. ճնկլտոց:

ՃՆՃՂԿԱՊԱՇԱՐ, ՃՆՃՂԱՇԱՐ - Մանր տերեւներով դեռնի վրայ
տարածուն բոյս մը, որ որպէս բանջարեղէն թէ՛ հուճ կ'ուս-
ւիք եւ թէ՛ ի հարկին կ'ընտրուի:

ՃՆՏԻԿ ՄՈՒԹ - Սաստիկ մութ:

ՃՇԳՈՒԼԻԼ, ՃՇԳՈՂԻԼ, ՃՇԳՈՂԱԼ - Գոգուհիլ, սրանեղիլ: Քուրս,
բախտեղ մի՛ նշգոնիր: Դամբոյ ինչ է նը ընով գոն եղիր:

ՃՈԹ - Քաթար բառ. կրկայն իրի մը ծայրը: Պարանին նորէն բռնէ ու
ցատկիմք: Ըս աշխրբին նորք վո՛ւլ է տեսեր ո զուճ ա տեսնաւ:
ՃՈՆՃՈՆՅՆԵԼ - Գոգիլ, պանծացնել: Մօ', ի՞շ կը նոխնոյցնես րոյ
մարդը: Անոր ինչ ըլլալը մեճք չի՞նք գիտեր:

ՃՈՂԻԼ - Մեռնիլ՝ անարդական: Նեղուիլ, փնտալիլ: Չիտմ քի ին-
չու՝ Միլը ինձմէ նոզեր է:

ՃՈՆ - Հաճար:

ՃՈՐԱԼ - Հայտնիլ:

ՃՈՐՃՈՐ - Մանուկները զրաղեցնելու խաղ: Երեխային երկու թեւերը
բանալով ա՛լ ու ձախ սանիկ բերել, կզանակով կրկնելով՝
ձո՛րնո՛ր, նո՛րնո՛ր, պարպա՛ր, նո՛րնո՛ր, եւրն:

ՃՈՐՃՐԱԼ - Տորտալ, տատանուիլ, շարժիլ դանդաղորէն:

ՃՈՐՈՎ - Արար. բառ: Զորով, դժուարութեամբ: Անիբալին ձեռքէն
նորով ազատեցաւ:

ՃՈՒՆ, ՃՈՒՆ - Հաւեղէնները կանչելու ձայնարկութիւն:
ՃՈՒԹ - Ողկոյցին մէկ ճիւղը, ճիւղ: Զտոբիդ ըղ կուզ մը հառողէն
նուր մ'ա ինձի տաւ նը ի՞շ կ'ըլլայ:

ՀՈՒԻԿ ՀՈՒԻԿ ԸԼԼԱԼ, ԳԱԼ. Սաստիկ ցաւէն դաշարուիլ: Այս խնայ-
տով նաեւ ճուկ ճուկ ըլլալ: Հուիկ ճուիկ անել՝ պատաս պա-
տաս բնել, ծուիկ ծուիկ բնել:

ՀՈՒԽՏ: Պրակ. գոյգ: Վերէն կուգալ ճուխս մը փխտան, հէլլպէր
մէկն ա ինծի կուտան:

ՀՈՒՀՈՒԼ. Մանկական բառ. մէջ:

ՀՈՒՀՈՒԿ. Մանկական բառ. հաւ, վառակ:

ՀՈՒՌ. Սրունք: Հուռերու վրայ ուժ չի մնաց ո քալիմ:

ՀՈՒԱԼ. Ճը՛ն ճը՛ն ձայն հանել: Սայլի անիին ձուար կամ ձոցը,
ճանչել:

ՀՈՒԶԻԼ. Նի՛հարիլ, վտխ տեսք ունենալ:

ՀՈՒԻ. Բարակ վազոց ջուր: Հուիկ ախրուր: Քրի ճուիկ՝ հոտոց ջուր:
Մէկուս քրին ճուիկը տանիլ կամ քաշել՝ դժուարին կացու-
թեան մը համոկերպիլ: Ծո՛ւ, ես ըզ կծծիին քրին ճուիկը քաշիլ
չիմ կրնար: Կ՛երբամ խալխին մշակ կը գտնամ. տես լաւ է:
Երբ մէկուսն ապրուստի եկամուտի մասին անկարելիքին
կ՛ըլլայ ճուիկ աղբիւր բացատրութեամբ, կը նշանակէ ոչ առատ
բայց բաւարար եկամուտ: Արամին գործը ճուիկ ախրուր է:
Ո՛ւ՛ կը կռի, Ո՛ւ՛ ա կ՛աւելնայ:

ՀՈՒՀՈՒՆ. Միշտ ձուացոց, ճը՛ն ճը՛ն ձայն հանոց: Հոճոճան արսպա:
Փոխարեքարք կը նշանակէ շատախոս, միշտ ուրիշին վրայ
խոսոց, բամբասոց: Քա՛ւ, ի՛շ ճոճոճան կնկի է եզեր, ամէն բանի
մահամա կը գտնայ:

ՀՈՒՀՈՒՑ. Հոճոճայու ձայնը: Ժիժիներուն ճոճոցը անպակաս է
պարկուկներուն վրայ:

ՀՈՒՊՈՏ. Ճարտա, բժարուր աչք:

ՀՎԱԼ. Ճշար. ճի՛վ, ճի՛վ ձայն հանել թոշոց:

ՀՎՍԱԼ. Բազմիցս ճիալ: Գոյականը՝ ճիւտոց: Հանեկներու ճը-
վրտոցը անպակաս է կտորներուն վրայ:

ՀՎՏԵԼ. Պատասել, բզբակ, ճուիկ ճուիկ բնել:

ՀՏՆՈՑ. Վզոնոց, կանանց վզի գորգ:

ՀՏՏՈՒՔ, ՀՑՏՈՒՔ. Մզաուն, ամենափոքր ձայն, շշուկ:

ՀՐԱԳՎԱԼ. Փայտի պատուանդան, պատէն կախուելու յարմար, ո-
րուն վրայ կը զետեղեն լամբը կամ ճրպըր եւ կը կտրեն
պատէն:

ՀՐՇՔ. Ճօճք, օրօրոց՝ որ շինուած է պարաններով եւ հաստատուած
երկու ծառերու, ցիցերու կամ պտերու վրայ:

Մ

ՄԱԶԷ ԿԱՐՄՈՒՆԾ. Մազէ կամուրջ: Ըստ ժողովրդային հաւատալի-
քին այն մազի պէս բարակ կամուրջը, որուն վրայէն պարտին
անցնիլ մարդոց հոգիները: Արարները կ՛անցնին գիւրու-
թեամբ, մինչ մեղաւորները կը դահլիճին վար, դժուրի ե-
ռացոց ձիւթին մէջ:

ՄԱԶԿԱՐՕՏ. Մազի կարտ: Այն, որուն երեսին վրայ մազ չի բու-
նիր: Քարձ, գոշ:

ՄԱԼ. Արար. ապրանք, կարուած, հարստութիւն: Եղջերուար կէն-
դանիներ, արջառ: Մալի, միւլի անը մալոյ՝ հարուստ կար-
ւածակը: Քուրդիքը գեղին մալիքը բշեցին տարին, ալիքներն
գիւղին արջառ տարին:

ՄԱԼԷԶ, ՄԱԼԷԶԱՊՈՒՐ. Կարագ իւղի մէջ խորոված ալիքով պատ-
րասուած խիւսպուր մը: Ասոր թանձրը կը կուտի խաւիճ:
Ալիքով, ջուրով եւ կամ սրեւէ հեղուկով պատրաստուած
խիւս:

ՄԱԽԵՐ. Մախի բառն է: Կը գործածուի հետեւեալ անիծակերպ ա-
ռացուածքին մէջ. Չուր, մախիքը գլխուս, ըս ի՛նչ օրբու
մնացիճի:

ՄԱԽՈՒ. Թթուած խմորի խիւսով պատրաստուած պաճոց տպուր:
Կ՛ըսուի նաեւ մախոխպուր:

ՄԱԿՐԴԵԼ. Մակարդիլ: Մանուս մակրդիլ:

ՄԱՀՏԵՍԻ, ՄՂՏԵՍԻ. Արար. մուգիսի բառէն, որ կը նշանակէ
Գուգ, ալիքնոց Բրուսաղէձ ուխտի գացած մէկը: Երուսաղէձ
ուխտի գացոց եւ վերադարձողները, որոնք հարուստ կամ բա-
րեկեցիկ անձեր կ՛ըլլային ընդհանրապէս, մասնաւոր թափո-
րով կ՛առաջնորդուէին Եկեղեցի: Այս ուխտաւորները իրենց
բաղուկներուն վրայ կուտած կ՛ունենային կրօնական նկար-
ներ: Մահտեսի բառէն գտտ գործածական էք նաեւ հաճի
բառը: Այսպէս՝ հաճի Ակար, մահտեսի Գրիգոր, հաճի աղա,
հաճի խանըմ, մղտեսի Արուր եւլն:

ՄԱՀՐԱՄԱ. Թրք. թաշկինակ:

ՄԱՂԵԼ. Սուփրական խմատէն գատ կը նշանակէ բարակ անձրեւ
գալ: Գուտը բարակ աղբու կը մաղէ:

ՄԱՂԻԿ-ՄԱՂԻԿ ԳԱԼ, ԸԼԼԱԼ. Մասաիկ ստուգելի, մղկաուլ, դուէն
պայտուի: Կը գործածուի նաև անէձքի մէջ: Գրողը տանի
քնզ, սեւ չոռին առաւ զաս, մաղիկ-մաղիկ ըլլաւ ո զեռիմն
ասնիս:

ՄԱՂՄԱՂ. Բոցը անցած, Հանդարտ կրակ: Ախի, կիրակուրը մաղ-
մաղ կրակին վրայ դիր, բոզ կամաց կամաց եփի:

ՄԱՂՄԱՂ ԸԼԼԱԼ. Մաղի պէս ծակծակ ըլլալ: Կը գործածուի անէձքի
մէջ: Ա՛յ անամօք մարդ, ծակծկիս, մաղմաղ ըլլաս ու սոս-
կիս:

ՄԱՂՄԱՂԵԼ. Մաղելու ձևով բարակ անձրև պայ: Արգիւր կը մաղ-
մրդէ: Ամպերու մէջէն լոյսին մաղէ անցնելու ձևով շար-
լուն կ'ըսուի՝ մաղմղել լուսի:

ՄԱՂՈՒՔ. Մաղելէ յետոյ մաղին տակ մնացած մասը: Այլուրին մո-
զուցը թնկի է:

ՄԱՄԱ. Մեծ մայր:

ՄԱՅԻԼ ԸԼԼԱԼ. Հիանալ, գարմանալ: Յամաի կը գործածուի հայի-
մայիլ ձևով: Գործածական է հէգաթիներու մէջ. նե՛ կեր-
նէ՛ յոմէ՛, մինակ անման աղւորին երեսին հայէ ու հայիլ-մա-
յիլ եղիր:

ՄԱՅԻՍ. Ոչխարներու փորձարութիւն, երբ Մայիսի միջոցին կը
սկսին կանաչ խոտ ուտել: Ասկէ մայիստիլ բայը, որ կը նշա-
նակէ փորձարութիւն ունենալ:

ՄԱՅԻՍ ՕՆՈՒԸ. Մայիս եօթը երգնկացիներու համար Մայիս մէկի
համադօր օր մըն էր: Շատեր կ'երթային Եփրատի եզրքը, ուր
տեղի կ'ունենայ կերտխում եւ ուրախութիւն: Կը թուի թէ
հէթանասական տանի մը վերադարձին էր այդ: Թերևս Եփ-
րատի օրը, երբ զետը արդէն իր ջրատառութեան ծայրին հա-
սած կ'ըլլար:

ՄԱՆ. Հում կաթին երեսին կապած թանձր խար. սերուցք:

ՄԱՆԱԹ. Թէլի վերածուած բամպակը, որմէ մշտութիւն կը շինեն:

ՄԱՆՎԱԿ. Ըստ Մայիսականցի՝ մասիտեղի կարգին պատկանող
բոյս, որ թարմ մամանակ թանի մէջ կամ ազով խաշելով
կ'ուտեն (կամախ):

ՄԱՆՎԻԼ. (Այլը քմային է): Յունարէն բառ. թափնակ:

ՄԱՆԹՈՒ. Ֆրանսերէն կամ իտալերէն: Կանանց յատուկ երկար գե-
րարկու:

ՄԱՆՈՒՍԱ. Մշտութի միջոցով պարարտուած բամպակէ տեղական

կերպաս: Երգնկայի մէջ մանուսպորմութիւնը կարեւոր ուր-
հետ մըն էր: Շատ բնանկիւնիք իրենց ապրուստը ամբողջ
կամ մասամբ անոր կը պարտին: Մշտութիւն հորը գործող-
ները բնոհանրապէս կիներ էին: Մանուս բառը կուգայ Փոքր
Ասիոյ Մանիսա քաղաքին անունէն, որիկ ծագում առած է
այդ սահեստը:

ՄԱՆՏՐԵԼ. Մանրել:

ՄԱՆՏՐԻԿ. Շատ մանր, փոքր: Կախալին կարմիր ու մանրիկ ռու-
քերը:

ՄԱՌ. Մանր:

ՄԱՌԻՍ. Մարիս: Կամախի շրջանին մէջ մայիր:

ՄԱՌՈՒՔ. Մանրուք: Քոպս մտառէ փարս չունիմ:

ՄԱՍԵԱՐԱ. Արար. խեղկատակ, կատակարան:

ՄԱՍԵԱՐԱՅՈՒԹԻՒՆ. Խեղկատակութիւն:

ՄԱՍՈՒՐԱ. Եղէղէ ցղիկ, սրուն վրայ, ճահրայի միջոցով, կը զար-
ձրեն կամ կ'սրորեն մանածը, սաստնանիկ մարքին մէջ զե-
տեղելու համար:

ՄԱՍՍԱ. Երկան զաւազան մը, որուն ծայրը հաստատուած է մե-
տաղէ սրածայր խթան մը, նման դամի: Կը գործածուէր
հերիկ եւ կալի ստան եղները գործի մղելու: Անդու թ կերպ:

ՄԱՍԱՍԵԼ. Խոշոր սակղ, վերմակ եւլն. կարելու համար:

ՄԱՏԱ. (Այլըք քմային են): Թրք. ախորժակ, փափաք: Ըս օր քան
ուտելու մտառ չունիմ: Չարչու երպուս եւ հէ՛յ մտառ չունիմ:

ՄԱՏԱԿ. Էղ գամէջ: Երգնկայի քաղաքին եւ զիւղեկուն մէջ կուրի հետ
մատակ ալ կը պահուէր: Ասոր կաթէն պարարտուած սերքը
քարկէր էր:

ՄԱՏԱՂ. Կենդանիներու զոհարերում: Տօնական օրերուն, մանա-
ւանդ վաներբու մէջ, մատաղներ տեղի կ'ունենային: Մա-
տաղու կենդանին նախ կը սրբադարձուէր՝ անոր օրհնուած
աղ կերցնելով: Մատաղի միւր կ'եփէին խոշոր կաթնաներու
մէջ: Անկէ մաս մը կը բամնէին աղբասներու, Էթէ կային,
մնացածը կ'ուտէին խրախճանութեամբ: Մատաղուէն մորթը
վանքին կը արուէր: Մատաղ ըլլալ՝ զոհարերուղ սիրոյ ար-
տարյաութիւն է: Մայրը կ'ըսէր իր աղուն. Մարդ մատաղ
ըլլայ քնզ, ծագս: Ղատաղ պիտղ տանիմ: Թոզ Ասուած քնզ
պանէ չարէ շառէ: Եկած հարբուղ մատաղ ըլլամ՝ կ'ըսուէր

պանդխտութենէ վերադարձող սիրելիին: Մատաղ բառին տեղ
կը գործածուէր նաեւ թուրքերէն զուրպան բառը: Ղուրպան
ըլլամ:

ՄԱՏԱՂՏՈՒ. Մատաղ բլլալու սահմանուած կենդանին:

ՄԱՏՂԱՇ. Թարմ, փափուկ. դեռահաս, մատաղապի: Մատաղ աշ
խարձիլը համով կ'ըլլայ: Մատաղաշ տղամ, մատաղաշ գոտ-
ներ:

ՄԱՏՆԻ. Մատանի:

ՄԱՏՆԻԿ ՀԱՅ. Մատնածեւ հոց:

ՄԱՏՆՇՈՒՆԳ. Մատներու ցուտաթիթ եւ թարսխալից վէրք, որ ե-
զունդի իննչյուն պտտմառ կ'ըլլայ:

ՄԱՐ. Մայր: Քացախի, թուրքիի Լրեւեր կապած բարբոս, փառ:

ՄԱՐԱՆՔ. Մօրը տունը՝ վերաբերմամբ հարսին: Նոր հարսը Մար-
կազարդին առջին անգամն ըլլալով մարտնչը կ'երթայ:

ՄԱՐԱՊԱ. Հողադորձը, որ կալուածատիրոջ հաշույն կը մշակէ հա-
զը, արդիւնքէն որոշ մաս մը ստալով անոր:

ՄԱՐԴԱՎՈՏ. Մարզու մտախկ, քնկերական:

ՄԱՐԿԱՇՈՂ. Մարշամառ, ուրախ գուարթ անձ:

ՄԱՐԿ-ՄԱՐԿԱՍԱՆՔ. ՄԱՐԿ-ՄՈՒԴԻ. Ոչ սք, որեւէ մարդ: Գեղը
մտամբ, փոզոցներուն մէջ մարդ մարդատանք չկար: Մէյ մը
չըսո դից նոյէ, մարդ մուլոջ չըլլայ:

ՄԱՐԵԼ. Հանգեցնել, շիջուցանել կրակ, բոց: Մամբ մարեցի ու
մարդ իս չի տեսայ: Անէծքի ձեւեր են: Մուլոջ մարի, օճախոջ
մարի, արևոջ մարի, որոնք մէկուէն տունը, կեանքը վերջա-
ցնելու շարսխանձ բաղձանքեր են:

ՄԱՐԵԼԻՔ. Ուշաթափութիւն: Վրաս մարիլիբ եկաւ, այսինքն ուշա-
թափեցայ:

ՄԱԻԼ. Ուշաթափիլ, նուազիլ:

ՄԱՐԿ. Արոր խոշոր ամուններու բաժնոջ թուձքը եւ առիկ կազմուած
ամունները: Մարկ կապիլ՝ թուձքեր կազմելով ամուններ պատ-
րաստել:

ՄԱՐՄՐԻԼ. Նուազիլ, ուշաթափիլ ընդձիջումներով:

ՄԱՐՄՐՈՒՔ. Վերինին գոյականը. մարելիք: Վրաս մարմբուբ ե-
կաւ:

ՄԱՐՍ ԸԼԱԿԱ. Ազգահար բլլալ, լեզուն կապուիլ, նմանութեամբ
թափլուի մարսին: Քա, մեղա՛յ, ընանկ ազտտ խօսք մը ըսաւ
քի, մարս եղայ մնացի:

ՄԱՔՈՔ, ՄԱԳՈՑ. Կկոց: Մակուկածեւ թգաշափ երկայնքով Փույ-
հակի գործիք, որուն մէջնոցը կը զետեղուի մատուրան, հոր
գործելու, այսինքն մանուսա պատրաստելու տանն:

ՄԵՋՆԱԼ. Մեծնայ:

ՄԵՆԱՆ. Թրք. մախան: Ներքնայարիկ մատն:

ՄԵՆԹԵՐԱՆ. Մեծախօտիկ, շափազանց պարծեկոց:

ՄԵՅ ՍԻՐՏ. Շուտ սիրտը տանող, պզտիկ բունկ վերաւորանք զգա-
ցող, հպարտ:

ՄԵՂԱՅ. Զարմանքի եւ դժգոհութեան արտայայտութիւն, սուտ
կամ անբաւ խօսքի կամ արարքի համար: Քա, մեղա՛յ, վա՛՛վ
է յսեր ո Առաւմաձնէն տուոջ Հայ քրիստոնեան հառոց յի-
րանը տանի:

ՄԵՂՔՆԱԼ. Մեղքանայ, դիմալ, խոհայ:

ՄԵՌԵԼՏՈՒՆ. Մեռելատուն, այն տունը՝ ուր մեռել կայ:

ՄԵՌՂ. Մեղք:

ՄԵՌՂՆԱՐՄ. Մեղքամոմ:

ՄՋԵՂ. Շատ եփուած մսի թէկերք:

ՄՋՂՏԵԼ. Բարակ թէկերու վերածելի՛ միս եւյն:

ՄՋՄՋԱԼ. Կսկծայ, բարակ ու խոր ցուտի: Յարտէն մտաներաւ
ծարը կը մզմզայ:

ՄՋՄՋՈՑ, ՄՋՄՋՈՒՔ. Կսկիծ, կատանք:

ՄՋՄՋԶ. Շատ թմախնդիր: Մզմզոջ մարդ է, հետք գործ անկ շատ
դժուար է:

ՄԼ. (Է քժային այրի ձայն ունի): Ոչխարի, գառան մայրեր:

ՄԼԿԱԼ. Մէկ այլ: Միս, անցկայ: Մէկայ մարդը տեսար: Մէկայ
օր դպրոցի համբան շիւանիմ հանդիպեցայ:

ՄԼԿԱԼՈՒՆՔ. Միւսները: Ըտնք կը ճաշնամ, ամա մէկայոնք վա՛՛վ իմ
չիտիմ:

ՄԼԿԷՆ, ՄԼԿԷՆ Ի ՄԼԿ. Յանկարծ, մէկ անգամէն: Նստած անուշ
բարուշ կը խորարէինք, մէյ մա շիտիմ ի՛նչ եղաւ, մէկէն
ոտքի ելաւ ու հերստած հեռացաւ: Կամ՝ ՄԼԿԷՆ ի մէկ ոտքի
ելաւ ու հերստած հեռացաւ:

ՄԼԿՏԵՂԵԼ. Իրարու ձօս րեքիլ: Մօ՛, դը ըսդին ընդին ինկած վե-
զերը մէյ մը մէկտեղեցէք, տեսնանք քի քանի՛ հաս ին:

ՄԼԿՏԵՂՎԵԼ. Իրարու ձօս դալ, միանայ: Բաժնուած արտարները
նարէն մէկտեղեցան. ո իրենց հօր օճախը վառ պանին:

ՄԷՅՄԱՒԱՒ. Մէջ մ'ալ. անգամ մըն ալ: Մէշմա չիմ ուզեր ո դուն մեր տունը գաս:

ՄԷՇԳ. Մէջք:

ՄԸՅՐԱՏ. Մկրատ:

ՄԸՅՐԱՏԵՆ. Մհրատէլ:

ՄԹԻԹ. Ջուհահի գործիք, սրով ստաշանակը կամ հոր գործոցը իր գործած կերպասին խտութիւնն ու լաշէքը կը պահէ հաւասար չափով:

ՄԹԻԿ. Առանց երեսի վերմակ: Կամախի մէջ՝ մքել:

ՄԹԻԿ. Մուք գոյնով խաղող մը, որ կը մշակուէր մասնաւորապէս երկան գիւղի շրջանին մէջ:

ՄԹՆՇԱՂ. Արշալոյսէն առաջ եւ վերջալոյսէն յետոյ, կէս լոյս եւ կէս մութի միանակ:

ՄԹՆՈՏԻԿ. Մթնել:

ՄԻՆՊԵՆԻ. Թրք. բազմոց:

ՄԼԸԼԻԿ. Ինքն իր վրայ սլորուելով բարձրացող քամի. մարբիկ:

ՄԽԱՂ. Մուխ արձակել. ներքնապէս տառապել: Թուցիքը բնանկ կը միայ ո աշխ չիմ կրնար բանալ: Ամէն ատեն ո միտքս կուզայ քարբեկունը քրածը մեզի, սիրաս կրակ կ'իյնայ ու կը միայ:

ՄԽՄԽԱՂ. Դանդաղ կերպով մուխ արձակել: Ըս բուռնին ու կը մըլսմըլտայ ու կը միմիայ. հեշ վառելիք չունի:

ՄԽՏԵՆ, ՄԽՍԵՆ. Խթելով հրել կամ մղել մէկը: Կուշտին կը մըլստիմ, հա՛ կը միտիմ, հեշ իմ կողմս չի նայիր:

ՄԽՏՈՏԵՆ. Մխթելու գործողութիւնը յաճախակի կրկնել:

ՄԿԵԶ. Մողէս, խէղ: Չարանճի, խորամանկ, մասնաւորապէս և-րախաներու համար գործածական: Մէշմը սը մկլէզին նայէ, ի՞նչ գլխէն վեր բաներ կ'ըսէ:

ՄՂԻԿ ՄՂԻԿ ԸԼԼԱՂ, ԳԱՂ. Ցուէն մարմոքի, դայարուի: Մարը մեռած ազուն վրայ ինկած մղիկ մղիկ կ'ըլլար, կուրծքը կը ճանկըսէր ու կուլար:

ՄՂԱԿ. Փայտը կամ երկաթէ ձող, սրով կ'ամբայնեն դուրը ներքի կողմէն:

ՄՂԱՏԱՂ. Դաննային, կսկծալով լալ:

ՄՂԱՏՈՑ. Մղկատու ձայնը:

ՄՂՐԻԿ ՏԱՆՁ. Կանխահաս փոքր, կլոր, հիթիկ ու համեղ ստնձ մը, զեզնադոյն եւ կարմրաւուն: Մղրիկ՝ մեղրիկ բառն էր:

ՄՃԵՁ. Մէկուն մենկը մտնել՝ համոզել մէկը ոչ բարի նպատակով:

Խեղճ ազուն մենկը մտան, համոզեցին ու տունը մտնէն ա-նին ոչինչ գնով: Ուրիշ զուտաներու մէջ կը գործածուի մզիկը

ՄՃԻԲ. Մոծիր, սմուխի փշրանք կամ փոշի:

ՄՆԻԿ. Անիծէն նոր դուրս ելած մանր ոչիլ:

ՄՆՏՈՒՆ. Աղտտել: Պարակ. մուխտա բառէն:

ՄՇԻԿ. Մարելու մաս ըլլալ (Կամախ): Օնախին կրակը մշեր է:

ՄՇԻԿ ՄՇԻԿ ՔՆԱՆԱՂ. Նաե՛ մուշ մուշ բնանալ. Հանդարտ շըն-չառութեամբ հանդատուէա ջնանալ:

ՄՇՏԵՆ. Մխտել, թէթեւ մը հրել:

ՄՇՏՈՒԹ. Մանուս գործելու համար երկար կամերէ պատ-րաստուած խոշոր կծիկը, որ կը հաստատուի հորին վրայ:

ՄՇՏՈՏԵՆ. Բազմեցս մշտել:

ՄՈՁ. Ձիազգիները եւ արջաոր խայթող ճանճ, որ կը ծծէ սնունց ա-րիւնը: Գոռխ:

ՄՈՁ ԱՆԵՆ. Մոդի խայթողէն անասուններու, մասնաւորապէս հոր-թերու եւ մարդկներու արտազայտ խոյս տալը:

ՄՈՁԻ, ՄՈՁԻԿ. Երկու տարեկան հորթ: Փոխարեքարար նաեւ աղայ: Սը մոզիկին նայէ մէշ մը, մաս մը պոյովը ինչե՛ր կ'ըսէ:

ՄՈՂԵՆ. Փայտիկ, փայտի կտոր: Տունը մոլիխ մը շիկայ կրակ վառելու համար:

ՄՈՄԵՆ. Մոմով ձեկել կամ մոմ քսել որեւէ նիւթի վրան: Մոմելու համար կը գործածուի մեղրամոմ: Սա առատաւը լաւ մը մոմէ ո երկար դիմանայ:

ՄՈՄՓԱՏ. Ջուհահի գործիք: Մեղրամոմով ձեկուած փայտ, սրով մանածը կը մոմեն, ոգորի եւ զմեղացուն ընելու համար գայն:

ՄՈՒ. Թրք. մութ կապոյտ:

ՄՈՒՃԱՆ. Մացառ: Մորթ բառէն (Կամախ):

ՄՈՒՑՈՒԿ. Մոոցուած: Անցածը մոոցուկ կ'ըլլայ:

ՄՈՍՄՈՒ. Ոխտ մոտ: Ընանկ մը գարկեց ո յետս մտնող կոնցալ:

ՄՈՐԻ. Փոքր սնտառ, պուրակ:

ՄՈՐՇՊԱ. Պղինձէ զուաթ բռնատեղիով, ջուր խմելու համար: Ա-րարեղն միշտեպէ՛ ըմպանակ բառն է:

ՄՈՐԻԱՇԵԱՐՇ. Հէքեպիներու մէջ յիշուած խաւարի աշխարհը, ուր կ'սպրին շար ոգիները՝ զեւերը: Հակադրութիւն յու-սաշխարհի:

ՄՈՒԹՆՈՒԼՈՒՍ - Աստուս կանուխ, էրբ լոյսը հազիւ բացուած է .
այդ : Մուրմուրուսուն համբայ ինկանք :

ՄՈՒՆՏԱՄ - Պրոկ . մուստա - ազատ : Ընդհանրապէս կը գոր-
ծածուի թրք . փիս բառին հետ, որ ազատ կը նշանակէ : Գը
փիս մուստտին հոյէ . տես երես ա ունի տէ դէմս բերան կը
բանայ :

ՄՈՒՐԱՍ - Քոփաք, իզձ : Մուրասին հասնիլ՝ փոփաքին հաս-
նիլ : Խեղց մարդը մուրասին չի հասած մեռաւ : Շատ կ'ուզէր
ազուն քազն ու պակը տեսնայ :

ՄՈՒՐՍ ԳԼՆՈՒԿ - Անծածակ նախատական խօսք : Վա՛յ քեզի,
զառ՛դը տանի քեզ բացատրութեան նման իմաստ մը ունի :
Մուրս գլխուդ, դուն ա մարդ պի՛լլաս տէ մարդու մէջ պի
մտնաս ո, ես ա տեսնամ :

ՄՈՒԹՄՈՒԹԱՒ - Մը՛ոք, մը՛ոք ձայն հանել : Առջը կը մտքմտքայ :
Քթին տակէ խոպտա ձայնով բաներ մը բռնէ : Մօ, ի՞նչ կը մըռք-
մըռքաս, բսելիք ունիս նը բացէն բսէ ո մենք ա լսիմք : Գո-
յականն է մտքմտքով կամ մտքմտքոց :

ՄՈՒՏԱՒ - Մաք՛լ, մաք՛լ ձայն հանել : Շուներ, կատուն կը մուլտան :

ՄՈՒՏԿԱՒ - Մուլտային կրկնական ձեւը, որ աւելի ուժգնութիւն
կուստայ բառին : Շուներ պարանին հորէն խածեր է, կը քաշէչէ
ու կը մուլտկայ :

ՄՈՒՏՈՒԿ - Մուլտայուն գոյականը : կատունն մուլտուքը տես
կամ չէ :

ՄՈՒՄՈՒԿ - Կսկիծ, տեսական խոր ցաւ վէրքի, հիւանդութեան : Հո-
ղեկան կսկիծ, տառապանք : Սիրելիի մը կորուստին առթիւ
կ'ըսուի . Ինդո՞ դիմանամ արտիս աս մումուս ցաւին . Տէր դուն
օգնէ ինձի : Ունի նաև խիտ բարկ եւ կծուի իմաստը : Մըռ-
մուս պիպեա մը կերայ, տես կ'երի : Մամուս գիծի :

ՄՈՒՄՈՒԱՒ - Որիտ ցաւի : Մասիս եարան տես կը մումուս : Մեզմ խօ-
սիլ, մըմնջել : Բաներ մը կը մումուս, ամա չիմ հասկնար Քի ի՛շ
կ'ըսէ :

ՄՈՒՄՈՒԿ, ՄՈՒՄՈՒԿ - Թթուաչ, թթուանուչ, հաճելի թթու : Հա՛,
աս ի՛շ մամուսի մտերուկէ բուրջի է : Ջուրն ա խմես նը, կ'ը-
սես Քի արտիդ վրայի փառը կը տանի :

ՄՈՒՄՈՒԿ - Կսկիծ, կատաւնք : Նաև քրթմնջին, մըմունջ :

ՄՈՒԹ - Քիթ-բերան, դունչ : Մուրքը կայտել՝ խոծողի : Մուրքը

կայս մարդ՝ խոծտ, խոտագէժ մարդ :

ՄՄԿՈՏ - Շուս մտղ, շուս պղտ ստնոց :

ՄՏԱՀԱՆ ԱՆԵՒ - Մաքէն հանել, մումուս : Ես ինդո՞ մտանան արի տէ
այսօրս չըսի Քի Ակորը կ'ուզէ ո մեկտեղ Ս . Կիրակոս երաբ :

ՄՏԻՎ ԱՆԵՒ - Ականջ տալ, լսել, ունկնդրել : Մեծերուդ խօսքին մտիկ
անես նը, ուտիք քարին չի դպիր : Քեզի խօսք մը կանչիմ, մտիկ
արէ :

ՄՏՆԱՒ - Մանկ :

ՄՐԵՂ - Փոչիացած յարդ, մանր շիւղեր : Մզեղ բանն է :

ՄՐԺՈՒԿ - Մանրուք : Մառուք-մրծուք ձեւին մէջ միայն գործածա-
կան :

ՄԿԿԵՒ - Այրել, խանձել : Արեւը ընչպիս տաք է ո կը վառէ, կը մրկէ
ամէն բան :

ՄՐՋՈՒՆ - Մըջին :

ՄՐՋՈՒՆԲՈՒՆ - Մորթի վրայ տեսակ մը բորբոքում, որ ետք կը
պատճառէ : Սովորութիւն էր մեկուն քակ մըջունքունին վրայ :
Յաճախ այդ հիւանդութիւնը ունեցողը կը ստնէին մասնուտ
անձերու, որոնք մեկանով բուժէչ աղօթք մը կը գրէին այդ
բորբոքած մորթին վրայ՝ զայն դարձանելու համար :

ՄՐԵՄԵՐԿ - Մօրեմերկ ըլլալ՝ կը նշանակէ բուրբոքի մեղքանայ :
Տղաքը գետը գացին, մօրեմերկ եղան ու քուրք նետուեցան :

ՄՐԲՈՒԿ - Մօրաքոյր :

ՄՐԲՈՒԿԱՆԿ - Մօրաքոյր սունը, ընտանիքը : Մօրուրանես փրա-
ռիչ կը մնան : Գալ վաճանցին ընոց տունը պ'երաբ :

ՄՐԲՈՒԿԱՐԱՐ - Մօրաքոյրայ : Մօրաքոյր այրք, ամուսինը : Գալ կի-
րակի մօրեմերկիս տունը պի երանք տէվէքի :

Ն

ՆԱԶ. Պրակ. պշրանք, կտորատիկ:

ՆԱԶ ԱՆՆԷԼ. Բան մը ուզելի սրտանց բայց այնպէս մը ցոյց տալ թէ չ'ուզեր: Ախրար, շատ նագ մի՛ աներ, զիտեմ ո քանապուրը կը սիրես, եկո, նստէ ու կեր: Նագ տուց անիլ՝ նոյն իմաստը ունի: Ախջի, շատ նագ տուց մի աներ, ետքը աս տղամ ա ձեռքէդ կ'եքայ, հա՛: Ժողովրդական խօսք է բռնի մէկու մը, որ կ'ուզէ բան մը եւ չ'ուզելի կը կեզծէ. Նագ կ'անէ, հագ կ'անէ:

ՆԱԶԱՆԻ. Սիրուն, շորհատի: Ի՞նչ նագանի ախջիկ է:
ՆԱԶԻԿ. ՆԱԶՈՒԿ. Նուրը, փափուկ, քնքուշ: Ընչափ նագիկ է ու կ'ըսես քի բռնես նը պի կոտի:

ՆԱԼՆԷ. Պայտել: Թրք. նալ՝ պայտ բառէն:

ՆԱԼՊԱՆՏ. Պրակ. պոյտար:

ՆԱԼԽՇ, ՆԱՇԵ. Պրակ. պարզանկար: Բայր նախշի կամ նաշիսի՛ զարդանկարել: Եփո Զատիկ գայ հաւկիրները գոյն գոյն կը նաշիսն:

ՆԱԼԽՈՒՆ, ՆԱՇԵՈՒՆ. Զանազան գոյններով նկարազարդուած: Նաշիսում գոգմոց, նախշում հաւկիր կ'ըն:

ՆԱՆԿ. Անանկ: Կը գործածուի սանկ նանկ ձեւին մէջ եւ կը նշանակէ սասանկ անանկ: Ըս մարդուն եւ ի՞նչ գոյն ունենալը չիտես, մէջ մը սանկ է, մէջ մ'ա նանկ:

ՆԱԶԱՐ. Պրակ. խեղճ, անճարակ: Նաչար մարդ է, գոխը հագար բարի ա գարնէ նը, հաց մը չի կրնար հանել: Ասկէ չարմաչար բարը, որ կը նշանակէ կամայ թէ ակամայ եւ կամ շատ նեղութեամբ: Ի՛նչ անիմք, ախրար, գլխումուս եկած պիտմ չարմաչար պի սանիմք:

ՆԵՂԱՆԱԼ. Սրբողիկ, բարկանայ: Մի՛ նեղամար, ես ըս բաները քեզ նեղացնելու համար չիմ ըսեր:

ՆԵՂԼԻԿ, ՆԵՂՃՈՒԿ. Նեղ: Նեղիկ դռնէ մը նես մտամք, ի՞նչ տեսնանք ազէկ:

ՆԵՂՄԻՐՏ. Բարկացոտ, ջղային:

ՆԵՂՄՐՏԻԼ. Բարկանալ, նեղուիկ, ջղայնուիկ:

ՆԵՌ. Ժողովրդային հաստատելքին համաձայն չար ողի մը, որ պիտի յայտնուի աշխարհի վախճանին: Փոխարեքարքար նուս

չար մարդ: Նես կ'ըլմանի: Նեաին մէկն է, հետք խորարկ չ'ըլար:

ՆԵՏՆԷ. Սուս ու փուս խօսիլ, մեծարանել:

ՆԵՏՈՂ. Սուտերով լեցուն մեծմեծ խոտոց, պարծեցող: Ծո՛, ըզ նետողին խօսքին մի՛ հաւատար: Ըսածներուն կէսէն էել ստու է:

ՆԵՏՈՏՆԷ. Առդին անդին նեակել, ջրուել:

ՆԵՐՄԻՌԻ. Ներքի կողմը: Հսկասակը՝ դուրսիդի:

ՆԵՋԻԿ. (Է քմային այր է): Ծահրային մաս կազմող եւ կրճղի մը վրայ հաստատուած ճախարակը, որուն վրայ կածը կ'անցընեն, ուրկէ, ճահրան գարձած ատեն, թեյը կը փաթթուի իրկին անցուած մասուրային վրայ:

ՆԸ. Շողկապ, եքէ նշանակութեամբ: Կը դրուի բայէն յետոյ: Նոյնն է ուրիշ դասաններու մէկն եւ միջին հայերէնի նախն: Աստուկ կամուխ չիլլաս նը, դասերէդ հս կը մնաս:

ՆԸՀԱՏԱԿ. Նահատակ:

ՆԺՆԺԱԼ. Բարակ անձրեւել, մազմղել:

ՆԻԳ. (Կը հնչուի նիք): 1. Սողնակ, զբան ետես որպէս փակունդ ծառայող փայտէ կամ երկաթէ ձողը: 2. Դինգին սիւնը, որուն շուրջ կը դառնայ երկանաքարը: 3. Փորի բութ եւ ներքնամուկ ցու: Բայը՝ նիգ տալ:

ՆԻՇԱՆ. Նշան:

ՆԻՇԱՆՏՈՒՔ. Նշանաբ. նշանախօսութիւն, որու միջոցին փեսան մատանի մը եւ այլ նուէրներ կուտայ իր նշանածին: Նշանուտքը տեղի կ'ունենայ ազնկան տունը:

ՆՈՐԵԼ. Նոր դարձնել որեւէ իր կամ ջնքը: Նոր հայտնուաներ հագնել կամ հաղցնել: Զատիկին ամէնքն ա իրենց վրան գոխը կը ներն:

ՆՈՐԵԼՈՒԿ. Արհամարհական բոս: Նոր մէջտեղ ելած, նորահաս մարդ: Ծո՛, սը նորելուկին նույն մէջ մը, երէկ չէ ըստ մարդ է եղեր ու մարդու մէջ է ինկեր:

ՆՈՐԷՆ. Կրկին: Նորէն կ'ըսիմ քի ըզ տղան մարդ ըլլալիք չ'ունի:

ՆՈՐՍ. Նասը:

ՆՈՐՍՆԱԼ. Նորանայ:

ՆՍՏՈՒԿ. Նստած:

ՆՎԱԼ. Բարակ ու մեղմ լալ:

ՆՎՈՑ. Մեղմ լաց:



- ՇԱԼ. Բարդէ հիւսուած պարզ կամ գոյնզգոյն քառակուսի կտոր, գոր կիներ կը գործածեն որպէս ուսերու եւ դլխու ծածկոց:
- ՇԱԼԱԿ. Կանակ ժարդու: Սը շվար շալակիս դիր: Շալակ սը վառ: աշինքն շարակոյ ասնելի բու մը վառս:
- ՇԱԼԼԱԽ. Խակ ու անհամ ձեկբուկ, սելո: Սը շալլախ ձեկբուկն ու ինդո՞ր առիր, աշոյ քո՞ր էր, չի տեսա՞ր:
- ՇԱԼԿԵԼ. Շարակի վրայ ասնել որեւէ բու, ծածրութիւն:
- ՇԱԼՎԱՐ. Թըբ. արեւելեան տարատ, որունքներուն վարի մտար նեյ եւ աղբրբուն ու դիտարուն շուրջ լայն: Գործածելի բնոյհանրապէս դիւղերուն մէջ: Քաղաքին մէջ աշրերը մեծ մասամբ կը գործածէին եւրոպական տարտը, գոր փանքալոն կը կոչէին:
- ՇԱՀԻՎ. Հոյ ասնիլ, ինամել: Աս որուկները ես ինդո՞ր պի շահիմ ու մեծցնիմ:
- ՇԱՆԵՐԵՍ. Անարգական բառ. անմօթ, աներես:
- ՇԱՆԶԱԻԱԿ. Անարգական բառ. շան ձայն:
- ՇԱՆԼԱԿՈՏ. Անարգական բառ. շան ձայն:
- ՇԱՆԾՆՈՒՆԿԻ. Անարգական բառ. շան ձայն:
- ՇԱՆՀԱԻՈՎ. Շան խողոյ. կարմիր եւ անհամ հասապատու մը, որ կ'ըլլայ թուփի մը վրայ:
- ՇԱՆԶԱԿ. Անարգական բառ. շան լակտ:
- ՇԱՆՃԱՆՃ. Տափակ ու կարմիր ճանճ մը, որ կը ծծէ շուներու եւ այլ կենդանեաց արիւնը:
- ՇԱՆՈՐԿԻ. Շան գուակ: Մերթ անարգական եւ մերթ ալ կատակախառն գործածական: Երբ կ'ըսեն. 'Մօ', աջ ի՞շ շանորդի է, չես գիտեր, կը նշանակէ վարպետ, խորամանկ, մարպիկ: Ընդհանրապէս կը գործածուի շունշանորդի ձևով: Վա՛յ, շունշանորդի, վա՛յ: Դոյլէ քի ի՞շ պիտ ընրա գիտու: ՇԱՆՍԱՏԱԿ. Անարգական բառ. շան պէս ստակած: Իշտ պշապիքր գտա անաճօր սրիկան: Քամի՞ր հոգու արունը մտնելէն ետք ինքն ա շանատակ եղա:
- ՇԱՆՎԱՍՏԱԿ. Շան ձայն: Մերթ անարգական եւ մերթ ալ կատակախառն գործածական բառ:
- ՇԱՆ ԵԿՆԱՄ. Շան ձայն:

- ՇԱՆ ՔԱՐՈՋ. Անհամ ու ասփակ բարոյախօսութիւն: Մեմք քո շան- քարոզը շատ լսեր ինք. ա՛յ հերիք է:
- ՇԱՊԿԸՆԿԵՐ. Շապիկի ընկերը, աշինքն վարտիք:
- ՇԱՌ. Արար. փորձանք, շարիք: Կը գործածուի յանախ շատ ու չոտ ձևով: Ասուած շատ ու չոտէ հետու պսիէ ձեց:
- ՇԱՌՇՈՒԱԼ. Ջուրի, անձրևի վերէն հոսած ասն շատ, շատ ձայն հանելը:
- ՇԱՏԶՐՈՒՑ. Շատախօս:
- ՇԱՏՈՒՆՑ. Շատուց, վաղուց:
- ՇԱՏԻՈՐ. ՇԱՏԻՈՐՔ. Բազմաթիւ, բազմամարդ: Մեմք շատարք տուն ինք:
- ՇԱՐ. Պրակ. մեհաբակ կամ այլ նիւթի պատրաստուած նուրբ կտոր, շարբէ:
- ՇԱՐԱՎՈՎ. Շարէ շինուած մաղ, բարակ ալիւրի համար:
- ՇԱՐՈՑ. Խաղողի կամ ծիրանի մէջ դրուած ընկույզ կամ նուշ, որ թելի վրայ կը շարեն եւ կը շորջեն ձմրան համար: Դառու ու կիներու եւ թանկազին քարերու շարոց, գոր կիներ կը կախեն իրենց պարանոցներէն. մանակ:
- ՇԱՅՈՐԱՎ. Միջակ մեծութեամբ սեւ եւ քաղցրահիւթ խաղող մը, յարմար դիւրի համար: Այս խաղողը կ'աճեցնէին մասնաւորաբար Երկան-Աղբակ գծին վրայ գտնուող դիւղերուն մէջ:
- ՇԵԼԻ. (Կը հնչուի շեղփ): Դանակին սողոգտակ մտար, բերանը, հակադրութեամբ կ'ոթին: Դանակիս կտրք շիւշիր է. շեղքն ա չէլիկ:
- ՇԵՄ. ՇԵՄԻՔ. Սեւ, սեւած:
- ՇԵՌ. Մէշ:
- ՇԵՌՈՒԼԻԿ. Շէկ գոյնով: Շէկուլիկ մագերակ աղբիկ:
- ՇԵՒՕ. Շէկ: Շէկ մազեր ունեցող մէկը, աղայ կամ այր մարդ, շէկօ անանով կ'որակուէր լանախ:
- ՇԷՆ. Բացի իր սովորական խմատներէն կը նշանակէ նաեւ ուրախ, ուրարք: Ստրգիս ախորաք շէն մարդ է, ուր ա եթայ հետը գրախորթիւմ կը տանի:
- ՇԷՆ ՄՆԱԼ. Բարեմաղթութիւն մը, որ կը նշանակէ բարգաւաճ ու հաստատուն մնայ: Երբ մարացիանի մը սպրտութիւն կը արուի, կը սրտատանէ. Շէն մեմք, Ասուած մէկին տեղ հուզար տայ: Երբ հիւր մը հաշը կը լրացնէ, իր շորհակարութիւնը կը յայտնէ սեղանին վրէ մնայ մաղթանքով:

Շէ՛նՆԻՔ՝ Հոն ուր մարդոց բազմութիւնն եւ կենդանութիւնն կաւ: Շէ՛ն-
լիքի մէջ ըլլալ շատ կը սիրիմ:

Շէ՛նՆԱԼ՝ Շէ՛ն ըլլալ, բարձրանկ գամայ, բարգաւաճել:

Շէ՛նՍԻՐՏ՝ Ուրախ եւ զուարթ արամադութիւնն ունեցող: Շէ՛նսիրտ
կամ սիրալը շէ՛ն մարդ:

ՇԻՇ, ՇԻՇԱԿ (Այբբ քմային է): Պրակ սրտակ:

ՇԻՇԱԿ, ՇԻՇԱԿ (Երկրորդ բառին այբբ քմային է): Մէկէն երկու
տարեկան էջ դուս կամ ոչխար:

ՇԻՏԿԵԼ՝ Շտկել, շխտակ բնել, ուզողել:

ՇԻՏԿԵ՛ ՇԻՏԱԿ՝ Ուզողակի, բացէ ի բաց: Ախար, ինչո՞ւ շխտէ շի-
տակ չես ըսեր քի գու՛ն իս չես սիրեր:

ՇԻՏԱՌՏԵԼ՝ Շխտելին կրկնական ձեւը, բանի մը անգամ շխտելի:
Կարգի գնել:

ՇԻՏԱՊԵԼ՝ Ուզողել, ինքզինք հաւաքել:

ՇԻՐԱ՝ (Այբբ քմային է): Պրակ խաղաղի քաղցր հիւթք, քաղցու:
ՇԻՐԻՆ՝ Պրակ սիրուն:

ՇԻՓ ՇԻՏԱԿ՝ Ուղիղ, ուզողակի: Ըսելիք շիփ շխտակ ըսէ: Աս հում-
բան բանէ ու շիփ շխտակ գնա:

ՇԼԸԽՏԻ՝ Անկիրթ եւ ազին անզին թափառող ազջիկ, կին: Քա՛,
մի՛ թողուր ո ախջիկդ աղ շլթխտիին հետ տեսուի:

ՇԽՐՏԱԼ՝ Շը՛խ, շը՛խ մայն հանել: Ընդհանրապէս մեատալ մտակրու
կրարու զարնուելով կլամ մայն:

ՇԽՐՏՈՑ՝ Շխրտալու մայնը: Կրտուի նաեւ շխրտուք:

ՇԽՐՅՆԵԼ՝ Շխրտալու անցողակներ: Շը՛խ, շը՛խ մայն հանել տալ:

ՇԽԱՌՐ՝ Շնորհաւոր:

ՇԽՐՈՑ ԳԱԼԵՐՈՑ ԱՆԵԼ՝ Վատնել, փճացնել շարտութիւնը անար-
ժան մարդոց հետ: Զօրը մայր, միւլքը շնեքոց գալիքոց արաւ,
առոր անոր հետ ուսն խմելով, Բէփ աննելով:

ՇԽՌՈՒՅԵԼ՝ Պատկիլ շունկրու: Մարդոց համար կը գործածուի ա-
նարգական իմաստով: Ծո՛ւ, հերիք չէ՞ դուսերը մնաւ. նայէ
կէս գիշեր կ'ըլլայ, գնա շնրակէ:

ՇՇՄԻԼ՝ Անկնկալի գալ ու կարկամել, ապուշ կտրել: Ախար,
ընամկ բան մը ըսաւ քի, ի՛շ հուզալ տալս չի գիտցայ, լե-
զուս կապուեցաւ, շշմեցայ մնացի:

ՇՈՂ՝ Տաք, տաքութիւն: Ճառագայթ արեւի:

ՇՈՂԳԱՄ՝ Շաղգամ:

ՇՈՂՈՆՔ՝ Շողիք, լորձուք:

ՇՈՂՊԱՆՔ՝ Շողգամ:

ՇՈՇՈՐԳ՝ Ապուշ, խենթ:

ՇՈՐ՝ Նորածին երեխայի տակ զրուած եւ շուրջը փաթթուած լսիկեր:

ՇՈՐ, ՇՈՐԱԿ՝ Ազի: Շարաղ հաղ, շարաղ չուր: Երգնկա քաղաքին
ջրհորներու ջուրը խմելու չէին գործածեր, զի շարաղ է կ'ը-
սէին, այսինքն քիչ մը աղի էր: Շորաղ հողով կը ծածկէին
տանիքները: Պրակ շուր՛ աղի:

ՇՈՐՇՈՒ՝ Զուրի սահանք, արագ ու առատ հառող ջուր (Կամախ):
Ձեռնի շորշոռիմ տակ կրնամք բռնել:

ՇՈՐՈՐԱԿ՝ Օրօրուելով քաղի:

ՇՈՒԼԱ՝ Առժամեայ լայն ու անկանոն կար: Սը շապիկիս շուլալ մը
տուր հիմա, հա՛ր լաւ մը կը կարես:

ՇՈՒԼԼԵԼ՝ Շուլակի, թեթեւակի, առժամեայ կանու: Անապին թա-
րարերութիւնն ունենել:

ՇՈՒԼԼԸՎԵԼ՝ Մաղցիկ: Ես լըվեցայ, էլ այ ծառը:

ՇՈՒՐԹ՝ Թանրի բերան, կող:

ՇՊԿԵԼ, ՇՈՊԿԵԼ՝ Ափին մէջ տանելով եւ վերէն վար քաշելով ժեր-
կացնել սղկոյց, հասկ, կեղեւ: Կուզ մը հատող ապիս մէջ շըպ-
կեցի ու կեխայ: Երբ կենդանիի մը մարթը վրայէն սկիթելով
կը հանեն, առոր համար այ կ'ըսեն շպկել կամ շոպկել:

ՇՊՈՏԵԼ՝ Ուժով մէկզի նետել, վաճակել: Հիմա եսխայէդ բանմիս
պէս քեզ դուս կը շպտիմ: Տուած փարան գետին շպտեցի
ու հեռացայ:

ՇՈՒԱԿ՝ Զուրի առատութեամբ հոսելու ատեն շըռըռ մայն հանելը:
Արգիւր ընամկ կուզայ ո երգիմներէն վար շապը կը լսուի:

ՇՈՒԱՆ՝ Ան որ գիշերը անկողնին մէջ կը միզէ: Ե՛սան տղայ:

ՇՈՒԵԼ՝ Միզել: Աս մեր Շարամը բնա հիմզ տարիկն էզաւ, ամա
տեա գիշերները տեղը կը շուէ:

ՇՈՇՈՒԱԿ՝ Ետալին կրկնականը: Արգիւր զորդամներէն շըռապով վար
կ'իշնայ:

ՇՎՈՏ, ՇԻՖՈՏ՝ Առասպելական շար սղի, որ բոս ժողովրդային հա-
ւատալէքին, Տէրբնատարի գիշերը կուզայ մանուկները յա-
փըշտակելու համար: Խնձորիկի գիւղին ծառ, ձորի մը մէջ,
կար սրածայր հակայ ապառաժ մը, որ կը կուշուէր Ելտիկի
հարը: Ժողովուրդը կը հաւատար թէ ան Շփոտին բնակա-
րանն էր:

ՇՐԷՇ՝ Շրէ՛լի կամ սղիի արժատէն պատրաստուած ախրանման

փոշի, զոր Զուրբ Տևա խառնելով անկէ կը պատրաստէին մա-
ծուցիկ խիւս մը, թուղթ եւ շն. փակցնելու համար:

ՇԲԷՆԵԼ. Շրէշով փակցնել որեւէ բան:

ՇԲԷՇՈՒԿ. Շրէշ կամ օղին բոյր, որ դարնան կ'անէր յետներուն վը-
րայ, զոր խաշելով կը տապկէին եւ կամ ձաւարի եւ քրինձէ
Տևա եփելով կը պատրաստէին համեղ լափա մը:

ՇՓՈՏՈՑ. Շփոցնելու գործողութիւնը: Հիմա կուզամ քնզի ընանկ
շփստոց մը կուտամ ո դիվա մեռած օրդ չես մտռար:

ՇՓՈՅՆԵԼ. Ապտակել, ձեռքով շափ, շափ դարնել մէկուն երեսին.
կոճակին կամ յետոյքին: Մայրը կ'ըսէ իր անճնադանդ տղուն.
Հիմա կուզամ ու ռոռու կը շփոցնիմ:

ՇՔՈՒԻԼ, ՍՔՈՒԻԼ. Հաղուի ու գարգարուի: Հաճուած շճուած
ժամ կ'եքան:

ՇՐՇՓԵԼ. Շօշափել:

Ո

Ո գիրը երգնկա-կամախ գաւառաբարբառին մէջ բառերուն
սկիզբը պահած է իր նախնական Օ հնչիւնը: Այսպէս, *օտք, օրբ, օ-
յոր, սգոր, օշխար, օսկոր, օսկի, սզորմիս* եւ նման բառեր կը երն-
չըլին *օտք, օրբ, օյոր, սգոր, օշխար, օսկոր, օսկի, սզորմիս* եւլին:

ՈԶՈՐ. Զուրբբու եղբբը բուսնոց ուտենիի տեսակէն թուի, որուն
ճկուն ճիւղերէն զամբուղ եւ քթոցներ կը շինէին:

ՈԶՐԵԼ. Ոլլել սգորի եւ ոյլ փափուկ ճիւղեր, բիլ եւ շն:

ՈԼՈՐ-ՄՈԼՈՐ. Դարձգարձիկ, զալարուն: Ոլոր-մոլոր ճամբայ, ա-
ռու, գետ:

ՈԼՐԵԼ. Ոլորել: Ոլլել դերման, պիս եւ շն: Մօ, եիմա բեւեղ կը բըռ-
նիմ ընանկ մը կ'ոլրիմ ո, վա՛յ, մարիկ, կանչես:

ՈՃՈՐՔ. Ատիք, առատաց, ձեղուն:

ՈՇԵԱՐ. Ոշխար:

ՈՌՔ. Աճանի յատակը: Պուտուկին տէր նեղներ է: Ոտք անցնի՝
երբ կըրտուրը խանձելով ամանին տակը կը փակի:

ՈՍԿԻ ԿՏԵԿ. Մանկական բառ. Ս. Հաղորդութիւն:

ՈՏԱՒՈՐ. Ոտքով գաշոց, հետիտան:

ՈՏԻՑ, ՈՏԻՑ ԱՄԱՆ. Կօշիկ:

ՈՏԻՑ ՀԱՄԲԱՏ. Պէտրարան, ճեմիչ:

ՈՏՆԱՄԱՆ. Կօշիկ:

ՈՐԱՆ. Քաղուած ցորենը կամ դարին, որ սրայ կապուած պատրաստ
է կալ տարուելու եւ կամնուելու:

ՈՐԲԵՒԱՐԻ. Որբուաչքի:

ՈՐԹՕՏ. Ոտքողի որթին յատուած ճիւղերը:

ՈՒԶԱՆ. Առանց բաշուելու ուղոց: Ատկէ կայ՝ ուզան բերան: Գտ՝
ձուներ գլխուս, ինչ աներես, ուզան բերան մարդ է. ամօրն ինչ
է եէ՛չ չիտէ:

ՈՒԺՈՎ. Ուժեղ, զորաւոր:

ՈՒԺՈՎՆԱԼ. Զորանայ, ուժ ստանալ:

ՈՒՎԵՆԵՆԻ. Մէկ տարեկան աւ: Ուլի մորթէն պատրաստուած տիկ
(Կամախ):

ՈՒՄԵԿ. Պրակ. յոյս: Ա՛լ ումեկս կոնցի քի ըզ տղան ետ պի գայ:

ՈՒՄՊԷՏ, ՈՒՄՊԷՏՍՍ՝ Աննպատակ, պարսպ տեղը: Հօրը ձգած մալն ու միւլէր ումպլես ծախսեց, առողին կրողին արա:

ՈՒՆԿ՝ Ամանի ականջ կամ բանասեղի: Պաւտուկին, սափորին, կու- սիկին ումկը:

ՈՒՆՆ ՈՒ ԲՈՒՆԸ՝ Բուն եղելութիւնը, իսկութիւնը, գէպքի մը ման- բանասնութիւնը:

ՈՒՆՔ՝ Յօնք:

ՈՒՌ՝ Ուտեցք: Ճիտիս ետեւը ուռ մը ելած է, չիտիմ քի ի՛նչ է:

ՈՒՌԵՍՒՌՈՒԼ՝ Ուտեցորիլ: Ուրիլ, բքանալ: Կը գործածուի յղի կանանց համար: Գազարեց հարըր ուտեստրեր է:

ՈՒՍԿՈՒՌԱ, ՍԿՈՒՌԱ՝ Պրակ. սկուտակ: Բոյորչի և խոր կաւէ կամ սղկնձէ աման: Մարս սկուտա մը բանապար լեցուց: Հացը բրդեցի մէքը ու զգալտեցի:

ՈՒՏԱՆ՝ Շատակեր:

ՈՒՐ՝ Ուռ. ընտանի կենդանիներու ստինք: Մեր կովուն ուրին մէկը ուտեր է, չիմք կրմար կըսիլ:

ՈՒՔ՝ Կամախի շրջանին մէջ կը գործածուի անկողնի ծալքի խտա- տով: Հաւանաբար թրք. իքլիկ բառէն:

ՈՒՅ՝ Ձայնարկութիւն ցաւի և, ձանձրոյթի: Ո՛ւֆ, գլխիս ցաւէն իմա կը ճարի: Ո՛ւֆ, ա՛յ՛ զգուեցանք քու աւ սուտ ու փուտ պատմութիւններէդ:

2

2ԱԹ՝ Ճայթելու ձայնը: Տղան դուռէն քարը բնանկ ուժով նետեց փէնիքիւնէն ու, նամին չար կռուելու ծանր ետ նետէն լսեցի:

2ԱԹՌՏԱԼ՝ Ճայթելու ձայնին կրկնութիւնը: Ձոր փաւր չարտա- լով կը վառի: Ասոր անցողականն է չարագնել:

2ԱՐԲՏՈՒՎ՝ Չարտապին գոյականը: Ուրիս տակ կտարուող պո- զին չարտաուէր կը լսե՞ս:

2ԱՂ՝ Թրք. խտուտիկ: Չալ հաւը: Ասոր փազաբշականն է չալիկ:

2ԱԼԵԼ՝ Թրք. չալմամ: Նուաղել:

2ԱՆ՝ (Այլը քմային է): Պրակ. յանդիմանութիւն, կշտամբանք: Հարը ընանկ չոխ մը տուա ու, տղան ամօքէն կաակարմիր կռեցաւ:

2ԱՆԵԼ՝ (Այլը քմային է): Յանդիմանել, կշտամբել: Ինչո՞ւ առանց հասկնալու կը չոխես խեղճ տղեկը: Ան դապահար չուցի:

2ԱՆ2ԱՆ՝ Թրք. տան դուրսի դրան վրայ գետեղուած մետաղէ թակը, որով մէկը կ'իմացնէ իր գայը: Չալսչախ կը նշանակէ նաև ջրաղացի այն փայտէ թակիչը, որ կը կանոնաւորէ ցորենի հո- սուտը երկանաբարին մէջ: Ժողովրդական ասացումք է՝ Ջուրը քաղասքն է տարեր, դուռն չալսչախը կը փնտոնես: Կը գործածուի այն պարագային երբ մէկը կարեւորը մտցած՝ երկրորդական, անկարեւորով կը գրաղի:

2ԱՂԱԼԱ՝ Պակ, ահա պտուղ, մասնաւորապէս ծիրան:

2ԱՆ2՝ Խաղողի ողկոյրը առանց պտուղին: Քամուած խաղողի մնա- ցորդը:

2ԱՆ2ԱՆ՝ Շատտիտ, շաղակրատ: Խ՛շ չանչան կնկալ ոստտ եկայ, ախրար: Բերանը հէշ չի գոտուիր:

2ԱՇՈՒՐ, 2ԱԶՈՒՐ՝ Սամբիթի կամ բոխի (բողիկ) նմանութեամբ վայրի թուփ մը, զոր ամառը կը քաղեն և որպէս կեր կը գոր- ծածեն ձմեռ ատեն ոչխարներու և այծերու համար: Տիթրո- յիդ բնակող հայրենակիցս Մ. Աղնաւորեան այս մասին բրած մէկ հարցումիս պատասխանելով հետևեալը կը գրէ. «Անձ- նապէս կը ձանչնամ այս բոյսը: Կը բուսնի լեռներու և բլուր- ներու անջրդի կողերուն: Հովանոցաձև է, մինչև մէկ մեթր յարձրութեամբ: Կենդանիները չեն ուտեր կըր կանաչ է.

Պէտք է կանաչ քաղէլ եւ շորցնէլ, որպէս ձմրան պաշար կէն-
դանիներու համար: Ոճանց արժանեւորուն վրայ իւր փոքր
աննիկը կը բուսնին եւ թունաւոր չեն: Շատ հաճեց սունկ է:
Քղեցիները այս բոյսին բողբոջնա սնունդ կուտան, եսկ
երզնկացիք դայն կը կոչեն չաշուք»:

2ԱՐ ԱՍԼ. Չար սատղ, չար բախտ: Ժողովրդային հաւատալիքին
համաձայն կան բարի եւ չար սատղեր: Ամէն մարդ կը ծնն
սատղի մը տակ եւ ամէն անձ ունի իր սատղը: Ասոր համար էր
հաւատային թէ անոնք որոնք ծնած են չար սատղի տակ՝ դժ-
բախտ կ'ըլլան եւ բարի սատղի տակ ծնողներն ալ բախտաւոր:
Ասկէ սովորական խոսք էր ըսել թէ չար ստղի տակ ծնած է.
այսինքն դժբախտ է:

2ԱՐԵԿ. Պրսկ. կոտին շատորդը:

2ԱՐԶ. Կալին վրայ տարածուած կամուռեկիք ցորենը կամ գորտին:

2ԱՐԶԵԼ. Յորենի կամ գորտի որսները երկամեծիով կամ եւժամեծիով
ցրուել կալին վրայ, կամենլու համար:

2ԱՐԶՐԿԵԼ. Յաճախակի շարշարել, նեղել:

2ԱՓԱԶՈՒԼԱ. Մաղուժով եւրպական բառ: Թափթփած, անհոյ
մարդ:

2ԲԵՐ. Ամուշ, անպտուղ. գաւակ չըրտող, չծնող:

2ԵԶ. Մեզրի խորխոր կամ բջիջը սուսնց մեզրի: Չեչառ մեղը՝ չհա-
լած, խորխորով մեզր: Մաղիկ հիւանդութեանն տառ՝ եկած
սպի: Չեչառ երես՝ ծագկուտեր երես: Յարդէն դատուած ցո-
րենի դէզը կալին մէջ (Կամախ):

2Է. Ոչ: Երզնկա-Կամախ բարբառին մէջ ոչ չի գործածուիր: Ասոր
տեղ գործածական է չէ: Ըսոր դրպոց պ'երա՞ս: —Չէ, պի չե-
րաւ: Մօ', հարց սո՞ւմն է: —Չէ:

2ԷՆԸ. Ապա թէ ոչ: Խելով կեցիք, չէ նը կ'երաւ մտղ կը գանգաւմ:

2ԷՏԷՆԷ. (Է գրերը քմային այր են): Կանեփահատ:

2ԹԻԿ ՄԱՏ. ձիոյթ մատ:

2ԻԿ. Պրսկ. վէզին պարկած վիճակով խորացած կողմը: Թեկին հա-
կտակը:

2ԻՆԻ. Պրսկ. կուէ աման, ներսէն ու գուրսէն ապիկամ, Ընարակ-
ւած:

2ԻՆԻԿ, ՇԻՆԻԿ. Յունարէն բառ: Արժամքի չափ: Կոտին շատորդը:

2ԻՆԿԵՆԷ. (Է գրերը քմային այր են): Գնչու, բուշայ: Կծծի, մյառ:
Մօ', ըզ չինկէնէն են հինգ փարա ա քաշն նը, խեր է:

2ԻՆՈՒՄԱԶԻՆ. Հեռուոր երկիր մը, Ձիւստան:

2ԻՔ. Ձկայ: Կը գործածուի անէճքի մէջ: Ձիք ըլլաւ, վերնաս, գը-
րողը տանի քեզ: Ա՛յ չիք ըլլալիք, առ ի՛շ փորձանք բերիք մեր
զլխուն: Կը գործածուի նաև չխուխիք մեւով: Ախարս, դը
չխուխիք ո՛րք մնաց չխախ:

2ԼԱ. Պրսկ. փոքր կարծ: Քաւասօթեայ պահեցողութիւն նորքնայ
քահանայի:

2ԼԹԻԿ. Անպատկաւ եւ անկիրթ կին:

2ԼՂՈՏ. Թրք. չուլ բառէն: Տնցտաներ հազած, աղբաս մարդ:
Նաև սրճամարահան բացարտութիւն: Դը չըլլատին խօսքին
ինչ անկան կուտաւ, պէ՛ մարդ:

2ԽԿԱԱ. Մեռողէ առարկաներու իրարու կամ կարծը նիւթի մը գար-
նըւելով հանած չը՛խի մայրը: Ասոր անցողականն է շիկացնել,
գոյականը՝ շիկոց:

2ԽՕՍ, 2ԽՕՍԿԱՆ. Ձիւստող, լուս մնացող: Նոր հարսերը շիսկան
կ'ըլլային:

2ՄԶՄԱ. Կերակուրը արտօմակով չուակէ, քթին ծարվը ուտել:
Մօ', տպայ, ի՛շ կը չմշտաւ, անօրի չե՞ս, չէ նը կիրակուրը չես
սիրք:

2ՆԶԱԽԱՏ. Չնշանակէ սառնջ հաւատքի, անասուած:
Ժողովրդային խօսակցութեան մէջ կը գործածուէր շար, ան-
գաւք, անպիտան իմաստներով: Երբ հայրս կը բարկանար մեզ
եւ մերթ ալ կը ծեծէր, մեծ հայրս մէջ կը մտնէր եւ իր թոռ-
ներուն տէր կը կենար ըսելով. Մօ', չնշաւատ, ի՛շ կ'ուզես ըզ
մատուցնիլին: Մասամ թրքերէնէն ստնուած արարերէն բառ
մըն է եւ կը նշանակէ անմեղ:

2ՈՂՓԱ. Չախիկ, ծախուեր, անճարակ: Այս բառը կազմուած ըր-
լարու է թրք. սոլ-ձայն եւ պարս. փայ-տալ բառերէն:

2ՈՌ. 1. Անորոշ տեսակի դէշ հիւանդութիւն մը: Կը գործածուի ա-
նիծակերպ սասուածքներու մէջ: Օրինակ՝ Չոռ կեր, չոռը
տանի քեզ: 2. Ընտանի կենդանիներու վարակիչ հիւանդու-
թիւն մը: Դաւարին մէջ չոռ է ինկեր:

2ՈՌԹ. Կոշտ, կոպիտ: Շատ չոռք մարդ է: Մօ, ի՛շ չոռք չոռք կը
խորարես:

2ՈՐ ԳԼՈՅ. Յամառ: Գիտե՞ս ի՛շ չոր գոլոս մարդ է ան: Ասուած ա
վերէն իշնայ նը նորէն իր խօսքէն չի դառնար:

2ՈՐԹԱՆ. Չորակի կամ ժամիկն է, գոր փոքր գունդերու վերածե-

լով կը շորցնեն արեւին տակ եւ ձմեռը հարելով թանկ կը գլ-
րածեն եւ ապուր կը պատրաստեն: Չորթանը հարելը բաւա-
կան աշխատանք էր: Փայտէ կոնքի մը մէջ քիչ քանակութեամբ
ջուր կը լեցնէին եւ շորթանի գնդիկները մէջը կը դնէին որոշ
ժամանակի մը համար: Երբ անոնք բաւականաչափ ջուր ծծած
կ'ըլլային, ձեռքերով իւրաքանչիւր գնդիկ կը քնէին կոնքի
կողերուն, մինչև որ ան հալէր եւ հեղուկի վերածուէր: Այս
գործողութիւնը կը կոչէին չորթան հարիլ:

ՁՈՒՆ, ՁՕ՝ Չայնարկութիւն, որով էջը կը քշեն: ՁՈ՛ւ, անախը. չա՛ւ,
հաղէ, ռսփ վախէ, չօ՛: Ձի քշելու համար կը գործածէին զէ՛.
ըէ՛, ձայնարկութիւնը:

ՁՈՒՆՆԵՒՈՒՐ. Աղքատ: Ունեւորին հակառակը:

ՁՈՒՆԾ. Չայնարկութիւն էջը կեցնելու համար: ՁՈ՛ւշ, հա, չՈ՛ւշ:

ՁՈՒՉՈՒՆ, ՁՈՒՉՈՒՎ. Սուլիշ: Երբ գարուն գար տղաք ուռիի մատղաշ:
Ճիւղերն չուշունը կամ չիւղիկներ կը չինէին:

ՁՈՓ-ՁՈՓ, ՁՈՓԻՎ, ՁՓԻՎ. Մանկական բառ. յոգնու: ՁՈՓ-չՈՓ ւ-
նել, չՓիկ կամ չՈՓիկ անիլ:

ՁՈՓԱԼԻՎ. Թանր եփելով կը կարեն եւ յետոյ կը քամեն: Մնացած
պանրանման նիւթը կը կոչուի չՈՓալիկ: Այս բառը հաւանա-
բար կազմուած է կէս թուրք եւ կէս հայ չՈՓիլ բառէն, որով
իմաստը կ'ըլլայ թանին տակ չՈՓած կամ նստած մասը:

ՁՈՓԻՎ. Թրք. չէօֆուէ՛՛՛ ծուկի գայ, ծնրադրել:

ՁՊԷՏ. Անպէտ, անարժէք:

ՁՊԵՆԼ. Թրք. չպուֆ կամ չպուլիս բառէն, որ կը նշանակէ բարակ ու
երկար դաւաղան մը, ճիւղտ: Չպիւն կամ չպղել կը նշանակէ
բարակ դաւաղանով կամ ճիւղտով ծեծել թուրքը կամ բաժ-
պակը, գայն փափկացնելու եւ մաղմաղ քնելու համար: Չպլ-
խել-ին բուն հայերէնն է ձաղկել, որ նոյնպէս գործածա-
կան էր:

ՁՏԵՍ, ՁՏԵՍԻՎ. Մակաչք, աղահ: Աղքատութենէ հարստացած եւ
ճիծաղելի կերպով ցուցանէր անձ: Չունեւորութեան գէնկին-
ցած ին ամա, ան՛ գէնկինի պէս հագնելի զիտին, ան՛ ա շնորհ-
եով ուտիլ գիտին: Ամէն տեղ իրենք գիրենք ցուցնել կը սիրին
ու էլէն աշխարհ վրանին կը խնդրացնին:

ՁԳՈՒՆԼ. Անարգահան բառ. չիբ ըլլալ, կորսուիլ, հետանալ: Մօ՛,
սա անափօրը չի չֆուսցու ու ամռա՛նք անպատեանք:

Պ

Պ իլավայնը նայնացած է Բ հնչեցիմ հետ: Այնպէս որ երբ կը
գրենք պաղ, կը հնչենք գայն որպէս բաք: Նայնպէս երբ կը գրենք
պաղ, պաղապուր, պարբուկ, կը հնչենք զանոնք որպէս բաղ, բաղա-
բուր, բաղապու: Հետագայ բառացանկի ընթերցանութեան տանն
միշտ նկատի ունենալու է այս պարագան:

ՊԱԳՎՏԻՍ. Ձիբար պաղնել, համբուրել: Այս բառը կը հնչուի նաեւ
պագավիլ ձեւով:

ՊԱԿՍՈՒԹԻՆ. Պակասութիւն:

ՊԱՀԾՈՒ. Պահածոյ: Բան մը, որ պահուելու համար է:

ՊԱՀՎՏՈՒՐ. Խաղ մը, ուր մասնակցողներուն մէկ խումբը կը
պահփախ եւ միւսն ալ կը ջանայ գտնել գայն:

ՊԱԿԱՄ ԱՊՈՒՐ. Պաղերես, անընկերական մարդ: Մէկը որ քնա չի
ժպտիք: Պաղած պալարին մէկն է, եէջ խնդալ չիտէ: Երեսին
նայիս նը իշտանդ (սխտրածակ) կը փախչի:

ՊԱԿԱՊՈՒՐ. Պահքի եւ մասնաւորապէս Մեծ Պահքի սովորական կե-
րակուր: Կորկոտ եւ շոր լուսիտ միտսին կը խաշին եւ եփելէ
յետոյ ծեծելով հարխայի նման խիտի կը վերածէին: Պաղա-
պուրին մէջ որեւէ իւղ կամ ճարպիկէն դուրսիլուն չունէր,
ասոր համար ախտածահմ կերակուր մը չէր: Այս կերակուրը
քնդհանրապէս պաղ կ'ուտուէր, որուն համար կոչուած է
պաղապուր: Փոխաբերաբար պաղապուր կը կոչուէին ան-
ժպիտ ու անհրապաղը անձեր:

ՊԱԿՆԻՆԵՍ. Անժպիտ եւ անհրապաղը անձ:

ՊԱՂԶԱՆԱԿ. Պաղերեսի եւ պաղած ապուրի իմաստն ունի:

ՊԱՂԾԿԻՎ. Չօլանալ, գոհանալ: Ըն սեւերեսին քիթը բերանը ո կո-
ւնցիմ, սիրտս պաղչկեցաւ: Քանիներու մուխը մարած է ան:

ՊԱՂՈՒՎ. Հանձնի զով: Պաղուկ հով, պաղուկ քան:

ՊԱՂԶՐԵՆԼ. Աման կամ լաթ օձտաով եւ տաք ջուրով լուսիչ յետոյ
պաղ ջուրէ անցրել է:

ՊԱՂ. Լուրխայի, սյուտի, սիտեռի եւ նման քնդեղէններու կանաչ պատ-
եանը: Պարկուծ:

ՊԱՃՆԷ. Պաճէն կամ պասանէն գատեյ ընդեղէնը: Ոյտը կամ սր- սեռը եփելէ առաջ պէտք է պաճել:

ՊԱՃԻԿ. Մանկական բառ: պանիկ անիլ՝ պանիկի քանալու համար:

ՊԱՃՃԱՌ. Պատճառ:

ՊԱՅՄԱ. Պանիմ — պանիմալ: Քիչ առաջ: Ախրարդ տեսայ պայմա, քեզ կը փնտէր: Ասոր նման է այնա — ահա իմա: Այմա կուգամ դասը կուտամ, հա՛:

ՊԱՇՊԱՆ. Պաշտպան:

ՊԱՁԻԿ. Մանկական բառ, փաղաքշտան: Համբար, պաղ:

ՊԱՊՆՁԻԿ. Պապանձիլ: Պապնձի՛ս անէճք է:

ՊԱՊՈՒԿ. Պապ, մեծ հայր: Երզնկայի մէջ պապ բառին անց միշտ պապուկ կը գործածուէր:

ՊԱՌԿՈՒԿ. Պառկած: Ախրարս դահա պառկուկ է:

ՊԱՌՊԱՌ. Բարբարոս, բերս, կոշտ ու անկուր: Ան ի՛նչ պտուղտ մարդ է: Դու դահա բնոր ինչ ըլլալը չլտես:

ՊԱՍՏԵՂ. Թուփի կամ խողովի հիւթով և ալիբի խանձուրով պատրաստուած խիստ, զոր ձեւով կտաւի վրայ տարածելով նուրբ լուսւշ հացի թանձրութեամբ, կը շարցնեն արևի տակ: Մալբրի և ծիրանի հիւթով պատրաստուած թանձր պաստեղն ալ կը կոչուէր պէտտիլ:

ՊԱՏԻՃ. Պատիժ: Պատիմ պատուհաս յաջատուութիւնը գործածական էր, ջոյց տալու համար աղէտ մը կամ փորձանք գործած մէկը: Քա՛, ըս տղան պատիմ պատուհաս դարձաւ մեր զլլտուն: Նէ՛ խօսք մտիկ կ'անէ, մէ՛ ա գործ:

ՊԱՏԿԻՃ. Պատով կից դրացի: Նկատելով որ Երզնկայի և այլ պա- տաներու մէջ առններուն մեծ մասը կցուած էին իրարու, երկու տաներու միջև կանուղ միեւնոյն պատը երկուքին համար այ էր: Ամէն մէկ դրացի միւսին կից էր իր պատով: Այս պատերուն մէջ յանախ կային փոքր պատահաններ, որոնց միջոցով պատկից դրացիները իրարու հետ հաղորդակ- ցութեան մէջ կ'ըլլային:

ՊԱՏՆԵԼ. Պատանել: Պատանքով պատել մեռելին մարմինը:

ՊԱՏՈՎԻԼ. Ստատիկ բարկութեան անկարգ ու անարգարար խօսիլ: Քա, ի՞նչ կը պատվիս, բու հաւուզ է՛ն ըստ՞ղը վով է:

ՊԱՏՈՏՈՒՆ. Պատաստան, պատասած:

ՊԱՐԱՆ. Ստորական թմայանէն գատ տյիթի մէջ որթատանկերու

չարք: Երկու իրի՛ք պարաններու մէջ փակցի հասած հաւորի կիւյ մը գտնալու համար, ահա բամ չի գտայ:

ՊԱՐԱՊ-ՍԱՐԱՊ. Պարապ բառին երկու թիւնն է թմայանի առէկ ու ձգնութիւնն սարու համար: Ի՛րօ՛, սրվոր նոյնէ, իշու չափ տղայ է, հօրը մօրը խնք մը չունի: Զեռքերը փանրոյնին նե- պերը դրած առուըրբէ՛ գեկո իրիկնոն պարապ-տարապ ա- խալները կը չափէ:

ՊԱՐԱՂՁՈՐ. Արագջուրի համար շորջուած ծիրան կամ պարկուկ: Կը նշանակէ պարկուկի շոր, պարկըկաշոր: Երկու մասի բաժնե- յով կուտն գտաուած և շորջուածն այ կը կոչուէր ետմա (ձեղջուած) թուրքերէն բառով:

ՊԱՐԿՈՒԿ. Միբան: Երզնկայի և Կամարի գաւառներուն մէջ պար- կուկ բոսը կը գործածուէր ծիրանի բոսը տեսանկերուն հա- մար: Կային անուշ և յեղի կուտով պարկուկներ:

ՊԱՐՇԱԼԻ. Թրք. պարշամբ բառէն: Հայտուիլ: Ընկերոջս հետ երէկ պարշպեցամք: Երկու տարի է որ պարապ բամի համար ի- բարմէ նոզեր էանք:

ՊԱՐՊԱՐ. Մանկական պար: Մայրը մանուկը երկու ձեռքերէն բանած կը կանդնեցնէ ու զայն օրօրելով կ'սէ. Պա՛րպա՛ր անգս, պա՛րպա՛ր գտաւ ևւր:

ՊԱՐՏԱՊԱՆԱՅ. Ահապին, շատ խոշոր: Ի՛րօ՛, դա մարդուն նոյն մէյ մը, պարսպամաց էիր մ՛տնի ու վրան դառա մը կոծայ րա- յիլ:

ՊԱՐՏԿԵԼ. Պարտակէլ. ծածկել բան մը, պահել զաղանդը մը: Մարդ կայ ո իր նեղութիւնը իր մէջ կը պարտկէ, մարդ ա կայ ո է- յեմ աշխրբիմ ձան կուտայ:

ՊԱՐՏԿՈՒԿ. Անգամուիլ, ամփոփուիլ: Քա՛, ըզ այնցիկը ինչ մէկ սան մէջ պարտուկի բամ չէ:

ՊԱՐՏՔՆԵՐ. Պարտատէր:

ՊԱՐՍՈՒՄԱՐ. Ինչ որ կուտայն է Երզնկայի մէջ՝ պարտիմար կը կոչուի Կամարի շրջանում:

ՊԱՐՎԻԼ. Սահիլ, որդիս թէ ստալ վրայ: Թրք. պաղ-սառ արմա- տէն:

ՊԱՐՏՈՒԿ. Սահեցնոց, սահուն:

ՊԱՐՏԻ, ՊԱՐՏԻԿ, ՊԱՐՏԻԿ. Փոքր, մանր:

ՊԱՐՏԻՆԱԼ. Փոքրանայ, մանկանայ:

ՊԱՐՏԿՈՒՅ. Պարտիկ տարբէն, մանկութեան:

ՊԵՊԵՒԱԼ : Պճպճայ : Հեղուկի, խմորի, մածուների և նման նիւթերու թթուելոյ պղպջալը : Մածուեր քրտեր կը պժպժայ :

ՊԻՆԻ ՔԼՈՍ : Բթամբա : Կըսեն նաև պղում գլոխ : Վա՛յ, ի՛շ պինզ գլոխ մարդ է : Մէկ բանը հազար հեղ պտօք է բսնս ո գլոխը մտնայ : Վա՛յ, դղում գլոխ, վա՛յ :

ՊԻՆԳԵՐԵՍՍ : Աներես, ամուր կրես : Շատ պինզերես մարդ է : Աժօք ըստած բանը չիտէ : Երեսին ք քնես նը արգես կուգայ, կ'ըտէ :

ՊԻՇԻ : Թրք. կըր բացուած խմոր, զոր կը ստապկեն կարաղ իւզով և հաւկիթով : Պիշին ժողովրդական խմորեղէն էր, զոր կը պատրաստէին քնդհանրապէս հացեփի օրերը :

ՊԼԻԿ : Կարճ, բարակ ու կակուզ մաս բոյսերու : Մաղիկներու տակէջը : Օրբնակ, կ'ըսենք բարտիին պլիկը, որ անոր կէս մասնաշափ երկարութեամբ բարակ ու փափուկ ծաղիկն է : Օղիմին կամ շրեշուկին պլիկը, որ բոյսին կեղրոնք դանուող կըր ու բարակ գեղնագոյն տակէջն է : Նճանուցութեամբ պլիկ կը կոչուէր նաև Պիշին գաղտնի կեղրոնք դանուող բարակ կոթուեր, ուրկէ ծոպը կը կախուէր :

ՊԼԻԿ-ՍԼԻԿ : Այս երկու բառերը միասին կը գործածուին հետեւեալ բացատրութեան մէջ. Նէլլէ՛ր պլիկին ա, պիկին ա : Կամ՝ Սլիկին ա, պլիկին ա : Այսինքն՝ երկուքն ալ գիրար կ'արժեն, մէկը միւսէն աղէկ չէ : Սլիկ ստանձին բառ մը չունինք, որքան որ դիտեմ : Մալխուսանցի Բացատրական Բառարանը ունի բլիկ՝ բոյսի խմատով : Սլիկ բառին ալ կուտայ բզուզի իմաստ, թէև հարցական նշանով :

ՊԼԼԵԼ : Փաթաթել, ուրբէ : Ճիկարա մը պլլել, ախինքն ծխախոր թուղթին մէջ դնելով փաթաթել ու սիկար մը չնին : Մարը իր ցանուխը շարերուն մէջ պլլեց ու գնաց : Կրտսերականն է պրլլելի, ախինքն փաթթուել :

ՊԼԼՈՒԿ : Պլլուած, փաթթուած : Պլլուկ նիկարա մը ունի՞ս :

ՊԼՇԿԻԼ : Թրք. պուլաշմա՛ք՝ խտանուել, թաթախուել : Կրտսերականը՝ պլշկվիլ :

ՊԼՈՐԵԼ : Փաթթել, ուրբէ :

ՊԼՊԱԼ : Ազատ կերպով վտախլ, ճրպի, մոմի, բոցի տկար կերպով կամ մարելու մօտ երերալ :

ՊԼՊԱՆ : Պլլալացող :

ՊԼՊՈՅ : Պլպլալի գոյականը :

ՊԼԻՆՁ : Պղինձ կաթնայ :

ՊՃԱԾ : Պած, պարկուծ (Կամախ) :

ՊՃԵՂ : Կճղակաւոր կենդանիներու կճղակին մէկ մասը : Ընկոյզի միջուկին երկու կէտերէն խրաքանչիւրը : Մխտորի մասերը : Պնեղ մը սխտար :

ՊՃԸՐ ՊՃԸՐ ԵՓԻԼ : Փոքր պղպջակներով և ձայնով ետայ :

ՊՃԻԿ, ՊՃԼԻԿ : Փոքրիկ, պղտիկ :

ՊՃԼՏԱԼ : Միշտ շարժել, երերալ : Ըստ արանս Խանգիտա նստիլ չիտէ, միշտ կը պնտայ :

ՊՃՊՃԱԼ : Բժժել, պղպջալ : Պղպջակներ գոյացնելով ետայ :

ՊՃՊՃՈՅ : Պղպջալով ետալուն ձայնը :

ՊՃՈՒՔԼ : Թնճկուտել, իրար խտանել թել, մաց, խաւք : Նաև կայ պոնքնիլ ձևը : Կրտսերականն է պնքվիլ :

ՊՃՐՏԱԼ : Պճխալ : Անհանգարարէն շարունակ շարժել, երերալ : Գիտես քի կրակի վրայ է նստեր. կը պնրտայ ու կը պնրտայ :

ՊՈՂՈ : Պատեհաւոր սեւ միջատ մը, որ քնդհանրապէս կը սնանի ձիերու, արջուի թրիքներուն վրայ : Բողո՞ծ :

ՊՈՂՏԻԿ : Պոչը կտրած հաւ, չուն եւին :

ՊՈՂ : Թրք. պողա՛ք՝ ծրար :

ՊՈՂՎՈՐԻԼ : Մար պտարաստել տեղ մը երթալու համար : Քա, ի՞շ կը պողվորիս նորէն : Ի՞նչ է. բաղնի՞ք պ'երաս :

ՊՈՅ : Վիդի և լուրխայի տեսակէն պաճասոր ընդեղէն, որուն հատիկները կը կերցնէին կենդանիներու՝ սրպէս պարարտացուցիչ :

ՊՈՆՏԵԼ : Արժատէն կտրել կամ կտրել ամբողջութեամբ : Մարտ պնտել :

ՊՈՊՈՁ : ՊՈՊՈՁԻԼ : Սրածալք գլխարկ, ինչպէս վեղարք :

ՊՈՌԱԼ : Կանչել բարձրաձայն :

ՊՈՌՁՏԱԼ, ՊՈՌՊՈԱԼ : Անկարգ կերպով սրտայ կանչել :

ՊՈՌՁՏՈՒՔ, ՊՈՌՊՈՒՔ : Նախորդներուն գոյականը :

ՊՈՏԻԿ : Կործահասակ :

ՊՈՐԱՆԻ : Բազուկէ, փրփրեմէ, սպանախ և այլ կանաչեղէններէ պատրաստուած կերակուր, որուն վրայ սխտար մածուէ կ'անցընեն :

ՊՈՐՏ : Սոփրական խմատէն գտտ վերմակի երես : Ալտի, ետգանին պորտը չի մտնաս անցնելի :

ՊՈՒԿ : Կոկորդ : Պուկէն բոնել : Պուկը մնայ՝ անէձք է :

ՊՈՒՃՈՐԻԱԿ : Անկրեւ : Տանը ո՞ր պոստուակը, ի՛շ գիտնամ :

- ՊՈՒՉԻԿ. Մանկական բառ: Հորթ:
- ՊՈՒՊՈՒՇ, ՊՈՒՊՈՒՇԻԿ. Փաղաքչական: Ախրուն, սիրունիկ:
- ՊՈՒՏ, ՊՏԻԿ. Կաթիլ, քիչ մը: Պուտ մը քուր աուր. պապակեցայ:
- ՊՈՒՐԱԿ. Բուրդի կամ բամպակի և անոնցմէ պատրաստուած թելի փոքր մաս: Պարակ մը քեյ:
- ՊՈՒՐՃ. Ուսի կամ բարտիի ճեղ (Կամսի):
- ՊՈՔ. Սոխի, սխտորի հանդ կապած գլուխը:
- ՊՊԸԶԻՎ. Կկզիւ, կուկուզ ընել, դճիլ:
- ՊՌԷ. Մեղմ յանդիմանական կոչական մը: Պռէ', հերիճ. Ի՞նչ է ասէն բանի մէջ Բիլդ կը կոխես: Թող ու մեքմ ա գիտցածնիս անիմք:
- ՊՌՎՈՒՆՔ. Շրթունք:
- ՊՌՃՈՆՔ. Թեճուկ:
- ՊՏԸԼԻԿ. Պզտիկ, փոքր:
- ՊՏԸՏԻՎ. Պտտիկ երթալ, շրջադաշիլ, քաշիլ: Ախրար. Ի՞նչ է բալարտիքս կը պարտիս ու կը կեմաս. նասիլ շիտն՝ս:
- ՊՏԿԻՎ. Բողբոջիլ, պտուկ կապճիլ: Ճապաղիլ մեյաննի և յն:
- ՊՏՂՈՒՍ. Պարունց: Երկու կամ երեք մասունքու ծայրերով ստեւած քանակութիւն: Պաղուս մը աղ:
- ՊՐՊՁՈՒՆ. Լեզի լեցուն:
- ՊՐՊՃԻՎ. Պճպճիլ, պճպճիլ: Թթուելով կամ եմորակով ևտա: ու բարձրանալ: Տաշտին խմբը ք-ուր, պրպներ է:

Ձ

Ձ ձայնեց զիրը բառերուն սկիզբը եւ բառերուն վերջ եւ մէջ նւնի ետք պահած է իր հարազատ հնչիւնը: Ուրիշ պարագաներում նոյնացած է Ձ-ի հետ: Այսպէս հաջեւ կը հնչուի հաշեւ, ջրջրեւ-ջր-ջրքեւ, ջրջրեւ-ջրքուկ, մէջ-մէջ:

- ՁԱՂԱՍՊԱՆ. Ջրազոյցուն:
- ՁԱՂԱՍՓ, ՁԱՂԱՇՓ. Ջրազոյց:
- ՁԱՂՁԻ ԲԱՐ. Ջրազոյցի երկանարար:
- ՁԻՆ. Արար. գեւ, ոգի: Չնտիլ՝ բարկանայ, կատաղիլ: Ձինները գլտիը ելլալ՝ սաստիկ բարկանայ:
- ՁԻՐՄԻ. Կաղամբի թթուով պատրաստուած կերակուր (Կամսի):
- ՁԽՏԿԻՎ. Ջուխա ընել, գուշել, ամանանցնել:
- ՁՂԱ ՏԵՐԵՆ. Առանձնու եղբորք անոց լայնատերեւ խաւ մը, որուն տերեւ կը գնկին վերքերու վրայ, դանոնք հասցնելու, աչ-սինքն թարախտելու համար: Գրական բառն է եզնալեզու: Ուրիշ գաւառներու մէջ կը կոչուի զլախտ, զլարուփ:
- ՁՈՒԼՈՒՆ. Լնդկահա:
- ՁՈՒՆՏ. Ջոյլ:
- ՁՈՒՆՏԱԿ. Ջոյլ: Երգեկոյճն արեւմտաք Դոյլ գետակի ափին կայ պատմական թիլ ասանք, ուր կը գանուէին սաերակները ուխտատեղիի մը՝ ծանօթ Ձուխտակ Լայրապիտ անունով: Այլ անց թագուած էին Արիտապէս և Երեւնա Պարթև հայրապետները:
- ՁՈՒՂԱՊ. Արար. պտասխան:
- ՁՐԳՎՈՒՄ. Դղմազի մը, որուն մէջը դատարկ կ'ըլլայ և սը կը գործածուի որպէս քնդանարան բժշկելուց:
- ՁՐԽԱՇ. Հաւիթիով և իւզով պատրաստուած ջրալի կերակուր, զոր բրդուած հացի վրայ լեցնելով կ'ուտեն: Աղքատի կերակուր: Ուրիշ գաւառներու մէջ կը կոչուի զրխալիք:
- ՁՐՀԱՄ. Ջուրի համ ունեցող: Ջրահամ, անհամ, անմար:

ՋՐՊԱՆ. Ջրբաշ, ջրբաժ: Այն անձը, որուն պաշտանն է արտերու ստղծան համար սահմանուած ջուրի բաժանման հսկել:

ՋՐՋՐՈՒԿ. Մարմնի վրայ տարածուող ջրոս ու քարախալից վարակելի վէրք:

ՋՐՋՔՆԵԼ. Ջուրով ցնցողել: Ջրգինել գետինը, ալելիէ առաջ: Ջրքննել չոր հացը, ուտելիէ առաջ:

ՋՐՏՈՒՔ. Արտի կամ ալգիի ջուր տալու գործողութիւնը: Հարս էլ գին է, ջրտուփ կ'անէ:

ՋՐԻՈՐ. Ջուր կրող, բերող: Ջրուր ակօղիկները ակօրուրէն կը յառնային:

Ռ

ՌԱՀՎԱՆ, ՌԵՀՎԱՆ. Պրակ - ասիկար: Արայ եւ Համաշար քայոյ ձի:

ՌԱՆԳ. (Այր հնչիւնը քառյին է): Գոյն, երանգ: Պրակ - ասնգ: Երգրնիկայի մէջ գոյն բարը գոյրոցականները միայն կը գործածէին: Անուս ժողովուրդին սովորական բանն էր ասնգ: Ետյէ քի' ինդո'ր ասնգը նետեց մէկէն, եփո սուտը մէշանդ կ'ու:

ՌԱՍ. Պրակ. Հանդիպում: Ռասո գալ' Հանդիպել: Երէկ գեղին նամիան Գիլգորին ասոս եկայ: Չար բախաւս չ ար ընկերոց ասոս եկայ:

ՌԱՓԱԹԱ. Ոգորի կամ ուռիի ճիւղերով հիւսուած շատկով եւ խտով լեցուած բարձ, որուն վրայ բացուած խմորը պարզելով' կը փակցեն թանիքի կողերնն լուաշ հազ եփելու համար:

ՌՆԳԻԿ. Պրակ. ռինդ: Սիրուն, գեղեցիկ: Ռնդիկ ակօղիկ:

ՌՆԳՆԱԼ, ՌՆՆԱԼ. Աղէկնայ, ապարիներէ: Մարս երկար ասնն է ո հիւանդ էր: Հիմա, փառփ Աստոյ, ռնդամ է:

ՌՆԳՅԵԼ, ՌԳՅԵԼ. Աղէկցնել, զարմանել: Աղ տուած դեղի շատ օգնեց ինձի: Թեւիս հարան շարարէ մը ողջուց:

ՌՌՊԱՏԻԿ, ԸՌՌՊԱՏԻԿ. Փոխասութիւն խալերէնէ: Կանաչի միակտուր պարեկոտ:

Ս

- ՍԱԿԱՅԷԼ. Կր Շնչուի սարայել: Չարսերս, անդուի: Քա՛, դրոսը նույէ, սագայել կ'ըլմանի: Երեսին նուշիս նը լնդիդ կը պտտի:
- ՍԱԹԸՐ. Կարձ կոթով և լայն շեղքով զանախոճէ սապար, որով միս կը կտրան կօճի վրայ: Սակը, սակուր:
- ՍԱՄԻՆ. Ջույճակի հորին գրանածէ փաշար, որուն վրայ գործուած մանուսան կը փաթթուի:
- ՍԱԼՈՐ. Սալոր:
- ՍԱԼՈՐԱՊՈՒՐ. Թխու սալորի շիրով և կորկուսով պատրաստուած սպուր: Մեծ Պաճօքի անճամ կերակուրներու միօրինակութիւնը կտրոց ախորժած ուսուչիք էր սալորսպուրը:
- ՍԱՍԱ, ՍԱՍԵԱ. Ընտրուած խոշոր վէզ, որով, խաղի միջոցին, կը գործեն չակառակարդի վէզին կամ շարուած վէզերուն: Ընկոչիէ եղանակին ընկոչը կը շարին ուղիղ դժի վրայ: Ապագացոյնըն մին իր վէզով, որչ ճեռուարութենձ մը, կը գործը շարուած ընկոչներուն, և քանի՛ ճառ որ կարենար ցարս ճանկը դուստ շրջանակ մը, ստանք իրը կ'ըլլային:
- ՍԱՏՏԵԼ. Թրք. սախառ բառէն: Հաշմէլ, վնասել մարմնի որեւէ մէկ մասը: Խոշոր քար մը վերցնիմ ըսած տեղս մէշն սախակցի:
- ՍԱՂ. Թրք. կը նշանակէ ողջ և աջ: Այս երկու բառերուն ալ հարկըրն ստիկ մտգովորդին մէջ էր գործուուեր: Ատոնց փոխարէն գործածական էր թրք. սաղ բառը, թէ՛ ողջ և թէ՛ աջ խնայաներով: Ախրաք, հարս ընանկ ծառ կիւսնդ է ո, պատկամ է եարալիմ մէջ աշէրը գոց: Երեսին նուշիս նը չնս գիտար քի սաղ է քի մնում: Մարդը սաղ սուլը չի նուշի, հասածին կուտայ ձուռքի կուպլով: Քանի՛ հոգու գլոխները պտտեց:
- ՍԱՃ. Թրք. երկաթէ բուրբի և զրկուսով մեծաթեամբ թիթեղ, որուն վրայ կ'եփեն բարակ, կշոր և ընդճանրուղն անձուր հաց մը: Սաճի վրայ կը պատրաստին և կեղեցւոյ ժամն ու նշարը: Սաճի հայր թուրք թափառիկ ցեղերու սովորական հացն էր անկասկած:
- ՍԱՆԱՄ. Սանամայր: Կնքուած երկխայնի, ալյոնքն սանին հայրը, կնքահօր և անոր ընտանիքին կողմէ կոչուած:

- ՍԱՆԱՄԱՐ. Սանամայր: Կնքահօր նկատմամբ՝ կնքուած երկխայնի, ալյոնքն սանին մայրը:
- ՍԱՆԳ. Խոշոր դուշ, փայտի կամ քարի մէջ փորուած: Սանդի մէջ կը ձեւեն հացահատիկներ ևւին:
- ՍԱՆԳԵՐԲ. Կանգնուած փայտի պատուանդանի մը վրայ սօրոցուած սանարածէ երկկարգ հաղեր, որոնց վրայ բարդը կը սանարեն ու կը մօտրեն թէլ պատրաստեղ սառոջ:
- ՍԱՆԿ. Սաղնս կամ ալոյղն: Սանկ մէյ մը շխտակ կեցիր ո պոյղ սեխամբ: Սանկ-ճանկ՝ սասնկ սնանկ: Ախրաք, ընթեճ շխտակ խօսք չ'ելլար ո հասկնամք քի ի՛ջ կ'ըսէ: Սանկ-ճանկ, կրնկ-մընկ անկէճ վախըք սնցրնի կ'ուզէ:
- ՍԱՌ. Սանար:
- ՍԱՌԱՏ. Խոշոր ծակերով մայր:
- ՍԱՌԵԼ. Սանարէլ:
- ՍԱՌԻԿ. Սանարի ճեւով կարուած խմոր, զգճածածնէ, զոր կ'եփեն թոնիքի մէջ և կ'սմբարեն ձմրան համար: Էր կոչուի սասիկ էրիշաա: Ասկէ կը պատրաստէին էրիշաա սպուր, որ շատ ձագովրդական կերակուր մըն էր: Սասիկը կը գործածէին նաև փիլաֆի մէջ:
- ՍԱՏԱԿ. Գրակ, անարդական խճաստով: Կը գործածուէր կեղաններու և ալյակրաններու համար: Ասկէ՛ սասիկի, սասիկցնկ:
- ՍԱՏԱՆԱՏ. Խորանանկ, խարդախ, ճարտիկ: Իտ՛, աղ ի՛ջ շուկանորդի սասանային մէկն է, զուգ չխտէ: Ըզըր ետ վա՛ժ կըրնայ գլոխը իլլալ:
- ՍԱՏԻՐ. (Այը Շնչիւնք թմային է): Սենտակի պատեն երկուսութեամբ շինուած փայտի մինչև մէկ մէկը բարձրութեամբ բացոց, որուն վրայ կը փռէին զարդ, կը գետնէին մինչևերներ և բարձր: Թրքերէն բառ:
- ՍԱՒԱՆ. Կենդուի, թեթևասլիկ: Քա՛, ըզ սաւախին խօսով հոր չ'իջուոյր:
- ՍԱՓԱԹ. (Այրերը թմային են): Քթոց, խոշոր զամբիւց: Սապաս բառն է: Փոխառութիւն պարսկերէնէ:
- ՍԱՓՈՐ. Սոխորական կուէ փարշի խճաստէն զոս կը նշանակէ նաև պինի շափ մը: Մէկ սափարը ութը լիտր է:
- ՍԱՔԻ. (Այրը թմային է): Կ'ըսուի նաև սախա: Արտաքին գրան ժամ կամ ալլուր հողէ կամ քարէ նստարան: Գրեղերու մէջ սեռաներու գետնէն բարձր շինուած նստելու տեղ:

ՍԱՔՕ - Ղերարկու: Իտալերէն sacco:

ՍԵԿՏԵՐՆԵՐ - Սեպտեմբեր:

ՍԵՊԵԼ - Հաշուի առնել, համարել, կարեւորութիւն տալ: Ըզ տղամբնգաղէ երես առեր է քի, մարդ չի սեպեր: Սեպէ քի ես ու քու ախրարդ իմ:

ՍԵՐՄՅՈՒՆ - Սերմի կամ ցանկու թատուկ հացահատիկ, ընդեղէն, հունդ:

ՍԵՆԱԿՆԻԼ - Սոմսիլ, տիրիլ, միտղնիլ: Հերտէն սեակնեցաւ մնաց: Երկիմբը սկսաւ սեակնիլ, կ'երեւայ քի արգու պի գայ:

ՍԵՆԱՒՈՐ - Սյուսոր, դժբախտ: Ա՛յ, սեւաւոր մարդ, քս աշխրբիմ բոլոր տէրար քեզի՞ ին տուեր:

ՍԵՆԻՐՆՍ - Ամօճուարտ: Հակասակը՝ ձերմակերես, պարզերես: Ես ըն մարդուն ռառք սեւերես մնացի: Պարտէս չի կրցայ տալ:

ՍԵՆԿԵԿ, ՍԵՆԿԱԿ - Սեւի վրայ գոյն:

ՍԵՆ ՋՈՒԹ - Կուլք:

ՍԵՆՈՒԼԻԿ - Սե ու սիրուն. թխարոյն: Սեուլիկ ուլիկ:

ՍԵՆՈՒՍԿ - Սեուցք: Աչքի սեւ ծարը: Հակասակը՝ ճերմկուսէ:

ՍԵՆ ՋՈՒՐ - Աչքի հիւանդութիւն մը, որ կուրութիւն կը պատճառէ: Աշգիմ սեւ ջուր է իջեր:

ՍԵՆՍԻՐՏ - Չարատիրա: Սեւիլոսիմ մէկն է. ընկէ աղէկութիւն մի՛ սպասեր:

ՍԷՆԻ - Պրակ. սինի: Պղինձ խաշոր ու կլոր տիսէ, որ կը դործածուէր որպէս ճաշի սեղան: Կամարի մէջ կը հնչուէր սինի:

ՍԸԹԱՐ - Պրակ. ապաստան, ապաւն: Խուկուլ մ'ա չունիմք ու մէջը սքար բլամք:

ՍԸՌ - Թրք. գաղանձք: Ես իմ սրտ մարդու չիմ տար:

ՍԻՐԻԼ - Ազատտունիլ, ապաստանի մէջ տեղաւորուիլ: Սքարաբառէն:

ՍԻՐԻԼ - Պղինձը դո՛ղ՛ կաթի, մամունի եւ այլ հեղուկներու համար: Գրարար սիւղ. լատիներէն situla:

ՍԻԿԻԼ - Կոմիծ:

ՍԻՐՏԵՍԱՆՆՈՒՄ - Սրտի խոտնուիլ, զգուանք: Ամէն հեղ ու ըզ կնկան տունէն նս կը մտնաւ, սիրտխոտնուի կ'ունենաւ, ընճան ու ազատու է:

ՍԻՐՏԿՈՏՐՈՒԿ - Սիրար կոտրել, ցուցնել: Սրտի նեղութիւն:

ՍԻՐՏԱՍՆՈՒԿ - Սրտի նեղութիւն, անձկութիւն, որոճաշուք:

ՍԻՐՏԱՆՆՈՒՄ - Սիրար մաշեցնող նեղութիւն, անձկութիւն, սերտահատնուի: Ղարպիմ սպասող մօր սիրամաշուիմն պէս կրճող ցաւ չի կայ:

ՍԼԵԼ - Ականջը լարել բան մը լսելու համար:

ՍԼՍԼԱ - Տերեւներու սաստիկ: Գոյականը՝ սլոլոց - սաստիկն:

ՍԼՔԱԼ - Թափառիլ, ազիբ անդին երթալ, մերթ զիտումնաւոր կերպով: Կո՛, ի՛ն՛ ըս տեղաւանք կը պխաւ: Գուն բան գործ չունի՞ս:

ՍՆՄԵԼ - Սեղմել:

ՍՆՄՈՏԵԼ - Սեղմելու դործողութիւնը քանի մը անգամ կրկնել:

ՍՆՏՐՊՈՒՇ - Սխոր ձեւելու յատուկ գուշ:

ՍԿԱՐՓԻՆ, ԸՍԿԱՐՓԻՆ - Նուրբ կրունկներով եւ երեսը բաց կանաչի կօշիկ մը. խաւերէն scarpino:

ՍԿՈՒՌԱ, ՍԿԻՌՈՒՆ - Կաւէ կամ պղինձէ խոր աման, սկուտասկ: Պրակ. սուկարբա:

ՍԿՐԹԵԼ - Թեթեւ մը քերթել: Սկրթիլ, սկրթուիլ՝ թեթեւ մը քերթել:

ՍԿՐԹՈՒՄ - Թեթեւ քերթուք:

ՍԿԿԵԼ - Կարծր նիւթ մը ծանր առարկայով մը տորել: Սոխը կամ սխտրը սղիկ բակով կամ քարով մը:

ՍԿՆՈՑ - Սուղ, թանգ:

ՍՄՐՏԻԿ - Չուարի մանրուք:

ՍՆՎՈՒ - Այն անցքը, արկէ թոնիրը օդ կ'առնէ վառուած աստն: Սնուածք:

ՍՆՎՈՒԿԱԼ, ՍՆՎԿԱԼ - Քուրջներէ շինուած գունդ, որ կը ծառայէ որպէս կապարիչ սնդուի:

ՍՈԹՏԵԼ - Հազուադէպ զրանցքը եւ թեւերը վեր հուսաքել: Ջուրէ մը անցնելու աստն փէշերն ու բեւերը լաւ մը սորտելու է: Սորտել կը նշանակէ նաեւ կազուպել: Լուսաւորչու վանքիմ ճամբուն վրայ քարերը ուխտաւորները լաւ մը սորտեր ին: Այս բային կրատարականն է սորտուիլ:

ՍՈՆՈՒՌԱՑ, ՍՈՆՈՒՐԱՑ, ՍՈՆՐԱՆՎ - Մանրած եւ իւրի մէջ խորոված ստի: Սոխուցքը կը դործածուի շատ մը կերակուրներու եւ մասնաւորապէս թանապուրի եւ կրիշտա սպուրի մէջ:

ՍՈՄԱՐ, ՍՈՄԱՌ - Հացահատիկներու չափ: Մէկ ստարը 16 կոս է:

ՍՈՄՈՒՆ - Փուռի մէջ կերուած կլոր կամ ծուածեւ հաց: Հուսանարար յունարէնէ փոխառութիւն:

ՍՈՒԼՈՒԿԻԿ. *Քարձր ու սրածայր*: Սաւալիկ բարձի:
 ՍՈՒՂՊԱԶ. *Սուղ ծախոց*: Քա՛, ազ սուզպագէն բան գնն չ'ըլլար:
 ՍՈՒՍ-ՓՈՒՍ, ՍՈՒՍԻԼ-ՓՈՒՍԻԿ. *Ստանց ձայնի, անշշուկ*: Մօ՛, ի՞նչ?
 սուսիկ-փուսիկ նստիք ես: Բերանդ չի բանա՞ս: Բան մ'ա
 դա՛նք քե՛:
 ՍՈՒՏՋՐՈՒՅ. *Սուտ գրուցոց, ստախոս*:
 ՍՈՒՏՆԱԿԱՆ. *Ստախոս, խարոց*:
 ՍՈՒՏ ՆՈՒԿ. *Սուտ խուլ ձեւանայ, իր չուզած մէկ խօսքը չլսել ձե-
 ւացնել*: Մօ՛, ի՞նչ սուտ խուլ կը ձեւանաւ: դուն ա հոն էիր.
 քսածները դուն ա լսեցիր: Բերանդ չի բանա՞ս:
 ՍՈՒՏՄԵՌՈՒԿ. *Կեզձ մեռել ձեւանայ*: Ըդ կոխուծուծը սուտեհունկ
 է, շատ մի՛ մտեհնա՛:
 ՍՈՒՏՈՒՓՈՒՅ. *Բոյրբոյրին սուտ*: Ըդ տղուն սուտուփուտ խօսեքեան
 շատ անկաջ մի՛ տար:
 ՍՍԱԿԱ. *Գաւաթ*: Չային ստախաները: *Ռուսերէնէ փոխառութիւն*:
 ՍՐՍՓԱԼ. *Գողայ ցուրակ, փախէ*:
 ՍՐՍՓՈՒՔ. *Գող՝ ցուրակ ու փախէ*:
 ՍՐՏԱԼԱՐՅՈՒԿ. *Միտիարութեան համար սղաւորի մը տրուած ալ-
 ցելութիւն*:
 ՍՐՏԳՆԻԿ. *Գանիլ, գզուէլ*:
 ՍՐՏԿՈՂԻԿ. *Նեղուիլ մէկուն զէժ, մէկէ մը ցուիլ*:
 ՍՐՏՆԱՂԻԿ. *Սիրտը խանուիլ, գզուանք գզուլ*:
 ՍՐԼԻԿ. *Կծկուիլ, սճրիլ*:
 ՍՐՈՒԿ. *ՀԱԳՈՒԿ-ՍՐՈՒԿ*. *Գեղեցիկ հաղուիլ, գարգարուիլ ու
 յարգարուիլ*: Հաղուիք սխուր է ն հարսնիք երայ:

Վ

ՎԱԶ. *Թրք*. վազ ասնիլ, վազ գալ՝ *հրամարիլ բանէ մը, մտնայ*: Ախ-
 քար, վազ եկա ազ սէվառչէն: Խճէ է ինկեր ես խեղճ տղուն
 ետեւէն: Տղան գլոխ չունի բարձր ուսումի: Իլլէլի Սանասար-
 եան պի գրկիմ ըսելով բան չ'ըլլար: Էկէ գդումէն սեխ բուսնի
 նը, տղայէկ ա ուսումնական դուս կուզայ: Վա՛գ անցիր ադ
 փափաքէդ: Գի՛ր տղան վարպետի մը քով, քող մարտնչագու-
 րիւն սորվի:
 ՎԱԶԱՆ. *Վաղոց*: Հազան շունը վազան կ'ըլլայ:
 ՎԱԶՆԵՎԱԶ. *Աբազ վաղելով*: Տղան գրպոցէն վազնէ վազ տուն եկաւ
 ու եարագ ինկաւ: Նորէն գողը բռնած էր:
 ՎԱԶՎԱԶԱՆ, ՎԱԶՎՈՏԱՆ. *Ասլին անգին վազոց, արագ արագ եւ շա-
 րունակ վազոց, միշտ շարժոց, գործոց*:
 ՎԱԶՎԱԶԵԼ, ՎԱԶՎՈՏԵԼ. *Ասլին անգին վազել*:
 ՎԱԶՎԱԶՈՒՔ, ՎԱԶՎՈՏՈՒՔ. *Վազվզելու եւ վազվտակու գործանք*:
 ՎԱՎԱ. *Կտուէ խոչոր սփոսց կամ սաւան, սրուն վրայ կը շարեն
 հացի խոտրին գունդերը*:
 ՎԱՅԲԵՐԱՆ. *Տխոր բաներ խօսոց*: Քա՛, ազ վայրերանին օր մը օ-
 րանց ուրախ բան մը ըսելը չի լսեցանք: Բերանը բանայ նը
 վա՛յ ու անէժժ, ցաւ ու չուս կը բափէ:
 ՎԱՅԵԼ. *Վայելիլ, պատշաճիլ*: Քա՛, ըս հազած լարերդ ա շատ կը
 վայլենի քեզի: *Ուրախանայ, հանաչայի օտորիլ*: Ախքար, աշ-
 խարիք մեռնիլ կայ, կերէք, խմեցէք ու վայլեցէք կեանքի:
 ՎԱՅԷԱԶԱՆ. *Վայրահաջ, խճրճոց, բամբուսոց*:
 ՎԱՅՆԱԶԱՐ. *Ճարահատ, կամայ թէ ակամայ*: Քա՛ քուքս, ի՞նչ ա-
 նիմ, գլոխս եկածը վայնաչար պի տանիմ:
 ՎԱՅՈՅ. *Վայնասուն, վայ բուն, գանգատել*: Ինչն կնիկը նորէն վա-
 յոցը ձգեր, ճանիլ ճիւղն գերեզման իջած էրիկը կուլայ:
 ՎԱՇՎՇԱԼ. *Ափսոսայ*:
 ՎԱՅԵԿ. *Վառեակ*:
 ՎԱՍԱԿ. *Մամիշ, գաւաճան*: *Վասակ Սիւնիի անունէն մնացած*:
 ՎԱՍԱԿՈՒԹԻՆ. *Մամուրիւն, գաւաճանութիւն*:

ՎԱՍՏԿԻՎ. Վաստակիչ, շահիչ դրամ:

ՎԱՐԳԵՎՈՐ. Վարդավառ:

ՎԱՐՆՈՅ. Յամ տեսակի աղբյանք, մարդ:

ՎԱՐՊԵՏ. 1. Արհեստաւորներու պետք, սորվեցնողը: Հարս իս վարպետ Մարգարին քնի աշկերտ դրաւ ո կօշկակարութիւն սորվիմ: 2. Ճարտար, խորամանկ, հնարաղէտ: Իժօ, աղ ի՛շ վարպետ շունշանդղի է: դու բոյր հետ գլխի չես կրնար ելլալ: Ախարս վարպետ կօշկակար է:

ՎԱՐՊԵՏՈՐԳԻ. Խորամանկ, հնարաղէտ:

ՎԵՐՆԱԼ. Զբանայ, մեռնիլ: Կը գործածուի անկէքի մէջ: Սաակիս, վերնաս, չքանաս ո, ազատիմք մտաբէդ: Գա', առ ի՛շ վերնալիք մարդ է, չիտես:

ՎԵՐՆԱՏՈՒՆ. Սովորական իմաստէն դատ կը նշանակէ դուռն, սուղիչ: Իժօ, բոյր վերնատուր սարապ է, ինչ ա բռելու բլլաս գլխիք չի մտնար:

ՎԵՐՆՈՅ. Հակասակ վարձոցի: Սուղ, բնտիր: Վերնոց սպրամք, մարդ:

ՎԵՐՋՆԵԿ. Վերջինը, վերջին գուսկը:

ՎԶԱԿՈՐ. Ծածրակ: Իժօ, եխմ վզակերից բնանկ մը կուտտո՞ր ո, ուր փախչիլից չես գիտնար:

ՎԶՆՈՅ. Վզի զարդ, մանեակ:

ՎԶՎԶԱԼ. Վը՛գ, վը՛գ ձայն հանել: Գնդակները կը վզվզային մեր շորս դիմ: Գոյականը՝ վզվզոց:

ՎԶՎԶՈՒԿ. Վախ, երկիւղ: Վզվզուկը բռնեց, ինչ անելը չիտէ:

ՎԺԱԼ, ՎԺՎԺԱԼ. Վը՛ժ, վը՛ժ ձայն հանել միջատներու, գետուններու: Գոյականն է վժվժոց, վժվժուք:

ՎԻՐԱ. Շարունակ, յաճախ: Բան մը լսեր ես, վիրա կ'ըսես ու կ'ըսես: Ա՛լ պիտիչ եղանք, հա՛:

ՎԼԱ. Լուսալ:

ՎԼԱՅՔ. Լուսաք:

ՎԼՎԼԱ. Ազմուկ, վայնասուն բարձրացնել: Գոյականն է վլվլուկ կամ վլվլոց: Գա', ի՛շ վլվլուկ ձգեր, դուռ դրացի իրար ետ անցուցեր:

ՎՃԱԿ, ՎԺԿԻ. Վճակ, Համբարձման տան:

ՎՆԿՈՏԱԼ, ՎՆԿՈՆԿԱԼ. Շան կաղկանձել: Գոյականն է վնկվնկոց:

ՎՇՎՇԱԼ. Ախոսալ:

ՎՈ՞Վ, ՎԵ՞Վ. Ո՞Վ:

ՎՈՒԿ. Արտիան անուն: Հուանարար սղուած ձեւը Վամ կամ Վամ-չապուհ անունին:

ՎՈՎՈՒԱԼ. Անհամ աւանդազար շատախակ, առտալ: Գոյականը՝ վոՎոց:

ՎՐԱԶԳՈՅ ԱՆԵԼ. Գործ մը կամ յանցանք մը իրարու վրայ ձգել:

S

Տ խլամայն գիրը երգնկա-կամայի բարբառին մէջ նոյնացած է Դ ձայննդ գրին հետ, այնպէս որ երբ կը գրենք *տուն՝* կը հնչենք գայն *դուն*, *տղայ* կը հնչենք *դղայ*, *տետրակ* կը հնչենք *դեղդրգ* :

- ՏԱԹԵՂ. *Տաքդեղ* : Պղպղղ (Կամախ) :
- ՏԱԼՊԱԶ. *Տանեքին վրայ*, *խոհանոցին վերև*, *լայն* *և* *բարձր ծրխունչոյց*, *ուրիշ թոնիրին մուտք դուրս կ'ելլէ* :
- ՏԱԼՏ. *Տան այն մասը*, *ուր կայ թոնիրը*, *գետնէն բարձր յատակի մը վրայ (Կամախ)* :
- ՏԱԿ. *Ճակդեղին արմատը* :
- ՏԱԿԱՆՅ, ՏԿԱՆՅ. 1. *Հաղուտի տակէն*, *ներքեւէն* : Ճաքքիմ տականց ելէկն է հագեր, ելէկի տկանց *և* շապիկը : 2. *Պորձանակ* : Ծօ՛, ըզ անիծածը ի՛շ տկանց մարդ է դուն չիտես :
- ՏԱՃԿՆԱԼ. 1. *Թրքանալ*, *սաստիկ դարձանալ*, *կատաղիլ* : Ծօ, չընչաւատ, ի՛շ նորէն տանկցեր ես : 2. *Տաճիկ*, *թուրք գտնոյ*, *տարինքն թուրքի կրօնքը ընդունել*, *խաձանալ* : Խեղճ արթիկը գորով տանկցուցին անասուածները :
- ՏԱՂԵԼ. Պրոկ. տաղ *բառէն* : Պարանել :
- ՏԱՆԱ. (Այլերը քմային են) : Փխլաֆ : Թրք. տանէ՛ *Հատիկ բառէն* : կարկտսով տոմո, հաճարով տոմո :
- ՏԱՇՏԵՔԵՐ. *Հացի համար պատրաստուած խմորի տաշտին քերուքէն պատրաստուած անիղ գաթան կամ կուլուր* :
- ՏԱՊԱԿ. Արեւելո՛ւայ ուղղադրութեամբ դարաղ : *Եղջերատը ընտանի կենդանիներու* — *կով*, *կզ*, *ոչխար*, *այծ*, *զոմէշ* — *բարանի* *և* *կեղակներու հիւանդութիւն* :
- ՏԱՊԿՈՅ. *Տաղակի մէջ իւղով* *և* *հաւիկիով կեօւած կանաչեղէն* : Դդոււմով, սպանխով, կամաչ լուրիայով տապկոց :
- ՏԱՊԿՈՒԻԼ. 1. *Տառապիլ որևէ ցաւ* : Խեղճ կիմը մեռած տղուն ցաւով կը տապկուի ամէն օր : 2. *Գոհանալ իր ունեցածով*, *խեղճ սպրելով* : Ես իմ եղովս կը տապկուիմ, ուրիշին միճնէր չիմ աներ :
- ՏԱՌՈՍ. *Մաղթանքի մէջ կը դորձածուի այս բարը*, *այն իմաստով թէ պատահած բարի զէպքը մաղթանքը ընողին ալ պատահի* :

Երբ, օրինակ, մէկը իր զաւակը ամուսնացնէ և ուրիշ մը շնորհաւորէ գինք, ան որպէս բարեմաղթութիւն շնորհաւորողին կ'ըսէ՝ տառար քնի կթկ զիմացինը ամուրի է, տառար ձեր տան՝ կթկ ան ամուրի զաւակներու տէր է : Կ'ենթադրուի թէ այս բարը թուրքերէն տառը (կորեկ) բառն է, զոր տաճիկներ սովորութիւն ունեցած են թափելու նորապատկերու պոլա-ներուն : Այնպէս որ երբ շնորհաւորութեան միջոցին հարսնատէրը կը պատասխանէ տառըս սիգէ, կը նշանակէ թէ՛ կը մաղթէ որ շնորհաւորողին տունն ալ հարսնիք ունենայ :

- ՏԱՍՎԵՐԿՈՒ. *Տասներկու* :
- ՏԱՍՎԻՐԵՔ. *Տասներեք* :
- ՏԱՏԻՍ. *Մանկական բառ*. քալել : Տախա արե՛, ձագս :
- ՏԱՐԵՊՏՈՒՏ. *Ամբողջ տարին*, *տարուայ մը շրջանին կամ տեւողութեան* : Սոմար մը ցորենը տարեպատու կ'էքայ մեղի :
- ՏԱՐՄՈՒՏԱԿԱՆ. *Յանուցիք կամ ցիրուցան* : Հովը քուղքիս տարմուտպան արա :
- ՏԱՐՈՒԻԼ. *Պաղի մէջ կորսնցնել* : *Հակասակը՝* տանիլ : Սկամպիլ խաղցանք արթորս հետ : Պի տանիմ ըսի ամա տարուեցայ :
- ՏԱՐՏԱԿԱՆ. *Բոխիչ* :
- ՏԱՐՏԳՆԵԼ. *Յրուել*, *ցիրուցան ընել* :
- ՏԱՒԱՐ. *Մանր Էղջերատը կենդանի*, *այծ*, *ոչխար* :
- ՏԱՓՆԵԼ. *Տափանել* : *Յանած արտին երեսը տափանով հարթել*, *ցանւած հատիկները ծածկելու համար* :
- ՏԵՂ. 1. *Անկողին* : Տեղս ձգէ ո պանկիմ : 2. *Կալուած* : Տուն ու տեղի տէր մարդ է : Տունտեղ անիլ կը նշանակէ *ամուսնացնել* : Մէյ մը տղաս տունտեղ անիմ ճը ընկէ ետք մեռնիմ աս հոգս չէ : ՏԵՂՆՁՏԵՂՕՔ. *Մանրաման* *և* *ուղիղ կերպով* : Մէյ մը տեսածդ տեղեկտեղօք պատու ո տեսանիք քի ի՛նչ է եղիր :
- ՏԵՂՈՎ. *Կարգով*, *կանոնաւոր կերպով* : Ամէ՛ն բամ տեղով շնիր շրակեր է : Մարդ տեսնայ ճը հաւաս կուգայ :
- ՏԵՂՊԻՆԻ. *Ստեղծող* :
- ՏԵՌ. *Աղձկաձայն կազարձակուած աղիքներու* :
- ՏԵՍՔՈՎ, ՏԵՍՕՔ. *Գեղեցիկ*, *սիրուն* : Տեսքով արեմիկ է. զո՞վ է ո պի չի հաւնի ըմբ :
- ՏԵՓՈՒՐ. *Փայտէ կլոր տիտէ*, *կեղրնը թեթեւակի դողացած* :
- ՏԵՓՐԵԼ. *Որևէ ընդեղէն տեփուրին վրայ առնել* *և* *վեր-վեր նետել* :

յով փաշին ևւ մղեղը հովին տայ : Ոսպը եփելէ առաջ լաւ մը կը տեփրեն, կը հոսն ու կը վրան :

ՏՁԱՆ . Տեղ-տես տրծակոյ : Վերտարական ևւ գոհհիկ բառ : Տգան Ակո :

ՏՁԵԼ . Տիզ տրծակել, տառել :

ՏՁՄԱՆ . Ահազին, շատ խոշոր, հոխայ : Գիտե՞ս քի ան ի՞նչ տգման մարդ է : Մէկ ձնախոյ միտջ սղմէ նը հոգիդ կը հանէ :

ՏՁՏՈՒԼ . Մէկուն գէժ սրգոյղել, մէկէ մը նեղուիլ : Գիրգորը գիտես քի տգոտեր է . համբան տեսայ, երեսիս պիլէ չի նայեցա :

ՏՁՏՈՒԿ . Շատախոս, թեթեւոյիկ ևւ միամիտ : Գա, ըզ տգոտիկ Սաքեը նորէն եկաւ, քերանը բացաւ ու սարէն ձորէն խորաքեց : Զի գիտցայ՝ լա՛մ քի խնդամ :

ՏէՐԸՆՏԱՍ . Տեսանըզտաաջ :

ՏԻԱ, ՏԻՅԱ . Ահա՛ Վո՞՞վ կը փնտռես : Էկէ ախարոյ կը փնտռես նը տիչա հոն է : Տիա՛ դուն, տիա՛ ան : Եզմէ ի՞նչ կ'ուզէ՞ք, ախբար :

ՏԻՏԻԿ, ՏԻՏԻՍ ԱՆԵԼ . Մանկական բառ . նաոխի : Եկա, ձագա . քույս տիտիկ արէ :

ՏԿԱՆՑ, ՏԿԵՒԱՆՑ . Սորածանկ, զազանի շարիք դործոյ ժարդ : Ի՞նչ, ըզ մարդուն անուը խօսքերէն մի՛ խարուիք : Ընոր ի՞նչ տկամց ըլլալը դուն տառա չիտես :

ՏԿԱՌՁ . Մերկ, տկար, շքուար :

ՏԿՈՒԼ . Շատ ուտելոյ ուտիլ :

ՏՂԱԲԵՐՔ . Մընդարերտիթին, սրղեծնութիւն :

ՏՂԱԿՈՒՑ . Մանկութենէ, տղայութենէ : Ես ընոր ինչ ըլլալը տղա-կուց գիտիմ :

ՏՂԱՍԿԱՆ . Տղացկան : Նորածին ունեցոյ կին :

ՏՂՏՂԱԼ . Պարտոյ բաներոյ ժամանակ վառնել, խողկտալ :

ՏՆԱՆԷՆ . Տան շինոյ : Մայրամ խանըմը շատ տնաշէն կնիկ է : Սօսակցութեան մէջ կը դործածուի սրզկա փաղաքական բառ : Ա՛յ տնաշէն, բանոյ գո՛րծոյ է հասեր : Քիչ մը դադար առ : Ի՞նչ գիշերոյ ցորեկիդ խառնամ կը բանիս, հա՛ կը բանիս : Աշխարհքը մտնիլ կայ :

ՏՆԱՒԵՐ . Տուն աւարոյ, տունը աւերուած : կը դործածուի խօսակցութեան մէջ տնաշէն բառին հակառակ իմաստով մը : Տնաւեր մարդ, շարիք չի մնաց ո չանէիք : Տնաւեր ըլլաս, տնախանդ բուրք, արուն չի մնաց ո չի քափէիք :

ՏՆԵՐԸՆ . Տնակապէս, լաւ տուն կառավարոյ : Տճերէն կնիկ է :

ՏՆԿԵԼ . Բացի սովորական իմաստէն կը նշանակէ նաև կոնծնիլ , սրեւ լմուցիլ մէկ անգամէն խմել : Բզուկ մը գիծին մէկէն անկեց նը , ամէնքին աշքերը բաց մնացին :

ՏՆԿՈՋ . Հազուած , սքուած ևւ ազուարցած : Տնկոյ աղջիկ :

ՏՆԿՈՋՆԱԼ . Հազուիլ , սքուիլ՝ դեղեցիկ երեւնայալ համար :

ՏՆԿՈՒԻԼ . Մէկ անգամէն կենալ, կանգնիլ, երեսուն հայ : Անիծածը ուրիշ ո՛րք մեր տաղըր տնկուեցաւ մէկէն : Կեցած տեղերնիս քար կանցանք :

ՏՆՄՆԱՅ . Տունը մնացած , այսինքն ամուսնանայալ ժամանակը անցուցած ևւ այլ պատճառով տունը մնացած աղջիկ :

ՏՆՏԵՂԻԼ . Տուն ու տեղ ըլլալ , բնամեք կազմել : Ասոր ներդարծականը՝ տնտեղիլ . կը նշանակէ մէկը տունտեղ բնել , ամուսնացնել : Դուն ա մարդ պի՛լլաս, պի տնտեղիս , մարդու սրա պի ամնիս տէ , ես ա պի տեսնամ :

ՏՆՏՆԱԼ . Գանդաղել : Ի՞նչ , ի՞նչ կը տնտեսա , հայտէ ե՛լ տէ գործիդ գլոխը անցիր :

ՏՆԻՈՐԻԼ . Տան մէջ բնակիլ , բնամեք կազմել : Տնոր բառէն՝ սր կը նշանակէ տան մէջ բնակողներ , բնամեք : Տնորիլ կը նշանակէ մէկը տունտեղ բնել : Համանիլ տնտեղիլ :

ՏՆՓԵՍԱՅ . Այր մը , սր ամուսնանայալ՝ իր կնոջ տունը , այսինքն տնեքանց հետ կը բնակի , սրզկա նոյն տան մէկ անդամը : Ընդհանրապէս անփեսայ կ'երթային այն երիտասարդները , որոնք մէկը չունէին , ևւ անփեսայ կ'ընդունէին տնոնք , որոնք արու զաւակ չունէին :

ՏՈԹԱԼ . Կատալ , մարմնի ներսէն խուլ ցտաիլ :

ՏՈՏԻԿ . 1 . Մանկական բառ . ստք : 2 . Եզջերուար կենդանիներու —սրջտոխ , սխարիք , աշխ — տոք ևւ տառով պատրաստուած կերակուր՝ խաշ : Թ՛րք . փաշա :

ՏՈՐՊԱԿ . Տարրակ :

ՏՈՐՊԿԵԼ . Տարրակի մէջ զնել :

ՏՈՐՏՐԱԼ . Շարժիլ : Ըս մարդը ընճա՛ն քէմպել է ո հազար հեզ ո հրմշտես , նարէն տեղէն չի տարաբար :

ՏՈՒՆՏՈՒՐԱԿ . Մանկական բառ . խաղի համար շինուած տնակ : Գեռակին եզերքը , ստղնիլուսն մէջ տղաք առնառուրակ կը խաղան :

ՏՈՒՐԻԿ . Մուրացկանի ստղրակ , զարցականի պալտակ , հոփուի մտխոյ կէն :

- ՏՊԸԶ. ձազատ : Տարզ գլոխ :
- ՏՈԼՏԱԼ. Տոտտալ, անընդհատ դանդաղաբլի, քննադատել, խօսել :
- ՏՌԻՄԱԿ. Սրբան : Գոհնիկ բառ :
- ՏՌԻՄԱՄ ԱՆԵԼ. Կուշտ ըլլալով կէս մը ուտել, կէս մը վառնել : Ծ՛օ՛, ամիրաւ, ամօրի ես, կեր, կուշտ ես, մի՛ ուտեր : Կիրակարը ինչո՞ւ տոժամ կ'անես :
- ՏՌՃԱՆ. Յոյնէրու տրուած անարգական բառ : Քերէս դրամամբ րան է :
- ՏՌՃԻԿ ԱՆԵԼ, ՆԵՏԵԼ. Յտակրտել բնտանի կենդանեաց ձագէրու —ուլ, գառ, հորթ— ելին :
- ՏՌՈՏԻԼ. Սրտողիլ, նեղուիլ : Քա, ինչո՞ւ տոտներ ես. ես քեզի բան ըրած չունիմ :
- ՏՌՏՈՇ. Քոփիփամ, անհաշիւ ծախսող, անտնտնադէտ :
- ՏՌՏՈՒԱԼ. Շարունակ արտնջալ, քրթմնջել :
- ՏՌՏՈՒՅՑ. Տրտունջ, տեսական զանգատ : Նաեւ տոտուիկ :
- ՏՏՈՒՆ. Տառող, տես արձակող :
- ՏՏՌԵԼ. Տես արձակել :
- ՏՏՌՏԵԼ. Տառել քանի մը անգամ :
- ՏՐՓԱԼ. Կոտտալ վէրքի, տոթալ, արսիկ, բարբախել արսի :
- ՏՓԵԼ. Ծեծել :
- ՏՓՈՅ. Ծեծ :
- ՏՓԱԼ. Յուէ, նեղութենէ ընդհատ ձայն արձակել :
- ՏՓՈՅ. Տփալի գոյականք :
- ՏՓՏՓԱԼ. Յանախակի տրալ :
- ՏՓՏՓՈՅ. Տփալի գոյականք :

3

- ՅԱԵԱԻԵԼ. Յախով շինուած երկար կոթով աւել՝ բակ, կալ ու տխուր աւելու համար :
- ՅԱԵՄԲՐՈՒՔ. Յախի նման կուշտ ու խօխ մօրուք ունեցող :
- ՅԱԵՈՒՏ. Յախ կամ մացառ շատ դանուած տեղ. ցախերէ կազմուած անտառակ :
- ՅԱՆԱՆՈՍ. Յաճանոց : Յաճ, ստոր նկարագրով մարդ : Ծ՛օ՛, ըզ ցածանոյին ես բարեւ պիլէ տալ չիմ ուզեր, ո՞րք մնաց հետք գործ անել :
- ՅԱՆԻԿ, ՅԱՆՆԻԿ, ՅԱՆԿԵԿ. Բաւական ցած : Յաճիլի տուն, ցածկեկ արտ :
- ՅԱՆՆՈՅ, ՅԱՆՆՈՍ. Յաճ, ստոր տեսակի ապրանք :
- ՅԱՅԵԼ. Լաթ, աման թեթեւակի լուայ ջուրի մէջ՝ տանիլ բերելով : Ախջի, ըս լարերը մէյ մը տաշտին մէջ լաւ մը ցայես, հերիք է :
- ՅԱՆ. Դէմքին վրայ ստաջացած զեղնաւուն բիծեր, սրտնք կը վնասեն անձի մը տեսքին : Սարեմը սիրուն ախջիկ է ամա, մեղք ու երեսին վրայ ըզ ցաները ունի. չէ նը վարդի պէս պարզ պի՛լլար :
- ՅԱՆՈՒԿ. Յանուած : Ըս տարի մեր արտերը բոլորն ա ցանուի ին : հապան հող հէշ չունինք :
- ՅԵՍԿԵԼ, ՅԵՅԿԵԼ. Յնցել բան մը, մէկը : Հաւը կտունցին մէջ յորդ մը բոներ ու կը ցեսկէ : Ենզն տղուն նիտէն բոներ ըմանկ մը կը ցեսկէ ու, գիտես քի հողին պի հանի :
- ՅՆԾԱԼ. Վճարել պարտք, դրամ : Ծ՛օ՛, Տիգրան, ազ քու տար դուրուշի պարտքը ե՞փ պի ցնծաս : Աս երկու տարի եղաւ. ախբար, ամօր է :
- ՅՈՒՒՔ. Տանիքին դէպի բակ կամ փողոց երկարած մասը. քի : Մեր ցուիքին տակ ումէն զարման հասեկներն ու ծիծեռնակները բուն կը դնեն :
- ՅՈՒՅԱՆՔ. Ալլանդականութեամբ աշքի ինկող անձ կամ երեսոյթ :

Քա՛, ամօք է: Նե՛ հագածդ շէնք շնորիք ունի. նե՛ ա մտկե-
լուդ ձեւը բանի կ'ըմանի: Յուցա՞նք ես, ինչ:

ՅՌԻԿ ԱԼՈՃ. Ալրճի մանր ու կարճիք տեսակը, որ երբ շատ ուսուի
լուծու՛մ կը պատճառէ:

ՅՌՅՌՈՒԿ. Մարճի վրայ տարածուող փոխանցիկ վէրբ: Ջրջրուկի
մէկ տեսակը:

ՅՐՅՔՆԵԼ. Ջուր սրակէլ տալին անդին: Բակը ալիւլէ առաջ կը ցը-
րքցին ջրով կամ կը ցրքցնեն:

Փ

ՓԱՋՊԱՆ. Պրակ. փաստան: Գիշերապահ փողոցներու եւ շուկայի:
Գիշերուան լուրեան մէջ կը լսուէր փազպանի մահակիմ
գարկերու ձայնը փողոցի սալալատակիմ վրայ: Փազպանը
ընդհանրապէս իր գարկերով կ'իմացնէր ժողովուրդին գիշեր-
ուան ժամը:

ՓԱԹԱԹԻՆՍ. Գեանասինճար, կարասֆիլ:

ՓԱԹՏՆԵԼ. Փաթաթիկ, պատէլ, պլէլ:

ՓԱԹՏՎԻԼ. Պլլրֆիլ: Պանդուխտ գտակը կարտով իր մօր փարտվե-
ցաւ ու լացաւ:

ՓԱԱՆ. Պրակ. Համետ իշու, ջորիի եւ մերի՛ միւս: Փալանը թամբէն
տարբեր է: Աւելի պարզ, հարթ եւ ցած կ'ըլլաւ:

ՓԱԱՍՍ. Պրակ. Հասարակ կապերա, Հիւսուած ալմի մաղկ կամ շին-
ւած իրարու կարուած հին կապերաի կառններէ:

ՓԱՈՒԶԱ. Պրակ. փալուղէ: Նշայով եւ շաբարով պատաստուած
խիւս, մանուսորտղէս երեխաներու համար:

ՓԱՈՒՏ. Պրակ. խոզկաղին: Փալուս փառ՝ կաղնի:

ՓԱՈՒԿ. Նենթ, յիմար:

ՓԱԾԵՎ. Փայծաղ:

ՓԱԿԻԼ. Փակէլի, կզիլ: Շրէշով բուղբը կը փակցնեն պատին:

ՓԱՆԹԱՈՒՆ. Տարան: Փոխասուրբին Քրանսերկնէլ:

ՓԱՌ, ՓԱՌՇՓԱՍ. Մանուս զարծող հորին մօտ հասաստուած ձո-
ղը, որուն միջոցով զարծուած կամ հիւսուած մանուսան սոյ-
մինին վրայ կը ժաթառուի: Փառ կը նշանակէ նաեւ թիւի կամ
անուշեղէնի վրայ կազմուած բարակ բարբոս:

ՓԱՌՓԱՌՅՆԵԼ. Չափէն աւելի մեծցնել, զտիլ ու պանծացնել: Ալ-
բար, ի՛շ կը փառփառցնես ըզ մարդը, մենք ընար ուննարուր
գիտիմք:

ՓԱՍԱՓՈՒՍԱ. Թրք. մանր մունր իրեր, սեփական տարկաներ: Ար-
համարհական բառ: Ծօ՛, հայտէ, փաստութուսող բոփէ տէ
տէֆ եղիր սը տեղէն:

ՓԱՍ. Փայտ:

ՓԱՍԵԼ. Փայտով կամ զուարթնով ձեւէլ: Ծօ, բզ շունշանուղիմ
ընանկ մը փատեցիմք ո, խերը անիծեծիմք:

ՓԱՏԿԱՊ. Ըստ Կենդնեկ գիւղացի Կիրակոս Տէրտէրեանի, խաղաղի տեսակ մը, որուն ողկոյցին չիւր կամ սասերը փայտի գոյն ունին:

ՓԱՏՆԱԱ. Փայտ կտրել, կարկամել, սառել վախէ կամ այլ զորաւոր զգացումէ:

ՓԱՏԻՈՐ. Անտառէն փայտ բերող:

ՓԱՐՏՆԷ. Որեւէ իր աջ ու ձախ կամ վեր ու վար շարժել, տանել ու բերել: Ձեռքիս փստը բնանկ մը փարսեցի վրանին ու, մարդ սիրտ չարաւ մտտեմալու: Բարտիները հովէն կը փարտուին:

ՓԱՐՏԻԶ. Լաթը զոր թոնիրի կողերուն վրայ փարտելով կամ շարժելով կը մաքրեն զանոնք, հացը եփել սկսելէ առաջ:

ՓԵԹԱԿ. Մոզորական իմաստէն զատ փեթակածն. ամբարանոց տիրեր:

ՓԵԼԻՆ. Աւել բոյսին նմանութեամբ բայց անկէ փոքր, զանաւհամ բոյս, զոր խաշկով հիւթը կը զործածէին որպէս զեղ մալարիտի:

ՓԵՆԵԶ. Ոսկեգոյն հին մանր գրամ, զոր կը զործածէին որպէս զարդ: կերացող երիտասարդներ:

ՓԵՍԱՍԻԱՐ. Փեսային եղբայրը կամ հարսանեքի ատեն փեսային ընդօրինակ: Կը բուսնու սասցուածքին մէջ: Փետել բառէն: Կը նշանակէ մէջ ու կռիւ: Ամէն օր ծեծ ու փետ կայ տուններին:

ՓԵՏԱՍ, ՓԷՏԱՍ. Փայտատ: Ուրազի ձևով, մէկ կամ երկու սուր ծայրերով բրէ:

ՓԵՏՈՏԵԼ. Փետրատել: Փետուրները քաշել: Փոխարեքարք Ժեծել, ջարդ ու փշուր ընել:

ՓԵՐՈՆ. Յուճարէն: Պատասաբազ:

ՓԵՐՓԵՐ. Փրփրեմ: Գետնատարած բոյս, ձուածն. թանձր տերևներով: Կը բուսնի վայրի կամ կը մշակեն: Կ'նփուի որպէս կանաչեղէն կամ կը զործածուի որպէս աղցան:

ՓՐԱՍ. Փըստ ելլալ՝ կը նշանակէ նպատակին չհասնիլ, շլաջողիլ, թրտրախի մը զարնելու նպատակով արձակուած իրի մը համար: Սախայալ ընկուզներուն նիշան առաւ, առաւ փրստ ելաւ:

ՓՐՏԻԼ. Փառլ, փթտուկ, փտած:

ՓԻԼԱ. Քաղուած խոտի կոյտ (Կամախ):

ՓԻԼԱԻ, ՓԻԼԱՅ. Բրինձով կամ ձաւարով (պղղուր) եփուած ծածօթ կերակուրը:

ՓԻՇՏ. Չաշնարկութիւն, որով կատուները կը զնտան:

ՓԻՍԻ-ՓԻՍԻ. Չաշնարկութիւն, որով կատուները կը կանչեն:

ՓԻՍԻԿ, ՓՍԻԿ. Մանկական եւ փաղաքշահան բառ կատուի համար: Փխկերը կանչել տեսնամ:

ՓԻՐՈՒԿ. Փուծ, պարագ, ընկոյցի եւ նմանաց համար: Ըս կաղիքը փիրուկ ելաւ:

ՓԼՓԼԱ. Թպտալ, բարտել: Ճնլմորք ելած հաւը զետնին վրայ կը փլփլայ: Վախէն սիրտը կը փլփլայ:

ՓԼՓԼԻԼ, ՓԼՓԼԻԼԻԼ. Շատ հիննայ եւ փլշկու տաթճանին հասնիլ: Գեղին տունները փկեր փլփլկեր ին, բնանկ ու մարդ կը վախեցայ նես մտնիլ:

ՓԼՓԼՈՒԿ. Փլած, քայքայուած:

ՓԵԼՈՏԱԼ. Փխր'ն, փխր'ն ետալու ձայն հասնիլ: Թմնապուր օճախին վրայ կը փխրտայ:

ՓՄՓՈՒԼ. Ծցուճք՝ մասնաւորապէս հակերու գլուխներուն վրայ: Մեր փմփուլ հաւը տար նազ հանց:

ՓՆԹԻ. Աղտոտ, թափթփած. կոչ անու փխ-փնքի ձևը:

ՓՇՈՒՔ, ՓՇՈՒՆՔ. Փշրանք: Փշուք մը հաց տուր: Հացին փշուճները զետնի քափիք մեղք է:

ՓՈԹԻՆ. Երկար միզով կոշիկ: Ֆրանսերէնէ փոխ առեալ: բառ, թուրքիոյ մէջ զործածական: Փոթինի հետ զործածուող կրքի-նակոշիկն ալ կը կոչուէր քալոշ: Երկուքը միասին՝ փոթին-քալոշ:

ՓՈԹՏԵԼ. Փոթութիւլ, փոթ փոթ ընել: Շիպը լեզուս փոթտեց: կարը փոթտեց:

ՓՈՒՆԻՆԻ. Խորոված եւ ալիւրի վերածուած ցորեն, որմէ կը պատրաստէին խալիճի նման պինդ կերակուր մը, որուն վրայ չալած կարաց, բուլղ կամ մեղր լեցնելով կ'ուտէին: Տանձի շորէն ալ կը պատրաստէին փոթինոջ: Միրուած կերակուր մըն էր:

ՓՈՒՆՈՐԻ. Մարուր ճերմակեղէն, զոր պիտի հազնէին փոխուելիք աղտոտին տեղ:

ՓՈՒՆՈՒԻԼ. Ճերմակեղէնները, հաղուտը, տեղը փոխել:

ՓՈՂԱՆ. Փողոցներու անկիւնները շինուած ցած պատերով ընդունարաններ ուր կը թափէին տուններու աղբերը: Փամանակն անգամ մը, քաղաքին կողմէ այդ աղբերը կը փոխադրուէին այլուր:

ՓՈՇԵՑՈՒՐ. Մոխրաջուր: Մոխրի հետ խառնուած տաք ջուր, ու-

րով կը յուսչին ամանները, մասնատարակն Մեծ Պահքէն տասջ, մաքրելու համար դանձը ճեմքի հետքերէն:

ՓՈՇՄՆԻՎ. Պրակ. բառ: Չղջալ: Կրտսի նասե փուշման ըլլալ:

ՓՈՌՂԱՆԲ. Փողբանք: Թրծուած կաւ խողովակներ, որոնց միջոցով ջուր կը տանին տեղէ տեղ: Երգնկաչի ազրիւրներուն ծառերը փողպանքներու միջոցով կը բերուէին յաններէն:

ՓՈՐՈՎ. Եղի՛ կենդանեաց համար: Մեր կովը փարավ է, բայի վազը պի ծնի:

ՓՈՐՔԱՇ. Գոտի, որով կ'ամրացնեն ձիերու կամ էջերու թամբերն ու համետները, կենդանիին փորին տակէն տանելով և ամրացնելով միւս կողմին վրայ:

ՓՈՐ ՔՇԵՆ. Փորհարութիւն սնննայ:

ՓՈՒԽՍԻՐՏ. Փխրան, փափուկ, զգալուն սիրտ:

ՓՈՒՇԻ. Եղարչ, շար, սնդուս:

ՓՈՒՌՆԻՎ. Հացեփի մարմանին տւելլամ խմորէն պտարտաւում թանձը ու կտր հաց: Փուտնիկները կ'եփվեն թանիրի կրակին վրայ:

ՓՈՒՐ. Կեղև: կարգ մը պտաղներու և կանուչեղէններու: Ընկուղի կանաչ կեղևը, սոխին կեղևը:

ՓՈՒՏԱՆ. Փոնէ՛ՏԱՆ, ՓՈՇՏԱՆ. Թռչելու ոչը յանկարծական ուսպին պոսիկուժով զուրս տայ: Գոսկանն է փազուտի:

ՓՈՎԸՏԻՎ. Երկարիչ պակիւլ: Կ'ո, ի՞շ շան բագաւորի պէս փովըտեր ես, կամ փովըտեր պակիւր ես:

ՓՈՎԸՌ. Հարսի երեսին ձգուած զանակաւոր ջուր:

ՓՍՈՐՈՒՎ, ՓՍՈՐՏՈՒՎ. Փարսած, կարսած: փարսիկ կայ:

ՓՍԻՊՂ ԷԱՆԵՆ. Ետո ձեւէլ, ձեւէլէն հոյին հանել: Աւելի կտասկախան խտտով:

ՓՐԵՆ. Փուրք հանել, կեղևել: նասեր ընկուղ կը փրեն:

ՓՐԻՒՎ. Կորիւ, դատուիլ բանէ մը: Պարանր փրբա: Ասոր սնդուգականն է փրցնել: Ընանկ կծի մարդ է ու, բէլիէրինով պիլէ տաս փարս չես կրնար փրցնել տնկէ:

ՓՐՈՏ. Անարգական բառ՝ զործածուած Բաղբախաններու համար: Փրորտաւմ բառին կրճատուած ձեւն է:

ՓՐՓՐԻՎ. Սովորական խմտակն զտա՛ զոչքանայ, կտապիլ: Այ տարդ, ի՞շ կը փրփրիս, բան մ'եր ըսիմք, մեզ է չի գործեցիմք ես՛:

Ք

ՔԱ. Կոչական՝ իզական սեռի: Քա՛. տիջի, ծուրը գլխուս, բս ի՛նչ օրերու մնացիմք: Քա՛, կիկի. ի՞շ նասեր ես: Քա՛. Սրբուկ. յսցիւր քի ինչ ապուր է կիրիւր ըզ անափոր:

ՔԱՂ. Պակ, ահա պտուղ: Մեր պարկուղի տես քալ է. յասպտ պիլէ ինկամ չէ մէքը:

ՔԱՂԱՃՈՇ. Հացը կը մանրեն յաշարերան և յար անանի մը մէջ: Հարած չորթանը կամ թանր կը տաքցնեն և կը յեղնեն մանրած հացերան վրայ, վրան տւելլանելով հոյած կարաց և առատ ստերաց:

ՔԱՂԻ. Ուրիչ զատաներում կպիլի: Անկրունի, թէթե կոչիկ՝ մտնակներու: Հարգաթափ:

ՔԱՂՈՇ. Կրիտակոչիկ մը, որ կը գործածուի փոթիկի հետ: Տես՝ փոթիմ:

ՔԱՎՈՏԵՆ. Քակել բառին յանտական ձեւը, որ կը նշանակէ յուրբովին քակել:

ՔԱՂ. Քաղելու զործուցիւնը, հունձը: Քաղի աննի է կիմս, բուլըր գեղը հանդն է բափեր:

ՔԱՂԷՆԵՆ. Քաղհանել, վարքի յոյսերը ցանուած արտին մէջէն քաղել ու նետել:

ՔԱՂԻՈՐ. Քաղ ընայ, քաղոյ: Տղայ՛, օրհարսակը մօտ է, քաղորին մաշը տանելու է:

ՔԱՄԻ. Սովորական խմտակն զտա՛ յօղացու, զնդերներու զտա: Կուշտ քափի մ'է մտեր, իշ կեղ կ'անիմ օգուտ չի տար:

ՔԱՄՈՏ. Քամիչ: Հեղուկ քամելու ասորած, որ կ'ըլլայ բարակ կտակ, մազանձան մետաղ: Կը կոչուի նասե պարզուտ: Քամուցով կը քանն մածուս, կարած կամ, թէլ կ'ը:

ՔԱՄՈՒՎ. Քամուած նիթ:

ՔԱՄՓԱՆԱ. Եկեղեցոյ զանգակը: Իտալերէն campana բառն է: Մեծ հայրս կ'ընէր ինձի. Չա՛գս, մաուսն քամիման գարնին ըր ինձի յապար տուր, անկապնիս լա չիմ յսեր:

ՔԱՇ. Կշիւ, օխո: Ինձի քալ մը դակիլ տար, քալ մ'ա շէքեր:

ՔԱՇՎԱՎ. (Այրերը քոչային են): Թրք. հարկառ:

ՔԱՌՂԱՆ, ՔԱՐՂԱՆ. Կաւ յար աման՝ յաշն բերանով, որուն մէջ

- կը լեցնեն մածուն, ապուր եւն: Քառզնով քամագուրին մէջ հացը բրդեցի ու դդուկեցի:
- ՔԱՍՍՈՒՆՔ. Քառասունք: Ծննդաբերութեան յաջորդող շառասուն օրերը: Քառասունքը լրանալուն մայրն ու մանուկը եկեղեցի կը տանին եւ շառասունքէ կը հանեն:
- ՔԱՍՍԵՒԼ. Քացիել, թթուել, քացախահամ դառնայ: Կարը շառ մնայ նը կը քալի:
- ՔԱՐԵԼ. Քարով զարնել, ձեծել, քարկոծել:
- ՔԱՐԿԱՆՍ. Մշտութի հորին վերեւ ամբացած պարանը, որուն ծաւրէ՛քար մը կը կախուի որպէս հաւասարակշիռ:
- ՔԱՐՄԱՂ. Լայն ծակերով խոշոր մաղ, որով ընդեղէններու քարերը կը զատեն:
- ՔԱՐՄԱՆ. Բուրդ եւ մաղ մանելու խաչածեւ յատակով խոշոր իլիկ:
- ՔԱՐՈՒՔԱՅԱՆՍ. Յանդիմանական կամ անիծակերպ բառ: Քարաւիսացի կեր: Խ՞նչ է հոգիս կը համես քի անօրի ես: Տես երկու սահաք չեղաւ ո կերար: Գե՞ս ես, ի՞նչ ես:
- ՔԱԻԿԻՐ. (Այբբ քմային է): Քարուկեր: Քարով եւ կիրով շինութիւն:
- ՔԱԻԿԻՐ. (Այբբ քմային է): Պրակ մետաղէ սկուտեղ՝ քանելու յատուկ պարզուտ:
- ՔԱՔԱՆՈՍ. Քաքանոց. վարնոց մարդ: Ծօ՛, ըզոր ի՛շ քամանս քլլալը ես շատուց գիտիմ:
- ՔԱՔԱՆ. Վրան ընող կամ աղատող: Ծօ, զը քախլանին նայէ մէյ մը, հիմզ տարեկան եղաւ, չամշնար տես վրան կ'անէ: Կը գործածուի նաեւ փոխաբերաբար անճարակ, վախկատ մարդոց համար:
- ՔԱՔՊՆՃՈՒԿ. Բղջիկ նման եւ աւելի մանր սեւազոյն միջատներ, որոնք ընդհանրապէս կենդանիներու թրիքներուն մէջ սնունդ կը փնտռեն:
- ՔԱՅ. Պրակ. բառ: Եռացող մտի ջուրին երեսը կազմուած փրփուր, զոր զգալով կ'անեն ու կը նետեն:
- ՔԵԹԿԵԼ. Կացահարել: Աքլորին՝ հաւուն վրայ ելլելով զայն կոցահարելը:
- ՔԵՂՊԵԼ. Կեղեւել: Բանջարեղէնի, պտուղի կեղեւը, մաշկը հանել:
- ՔԵՂԹԵԼ. Կեղեւ, մաշկ սկրթելով հանել:
- ՔԵՌԻԿՆ. Քեռիկն, աշխնքն մօրեղբոր կիներ:
- ՔԵՐՈՒՔ. Կերակուրի, եռացող կաթի ամանին, խմորի տաշտին ստիկ

- մնացածին քերելով հանուած մասը: Տաշտին փերուով տաշտը կը շինեն: Տղաք շատ կը սիրեն խալիծի ամանին փերուքը:
- ՔԵՐՎՏԻԼ. Մարմնի զանազան մասերու յամախալի քերելը: Վրաս զլոյս փերի փերվոնէն հոգիս ելաւ: Ասոր գոյականն է փերվոտաք:
- ՔԵԼԷՄ. Պրակ. քալամ: Կազմար (Կամախ): Երզնկայի մէջ կը գործածէին թրք. լախանա բառը:
- ՔԵՍԷ. Քասկ բառն է, ծագումով պարսիկ, զոր թուրքերն ալ կը գործածեն: 1. Կտորէ կամ կաշիէ փոքր պարկ, որուն մէջ կը պահեն զրամ, ծխախոտ եւն: 2. Մանանոր կտորէ պտորտաւրած թաթաղանակ փոքր պարկ, զոր կը գործածեն բաղնիքի մէջ մարմնին վրայ քսելով աղա հանելու համար: 3. Եօր Տարուայ առթիւ պտորտաւրած քաակածեւ կուրու:
- ՔԵՐՍԷՆ. (է գրերը կը հնչուին որպէս քմային այբ): Փայտէ կլոր տաշտ, որուն մէջ չորթան կը հարեն կամ դաթայի խմոր կը շագունեն: Ուրիշ գուտաներու մէջ կը հնչուի քարաանիկ:
- ՔԵՅ. Արարերէն բառ, փոխառութիւն թուրքերէնէ: Կերուխում, խնջոք, ուրախութիւն, արամադրութիւն: Երէկ լաւ է՞ք մ'արիմք Շարաւեց տունը՝ կը նշանակէ կերուխում, խնջոք ունենալ: Անցած օր սղաս ընամկ բամ մ'արաւ ո, է՞քս քերաւ՝ կը նշանակէ զիս ուրախացուց: Ասոր քէքս ե՞չ տեղը չէ՝ կը նշանակէ արամադրութիւնս լաւ չէ: Զէ՛չ է՞ք չունիմ՝ տողջութիւնս լաւ չէ:
- ՔԸՆ. Մանկական բառ: Գէշ, աղոտոտ: Երբ մանուկը ձեռքը հոգին կ'երկարէ, մայրը կը զուշացնէ. Քը՛խ է, քը՛խ:
- ՔԸՍՐԸԾԱՂԻԿ. ՔԸՍ ՄԸԾ ԱՂԻԿ. ՔՔան զմեզ ազէկ» կոչուած ողբներ: Ժողովրդային հաստատիքին համաձայն քրքրածաղիկները նորածինները կը զողնան, կը փոխեն, եւ Տէրքնտախ դիւերն ալ մանուկներ կը փախցնեն:
- ՔՌՈՅ. Նեղ յատակով եւ լայն բերանով երկայն կողով, որով զիւղերէն պտուղ կը փոխադրեն քաղաք: Կը գործածեն նաեւ տխտաներու մէջ ազր կրելու համար:
- ՔԻԼԱՐ. Պրակ. մտան:
- ՔԻԼՈՒՌ. Ոլոտն:
- ՔԻՆՅ. Ձմերուկի եւ սեխի կեղեւ:
- ՔԻՔԱԼ. Զուրի խոթնել, քրքալ:

- ՔլՔԼԱՆ. *Ռոխոջացող, քրքջացող*: ՔլՔլանի առու, ԲլՔլանի աղբիկ:
- ՔլՔլԻԼ. *Չառամիլ, շատ ծերտնայ, քայքայուելու առաժանն հին-նայ*:
- ՔլՔԼՈՅ. *Ռոխոջ, քրքիջ*:
- ՔեԱԱ. Քը՛խ, Բը՛խ *հազար*:
- ՔեՔեԱԱ. Քիսալին յաճախականը: Երբուս վրայ հազար շեքրխա-լին:
- ՔեՔեՈՅ. Քիսխալին զոյականը:
- ՔեՆՈՏ. *Շատ քնացող*:
- ՔեՆՅԵԼ. *Քեթեուակի քնանայ, մրափել*: Քուսն ևս նիմջ լառուսն կազ-մբուս: Օհան Բեռնի ախոռին պատին տակ նստեր կը բննջէ:
- ՔեՆՈՒԿ. *Քնացած*: Ախրարս տես ֆուսի է:
- ՔՇՊԵԼ. ՔՇՓԵԼ. *Յանդիսանել, սուսուել*:
- ՔՇՔՇՅԵԼ. *Շուրք մէկուն վրայ մարմակիլ տայ զան զրգուտայ*: Ծո՛, ինչու՛: շունք այ խեղճ մարմակնին վր այ կը բշշոցնու: Չե՛ս ամշնար: Պատառ մը հաց տես նը ի՞շ կ'ըլլայ:
- ՔՈԼԻԿ. *Առանց եղջիւրի այծ, ուլ և ին*: Քոլիկ ան:
- ՔՈՐ ՄՈՒԿ. *Ոլուրդ*:
- ՔՈՐՆԱԱ. Պրակ. Բոս, կոյր բառն: կարանայ:
- ՔՈՒԹԷՆ. *Վարակիչ հիւանդութիւն՝ յառուկ ժանուկներու ընդհան-րապէս*: կարմրախոս: Scarlatina:
- ՔՈՒԹԻԿ. կՈՒՏԻԿ. *Շան ձուլ, յակաս*:
- ՔՈՒՁԻԿ. *Մանկական բառ. շուն*:
- ՔՈՒՔՈՆԱ. *Եղպմա կամ հինգի անունով ծանօթ յայտնը ձակատին վրայն կապելով ծածրակին վրայ հանդուշակուս մեւր*: Ետ-նարէն բառ:
- ՔՈՒԱՄ. *Մաղկաւեր երես*:
- ՔՈՒԹԵԼ. *Քեթեւ ու անկարգ կարել*:
- ՔՈՒԹԻԿ. *Կոճիկ, աճառ, զործածուելով մաշած սնտոի բարակ կտոր*: «Անկաջին Բոքիլը պիլէ չի մնայ» բոցապարտութիւնը հէքեաթ-նեբուս մէջ: Քոքիլ մը սապոն չի կայ ո՛ր ձեռքս վլան:
- ՔՈՒԻԿ. *Ականջները կարճ այծ կամ ոչխար*:
- ՔՍՊՏԵԼ. *Աօդին անդին քակ սրեւէ բան*: Ոտքերը ֆակտելով կը ֆալէ: Ձեռքերը պատին ֆակտելէն արունեց:
- ՔՍՎՈՏԻԼ, ՔՍՎՈՏԿԻԼ. *Յաճախակի բանի մը կամ տեղի մը քուտիլ*: կատուն ստերուս կը ֆակտիլ ու կը դառնայ:
- ՔՍՎՈՏՈՒՔ. *Գոյականը ֆակտիլի*:

- ՔՍՎՏԻԼ. *Բանի մը քուտիլ կամ երեսին, ձեռքերուն շատ սծանելիք կամ շարք քակ*: Ծո, զը կնկան նոյլէ մէյ մը, ինդո՛ր ֆակեր է: Երբ մէկը ուրիշի մը հաճոյանալու համար շատ մօտիկութիւն ցոյց կուտայ, կը շողաբորթէ, կ'ըսեն. Այսինչը այնինչին շատ կը ֆակտի, պէլէյնիլիք բան մը ունի անիլ:
- ՔՍՎՏՈՒՔ. *Գոյական ֆակտիլի*:
- ՔՍՏԻԿ. *Քեթեւ, անկրունկ կօշիկ, ընդհանրապէս ժանուկներու յա-տուկ*: Քալիկին մէկ տեսակը:
- ՔՍՓԸՍ. *Փոփուք*: Քա, ախջի, աղ ի՞շ ֆոփը է. բարս խորաքեցէֆ ու մեմէ ա լսնմէ:
- ՔՍՓՍԱ. *Փոփուս, զազանի խօսակցիլ*:
- ՔՍՔԸՍ. *Դանդաղաշարժ, ձեռքը ծանր պարտք ու զրամ տալու մէջ, կծծի*: Շատ ֆաբը մարդ է: Աղկէ փարս առնելը ֆէլփէրիմով զամ ֆաշելուն կ'ըլմամի:
- ՔՐՏԵՆԱՆՇ ԸԼԼԱԱ. *Շատ քրտնելն խաշիլ, մարմնին վրայ կարծիք ըջտիկներ կ'ըլլէ*:
- ՔՔՈՒՏԱԱ. *Կերակուրի ետալու ստեն ձայն հանելը*:
- ՔՅԲԵԼ. *Հայհոյել*: Թրք. Բիւփիլը՝ հայհոյանք բառն:

O

ՕԳՏԵԼ՝ Բաւել, Հերիք ԸՂՄԻ: Ա՛յ կ'օգտէ, ախար, համբերման հաստ: Աս խոշոր հացը երկու չէ՝ հի'նգ հոգու ա կ'օգտէ:

Օ՛հ՝ Միջարկութիւն: Մէկուն կրած վնասին համար սխալարտիւթեամբ սրբախանայու արտայայտութիւն: Օ՛խ եղաւ, անողին չի մնար: Նաև գոհունակութեան, հաճոյանայու արտայայտութիւն: Օ՛խ, ի՛շ պաղ բան է, սիրտս պաղշկեցաւ:

ՕեկԱՎՈՒՒՒ Քրք. բարակ, Էրկար ու ողորկ գլանածև ձող, որով խմոր կը բանան զանազան խմորեղէններ պատրաստելու համար:

ՕեՏԸ՝ Եօթը:

ՕեՏԸՇԱԲԱԹ՝ՆԵՐ՝ Եօթը շարաթներ, որոնք կը սկսին Վարդապետ իւշի սօնէն եւ կը տեսն մինչև Յիսնակաց Պահոց Բարեկենդանի Կիրակին:

ՕեՏՆԱՆԻԱՐ՝ Եօթնեղբայր: Մեծ Աբջ համաստեղութիւնը:

ՕեՏՆՕՏԱՐ՝ Բոլորովին անծանօթ, հեռուսր անծ: Մեր դուռը միշտ բաց է օխտնօտարին առջև:

ՕՀՕ՝ Չայարկութիւն, որով կոյր կամ եզր կը կեցնեն: Հօ՛, կը գործածուի նոյն կենդանիները քշելու կամ առաջ վարելու համար:

ՕԶՈՒՒ ՇԱՊԻՎ՝ Օձին խորիք:

ՕՂԻՎ ՕՂԻՎ ԳԱԼ, ԸԼԼԱԼ՝ Յաւէն զալարուիլ, օզի ձև ստանալ, արտայայտել: Կը գործածուի որպէս անէծք: Ա՛յ անասուած մարդ, ըրածդ քեզի չի մնայ, Աստու պատուհասին համդիպիս, օզիկ օզիկ գաս, որդնտիս ու ստակիս:

ՕՂԻՆ՝ Շրէշուկ, շրէշ բոյսը:

ՕձԱՆ՝ Քրք. պատի մէջ շինուած վառարան, ծխնելոյցով եւ առջամասը բաց: Օձարը կ'ըլլայ տան այն մասին մէջ, որ կը ծառայէ որպէս հրբանոց: Կան նաև շարժական օձարներ: Փոխարկարար կը նշանակէ տուն, ընտանիք, գերդաստան: Օնայից վառ կամ շէն մնայ՝ բարեմաղթութիւն է: Օնայից մարի՝ անէծք է:

Օ՛Շ-Օ՛Շ՝ Շուն կանչելու ձայնարկութիւն:

Օ՛ՇՏ՝ Շուն զանախու ձայնարկութիւն:

Օ՛ՐԱՆ՝ Հնձած ցորեն, զարի, որ պէտք է կամնուի:

Օ՛ՐՀԱՐԱԱԿ՝ Գրարար օր հասարակ բառերէն: Կը նշանակէ կէս օր Օրհարակ եղաւ, տես ըս տղան եարաղէն դուս ելած չէ:

Օ՛ՐՈՒՓ՝ Օրոցք, օրօրոց, օրօրան:

Օ՛Փ՝ Չայարկութիւն ցաւի կամ դժգոհութեան: Օ՛Փ, մասս գէշ կը ցաւի: Օ՛Փ, ա՛յ երկար եղաւ, կարն կապէ բարոզդ, այլաբար:

§

ՖԱԱՍԵԱՆՆԵՐԻ ԹՐԲՔ՝ պատիժի և շարժարանքի դործիք: Կար ժամանակ երբ Փայտիան կը դործածուէր զպրոցներու մէջ որպէս պատիժ: Հասա ձողի մը երկու ծայրերուն ամբացուած պտանն, որուն մէջ կը պայտրէին յանցաւորին սոքերը և պատգանի հարուածներով կը ձեռնէին անոր ստնատակերը:

ՖԵՍ, ՖԵՒ, ՖԵՆ՝ Հոս, հոզ, հոն: Այս մակրայնէրը դործածական էն միայն կամայի պատուին մէջ: Կայ նաև Փրնա՝ հոն, հոնա, հունա իմաստով:

ՖԸՌԹ՝ Որեւէ տաք բովելի խմելու ստեն հանած ձայնը: Խտիվէն ամանկ ֆըռը ֆըռը կը խմէ ո զիտես քի լեռնէն նոր է իջեր:

ՖԻԹԻՎ՝ Թրք՝ պատրոյց:

ՖԻԹ՝ ՏԱՎ՝ Գրգռել, խոռնակել:

ՖԻԹՆԷ՝ Գրգռել, խոռնակել:

ՖԻԿ՝ Վէր:

ՖԵԱՎ՝ Ֆը՛շ, ֆը՛շ ձայն հանել, ջուրի և կենդանիներու: Գոյականը՝ ֆշոց:

ՖԵՖԵԱՎ՝ Ֆշալու յաճախականը:

ՖԵՖԵՈՅ՝ Գոյական ֆշֆշալու:

ՖՈՖՈՎ՝ Հոլի և ուրիշ տարբիաներու իրենք իրենց վրայ դառնալու ստեն հանած ձայնը:

ՖՍԱՎ, ՖՍՐՏԱՎ՝ Քթով շնչելու ստեն մարդոց և անտուններու հանած ձայնը, երբ մանուսնոց քթին ծակերը բոլորովին բաց չեն: Գոյականն է ֆսրտուէ:

ՖՍԿ՝ Բծախնդիր, կոսկածամիտ:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՅԱՆԿ

Այս աշխատությունը պատրաստած ատենաշին առջի առջև ունեցած հնգ հետևեալ երկերը.

- Ա. ԵՒԴՈՎՈՅ ՀԱՅՈՅ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ. Յ. Գազանեան:
- Բ. ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԳԱՍԸՆԹԱՅՔ. Ա. Վ. Գրիգորեան. Երևան, 1957:
- Գ. ՀԱՅ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌՆԵՐՈՒ ԳԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ. Հ. Անտեան, Ֆրանսերէն:
- Դ. ՀԱՅՈՅ ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ. Հատոր Բ.: Հ. Անտեան:
- Ե. ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՅԱՏՐԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ. Ստեփան Մալխասեանց, չորս հատոր:
- Զ. ԲԱՌԳԻՐՔ ՍԵՐԱՍՏԱՀԱՅ ԳԱՒԱՌԱԿԵԶՈՒԻ. Կ. Գաբրիելեան:
- Ը. ԱԿՆԱՅ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ ԵՒ ԱՐԿԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒՆ. Գլխ. Մ. Ս. Գաբրիելեան:
- Ը. ԱՐԱՔԿԻՐԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ. Մելիք Ս. Գալիք-Բէկ:
- Թ. ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ. Բրոֆ. Կ. Թումայեան:
- Ժ. ԳՂԻ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ. Ա. Պարտիզեան. ամսիպ:
- ՋԱ. ԵՐԿՈՒՀԱԶԱՐ ԲԱՌ ԽԱՐԲԵՐԳԷՆ. Լ. Լիլիէնեան. ամսիպ:
- ՋԲ. ԽԱՐԲԵՐԳ ԵՒ ԻՐ ՈՍԿԵՂԷՆ ԳԱՇՏԸ. Վահէ Հալի:
- ՋԳ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԶԱՐՍԱՆՃԱԳԻ ՀԱՅՈՅ. Գ. Ա. Երևանեան:
- ՋԴ. ԵՐԶՆԿԱ. Գ. Սիւրմէնեան:
- ՋԵ. ԲԱՐԶԱՆՃ ԳԻՒՂ. ՀԱՄԱՅՆԱՊԱՏՈՒՄ. Մանուկ Պ. Ներսի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յուշարձան	5
Չօն Սրտամորմոխ	7
Անոնց Չայեր	9

Ա

ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱԽ ԳԱՒԱՌԱԲԱՐԲԱՌԸ

Նախաբան	15
Հնչյունաբանություն	23
Չայնություններ	24
Բաղաձայններ	28
Բաղաձայններու լծորդություն, Տեղափոխում և Սղում	30
Երկրաբառներ	33
Չեաբանություն	35
Գոյականի թիւր	35
Հոլովում	36
Ածականներ	40
Դերանուններ	41
Բայեր	44
Երգնկայի և Խաբբերդի Բարբառները	47
Նմուշներ Երգնկա-Կամախ Բարբառէն	49
Պատասխաններ Իմ Յուշերէս	49
Վարդապետն ու Պատար	51

Հէֆեսք Մը	52
Աղուէսն Ու Ջաղասպանը	54
Փնկիլիւանը	58
Երեք Երգ	62
Պատառիկներ երգնկայի ժողովրդական երգերէն	64
Կօսակցութիւն Երկու Կիներու Միջեւ	69
Նմուշներ Կամայի Բանահիստութենէն	71
Պատառիկներ	75
Առածներ Եւ Հանելուկներ	78
Առածներ	78
Հանելուկներ	82

Բ

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՑՈՒՇԵՐ

Մուտք	87
Երգնկայի Գաշտը	88
Մեր Տունը	99
Տուները Կամայի Շրջանին Մէջ	107
Կազանդ	109
Ծմումդ	113
Բարեկենդան	116
Մեծ Պահք	118
Տէրբնտաս	119
Մուտն Ի Վերայ	119
Ծաղկազարդ	120
Ջատիկ	121

Համբարձում-Վիճակ	էջ 127
Վարդավառ	128
Վերափոխում	129
Խաչվերաց	130
Տօնական Օրեր Եւ Սովորոյրներ Կամայի Շրջանին Մէջ	131
Հարսանեկան Սովորոյրներ Երգնկայի Քաղաքին Մէջ	139
Հարսանիքը Գիւղերու Մէջ	143
Հարսանեկան Սովորոյրներ Կամայի Շրջանին Մէջ	149
Գործիւ Սուրբ Թորոսի Վանքը	160

Գ

ԲԱՌԱՐԱՆ ԵՐԶՆԿԱ-ԿԱՄԱՆ ԳԱՒԱՌԱՐԱՐԲԱՌՈՒ

Երկու Խօսք	171
Բառարան	173
Մասնագիտական Ցանկ	311
Բովանդակութիւն	313



ԱՅՍ ՀԱՏՈՐԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՌՐՏՆԵՄԱՒ 1968 ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄԻՆ
ԵՐՈՒՍԱԿՄԻ ՍՐԲՈՅ ՑԱՆՈՒԵԱՆՑ
ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՄԷՁ: